

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KASÎDE-İ MÜNFERİCE’NİN TÜRKÇE ŞERH VE
TERCÜMELERİ VE MUSTAFÂ İSÂMEDDÎN
ÜSKÜDÂRÎ’NİN ŞERHÜ KASÎDETİ’L-
MÜNFERİCE’Sİ

RABİA KARA

2501190147

TEZ DANIŞMANI:

PROF. DR. MÜCAHİT KAÇAR

İSTANBUL–2021

ÖZ

KASÎDE-İ MÜNFERİCE’NİN TÜRKÇE ŞERH VE TERCÜMELERİ VE MUSTAFÂ İSÂMEDDÎN ÜSKÜDÂRÎ’NİN ŞERHÜ KASÎDETİ’L-MÜNFERİCE’Sİ

RABİA KARA

Kasîde-i Münferice, 11. yüzyılda İbnü’n-Nahvî tarafından kaleme alınan tasavvufi muhtevalı bir manzumedir. Geniş çevrelerce ilgi gören bu kasîde üzerine birçok âlim ve şârih tarafından şerh kaleme alınmıştır. Mustafâ İsâmeddîn tarafından kaleme alınan *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* de bu şerhlerden biridir.

Tez, girişle beraber 3 bölümden oluşmaktadır. Girişte, Kasîde-i Münferice, İbnü’n-Nahvî ve Mustafâ İsâmeddîn hakkında kısaca bilgi verilmiş olup birinci bölümde ise Kasîde-i Münferice’nin şerh ve tercümeleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’nin tespit edilen 3 müellif nüshası üzerinden transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa 1147’de bulunan nüsha esas nüsha olarak kabul edilmiştir. Metin, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 1600 ve T.B.M.M. Kütüphanesi YZ 68/2’de yer alan diğer müellif nüshaları ile de mukayese edilmiştir. Üçüncü bölümdeyse *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*, muhteva ve şerh metodu yönünden incelenmiş olup son olarak indeks ve sözlük eklenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerh ve tercümeleri tanıtmak, Mustafâ İsâmeddîn tarafından kaleme alınan *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’yi Latin harfli olarak takdim ettikten sonra incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kasîde-i Münferice, şerh, tercüme, Mustafâ İsâmeddîn, İbnü’n-Nahvî

ABSTRACT

TURKISH COMMENTARIES AND TRANSLATIONS OF KASÎDE-I MUNFERICE AND MUSTAFÂ İSÂMEDDÎN USKUDÂRÎ'S COMMENTARY ON THE KASÎDE-I MUNFERICE

RABİA KARA

Kasîde-i Münferice, is an ode with a mystical content written by İbnü'n-Nahvî in the 11th century. Many scholars and commentators wrote commentary on this ode, which attracted wide attention. One of these annotations is in Şerh-i Kasîdeti'l-Münferice, written by Mustafâ İsâmeddîn.

The thesis, consist of 3 chapters including the introduction. In the introduction, brief information was given about the Kasîde-i Münferice and Mustafâ İsâmeddîn; in the first part, the annotations and translations of the Kasîde-i Münferice are introduced. In the second part, the transcribed text of Şerhü Kasîdeti'l-Münferice over 3 identified author copies is included. The copy found in Süleymaniye Library, Râgıb Pasha 1147 was accepted as the main copy. Topkapı Palace Museum Library E.H. 1600 and T.B.M.M. Library Y.Z. 68/2 has also been compared with other author copies. In the last section, Şerhü Kasîdeti'l-Münferice was examined in terms of content and annotation method, and then an index was added.

The purpose of this study is to introduce the commentaries and translations made on Kasîde-i Münferice, and to examine the content of the "Şerh-i Kasîdeti'l-Münferice" written by Mustafâ İsâmeddîn.

Keywords: Kasîde-i Münferice, comentary, translation, Mustafâ İsâmeddîn, İbnü'n-Nahvî

ÖNSÖZ

Kasîde-i Münferice, XI. yüzyılda İbnü'n-Nahvî tarafından kaleme alınan tasavvuf muhtevalı bir manzûmedir. 40 beyitten müteşekkil olan bu kasîdeyi Nahvî, Tavzer dışındayken zorbalardan tarafından malının gasp edilmesi ve bunu duyması üzerine inşad etmiştir. 40 beyitin yekûnunda Allah'a teslimiyeti ifade eden Kasîde-i Münferice, sıkıntılı insanların virdi haline gelmiştir. Arap edebiyatında ve İslamî çevrelerde Kasîde-i Bürde'nin sahip olduğu üne yakın bir üne kavuşan bu kasîde, Türk edebiyatında da birçok tercüme ve şerhe konu edilerek büyük bir ilgiye mazhar olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabalarıyla ortaya çıkan şerhler, daha sonrasında çeşitli ilim dallarına dair yazılmış metinlerin anlaşılması için de kullanılmıştır. İlk şerhlere XIII. yüzyılda rastlanılsa da şerhlerin klasikleşmesi XVI. yüzyılı bulmaktadır. XVIII. yüzyıl ise şerhlerde nicel olarak artışın gözlemlendiği bir dönemdir. Bu dönemin önemli şârihlerinden Mustafâ İsâmeddîn'in önemli çalışmalarından birisi de Kasîde-i Münferice üzerine yaptığı şerhtir.

Bu çalışmada Kasîde-i Münferice'nin Türk edebiyatındaki şerh ve tercümelerinin tespit edilip tanıtılması ve Mustafâ İsâmeddîn'in şerhinin metninin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Kasîde-i Münferice, Kasîde-i Münferice nâzımı İbnü'n-Nahvî ve Mustafâ İsâmeddîn hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Kasîde-i Münferice'nin şerh ve tercümeleri tanıtılmıştır. Her bir eser, üç başlık altında tanıtılmıştır. İlk bölüm “eserin tanıtımı” başlığını taşır, şayet mevcut ise eser üzerine yapılan çalışma/lar tanıtılmıştır; herhangi bir çalışma yoksa da yazma ve matbû nüshanın fiziksel özelliklerine değinilmiştir. İkinci başlık “eserde izlenen usûl”dür. Burada ele alınan eser, şerh yahut tercüme oluşuna göre, teknik açıdan geniş çerçevede değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler esnasında tanıtılan eserden örnekler de eklenmiş, her örneğin sonuna varak ve sayfa numarası eklenmiştir. Son başlıksa “eserin muhtevası”dır. Bu bölümde diğer şerh yahut tercümelerden farklı şekilde yer alan ifadeler çerçevesinde, eserin muhtevasına değinilmiştir.

Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'sinin ele alındığı ikinci bölümde eserin nüshaları tanıtıldıktan sonra çeviriyazı metnine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* 'nin muhteva tahliline, şerh metoduna ayrılmış ve bu bölümden sonra metnin indeksi de eklenmiştir. İndeks; belâgat, eser isimleri ve şahıs isimlerinden müteşekkildir. Metnin sözlüğüne de yer verildikten sonra, Ragıp Paşa nüshasının tıpkıbasımını eklenerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Konunun belirlenmesinde ve tezin her aşamasında kıymetli vakitlerinden ayırarak yönlendirmelerde bulunan danışmanım ve kıymetli hocam Prof. Dr. Mücahit Kaçar'a gönülden teşekkür ederim. Ayrıca ilmî kişiliklerinden ziyadesiyle istifade ettiğim hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Esra Egüz O Donohoe'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Bilal Alpaydın'a teşekkür ederim. Lisans döneminden bu yana maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen değerli ağabeylerim Zekai Aksoy'a ve Adem Kebapçı'ya; ömrümün her safhasında ve her zorlukta, fedakarlıkları ve gösterdikleri anlayışlarından ötürü aileme ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim. Son olarak, çalışmalarıyla yoluma ışık tutan hocalarıma ve işimizi bir nebze olsun hafifletiren kütüphane çalışanlarına müteşekkirdiğimi da belirtmek isterim.

Rabia KARA

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE-İ MÜNFERİCE ŞERH VE TERCÜMELERİ

1. Kasîde-i Münferice Şerhleri	9
1.1. Yahyâ b. Abdullâh, Şerh-i Kasîde-i Münferice	10
1.1.1. Eserin Tanıtımı	10
1.1.2. Eserde İzlenen Usûl	11
1.1.3. Eserin Muhtevası	16
1.2. Hüseyin b. Rüstem, Şerh-i Kasîde-i Münferice	18
1.2.1. Eserin Tanıtımı	18
1.2.2. Eserde İzlenen Usûl	19
1.2.3. Eserin Muhtevası	24
1.3. İsmâîl Ankaravî (Rusuhî), Hikem-i Munderice Fî Şerhi'l Münferice	26
1.3.1 Eserin Tanıtımı	27
1.3.2. Eserde İzlenen Usûl	28
1.3.3. Eserin Muhtevası	33
1.4. Ahmed Efendi, Şerh-i Kasîde-i Münferice	37
1.4.1 Eserin Tanıtımı	37
1.4.2. Eserde İzlenen Usûl	38
1.4.3. Eserin Muhtevası	40
1.5. Ebü'l-Hayr Ahmed b. İsmâîl, Şerh-i Kasîde-i Münferice	41

1.6. Şârihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice	41
1.6.1 Eserin Tanıtımı	41
1.6.2 Eserde İzlenen Usûl	42
1.6.3 Eserin Muhtevası	45
1.7. Şârihi Belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice	46
1.7.1 Eserin Tanıtımı	46
1.7.2 Eserde İzlenen Usûl	46
1.7.3 Eserin Muhtevası	52
1.8. Şarihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice	53
1.8.1. Eserin Tanıtımı	53
1.8.2. Eserde İzlenen Usûl	54
1.8.3. Eserin Muhtevası	58
1.9. Ebü'l-İsme(t) Mustafâ İsâmeddîn Üsküdarî, Şerhü Kasîdeti'l-Münferice	59
1.10. Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed (Müftî-i Sakız), Şerh-i Metîn ü Akvâ	59
1.10.1. Eserin Tanıtımı	59
1.10.2. Eserde İzlenen Usûl	60
1.10.3. Eserin Muhtevası	67
1.11. Cebbârzâde Mehmed Arif Bey, Celb-i Sürûr ve Selb-i Kûdûr	68
1.11.1. Eserin Tanıtımı	69
1.11.2. Eserde İzlenen Usûl	69
1.11.3. Eserin Muhtevası	70
1.12. Kemâleddin Harputî, Kasîde-i Münferice'nin Tahmisiyle Beraber Şerhi	70
1.12.1. Eserin Tanıtımı	70
1.12.2. Eserde İzlenen Usûl	71
1.12.3. Eserin Muhtevası	77
1.13. Vildan Fâik, Şerh-i Kasîde-i Münferice	78
1.13.1.Eserin Tanıtımı	79
1.13.2.Eserde İzlenen Usûl	79
1.13.3.Eserin Muhtevası	84
1.14. Mustafâ Behcet b. Muhammed Sâlim, Azvâu'l-Behce fî Şerhi'l-Münferice	85
1.14.1. Eserin Tanıtımı	85
1.14.2. Eserde İzlenen Usûl	86
1.14.3. Eserin Muhtevası	91
1.15. Şârihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice	91
1.15.1. Eserin Tanıtımı	91
1.15.2. Eserde İzlenen Usûl	92

1.15.3. Eserin Muhtevası	97
1.16. Le'âlî Ahmed b. Mustafâ, Şerh-i Kasîde-i Münferice	98
1.17. Dervîş Hüseyin Konevî, Şerh-i Kasîde-i Münferice	98
2. Kasîde-i Münferice Tercümeleri	99
2.1. Yahyâ b. Abdullâh, Tercüme-i Kasîde-i Münferice	100
2.1.1. Eserin Tanıtımı	101
2.1.2. Eserde İzlenen Usûl	102
2.1.3. Eserin Muhtevası	103
2.2. Ebu Bekir Kânî, Kasîde-i Münferice Tercümesi	105
2.2.1. Eserin Tanıtımı	105
2.2.2. Eserde İzlenen Usûl	106
2.2.3. Eserin Muhtevası	107
2.3. İbrahim Nazîr, Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Münferice	107
2.4. Esad Erbilî, Tercüme-i Kasîde-i Münferice	107
2.4.1. Eserin Tanıtımı	108
2.4.2. Eserde İzlenen Usûl	108
2.4.3. Eserin Muhtevası	113
2.5. Mütercimi Belirsiz, Kasîde-i Münferice Tercümesi	114
2.5.1. Eserin Tanıtımı	114
2.5.2. Eserde İzlenen Usûl	115
2.5.3. Eserin Muhtevası	120
2.6. Mütercimi Belirsiz, Kasîde-i Münferice Tercümesi	121
2.6.1. Eserin Tanıtımı	121
2.6.2. Eserde İzlenen Usûl	121
2.6.3. Eserin Muhtevası	122

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFÂ İSÂMEDDÎN ÜSKÜDÂRÎ VE ŞERHÜ KASÎDETİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

1. Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin Hayatı	123
1.1. Eserleri	123

2. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'nin Nüshaları	124
2.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü 774	125
2.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147	125
2.3. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü 613	127
2.4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Kitaplığı 1600	128
2.5. T.B.M.M. Kütüphanesi YZ 68/2	129
2.6. A.B.D. Bodleian Kütüphanesi M.S. Turk d. 40	129
2. Metin	130
2.1. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar	130
2.2. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti	134
2.3. Transkripsiyonlu Metin	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERHÜ KASİDE'Tİ'L MÜNFERİCE'NİN İNCELEMESİ

1. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'nin Muhteva Tahlili	219
1.1. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'nin Dinî-Tasavvufî Muhtevası	223
1.1.1. Kavramlar	224
1.1.1.1. Nefs	224
1.1.1.2. Emr	224
1.1.1.3. Kazâ	224
1.1.1.4. Hikmet	224
1.1.1.5. Mu'cize	225
1.1.1.6. Kerâmet	225
1.1.1.8. Cennet	225
1.1.1.9. Firdevs	226
1.1.1.10. Sübbâk	226
1.1.1.11. Ehlu'llâh	226
1.1.1.12. Ashâb	226
1.1.1.13. Âl	226
1.1.1.14. Kalb	227
1.1.1.15. Akl	227
1.1.1.16. Harb	227
1.1.1.17. Kırk Sayısı	227
1.1.1.18. İsyân	228
1.1.2. Şahıslar	228
1.1.2.1. Hazret-i Resûl-i Ekrem	228
1.1.2.2. Hazret-i Ebû Bekr	228

1.1.2.3. Hazret-i Ömer	229
1.1.2.4. Hazret-i Osman	229
1.1.2.5. Hazret-i Alî	229
1.1.2.6. Ebû Hureyre	229
1.1.2.7. Sa'd bin Ebî Vakkâs	229
1.1.2.8. Saîd bin Zeyd	230
1.1.2.9. Habbâb bin el-Eret	230
1.1.2.10. Hazret-i Ümm-i Hayr	230
1.1.2.11. Hazret-i Fâtıma b. Hattâb	230
1.1.2.12. Hazret-i Abbas	231
1.1.2.13. Hazret-i Hamza	231
1.1.2.14. Hazret-i Âdem	231
1.1.2.15. Hazret-i Musa	231
1.1.2.16. Ebû Tâlib	232
1.1.2.17. Deccâl	232
1.1.2.18. Ebû Cehl	232
1.1.2.19. Abdullâh bin Übeyy bin Selûl	232
1.1.2.20. 'Utbe bin Rebî'a	232
2. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de Takip Edilen Şerh Metodu	234
3. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de Yer Alan Belagat Terimleri ve İsimler İndeksi	250
3.1. Belagat Terimleri İndeksi	250
3.2. Eser İsimleri İndeksi	254
3.3. Şahıs İsimleri İndeksi	257
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	262
KAYNAKÇA	266
SEÇME SÖZLÜK	276
EKLER	292
I)Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Münferice Kasîdesi Çini Panoları	293
II)Tıpkıbasım: Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 774	296

KISALTMALAR LİSTESİ

a. e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

b. : Bin

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör (ler)

E. H. : Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshası

haz. : Hazırlayan

H.k. : Halk kütüphanesi

İ.B.B : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi

İÜ : İstanbul Üniversitesi

mm. : Milimetre

R. : Süleymaniye Kütüphanesi nüshası

s. : Sayfa

s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sy. : Sayı

T. :Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi nüshası

vs. :Vesaire

vr. :Varak

y.y. :Yüzyıl

GİRİŞ

1. İbnü'n-Nahvî ve Kasîde-i Münferice'si

1.1. İbnü'n-Nahvî

İbnü'n-Nahvî olarak bilinen Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf, 433/1041-42 yılında Tevzer'de doğar. Bazı kaynaklarda¹ doğduğu yer Kayravân olarak yer alsa da Tunus konusunda görüş birliği mevcuttur. İlk öğrenimine Tevzer'de başlar. Sonrasında ise Kayravân'a giderek orada ders alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra kendisi de ders vermeye başlar. Gramer derslerine de ağırlık vermesinden dolayı kendisine İbnü'n-Nahvî (gramerin oğlu) denildiği düşünülse de Hassan Alzyout, çalışmasında babasının nahivci olduğunu ve bu yüzden bu adı taşıyabileceğini belirtir.²

Mûsâ b. Hammâd'dan rivayet edildiği üzere, Abdullâh el-Mâzinî, Ebû Zekeriyâ eş-Şakratisî, Alî b. Muhammed er-Rabâî ve Abdülcelîl er-Rabâî ve el-Mâlikî gibi devrin önde gelem isimlerinden ders alır.³ Daha sonrasında Tunus'ta ders vermeye başlar. Buradaki yöneticilerle anlaşamayınca Fâs'a gider. Fâs'da Ebû İshâk Şîrâzî'nin *el-Lûma' fî İlmi'l-Usul* adlı eserini okutur.⁴ Burada da fazla barınamaz, sert tabiatı Benî Hammâd Kalesi'ne dönmesine sebep olur.⁵

أين مصر، وأين سكان مصر
بيننا شقة النوى والبعاد
حدثاني عن نيل مصر فإني
منذ فارقتو إلى الماء صاد

“Nerede Mısır! Nerede Mısır'ın sakinleri! Aramızda çok çok uzun mesafeler vardır.

¹ Muhammed İbnü'l-Ebbar, **et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla**, thk. Abdü's-Selâm el-Herrâs (Lübân: Dârü'l-fikir, 1995), c.4, s.225.

² Hassan Alzyout, **“Kasîde-i Münferice ve İsmail Ankaravî'nin Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'si”**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 4.

³ Hassan Alzyout, **a.g.t.**, s. 5.; Hüseyin Elmalı, “İbnü'n-Nahvî, el-Kasîdetü'l-Münferice'si ve Tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. XVI., 2002, s.39.

⁴ Hassan Alzyout, **a.g.t.**, s. 5.

⁵ İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, “İbnü'n-Nahvî”, **DİA**, c. 21, İstanbul, 2000, s. 163.

Ey arkadaşlarım! Bana Mısır'ın Nîl'inden haber verin; çünkü ben oradan ayrıldıktan sonra kanmadım suya, hala susuzum..." mısralarıyla başlayan, Mısır'a ve Mısır halkına duyduğu özlemi, oradan ve onlardan ayrılmanın dayanılmaz acısını dile getirdiği, Nîl kenarındaki çardaklardan birinin onun için Dicle ve Bağdat'tan daha iyi olduğunu ifade ettiği şiirine bakılırsa Mısır'da uzun süre kaldığı anlaşılmaktadır.⁶

Benî Hammâd Kalesi'nden hacca gitmek üzere yola çıkar ve döndüğü esnada da vefat eder. Çoğunluk tarafından kabul edilen görüşe göre hicrî 513/1119-20 yılında Benî Hammâd Kalesi'nde 80 yaşında vefat eder.⁷

İbnü'n-Nahvî, Gazzâlî'ye olan bağlılığı ile tanınmaktadır. Ramazan aylarında *İhyâ'yı* 30'a böldüğü ve her gün bir bölümünü okuduğu rivayet edilmektedir.⁸ Kendi döneminde yaşamış kimseler ve devrin ileri gelenleri İbnü'n-Nahvî'yi onunla aynı dönemde yaşamış Gazzâlî ile denk tutarlar. Bu bilgiye Kasîde-i Münferice şerhlerinin mukaddimelerinde de rastlamaktayız. Hüseyin b. Rüstem, *Şerh-i Kasîde-i Münfericesi*'nde⁹ şu ifadelere yer vermektedir:

İsm-i şerîfî Yûsuf bin Muḥammed Yûsufdur. Künyesi Ebu'l Faẓldur. İbnü'n-Nahvî demekle ma'rûfdur. (...) Aşlı bilâd-ı İfrîkıyyeden olan medîne-i Tavzerdendür. Ba' dehû meḥaṭṭ-ı riḥâl-i kümmel-i ricâl ve maḳşad-ı tirḥâl-i efâzıl ü emşâl olan ḳal'a-i Ḥammâda sākin olmuştur. Ol diyârûñ ehli dirler idi ki bizim diyârımızda Ebu'l-Faẓl kendü diyârında İmâm Gazzâlî gibidür. Ya'nî anuñ 'adilî ve ol zât-ı bî-bedelûñ mişlidür. Tārîḥ-i hicretûñ beş yüz on üçünde dāru'n-na'ime intikāl ve civār-ı kerîme irtiḥâl eylemişdür. İmâm Gazzâlî daḥı bu senede terk-i ḥâne-i mihnet ve teveccüh-i menzilgāh-ı rāḥat itmiş (vr. 2b).

Yine Ankaravî'nin *Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice*'sinde¹⁰ İbnü'n-Nahvî ile aynı dönemde yaşayan kimselerin Nahvî'nin Gazzâlî ile denk olduğunu ifade ettiklerine ve bununla da övündüklerine dair ifadeler yer almaktadır:

⁶ Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s. 39.

⁷ **a.g.m.** s. 41.

⁸ İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, **a.g.m.** s. 163.

⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 1402.

¹⁰ Hassan Alzyuot, **a.g.t.**, s. 57-58.

“Ol ‘aşırda ol diyāruñ ehālî vü ekābiri bizüm diyārumuzda Ebü’l-fazl diyār-ı ‘Acemde İmām Ğazzālî ‘adilî ve ol zāt-ı şerîfün mişli vü bedilî bir kimsedür diyü tefāhur u tebāhî iderlerdi ve niçe kerāmâtın görüp ziyāretine giderler.”

el-Kādî Ebû Abdillāh b. Hammād da İbnü’n-Nahvî için “Ebu’l-Fazl beldemizde ilim ve amel yönünden Irak’taki el-Gazzâlî gibidir” der.¹¹

İbnü’n-Nahvî, Gazzâlî’ye olan bağlılığı, taklitten uzak fakihliği ve ictihada meylinden dolayı kimi kaynaklarda, tasavvufî kişiliğe sahip bir kimse olarak değerlendirilmiştir.¹² Nitekim kendisine rivayet edilen kerametler, İbn Hirzihim tarafından da nakledilmiştir.¹³ Bu kerametlere Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerh ve tercümelerin mukaddimelerinde de rastlamaktayız. Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî’nin *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’sinde¹⁴ İbnü’n-Nahvî’nin kerametlerine dair şu ifadeler yer alır:

Onun kerametlerini rivayet edip, kabrine çokça ziyarette bulunmuşlardır. O makbûl rivayetlerinden birinde nakl olur ki: “Nahvî bir gün Hicaz tarafına gitmeye niyetlenir. O sırada ehli ve ailesi ona karşı gelir. “Sen bizi kime bırakıyorsun, bizim ihtiyaçlarımızı kim karşılayacak, bizi kim koruyacak, yiyeceğimizi ve giyeceğimizi, nafakamızı kim üstlenecek?” derler. Onların bu sözleri üzerine İbnü’n-Nahvî, mübarek eline bir yaprak alır ve ona bir şey yazıp ailesine verir. Bunun onları koruyacağını söyleyip açmamaları gerektiğini tembihler. Sonra “her gün bir adam gelecek, o benim vekilimdir, sizin bütün ihtiyaçlarınızı karşılayacak” der. Bu söz üzerine sefere çıkar. Her gün bir adam gelir ve onların ihtiyacını karşılar. Onlar gelen adamı tanımazlar ve kağıtta yazılanı da bilmezler. Sonrasında bir gün kağıdı açarlar ve bu beyti bulurlar:

أَتَالَّذِي وَجَّهَتْ وَجْهِي لَهُ هُوَ الَّذِي خَلَّفْتُ فِي أَهْلِي

فَأَنَّهُ أَرْفَقَ مِنِّي بِهِمْ وَفَضَّلَهُ أَوْسَعَ مِنْ فَضْلِي¹⁵

¹¹ Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s. 40.

¹² Yusuf Yıldırım, “Salâhî Uşşakî’nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. XIX, Sy.1, 2015, s. 88.

¹³ İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s. 163.

¹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147.

¹⁵ “Ben yüzümü, ehlimi ve ailemi kendisine bıraktığıma döndüm. Muhakkak ki o, aileme karşı benden daha merhametlidir. Ve onun keremi benimkinden çoktur ve geniştir.”

Tevzer'deki çiftiliğinin geliriyle geçinmiş olan İbnü'n-Nahvî, Ebû Muhammed et-Tâhertî, Ebû Abdullah İbnü'r-Remmâme ve Ebû İmrân es-Sanhâcî gibi birçok da öğrenci yetiştirmiştir.¹⁶

1.2. Kasîde-i Münferice

el-Ferec bade's-şidde, Ümmü'l-ferec, el-Fütûh olarak da bilinen Kasîde-i Münferice, İbnü'n-Nahvî tarafından kaleme alınmış bir manzûmedir. Kabul edilenin aksine Tâcüddîn es-Sübkî kasîdeyi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. İbrahîm el-Endelüsî el-Kuşeyrî'ye isnâd eder.¹⁷ Kırk beytin yekûnunda Allah'a teslimiyeti ve güveni dile getiren bu kasîde, Arap ve İslam edebiyatında, tasavvuf çevrelerinde Ka'b b. Zühre'nin Kasîde-i Bürde'si ve İmam el-Bûsîrî'nin aynı adı taşıyan kasîdesinin sahip oldukları üne yakın denebilecek bir üne kavuşmuştur.¹⁸

Kasîde-i Münferice, rivayet edildiği üzere İbnü'n-Nahvî kasîdeyi Tevzer dışındayken, zorbalar tarafından malının gasp edilmesi ve bunu duyması üzerine kaleme alınmıştır. Aynı rivayete göre kasîdenin inşasından sonra malı gasp eden kimse, bir rüya görür ve rüyasında birisinin süngü ile üzerine yürüdüğünü ve “falancanın malını vermezsen seni öldüreceğim” dediği yer alır. Bunun üzerine uyanır uyanmaz korkuyla çaldığı malı iade eder.¹⁹

Kasîde-i Münferice, sıkıntılı ve kederli insanların virdi haline gelmiştir. Alimlerin görüş birliği üzerine, kasîdede İsm-i Azam'ın zikredildiği düşünülmektedir. es-Sübkî'den de rivayet edildiği üzere, Kasîde-i Münferice'yi dua olarak okuyan kimselerin dualarının kabul olacağı düşünülmektedir ve es-Sübkî bir haceti olduğu vakitte bu kasîdeyi okuduğu

¹⁶ İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s. 163.

¹⁷ Hassan Alzyot, **a.g.t.**, s. 10.

¹⁸ Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s. 41.

¹⁹ Hüseyin Elmalı, **a.g.m.**, s.41.; Mehmed Sadi Çöğenli, “İbnü'n-Nahvî ve el-Kasîdetü'l-Münferice'si”, **Turkish Studies**, c. VIII, Sy.13, 2013, s. 75.

ifade edilmektedir. Hüseyin b. Rüstem'in *Şerh-i Kasîde-i Münferice*'sinde²⁰ bu hususa yönelik şu ifadelere rastlamaktayız:

İmām Takîyüddîn Sübkî rahmetu'llâhi te'âlâ hazretleri kendülere bir şiddet işâbet itse bu kaşîde-i şerîfe[yi] inşâ iderler imiş. Ve buyururlar imiş ki bir kimesneye şiddet işâbet itse bu kaşîde-i mübarekeyi tahâret-i kâmile üzere huzûr-ı kalble kimseye tekellüm itmeden kırk kerre kırâ' at itse ve hâcetini Hâzret-i kâdiyu'l-hâcatdan su'âl itse Hakk te'âlâ hazreti hâcetîn kaşa vü murâdın devâ' eyler (vr. 30a).

Salâhî-i Uşşâkî'ye isnad edilen *Kasîde-i Münferice Tercümesi*'nde²¹ mütercim, eserinin mukaddimesinde Kasîde-i Münferice'nin faziletlerine, es-Sübkî'nin evladı Tacüddîn Sübkî'den rivayetle değinmektedir:

‘Ulemâ ve şulehâdan mu‘teber ve mevşûkun bih e‘izzeden menkûl ve mervîdür ki bu kaşîde-i mübareke ile tevessül ve istişfâ' eyledi illâ isticâbet olundu. E'imme-i müctehidînden İmām Takîyüddîn es-Sübkî'nün-Raḥimehu'llâh- oğlu kâdiyu'l-kudât Tâceddîn- Raḥimehu'llâh-: “Vâlidüm Takîyüddîn -Revvaḥa'llâhu rûhahu-‘ya bir şiddet işâbet eylese bu kaşîde-i mübarekeyi inşâ iderdi. Derhâl şiddet ferece mübeddel olub dil-i maḥzûnı şâd ve bend-i ğamdan âzâd olurdu.

Kasîde-i Münferice, kimi çevrelerce yayılıp müstecaplığına yönelik inançlar artınca, kendine dua mecmualarında dahi yer bulmuştur. Mesela Ahmed Ziyaüddîn Gümüşhanevi'nin *Mecmuâtü'l-Ahzâb* adlı mecmûasında Kasîde-i Münferice dua olarak yer alır.²²

Kasîde-i Münferice'yi vezin hususiyetleri bakımından değerlendirmek gerekirse kasîde, daire-i muhtelifeden “mütedârik (habeb) bahri”²³ üzerine kaleme alınmıştır

²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 1402.

²¹ Yusuf Yıldırım, “Salâhî Uşşâkî'nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIX, Sy.1, 2015, s.99.

²² Hüseyin Elmalı, *a.g.m.*, s.42.; Mehmed Sadi Çöğenli, *a.g.m.*, s. 75.

²³ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, Dergâh, 2019, s.135.

dolayısıyla fe' ilün/fe' ilün/fe' ilün/fe' ilün'dür. Ankâravî, *Hikem-i Münferice fî Şerhi*'l-*Münferice*²⁴ adlı eserinde kasîdenin veznine yönelik şu bilgilere yer verir:

Bu kaşîde-i mübârekenüñ bahrı mütedârikdür. Aşlı sekiz kerre fâ' ilündür. Eczâsınıñ ba' zısı maqtû' u ba' zısı maḥbündür. kaç' bu maḥalde sākin olan şāninci ḥarfî ḥazf ve şāliš-i müteḥarriki iskān eylemekdür. Meşelâ fâ' ilün iken sükün-i ' ayn ile fa' lün didükleri gibi ibtidâ-yi kaşîdede اشتد gibi. ve ḥabn şānî-i sākini ḥazfdur mışrâ' -ı evvelüñ āhiri olan فرجي gibi ve mışrâ' -i şānînüñ āhiri olan بلجي gibi. Meşelâ ki taḳṭī' de bunların her biri fe' ilün'dur ḥarekât-ı şelâse ile. Egerçi resm-i kitâbet muḳtażası üzre البلج yāsuz yazılır lākin taḳṭī' -ı ' arūzî ḥasebiyle işbâ' -ı kesreden ḥāşıl olan yā mevcūd i' tibār olunur ve gāhī emr ber-' aks olup sûretâ mevcūd olan taḳṭī' de mefḳūd [3a] olup ḥisāba gelmez. Resm-i muşḥaf-ı ' oşmānî vü resm-i ' arūzî kıyāsdan ḥāricdür didükleri buña delâlet kılur ve bunuñ taḳṭī' inde bu didüğümüz ma' nâ zuhūra gelür ve bunuñ taḳṭī' i meşelâ böyle demek olur. fa' lün, fa' lün, fe' ilün, fe' ilün, fa' lün, fe' ilün, fe' ilün, fe' ilün ve sāyir ebyâtı daḥı āhirine dek buña göre kıyās eyle.

Kasîde-i Münferice, güvenilir nüshalarda yer aldığı üzere kırk beyitten müteşekkildir. Fakat bazı nüshalarda evveline ve ahirine birkaç beyit eklendiği görülmektedir. Bu husus, Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerhlerde de kendisine genişçe yer bulmaktadır. Hatta şârihler, ekledikleri beyitlerin şerhlerini yapmışlar kasîdeye tahmîs yazanlar, kasîdenin tahmisiyle birlikte şerhine yer vermişlerdir.²⁵ Şârihi belirsiz, *Kasîde-i Münferice Şerhi* 'nde²⁶ bu hususa şu ifadelerle değinilmiştir:

“... lākin ba' zı nüshalarda evveline vü āhirine münāsib bir kaç ebyât daḥı getürmüşler ol ebyât nāzım ḥazretlerinüñ olmaduḡı ' aql-ı selīm ve ṭab' -ı müstaḳīm şāhiblerine katı vāzih ü mübeyyendür...(vr. 28a).”

Yine Mustafa İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*²⁷ adlı eserinde bazı nüshalarda kasîdeye birkaç beyit eklendiğini gördüğünü fakat akıl sahibi kimselerin eklenen beyitlerin İbnü'n-Nahvî'ye ait olamayacağını dile getirdiklerini ifade eder:

²⁴ Hassan Alzyuot, *a.g.t.*, s. 58.

²⁵ Kemâl Harputî, *Kasîde-i Münferice'nin Tahmisiyle Beraber Türkçe Şerhi*, Elazığ, Ma'mûretü'l-Azîz Vilâyet Matbaası, 1899-1900.

²⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi 815.

²⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147.

Kaşîde-i belîğa ve bu urcûze-i faşîhanuñ ekşer-i şurrâhı bu beyt-i ‘âlî ile hatm idüp ba‘zı nüshada evvelinde vü âhîrinde münāsib ü mülâyim birķāç ebyât vardır. Tab‘-ı selîm ve ‘aql-ı müstaķim şāhiblerine rûşen ve hüveydâdur ki mışrâ‘ چَرَاغِ بِيَوْه كجا كجا شَمْعِ أَقْتَابِ كجا me‘aliyle nâzım hâzretlerinin degildür didiler. Böyle olunca ol kaşîdeden bu beyt ile kırķ ebyât olur(vr. 43a).

Şârihler, eserlerinde Kasîde-i Münferice’nin kırķ beyit olmasının sebebini kırķ sayısının faziletine dayandırmaktadırlar. İskender Pala, kırķ sayısına dair “Kırķ rakamı da gerek semavî dinlere dayandırılan yorumlar gerekse eski medeniyet birikimleri, mitolojik efsaneler, gelenek, folklor vb. yönlerden Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere Doğu ve Batı milletleri tarafından sıkça kullanılmıştır.”²⁸ ifadelerine yer verir. Mustafa İsameddîn de *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*²⁹ adlı eserinde kasîdenin kırķ beyit olmasının sebebini şu şekilde izah eder:

Kırķ olmasının nüktesini şöyle beyân ve bu veche ile ‘ayân iderler ki nâzım hâzretleriniñ murâdı bu kırķ ‘aded ebyâtla erba‘inde olan esrâra imâ vü işaretdür. Ekşer-i eşyâ erba‘in üzere yaratılmışdur ve kırķ günde kemâl bulmuşdur. Ve meşâyiḡ-i kibâr erba‘inâta müte‘allık çok esrâr yazdılar. Biri insânuñ ḡilķatidür ki kırķ gün nuḡfe ve kırķ gün ‘alaķa ve kırķ gün muḡḡa ve şebâblıḡı kırķ sene temâm olur ve iki nefḡhanuñ arasında kırķ sene tedbîr olunur ve Âdem ‘aleyhi’s-selâm tıynetde kırķ gün eylendi. Ve Allāhu te‘âlâ Âdem ‘aleyhi’s-selāmuñ tıynetini yed-i ḡudretiyle kırķ şabaḡ taḡmîr eylediḡi ḡadîş-i ḡudsîde vârid olmuşdur ve Mûsa ‘aleyhi’s-selāmuñ Ṭūr-ı Sînâ’da mevâ‘idesi kırķ idi. Deccâlîñ arzında salṡanatı kırķ gündür ve nüfesānuñ demi gördükde ‘iddeti kırķ gündür. Ve Allāḡ u te‘âlāya ihlāş kırķ şabāḡda olup yenābî‘-i ḡikmet daḡı kırķuñ temāmında ḡalbden lisân üzerine gelür nite ki Resûl-i Ekrem şalla’llāhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem مِنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا³⁰ buyurmuşdur. Ve bunların emşâli ḡatı çok erba‘inât vardır çünkü her şey’in kemâli erba‘inde olduğundan nâzım *ḡuddise sırruhu* hâzretleri kırķ ebyât nazm idüp Hâzret-i ‘Alî *kerrema’llāhu vecheniñ* midḡatiyle hatm buyurmuşdur(43b).

²⁸ İskender Pala, “Kırķ”, *DİA*, c. 25, İstanbul, 2002, s. 466.

²⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147.

³⁰ “Kim ki Allah için kırķ gün ihlasla ibadet ederse; kalbinden diline hikmet akar.” (Hadîs-i Şerîf)

Bu alışmada İşlam kültür ve medeniyetinde büyük bir takdire mazhar olmuş İbnü'n-Nahv'nin Kasde-i Münferice'sinin Türk edebiyatındaki önemli şerhlerinden biri olan Mustaf İşmeddn şkdr'nin *şerhü Kasdeti 'l-Münferice'*si takdim edildikten sonra incelemesi yapılacaktır. Dolayısıyla alışmamızda öncelikli olarak şerh metni, transkripsiyon alfabesiyle eski Türk edebiyat metin neşrine münasip şekilde ve bilimsel esaslara bağlı kalınarak ortaya konacak sonrasında ise metin, muhteva ve şerh metodu açısından incelenecek, son olarak indeks ve seçme sözlüğe yer verilecektir. Bu bağlamda, çalışmamızın 1. bölümünde Mustaf İşmeddn'in *şerhü Kasdeti 'l-Münferice'*si dışında Türk edebiyatında yer alan diğer Kasde-i Münferice şerh ve tercümelerinin tanıtım da ayrıntılı şekilde nüshalar üzerinden araştırmacıların dikkatine sunulacaktır.

Türk edebiyatında Kasde-i Münferice şerh ve tercümelerinin tanıtıldığı 1. bölüm için bugüne değin yayınlanmış olan akademik çalışmalar incelenmiş olup hakkında herhangi bir akademik çalışma bulunmayan eserler içinse yine muhtelif yazma eser kütüphaneleri taranarak, temin edilen nüshalar incelenecektir. Dolayısıyla eser tanıtımları bu nüshalar üzerinden yapılarak olabildiğince birinci elden kaynaklar değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Çalışmamızın 2. bölümünde yer alan tez metni 3 nüsha üzerinden kurulmuş, 6 nüshanın tanıtım yapılmıştır. Bu nüshalar için de yine muhtelif yazma eser kütüphaneleri taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE-İ MÜNFERİCE ŞERH VE TERCÜMELERİ³¹

1. Kasîde-i Münferice Şerhleri

Klasik Türk edebiyatında şerh³² usûl yönünden ele alınacağı takdirde iki yöntemden bahsetmek mümkün olacaktır. İlki *aktarma yönü ağır basan şerhler*dir. Klasik şerhlerde şârihler evvela kaynak metinde yer alan kelimelerin filolojik izahlarına yer verirler. Fakat aktarma yönü ağır basan şerhlerde, filolojik açıklamalara fazla rastlamamaktayız. Dolayısıyla şârihler, kaynak metni yalnızca anlam itibariyle aktarırlar. Çalışmamızda tanıtımı yapılan şerhler içerisinde; Ahmed Efendi'nin *Şerh-i Kasîde-i Münferice*'si, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 3657 numarada kayıtlı olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullâh Bölümü 311 numarada kayıtlı olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*, Mustafa Behcet b. Muhammed Sâlim'in *Azvâu'l-Behce fî Şerhi'l-Münferice*'si aktarma yönü ağır basan şerhlerdendir.

Bir diğer takip edilen yöntem ise *açıklama yönü ağır basan şerhler*dir. Bu şerhlerde şârihler, kaynak metni çok katmanlı olarak ele alırlar. İlk olarak filolojik izahlara yer verirler, sonrasında ise kaynak metnin aktarımında mana zaviyesinde müphem kalan kısımlar giderilmeye çalışılır ve bu esnada birçok kaynaktan da yararlanılmaktadır. Çalışmamızda tanıtımı yapılan şerhler içerisinde; Hüseyin b. Rüstem'in *Şerh-i Kasîde-i Münferice*'si, İsmâil Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice Fî Şerhi'l-Münferice*'si, Hacı âHüseyin b. Hacı Mehmed'in *Şerh-i Metîn ü Akvâ*'sı, Yahyâ b. Abdullâh'ın *Şerh-i Kasîde-*

³¹Kasîde-i Münferice'ye yapılan şerh ve tercümeleleri tanıttığımız bu bölümde Sadık Yazar'ın çalışmasının ilgili bölümünden istifade edilmiştir: **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s. 561-573.

³²Bu bölümde Atabey Kılıç'ın ve Sadık Yazar'ın tasniflerinden istifade edilmiştir: Atabey Kılıç, "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi". **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu**, İstanbul: İBB, 2008, s. 363-369.; Sadık Yazar, **a.g.t.** s. 62-71.

i Münferice'si, Raşîd Efendi Kütüphanesi 815 numarada kayıtlı olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*, Mustafâ İsâmeddîn'in *Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice*'si, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bâyezîd 7900 numarada kayıtlı olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*, Kemâleddîn Harputî'nin *Kasîde-i Münferice'nin Tahmîsiyle Beraber Türkçe Şerhi*, Cebbârzâde Mehmed Arif Bey'in *Celb-i Sürûr ve Selb-i Kudûr* adlı şerhler açıklama yönü ağır basan şerhlerdir.

Klasik Türk edebiyatında şerhler, şerh edilen eserin manzûm veya mensûr oluşuna göre de ikiye ayrılmaktadır. Tezimize konu olan *Kasîde-i Münferice*, manzûm olması hasebiyle çalışmamızda tanıtılan her çalışma, manzûm bir metne yapılmış olan şerhlerdir.

Klasik Türk edebiyatında şerh, şerh edilen eserine diline göre de üçe ayrılmaktadır: Arapça, Farsça ve Türkçe. *Kasîde-i Münferice*, Arapça bir kasîdedir ve çalışmamız Arapça inşad edilen *Kasîde-i Münferice*'ye yapılan Türkçe şerhleri ihtiva etmektedir.

Son olarak klasik Türk edebiyatında şerh, muhtevasına göre dörde ayrılmaktadır: Edebî, dinî, tasavvufî ve diğer bilimlerle alakalı şerhler. *Kasîde-i Münferice*'ye yapılan şerhler kaynak muhtevası tasavvufî metne yapılmış edebî yönü ağır basan şerhlerdir. Dolayısıyla çalışmamızda yer verdiğimiz her çalışma için “edebî şerh” demek mümkündür.

1.1. Yahyâ b. Abdullâh, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.1.1. Eserin Tanıtımı

Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1035³³ ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi 402 numarada kayıtlı olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir.

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa Bölümü 1035 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlıdır. Eser, Yahyâ b. Abdullâh adında bir kimseye aittir. Müellife dair bilgiye eserin 1b sayfasında yer alan şu ifadeden ulaşmaktayız:

³³ Çalışmamızda bu nüsha esas alınmıştır.

“... bu za‘ifü’l-müznibi’l-muhtâci’l-fakîr Yahyâ b. ‘Abdullâh...”

Eserde ferağ kaydı yer almaktadır. Ferağ kaydında yer alan bilgiye göre eser, 7 Zilhicce 1009/9 Haziran 1600 tarihinde tamamlanmıştır:

“...hazîhi’l-münfericeti’l-mübâreke fî hicreti’n-nebeviyye (sav) fî sene tis’a ve elf mine’s-şuhûri zî’l-âhicce fî seb’a...”

İstinsah kaydında yer alan bilgiye göre ise eser, Cemâziyelevvel 1020/ Ağustos-Eylül 1611’de istinsah edilmiştir:

“... za‘ifü’l-‘ibâd Muhammed bin ‘Alî (...) bi-hürmeti’l-nebiyyi li-sene ‘işrîn ve elf min şuhûri âhîr-i cemâziye’l-evvel”

129,114x114,108 mm. ölçüleri arasında yer alan eser, 127 varaktan müteşekkildir. Nüshanın cildi siyah mukavvadan yapılmış olup şirazesi mevcuttur. Nüshanın ön ve arka kapağında herhangi bir tezhip özelliği bulunmamakta olup serlevha da yer almamaktadır. Her sayfada 1 sûtûnun yer aldığı nüshanın her sûtûnunda 16 satır yer alırken; 1b sayfasında 12 satır yer alır. Sûtûnların çevresine 1b ve 1a sayfasında altın yaldızla, kalan sayfalara ise kırmızı mürekkeple cetvel çekilmiştir. Nüşhada iki mürekkep kullanılmıştır. Siyah mürekkebin hâkim olduğu metinde başlıklar, Arapça ifade ve ibareler, harekeler ve yer yer derkenarlar için kırmızı mürekkep kullanılmaktadır. Metin, nesih yazı çeşidiyle kaleme alınmış olup eserde sarı aharlı kâğıt kullanılmıştır. Reddâdenin de yer aldığı nüshanın ilk kısımları yıpranmış olsa da genel olarak durumu iyidir, herhangi bir eksiklik yoktur.

1.1.2. Eserde İzlenen Usûl

Eser, klasik şerh üslûbundan uzak özellikler barındırmaktadır. Klasik şerhler ve bilhassa çalışmamızda ele aldığımız Kasîde-i Münferice’ye yapılan şerhler dikkate alındığında, şerhin ilk aşamasını kelimelere dair izahların ve gramatikal açıdan incelemelerin oluşturduğu görülmektedir. Fakat bu eserde böyle bir durum söz konusu değildir. Yahyâ b. Abdullâh’ın takip ettiği şerh metodunun herhangi bir tertip usûlü

yoktur. Şârih, ilk olarak kaynak beyte yer verir. Nüshada kaynak beytin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek şerh metninden ayrılır. Sonrasında ise şârih, tek tek kelimeleri ele almak yerine beyti yekûn olarak ele alır ve beytin muhtevâsına yönelik izahlarda bulunur. Muhtevaya yönelik izahlardan sonra ise kelimeleri tek tek ele alır. Şârih, kelimeleri sarf ve nahiv açısından inceledikten sonra tekrar beyte dönerek beyitte verilmek istenen mana üzerinde durmaktadır. Şârihin bazen kaynak metni verdikten sonra, kelimeleri ele aldığı da olur. Eserin, şerh tertibinde kendini gösteren düzensizlik hali beyitlere yönelik yapılan izahlara da yansımaktadır. Şârih, devamlı surette kelime ve muhtevâyâ yönelik izahlarında verdiği malumatları uzatarak konudan uzaklaşmaktadır. Örneğin:

لَتَكُونَنَّ مِنَ السُّبَّاقِ إِذَا
مَاجِئَتْ إِلَى تِلْكَ الْفُرَجِ

beytinin şerhinde evvela ele alınan, beytin muhtevâsına yönelik izahdır:

“ya‘ nî takrîr ü taḥrîr olunan üzere eger sen mütâba‘at ü muvâfaḳat idüp imsâk idersen ³⁴ الزُّمَرِ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ zümresine dâḥil olursın ya‘ nî maṭlab-ı e‘âzım ü a‘lâ olan ferec-i vâsi‘aya vâşıl olırsun, an-ḳarîb kendüni cenâb-ı ‘izzetüñ lütfuna vü iḥsânına teslim eylemek sebebiyle zirâ kim rûkûn u vüṣûḳ aña munḥaşırdur ḡayrısı deḡil (vr. 57a).”

فَلَرُبَّمَا فَاضَ الْمَحْيَا
بِخُورِ الْمَوْجِ مِنَ اللَّجْجِ

beytinin şerhine ise kelimeler izah edilerek başlanır: “fa şarḥ-ı maḥzûf için ḥarf-i cezâ‘ lām ḥarf-i ibtidâdur te‘kîd için. Ve رب ḥarf-i cerrdür taḳlîl için ve teḳşîr için dahı isti‘māl olunur (vr. 30a)”

³⁴ “(İslam dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler...” (Kur’ân, Tövbe 9:100)

Yahyâ b. Abdullâh, beyitlerin muhtevasına yönelik yaptığı izahlarda birçok kaynaktan yararlanır. Büyük kısmını ayet ve hadislerin oluşturduğu bu kaynakların içerisinde tasavvufî muhtevalı eserler, belagat eserleri ve siyerler yer almaktadır. Örneğin:

وَأَتْلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبِ ذِي

حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيهِ شَجٌّ

beyitini şerh ederken ayetten şu şekilde yararlanır: “*Hâzret-i şeyh rahmetu’llâhi ‘aleyh Hâzret-i Qur’ân’uñ tilâvetine emr idüp efḍal-i akvâl olduğundan ve işâret idüp ki nâfî’ olan budur ki tedebbür aña muḳârin olup rikḳat-i ḳalb ile oḳındüğundan ötürü nitekim Hâḳḳ te’âlâ buyurur* ³⁵ *أَلْزَيْنَ أَتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ* (vr. 71a).”

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حَجَّى

فَعَلَى مَرْكُورِيَةِ فَعُجْ

beytini şerhinde ise hadisten şu şekilde istifade edilmiştir:

nitekim ḥadîş-i şerîfde vârid olmuştur ki Hâḳḳ te’âlâ ḥadîş-i ḳudsîde buyurur ³⁶ *ya‘nî şol kimesne ki benim ḳazâma râzı olmaya ve inzâl eyledigüm belâya şabr eylemeye ve i’tâ’ eyledigüm ni‘mete şükr itmeye ol taḳḍirce benden ğayrı bir tengri ittiḥâz eylesün* (vr. 46).

³⁵ “Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar” (Kur’an, Bakara 2: 121)

³⁶ “Benim hükmüme râzı olmayan, benim hükmüme râzı olmayan kullarıma gönderdiğim belâlara, ibtilâlara, imtihanlara sabretmeyen kimse; benden başka bir rab arasın kendisine!” (Hadîs-i şerîf)

Şârih, şerhinde kelimelerin lügat manalarına değinir. Lügat manalarının yanı sıra birden fazla anlama gelen kelimeleri de belirten şârih, kelimelerin diğer anlamlarına da yer verir. Örneğin:

فرج: *lügâtda ğamdan ħalâş olmağa dirler.*

صلوة: *lügâtda du‘āya dirler.*

انفراج: *inkişāf ma‘nāsınadır.*

مولى: *seyyid ü nāşır ma‘nāsına geldügi gibi qarīb ma‘nāsına dağı gelür.*

Şârih, kelimeleri izah ettiğı bölümde yer yer “fevâ'id” başlığı açarak kelimeler hakkında ilave bilgiler verir. Örneğin:

Fevâ'id ma‘lûm ola ki muṭlağ emr ba‘zılar katında umûm ü tekrâr icâb ider. Zirâ اشتدي didügi اطلب منك الشدة'den muḥtaşar olınmışdır. شدت kelimesi ism-i cinsdür ‘umûm ifade ider. (...) Nitekim emrden sonra olan ازمه تنفرج cezm ile emre cevâb olduğundan ötürü zıkr olan fa'ide te'yid ider. Muḥaşşal-ı kelâm kaçan maẓmûn cümle-i şart ma‘nāsına olsa ol zaman cevâb meczûm olur (vr. 9b).

Şârih, kelimelerin “bina” içerisindeki konumuna değinerek okunuşlarına yer verir. Bu izahlar kısa olup her kelime için yapılmamıştır. Örneğin:

سحاب: *ḥanuñ sükûnı ile سحب'dan müştakḳdır.*

يظفر: *didügi dağı cezm ile kırā'at olunur.*

Yahyâ b. Abdullâh, kelimelerin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna değinir. Şerhin geneline yayılan düzensizlik hali burada da kendisini göstermektedir. Bir tertip gözetilmeksizin kelimeler rastgele izah edilmiştir. Örneğin:

محيي: *if'âl bâbından ism-i fâ'ildür.*

سحاب: *lafzen merfû' mübtedâ olmak üzere muzâfdur.*

اقتصاد: قصد' dan ifti' al bābındandır.

فيمقتصد: مقتصد' şāduñ fethiyle اقتصاد' dur ve şāduñ kesriyle ism-i fā' il olur.

واشرب: didügi vav-ı 'ātıfe emr-i hāzırdur.

Şârih, kelimeleri izah ettiği bölümde ele aldığı beyitte yer alan kelimelerin oluşturduğu edebi sanata da değinir. Kimi zaman işaret ettiği edebi terimlerin tanımını da yapar:

Cinās-ı tām: Aña dirler ki iki lafzuñ envā'-ı ħurūfda ve envā'-ı hey'et ü tertibinde müttefik olmasıdır.

Reddü'l-'acüz 'ale's-şadr: Ol mışrā'-ı evvelde geçen lafz üzere mışrā'-ı şāni hatm itmekdür.

İcnāsü'l-muħarref: Aña dirler ki hey'et-i ħurūfda kelimātları muħtelif ola. Ama nev'inde ve 'adedinde ve tertibinde muvāfik ola.

Eseri diğer şerhlerden ayıran bir diğer özellik ise Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhinde “beyit” adlı bir başlık açmasıdır. İncelenen nüshada “beyit” başlığı kırmızı mürekkeple yazılarak diğer metinden ayrılır. Şârih burada ele aldığı beytin manzûm bir tercümesini yapar. Dolayısıyla eser hem şerh hem de tercüme mahiyeti gösterir. Örneğin:

وَنُزُولُهُمْ وَ طُلُوعُهُمْ
فَعَلَى دَرْكِ وَعَلَى دَرْجٍ

ṭālib-i dünyā olan derk-i ṭabī'atda esir

ṭālib-i Mevlā olan evc-i 'alāda ṭal'atı (vr. 37a)

اِسْتَدَى اَزْمَةً تَنْفَرَجِي
قَدْ اَدَنَّ لِيْلِكَ بِاَلْبَلَجِ

irişe şādī saña müştedd ola ġamm şiddeti

ġam şebi i‘lām idüp gün gibi açar kürbeti (vr. 9a)

و ظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ
حَتَّى يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

zulmetinde her şebiñ vardır niçe rüşen çerāġ

maḥv ider [elbet] zalāmın nūr-ı şemsüñ celveti (vr. 20b)

1.1.3. Eserin Muhtevası

Eser, Arapça besmele, hamdele ve salvele bölümüyle başlar. Sonrasında ise şârih, sebeb-i telîf kısmına geçer. Yahyâ b. Abdullâh, eserini sadaka-i câriye olması ve her okuyanın ona hayır duası etmesi için kaleme aldığını ifade eder:

إذا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو³⁷
له hadîş-i şerîfün mefhûmı ‘umûmında duḡûl ve bu dâr-ı fenâ’-ı ufûlde hüner-verân-ı fuḡûl içün eşer ibkâsına vuşûl kaşd idüp şeyḡ Ebu’l-Faẓl Yusûf Maġribî ḡazretlerinüñ münşe’atundân Kaşîde-i Münferice’ye bir Türkî şerḡ taḡrîrini şaḡîfe-i dilde taşvîr tâ kim müstefîd olanlardan du‘â-yı ḡayr recâsın te‘kîd ü tekrîr ider (vr. 2a).

³⁷ “İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlat.” (Hadîs-i şerîf)

Sonrasında ise Yahyâ b. Abdullâh, Kasîde-i Münferice'nin faziletlerinden bahseder. Burada diğer şerhlerden farklılık arz eden husus, kasîdenin okunuş sayısına dairdir. Diğer şerhlerde kasîdenin kırk kere okunması gerektiği ifade edilip kırk sayısının faziletleri üzerinde durulurken; bu eserde kasîdenin kırk bir kere okunması gerektiği ifade edilir:

“... *ba‘zı ‘ulemâdan menķıldür ki bir kimesne tahâret-i kâmile ile ve huzûr-ı kalb ile kırk bir kerre okısa hâceti revâ olup ol zulmenûñ şûr-ı şerrinden ve mekr ü zerrinden emîn ola* (vr. 3a).”

Kasîdenin faziletine değindikten sonra şârih, ikinci kez kasîdeyi şerh etme sebebine değinir. Bu kısımda, elde ettiği mansıbın ve mevkinin, haksız şekilde elinden alınmasından dolayı duyduğu üzüntü vesilesiyle, eseri kaleme aldığını ifade etmektedir.

Yahyâ b. Abdullâh, şerhe geçmeden evvel son olarak Kasîde-i Münferice'ye dair bilgiler verir. Bu bölüm kasîdeye yapılan diğer şerhlerle paralel özellikler taşır. Kasîdenin veznine yönelik değerlendirmeler mevcuttur.

Şârih, eserinin sonunda diğer şerhlerdeki beyit sayısı farkına değinir. Bu eserlerin kime ait olduğunu ve hangi beyitlerin farklılık gösterdiğini de belirtir:

وَصَحَابَتُهُ وَ بِا لَنْصُرِ وَبِالْفَرَجِ / يَا رَبِّ بِهِمْ وَبِالْهَمِّ عَجَلٌ bir nüshada dağı vâki‘ olmuştur şeyh Zekeriyâ el-Enşâri eş-Şâfi‘ nüñ nüshasında bu iki beytün yerine beş beyit vâki‘ olmuştur. Ammâ ‘Alî b. Yusuf b. Naḥviyye *rahmetu’llâhi ‘aleyh* nüshasında اذَّ وَاَبِي حَسَنٍ فِي الْعِلْمِ اذَّ didügi ile iktifâ eylemişlerdür. Bu altı beyti nüshalarında irâd eylememişlerdür. Ve bu faķırde bu iki ‘azîzün nüshalarından ğayrı nüshamız olmadığundan tercih itmeyüp mektûb olan üslûp üzere anlara iķtidâ idüp irâdını ihtiyâr eyledim (vr. 125a).

Şârih, eserinin sonuna Arapça “*hâtimetü’l-kitâb*” başlığı ile bir hatime bölümü açar. Arapça olan bu bölümde şârih, eserini kaleme alış sebebine, kasîdenin muhtevasına,

şerhinde nelerden bahsettiğine kısaca değinir. Burada yer alan bilgiler mukaddime bölümündeki bilgiler ile paralellik gösterir. Yahyâ b. Abdullâh son olarak kendisine, çevresine ve eserini okuyanlara dua ederek eserini nihayete erdirir.

1.2. Hüseyin b. Rüstem, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.2.1. Eserin Tanıtımı

Eserin kütüphanelerde kayıtlı birden fazla nüshası bulunmaktadır: Nurosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 34 Nk 4038, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 36, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2811, H. Hüsnü Paşa 619, Hafid Efendi 472, Hafız Ahmed Paşa 338/1, Kemankeş 484, Yazma Bağışlar 1402³⁸, Ali Emiri Arabî 349/3, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y. 2342, T.Y. 1789.

İncelenen nüshalarda müellif konusundaki bilgi değişiklik göstermektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 7783 numarada kayıtlı bulunan nüshanın 1b sayfasında yer alan “*bu ‘abd-ı kadîm ve dâ’î-i müstedîm ezell-i ‘ibâdu’llâh **Hüseyin b. Rüstem** beyne’l-enâm*” ifadesine göre eserin müellifi Hüseyin b. Rüstem adında biridir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY 2342 numarada kayıtlı olan nüshada yer alan “*bu ‘abd-ı kadîm **Mehmed Nahîfî** müstedîm beyne’l-enâm*” ifadeye göre de eser Nahîfî adında birine aittir. Fakat bu bilgiye başka hiçbir yerde rastlanılmamaktadır.

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 1402 numarada “Kasîde-i Münferice Şerhi” adıyla kayıtlıdır. Ferağ kaydında yer alan bilgiye göre eser, h. Ramazan 1020/ m. Kasım-Aralık 1611 tarihinde istinsah edilmiştir.

203,117x135,56 mm. ölçüleri arasında yer alan nüshanın cildi kahverengi mukavvadan yapılmış olup şirazesi mevcuttur. 27 varaktan müteşekkil olan nüshada sarı aharlı kâğıt kullanılmıştır. Her sayfasında bir sûtûn yer alır nüshanın; her sûtununda 21

³⁸ Çalışmamızda bu nüsha incelenecektir.

satır yer alır fakat 1b sayfasında 18 satır yer almaktadır. Metin, talik yazı türüyle kaleme alınmış olup, iki çeşit mürekkep kullanılmıştır: Siyah ve kırmızı. Nüshaya genel olarak siyah mürekkep hakimken kaynak metin, Arapça ifade ve ibareler, başlıklar, ayet ve hadislerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshada reddâde ve derkenar da mevcuttur. Nüsha ortasından ve sayfa kenarlarından yer yer su almış olsa da durumu oldukça iyidir, herhangi bir kopukluk ve eksiklik yoktur.

1.2.2. Eserde İzlenen Usûl

Hüseyin b. Rüstem'e ait olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice* teknik olarak incelendiğinde, takip edilen usule göre açıklama yönü ağır basan; manzûm veya mensûr oluşuna göre mensur; kaynak metnin muhtevasına göre ise edebî bir şerh olduğunu söylemek mümkündür.

Şârih, Kasîde-i Münferice'yi beyit beyit şerh eder. Nüshada kaynak beyit kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrılmaktadır. Daha sonrasında ise beyit, daha küçük birim olan kelimelere ayrılarak ele alınır. Nüshada şerh edilecek kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Beyitler “*el-lügât, el-i'râb, el-mana*” olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Yine bu başlıkların üzeri de kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Şârih, “*el-lügât*” bölümünde evvela kelimelerin sarf içerisindeki konumuna değinir. Bu izahlarda genel olarak kelimelerin cinsine, veznine, mazî, muzarî ve emir sîgalarına ve işaret ettiği cinsiyete dair bilgiler yer almaktadır. Örneğin:

اِشْتَدَى: *ifti'âl bâbından emr-i hâzır müfred mü'enneşdür.*

فاعِل: *a'lem bâbından 'acilenüñ emridür.*

يَحْطُب: *fi'l-i muzârî'dür.*

فَظْهَر: *feteħa bâbından emridür.*

اجْتَمَعَتْ: *maẓî' müfred-i mü'enneş ga'ibedür.*

Şârih, kelimelerin “bina” harekelerine dolayısıyla okunuşlarına da değinmektedir.

Örneğin:

شَهِدَتْ: *sükûn-ı hâ ile şehidet telaffuz olunur.*

خَلَقَ: *zamm-ı hâ ve sükûn-ı lām ve zammeteyn ile bu maḥalde iki vecihle telaffuz kabîldür.*

Şârih, “el-lügat” bölümünde kelimelerin lügat anlamlarına değinir. Örneğin:

سَحَاب: *sehāb bulutdur.*

فَاضَ: *suyuñ çoğalup aḳmasına dirler.*

مَعَايِشَ: *ḥayāt ma‘nāsınadır.*

Şârih, kelimelerin lügat anlamlarını verirken bazı kelimelerin şayet varsa eş ve zıt manalarına da yer verir. Örneğin:

بِدَايَتٍ: *bidāyetüñ zıddıdır.*

ظِلَامٍ: *fetḥ-i zā ile nūruñ zıddıdır.*

عَوَجٍ: *istikāmetüñ zıddıdır.*

فُتُوقٍ: *taḥtenüñ muḳābilidür.*

Bunun yanı sıra lügat manasını vermekle yetinmeyen şârih, kelimelerin ıstılahî ve tasavvufî manalarına yer verdikten sonra; birden fazla manaya gelecek kelimeleri belirtir ve bu manaları da ifade eder. Zaman zaman da muhtevaya uygun olan manaya işaret eder: Örneğin:

مَهْج: birkāç ma‘nāsı vardır. Burada rūḥ ma‘nāsınadır ki meşhūr olan daḥı budur.

صَلْوَة: lügatde du‘ādur. Ehl-i şer‘ namāz ma‘nāsına isti‘māl etmişlerdür.

عَقْل: bilmek ve fehmi itmek ma‘nāsına.

Şârih, “el-lügât” başlığında yer verdiği izahları bazı kaynaklarla, ayet ve hadislerle de desteklemektedir. Örneğin:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَقِيمْتُصِدِّ بِمُنْعَرَجٍ

beytinin şerhinde şârih, ayet ve hadisten şu şekilde istifade edilir: “قصدت، اقتصدت”den ifti‘ālūñ fi‘l-i māzî-i mü’ennesidür. Tevassuṭ ya‘nî i‘tidāl ma‘nāsına. Ḥazret-i Bārî’nün *خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا* dan ahz olunmuştur (vr. 10b).” *جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا* kelām-ı şerîfi bundandır, ⁴⁰

“el-lügât” bölümünde şârih, zaman zaman “nükte” başlığı açarak izah ettiği kelime hakkında izahını destekleyecek malum ata yer verir. Örneğin:

“**nükte** kütüb-i uşūliyyede ta‘rîf-i ḡur‘ân şadedinde su‘āl irād iderler ki meşāḥifde mektüb kaydı iktizā ider ki esāmî-i suver daḥı ḡur‘ân ola ve cevābında tekellüfât-ı ‘acîbeye muḥtâc olup ba‘de hazā anuñla şifâ-yı şadr ḥāşıl olıcaḡ bir mertebeye vuşul müyesser olmaz... (vr. 14a).”

Şârih “el-lügât” başlığında ele aldığı kelimededen yola çıkarak bazı terimlerin tanımını yapar. Fakat eser genel olarak incelendiğinde, bu değerlendirmelerin oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu izah yalnızca yirmi üçüncü beyitte yer alır. Bu beyitte şârih, “iştikâk-ı kebir” teriminin tanımını yapar ve örnekler:

³⁹ “Sizi orta bir ümmet yaptık.” (Kur’ân, Bakara 2:144)

⁴⁰ “İşlerin en hayırlısı dengede olanıdır.” (Hadîs-i şerîf)

“...kalb ‘Acemüñ dil didüгідür. Taḳallübden müştāḳdur dimişler, taḳallübāt havāṭır olmağla توجه ‘ün توجه’e iştikāḳı gibi. Fenn-i iştikāḳda buña iştikāḳ-ı kebîr dinür... (vr. 14b).”

Şerhin ikinci bölümü “i’râb” başlığı taşımaktadır. Nüshada “lüğât” başlığının üstü kırmızı mürekkeple çizilirken “i’râb” başlığı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu bölümde ise kelimeler, sarf ve nahiv bakımından değerlendirilmiştir. Her beytin irabını çıkaran şârih, izahlarını oldukça kısa tutmuştur. Örneğin:

وَكِتَابُ اللَّهِ رِيَاضَتُهُ
لِلْعُقُولِ الْخَلْقِ بِمُنْدَرَجٍ

“رياضتِ رِيَاضَتِ e bedelü’l-iştimâldür mübtedādur celāleye muzāfdur ta‘zīm ü tefhīm için رِيَاضَتِ e bedelü’l-iştimâldür mübtedādur celāleye muzāfdur ta‘zīm ü tefhīm için كتاب’ dan, zamîr كتاب’a rāci’dür يا mübtedā-yı şanîdür ki haberi بمندرج olup mübtedā ve haberüñ cümlesi mübtedā-yı evvelüñ haberidür (vr. 17b).”

وَقَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ
لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ وَالْمُهَجِّ

“قَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ na lafzına ol dahı mā-ḳabline ma‘tūfdur. مولى lafzına ol dahı na lafzına muzāfdur, قَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ kelimesine müte‘allıḳdur ve izāfeti şıfatuñ mevşūfa izāfeti ḳabîlindendür. (vr. 5b).”

Şârih “i’râb” başlığı verdiği bölümde beyitlerin irabını çıkarırken bazı kaidelere değinir ve bu kaidelerin yer aldığı kaynakları zikretmeyi de ihmal etmez. Örneğin:

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ
فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجَى

beytinin irabını çıkarırken, Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* adlı gramer kitabından şu şekilde yararlanır. Örneğin:

سحاب beyt-i sâbıkā ma' tūfdur. سحاب mübtedā ve ḥabere muzāfdur. لها'nun zamīri سحاب'a rāci' dūr. Te'nīsi cem' olmak i' tibarıyladur. Ba' zı nüshada zamīr-i mezkūrle له vāki' olmuşdur. Şol kelime ki müfredi ile cem' i mā-beyni تا ile fark olına تمر و تمر و ورق و ورقة gibi. Tezkīr ü te'nīsi müsāvī ayduğun Zemahşerī *Mufaşşal*-nām kitābında zikr itmişdür zarf-ı müsteḥardur. مَطْرُ mübtedā-yı mezkūruñ haberidūr. إِيَّان nün fā' ilidūr. تجى'nün tahtında müstetir olan zamīr سحاب'a rāci' dūr (vr. 6a).

Ḳā'ide ba' zı kütüb-i fıkhiyyede mezkūrdur ki zikr-i Bārī her bār ki lisāna cārī ola, mü' mine vācibdür ki ta' zīmī meş'ūr bir kelime ile muḳābele ide celle ve dimek gibi tebārek ve te'ālā dimek gibi sübhān dimek gibi ammā Resūl-i Ekrem ḥuşuşında egerçi her bār ki ism-i şerīfleri tekrār olına şalavātla muḳābelenüñ faẓileti ḥaddeden birün ve 'addeden efzūn itdüğü muḳarrer ü ḡayr-ı münkerdür. Bu ma' nāya şāhid eḥādīs-i ḡayr vāḥiddür. Lakin mertebe-i vücūbda tekellüm idüp⁴¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِمْ وَسَلُّوا عَلَيْهِ⁴¹ āyet-i kerīmesiniñ 'uhdesinden naḳz-ı 'ömründe bir kerre ile olur mı olmaz mı diyü vücūb zikr itmişler. 'İnde' l-ba' z vücūbı zikr olınan üzere 'ömründe bir kere kāfīdür dimiş. (vr. 21b).

Şârih, “i'rab” başlığında nüsha farklarına da değinir. Şerhin üçüncü bölümü ise “el-ma'nâ” başlığı taşımaktadır. Şârih, bu bölümde ele aldığı beyti evvela derli toplu şekilde nesre çevirir. Sonrasında ise beyte yönelik yaptığı izahı daha da detaylandırarak müphem kalan kısımları ifade eder. Örneğin:

فَهَٰذَاكَ الْعِشْرُ وَبَهْجَتُهُ
فَلَمُبَّتْهَجٍ وَلَمُنْتَهَجٍ

⁴¹ “Ey iman edenler ona salat edin.” (Kur’ân, Azhap 33: 55)

“...pes ‘ayş ü zindegānī ya‘nī hayāt-ı kāmīle ve hūsn ü behçet ol fericelerde gayrı yirde değıl iħtilāf merātīb-i ħasbī ile tecellī lezzetinden kendüye ħāşıl olan şey’ ile mesrūr olan kimse içün ve tarīķ-i istiķāmet ve taķvā-yı şābīt-ķadem olan içündür... (vr. 11b).”

Şârih, “el-ma’nâ” bölümünde yaptığı izahtan sonra “ya’nî” veya “hâsıl-ı ma’nâ” diyerek ilave açıklamada bulunur. Örneğin:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَقِمْتُ صِدِّقًا وَمُنْعَرَجًا

beytini “el-ma’nâ” başlığında izah ettikten sonra “ya’nî” diyerek ilave açıklamalarda bulunur:

“eger nazār ‘aķl-ı mezkūr ile ħikem-i mezkūra iķtişād ü tevassuť bulsa yāħud meyelān ü inħirāf ü in‘itāf gösterse ya‘nī ħikem-i mezkūrenüñ nazārı ‘aķl ħissī ile iķtisād ħāşıl olsa yāħud in‘irāc mevcūd olsa pes maħlūķuñ muķtesid ya mün‘āric olmasıdur (vr. 8b).”

Şârih, “el-ma’nâ” bölümünde de birçok kaynaktan yararlanır. Bunların başında âyet, hadis, kelim-ı kibâr ve şiirler gelmektedir.

1.2.3. Eserin Muhtevası

Eser, klasik tertibe uygun şekilde besmele, hamdele ve salve bölümüyle başlar. Kısa olan bu girişten sonra şârih, sebep-i telîf kısmına geçer. Şârih, eserin kaleme alınış sebebi olarak Ahmed Paşa’nın Hacc ibadeti için yola çıktığı esnada kendisinden Kasîde-i Münferice’ye şerh yazmasını talep etmesi olarak ifade eder:

Hâfız Ahmed Paşa (...) hacc-ı şerîfe kaşd ile belde-i mısr-ı Kâhire-i hamiyete geldiklerinde bu ‘abd-i kadīm ü dā‘î-i müstedīm beyne’l-en‘ām ħayr u bereke benām ve ‘inde’l-ħāş ve’l-‘ām bā’ iş-i każā’-i ħacāt olmağla iştiħār-ı tammı

olan kaşide-i münfericenün lügat-ı Türkî üzere şerh olunmasını fermân itmişler idi (vr. 2a).

Eserin kaleme alınma sebebine değinen şârih, daha sonra “*tercemetü’n-nâzım rahimehullâhi’l melikü’d-dâ’im*” başlığıyla Kasîde-i Münfericesi’nin nâzımı İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i haline yer verir. Bu bilgilerden Nahvî’nin Tavzer şehrinden olduğu, kendi diyarlarındaki İmam Gazzâlî’ye benzetildiği, keramet sahibi kimselerden olduğu, h. 513/ m. 1119-20 yılında vefat ettiğini öğrenmekteyiz. Bu kısım kasîdeye yazılmış diğer şerhlerle benzerlik taşımaktadır.

ism-i şerîfi Yusuf bin Muhammed Yûsufdur, künyesi Ebu’l Faızdur, İbnü’n-Nahvî demekle ma’rûfdur.(...) Aşlı bilâd-ı İfrîkıyyeden olan medîne-i Tavzer’ dendür. Ba’dehû mehatt-ı riğâl-i kümmel-i ricâl ve maşşad-ı tirhâl-i efâzıl ü emşâl olan kal’ a-i Hammâda sâkin olmuştur. Ol diyârûn ehli dirler idi ki bizim diyârımızda Ebü’l-Faız kendü diyârında İmâm Gazzâlî gibidür ya’ nî anuñ ‘adîli ve ol zât-ı bî-bedelün mişlidür. Târîh-i hicretün beş yüz on üçünde dâru’ n-na’ime intikâl ve civâr-ı kerîme irtihâl eylemişdür. İmâm Gazzâlî dağı bu senede terk-i hâne-i mihnet ve teveccüh-i menzilgâh-ı rahat itmiş (vr. 2b).

Kasîde-i Münferice’nin nâzımı İbnü’n-Nahvî hakkında bilgi veren şârih, sonrasında ise Kasîde-i Münferice hakkında bazı değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler kasîdenin veznine yöneliktir:

bu kaşide-i mübârekenün bahrı mütedârikdür. Aşlı sekiz kerre fâ’ilündür. Eczâsınuñ ba’zı maqtû’ ü ba’zı maḥbûndur. Kaṭ’ bu mahalde şânî-i sâkini ḥazf ve sâliş-i müteḥarriki iskândur. Fâ’ilün iken fa’lün olur. Sükûn-ı ‘ayn ile ol kaşide de اشتد gibi ḥabn şânî-i sâkin ḥazfdur. Mısrâ’-ı evvelün âḥiri olan فرجى ve mısrâ’-ı şânî-nün âḥiri olan بلجى gibi taḳṭî’ de ‘arûz hasebiyle iştibâ’ kesreden ḥâsıl olan nâ-mevcûd i’ tibâr olunur ve gâh emr ber ‘aks olur. Şûret-i mevcûd olup taḳṭî’ de ḥisâba gelmez nitekim ḥalâ yazacak taḳṭî’ mizde zahir olsa gerekdür. Resm-i muşşaf-ı Oşmânî ve resm-i ‘arûz kıyâsdan haricdür didükleri budur. بل fa’lün ذن لی fa’lün قدا fa’lün فرجى fa’lün متن fa’lün دى آر fa’lün اشتد fa’lün بلجى fa’lün لك fa’lün. Sâ’ir ebyâtı dağı buña kıyâs oluna. Ve ma’lûm ola ki bu bedr-i kerâmet ü şems-i hidâyet olan kaşide-i mübârekenün maṭla’ınuñ nişf-i evveli bir gevher-i hoş-âbdur ki ma’den-i lisân-ı fasîḥu’l-beyân ve Cevâmiu’l-kehimden şudür itmişdür (vr. 2b).

Kasîdenin vezninden ve dilinden bahseden şârih daha sonrasında ise kasîdenin faziletlerinden bahseder. Bu bölümde, kasîdenin devamlı surette okunmasının, okuyan kimselerin bütün arzu ve isteklerine kavuşacağından, gam ve sıkıntılarının üstesinden geleceğinden bahsedilir.

Kasîdeye dair bilgi veren şârih, sonrasında ise kasîdenin şerhine geçer. Şerh üç bölümden oluşmaktadır. Nüshalarda evvela kaynak metin muhtelif yollarla şerh metninden ayrılır. Sonrasında ise ele alınan beyit, üç bölümde incelenir. Bu inceleme nüshanın 3a-25a sayfaları arasında yer almaktadır.

Kasîde-i Münferice'nin kırk beyit olarak nazmedilmiş olduğu kabul edilse de yer yer şârihler evveline ve âhirine üç-dört beyit daha eklemişlerdir. Fakat bu eserde, kaynak metne sadık kalınmıştır ve kasîde kırk beyit olarak şerh edilmiştir. Eserin sonunda da kırk sayısının faziletinden bahsedilmektedir. Yine sıkıntıya düşen kimsenin, Kasîde-i Münferice'yi kırk kere okuması halinde sıkıntılarından kurtulacağı ifade edilir:

İmām Takiyüddin Sübkî rahmetu'llâhi te'âlâ hazretleri kendülere bir şiddet işâbet itse bu kaşîde-i şerîfe[yi] inşâd iderler imiş ve buyururlar imiş ki “bir kimesneye şiddet işâbet itse bu kaşîde-i mübârekeyi tahâret-i kâmile üzere huzûr-ı kalble kimseye tekellüm itmeden kırk kerre kırâ' at itse ve hacetini hazret-i kâdiyü'l-hâcâtıdan su'âl itse Hakk te'âlâ hazreti hâcetin kazâ vü murâdın devâ eyler” (vr. 30a).

1.3. İsmâil Ankaravî (Rusuhî), Hikem-i Münderice Fî Şerhi'l Münferice⁴²

Doğum tarihi tam olarak belli olmayan Ankaravî, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Bayramiyye tarikatına intisap edip şeyhliğe kadar yükselir, Halvetiyye tarikatından icazet alır, tedavi için Konya'ya gittiği esnada Bostan Çelebi ile tanışarak

⁴²Bu bölümde şu çalışmadan istifade edilmiştir: Hassan Alzyuot, “**Kasîde-i Münferice ve İsmail Ankaravî'nin Hikem-i Münderice fi Şerhi'l-Münferice'si**”, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Mevleviyye tarikatına girer daha sonrasında da İstanbul'a gelir ve Galata Mevlevihanesi şeyhi olur. 20 yıl bu makamda kaldıktan sonra vefat eder.

Mesnevî'ye yazdığı şerhle meşhur olmasından mütevellit “hazret-i şârih” olarak adlandırılır. Bunun yanı sıra Ankaravî, birçok mutasavvıfın eserlerini şerh eder. Eserlerini sade bir dille, Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alır. *Hikem-i Münderice Fî Şerhi'l Münferice* dışında *Fâtihu'l-ebîyât*, *Câmiu'l-âyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Tuhfetü'l-berere*, *Simâtü'l-mûkînîn*, *Minhâcü'l-fukarâ*, *Zübdetü'l-fuhûs fî nakşi'l-Fusûs*, *Îzâhu'l-hikem*, *Hüccetü's-semâ*, *er-Risâletü't-tenzîhiyye fî şe'ni'l-Mevleviyye*, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*, *Fütûhât-ı Ayniyye*, *Misbâhu'l-esrâr*, *Risâle-i Uyûn-i İsnâ Aşere*, *Cenâhu'l-ervâh* adlı eserleri vardır. Bununla birlikte İbnü'l-Fârız'a yaptığı şerhler ve birkaç sayfalık risaleleri de vardır.

1.3.1 Eserin Tanıtımı

Hassan Alzyout tarafından hazırlanan tez 5 bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra ikinci bölüm “İbnü'n-Nahvî ve Kasîde-i Münferice'si” başlığı taşımaktadır. Bu bölümde İbnü'n-Nahvî'nin hayatına ve kişiliğine yer verilmiştir. Sonrasında ise Kasîde-i Münferice hakkında genel bilgi verilmiş olup üzerine yapılan şerh, tercüme ve tahmisler kısaca tanıtılmıştır. “İsmâîl Ankaravî ve Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'si” başlığı taşıyan üçüncü bölümde, Ankaravî'nin hayatı ve eserlerine kısaca değinildikten sonra *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* adlı eseri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Eser şerh metodu, yararlanılan kaynaklar ve nüshaları açısından değerlendirilmiştir. Tezin sonuçtan önceki son bölümünü de transkripsiyonlu metin oluşturur.

Tezde yer alan bilgiye göre eserin 44 nüshası tespit edilebilmiştir, istinsah kayıtlarından yola çıkılarak en eski olanın da Nurosmaniye Kütüphanesindeki nüsha olduğu ifade edilmektedir. Tezde de esas alınan nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Nurosmaniye koleksiyonu 4039/1 numarada kayıtlı olmaktadır.

Nüshanın 2a sayfasında yer alan “*hicret-i nebeviyyeden sene erba'în ve elf Şa'bânın evāyilinde mütevekkilen 'ala'l-lāh ve müste'inen bi'l-lāh bu kaçāide-i ğarrānuñ*

ve dahı şerhını yazmağa ibtidâ kıldum” ifadelerine göre eser 1040 / 1631 tarihinde yazılmaya başlanırken; ferağ kaydında yer alan bilgiye göre müellif, eserini hicri “5 Ramazân, 1040 / 7 Nisan 1631” tarihinde tamamlar; müstensih ise eseri “Zilhicce evayilinde, 1040/1-10 Temmuz 1631” tarihinde istinsah eder. 2a sayfasında yer alan “buna Hikem-i Munderice fî şerhi'l-Münferice dimekle nâm virdüm” ifadesinden de eserin ismini öğrenmekteyiz.

1.3.2. Eserde İzlenen Usûl

Şârih eserine evvela kaynak metni vererek başlar. Nüshada kaynak metin, kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrılır. Şerh, üç bölümden oluşmaktadır. Ankaravî, diğer eserlerde “el-lûgat, me’âni’l-müfredât” gibi başlıklarla ifade edilen ilk bölüme herhangi bir başlık vermez. Şerhinin diğer iki bölümü “el-i’râb” ve “ma’nâ” başlıkları taşımaktadır.

Şârih, ilk bölümde beyitleri daha küçük birimler olan kelimelere ayırır. İlk olarak kelimelerin lûgat manalarına yer verir. Örneğin:

اشتداد: *şiddetendür.*

سحاب: *buluda dirler.*

خلق: *maḥlûḳ ma’nâsına olur.*

درك: *deriñ çukura dirler.*

رضى: *hoşnûd olmaḳ ma’nâsınadır.*

Ankaravî, kelimelerin yalnızca lûgat manalarını vermekle yetinmez. Bunun yanı sıra ıstılahî, mecazî, tasavvufî manalarını ve kimi zaman da kelimenin beyit içerisinde yüklendiği anlama da değinir. Örneğin:

“يد” kelimesinin sözlük ve mecaz manasına yer verilir:

“...luġat-ı Arabda egerçi cārîha ma‘nāsınadur lâkin kuvvet ü kudret ma‘nâlarına hem isti‘mâl olunur ⁴³ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: "وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا هَا بِإَيْدٍ" ؛ أَيِ بِقُوَّةٍ وَقُدْرَةٍ bunda dağı kudret ü taşarruf ma‘nāsınadur...(s. 85).”

“غدو” kelimesinin sözlük ve mecaz manasına yer verilir:

“...aşlında yarın demekdür lâkin bunda yevm-i kıyâmet murâd olunur...(s.129).”

“قلب” kelimesinin hem Türkçe hem Farsça anlamına yer verilir:

“...luġatda Türkçe yürek ve Fârisîde dil didükleridür... (s. 131).”

“معنى” kelimesinin ıstılahî manasına da yer verilir:

“...luġatda dilemek ya‘nî maqşûd u murâd eylemege dirler ve ıstılahda ما يستفادُ مف المفظة ⁴⁴dur... (s. 138).”

“ابصرت” kelimesinin mecaz anlamına yer verilir:

“... ibşâr göziyle görmek ma‘nāsınadur burada başar başîretle görmek ma‘nâsı murâddur... (s. 158).”

“حكم” kelimesini izah eden şârih, kelimenin ıstılahî anlamıyla metin içerisinde yüklendiği anlama değinir:

“...hikmetüñ cem‘ idür hikmeti vücûh-i şettâ üzre ta‘rîf itmişlerdür bu cümleden biri: هي تحقيقُ العمِّ واتِّقافُ ⁴⁵ dimişler ve ba‘zıları dağı الحكمةُ هي العمُّ بحقائق الأشياء، والعمل بمقتضاها ⁴⁶ diyü ta‘rîf itmişlerdür burada hikemden murâd muḳadderât-ı ilâhî olur... (s. 94).”

⁴³ Yüce Allâh“ın şu sözünde olduğu gibi:”Göğü kudretimizle biz kurduk” (Kur’ân/ Zâriyât, 51:47)

⁴⁴ Lafızdan faydalanan (anlaşılan) demektir

⁴⁵ Hikmet, eşyanın hakikatini bilmek ve o ilmin gereğine göre hareket etmek demektir.

⁴⁶ O (hikmet), ilmi elde etmek ve ameli iyi yapmak demektir.

Ankaravî, kelimelerin manalarını verirken bazı kaynaklardan yararlanır. Bilhassa ayet ve hadislerden yararlanan şârih, şiirlerden, rivayetlerden ve muhtelif eserlerden de yararlanarak izah ettiği manayı desteklemektedir. Örneğin:

قلب kelimesini izah ederken: “...ba‘zılar daḥı ḥaḳīḳatla ḳalb ne olduğunu bulmayup mütaḥayyir olmuştur nitekim ‘Alī b. Sehl mine’ş-şūfiyye dimişdür ⁴⁷ وأَنْ يَقُولُونَ الْقَلْبُ الْقَلْبُ، وَأَنْ أَحَبَّ أَرَى رَجُلًا يَصِفُ لِي إِيَّ شَيْءٍ الْقَلْبُ، أَوْ كَيْفَ الْقَلْبُ فَلَا أَرَى (s. 132).” ifadelerini kullanır.

Manalara yönelik izahların yapıldığı bu bölümde Ankaravî, kelimelerin zıt manalarına da yer verir:

خير: şerrüñ zıddıdır.

نهايت: gāyete dirler bidāyetüñ zıddıdır.

معاصي: fā‘atuñ zıddıdır.

تمام: noḳşānuñ muḳābilidür.

Ankaravî bu bölümde yalnızca kelimelerin manalarını vermekle yetinmez. Kelimelerin gramer özelliklerine de değinir. İrab başlığında kelime ve kelime gruplarını, nahiv açısından değerlendiren Ankaravî, burada ise kelimeleri sarf hususundaki konumuna değinir. Evvela kelimenin kökenine sonrasında ise kelimenin türemiş, çoğul haline; veznine ve sigasına dair bilgilere yer verir. Örneğin:

نسج: ism-i fā‘il şīḡası üzre bi-ma‘nā mu’telifdür.

حجج: zamm-ı ḥā ve feth-i cīmle ḥḳe üñ cem‘idür.

تزندان: zīnetden ifti‘āl bābınuñ muzāri‘-i mü’enneşidür.

⁴⁷ “İnsanlar hep “kalıb” lafzını söyleyip duruyorlar ama ben, kalb nasıl ve ne olduğunu açıklayan bir kişi görmek istiyorum da göremem.”

نجى: *necā yencū necātenden fe‘il veznindedür.*

Ankaravî, “*el-i’râb*” başlığında kelimelerin “bina” içerisindeki konumuna göre hareke durumlarına değinir, dolayısıyla kelimelerin okunuşlarını izah eder. Örneğin:

فجر. *zamm-ı fā ve feth-i rā-yıla mekân-ı vāsi‘ ma‘nāsına olan fūrcenūñ cem‘idür.*

خرق. *zamm-ı hā’-ı mu‘ceme ve sükūn-ı rā-yıla rifkūñ zıddıdır ‘unf ma‘nāsına.*

Ankaravî, eserinin ikinci bölümüne “*el-i’râb*” başlığı verir. Nüshada “*el-i’râb*” ifadesinin üzeri kırmızı mürekkeple çizilir. Şârih bu bölümde kelimeleri nahiv kaidelerine göre değerlendirir, dolayısıyla kelimeleri birer yapı olarak ele alır, cümle içerisindeki konumlarına göre değerlendirerek ele aldığı beytin irabını çıkarır. Örneğin:

وَمَعَايِشُهُمْ وَعَوَاقِبُهُمْ
لَيْسَتْ فِي الْمَشْنَى عَلَى عَوَجٍ

beytinin irabını şu şekilde yapar:

أو atıfe. *mübtedā يعاش* üzere *ma‘tūf*dur. *نَسَدَ ef‘āl-ı nākışadandur.* *Zamīr-i müstetir anuñ ismidür* ki *mā* kablinde olan *ma‘āyış ü‘avākıba‘āy*ıd olur da olan *elif-lām muzāfün-ileyhden* ‘ivaż olur. *Takdīri fī ma‘ışetihā* demek olur. Ve *mā-kabline zarf* olur ve *مُتَعَالِي عَوَج* *müte‘allık-ı maḥzūfıyıla* *ليس nūñ* haberi olur. Bu cümle *i‘rābdan maḥellen merfū‘* olup haberi olur. *Mübtedānuñ ve mübtedā ma‘a* haberi beyt-i evvelde olan *نزولهم* üzere *ma‘tūf* olur (s. 91).

Ankaravî, “*el-i’râb*” bahsinde kelimeleri değerlendirdikten sonra yer yer ele aldığı beyti belagat açısından da değerlendirir ve beyitte yer alan edebi sanatlara da yer verir. Örneğin:

و ظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ
حَتَّى يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

beytinde yer alan edebi sanatları şöyle izah eder:

و ظلم de olan vāv ibtidā' iyyedür. Nitekim ⁴⁸ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا naşş-ı kerîminde Eşfahānī vāv-ı isti'nāfiyye tutup mavşulı mübtede' tutmuşdur. Bunda da hı ظلام lafzen merfū' mübtedādur muzāfdur leyle. له de zamîr zālāma rāci' dūr. سر ج mu'ahhar mübtedā له muḳaddem haberdür. Bu cümle mübtedā-yı evvelüñ haberi olur. حتى intihā-yı gāyet içündür. 'Āṭife olmak da cā'izdür. يغشاه fi' l-i muzāri' zamîr zālāma 'āid olur. ابو سر ج fā' ildür. *Yagşānuñ* bunda zālām-ı leylden murād ber-sebîl-i isti'āre meşā'ib ü şedā'id günü olur. Ve sürücden murād eşnā-yı meşā'ibü eyyām-ı şedā'idi ü mekârihde olan elṭāf-ı ḥafiyye vü tesliyāt-ı müte'addide olur. Ve ebü's-sürücden murād elṭāf-ı celiyye vü eşnāf-ı ni'am-ı ilāhiyye olur. Ve bu beytde sürüc ile ebü's-sürüc miyânında cinās-ı tām vardır. Ve reddü'l-'acüz 'ale'ş-şadr şan'atı hem bulınur (s. 67).

Şerhin üçüncü bölümü “*el-ma'nâ*” başlığı taşımaktadır. Nüşada “*el-ma'nâ*” ibaresinin üzeri de kırmızı mürekkeple çizilmiştir. “*el-ma'nâ*” diyerek bu bölüme geçen şârih, zaman zaman “*pes ma'nâ*” diyerek diğer bölüme geçer bazen de başlığa ihtiyaç duymaz.

Ankaravî, evvela ele aldığı beyti bir nevi tercüme ederek, tek bir cümle haline getirir yani nesre çevirir. İkinci aşamada ise genellikle “*ya'nî*” yahut “*murâd*” ifadesini kullanarak ele aldığı beyitte müphem kalan kısımları, misaller getirerek ve birçok kaynaktan yararlanarak detaylandırıp, açıklığa kavuşturur. Örneğin:

هَجِ الْأَعْمَالِ إِذَا رَكَدَتْ
فَإِذَا مَا هَجَتْ إِذَا تَهَجَّ

Ve ma'nâ-yı beyt böyle demek olur ki çünkim ol emâkin-i vâsi'a vü merâtib-i 'āliyeden olan 'ayş-ı mezkûr müntehî olan mübtehic ü mütevassıt olan müntehic için ḥāşıl ve a' māl-ı ḥaseneleri muḳābelesinde anlara vāşıl oldu. Pes

⁴⁸ İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince (Kur'ân, Bakara, 2:39).

sen daḥı ey mübtedī olan ṭālib a‘ māl-ı ḥaseneyi taḥrīk eyle şol zamānda ki ol a‘ māl sākin ola ve mā’-ı rākid gibi hemān bir yerde ḳala. Pes her zamānda ki sen a‘ māl rākide olduḡı zamānda taḥrīk idesin ve aña süvār olup ilerü gidesin ol a‘ māl senüñ sa‘y u himmetüñden cān bulur ve müteḥarrik olur. Ḥazret-i nāzım raḥmetullāhı ‘aleyh germ olan ṭālibi ber-sebīl-i kināye süvār-ı gerd-engīze ve a‘ mālı ġubāra temşīl idüp germ olan ṭālibi ber-sebīl-i kināye süvār-ı gerd-engīze ve a‘ mālı ġubāra temşīl idüp ve yāḥud a‘ mālı esb-i gerd-engīze teşbīh eylemişdür ve aña ke’neñü böyle söylemişlerdür ki ey ṭālib-i ilāhī pes sen daḥı ol mübtehic ü müntehic olanlar gibi esb-i a‘ mālā süvār ol bu meydān-ı meḥabbetde āşār-ı a‘ mālı işāre ḳıl şol zamānda ki esb-i ‘amel ṭūra ve anuñ ġubār-ı āşārı hem rākide vü sākine ola. sen anı tehyīc ü taḥrīk eyle. Zīrā ki ol rākid ü sākin olduḡı ḥinde sen anı tehyīc ü taḥrīk eyleseñ ol zamānda ol a‘ māl senüñ himmet ü sa‘yuñla müteḥarrik olur ve esb-i gerd-engīz gibi ol maṭṭab-ı a‘ lā vü maḳşad-ı esnā cānibine seyr ü ḥareket ḳılır. Eger sür‘at ü germiyyet olmaz ise bārī fütūr u kesel sebebi-yile anuñ rükūd u sükūnuna rāzī olmamaḡ gerekdür (s. 119).

فَكُن الْمَرْضِيَّ لَهَا بَثْقَى
تَرْضَاهُ غَدًا وَتَكُونُ نَجَى

Fi-izā kāne kezālik sen ol ḥūrīlere vera‘ u taḳvā sebebi-yile zevc-i merzī ol öyle taḳvā ki rüz-ı ḳıyāmetde sen andan rāzī olursun ve anuñ sebebi-yile ol günde ‘azāb-ı Ḥudādan necī olursun ve felāḥ u necāḥ bulursun ⁴⁹ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا pes ḥūrīlerüñ mehri seḡā vü terk-i hevā ve daḥı šalāḥ u taḳvādur dimişler (s. 130).

1.3.3. Eserin Muhtevası

Eser, Arapça olarak besmele, hamdele ve salve bölümüyle başlamaktadır. Şāriḥ, kısa bir giriş yaptıktan sonra sebab-i telīf bölümüne geçer. Bu bölümde, kasīdeye şerḥ yazılması için kendisinden ricada bulunulduğundan, fakat o dönemde müsait olmadığından, daha sonrasında ise Ta’iyye vü Hamriyye kasīdelerine yaptığı şerhin

⁴⁹ “Sonra biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.” (Kur’ân, Meryem 19:72)

beğenilmesi üzerine kendisinden ikinci kez rica edildiği için eseri kaleme aldığını ifade eder:

Bu cerīde-i latīfenüñ te'līf ü taḥrīrine hādī ve bu ḳaṣīde-i şerīfenüñ şerḥ ü tefsirine bā' iş ü bādī oldur ki aşdıḳāmuzdan ba'zı hümām beyne'l-enām Ḳaṣīde-i Münferice dimekle şöhret-i tām bulan ḳaṣīde-i 'ālī-şānı vird-i zebān u ḫāṭır-nişān idinüp aña kemāl-i maḥabbet ve ziyāde rağbetinden bu faḳīr-i mevlevī a' nī Şeyḫ İsmā'īl Anḳaravī'den Türkī 'ibāret üzre aña bir şerḥ yazılmasını ve ḫazīne-i dilde olan cevāhir-i zevāhir-i ma' ānīnuñ silk-i taḥrīre dizilmesini recā eyledi. Ve lākin bu faḳīrūñ ḳalbinde ol ḥīnde bu 'amele meyl ü rızā bulunmayup şimdilik eşḡālum çok ve aḫvālümde intizām yokdur diyü anı def' ḳıldum. Ve bir niçe müddet bu dā'iyeden ḫalāş oldum. Ba' de zamān aḫıbbāmuzdan bir muḫālefeti revā vü mucānebeti mümkün ü sezā olmayan kimse Tā'iyye vü Ḥamriyye ḳaṣīdelerine olan şerḥümüzi görüp ol üslūb-ı sāmī üzre bu ḳaṣīde-i 'āliyenüñ daḫı Türkī 'ibāret üzre şerḥ olınmasını murād u recā eyledükde def' e mecāl ḳalmayup ma' a keşreti'l-eşḡāl ve 'ademi inti zāmi'l-i aḫvāl imtişālen bi-naşşı'l-envār⁵⁰ وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ anlaruñ ḫāṭırlarını taṭyīb ü tesliye ḳılmaḳ ve sāir ṭālib olanlara hem tuḥfe vü hediye olmaḳ için hicret-i nebeviyyeden sene erba'ın ve elf Şa' bānınuñ evāyilinde mütevekkilen 'ala'l-lāh ve müste'inen bi'l-lāh bu ḳaṣīde-i ḡarrānuñ ve daḫı şerḥini yazmaḡa ibtidā ḳıldum (s. 56).

Bu bilgilerin yanı sıra:

Bir iki 'Arabī vü Türkī şerḥini daḫı gördüm. Lākin anlaruñ ba'zısını muḡīṣṣ ü müsmin ḳabīlinden ve ba'zısını daḫı sebilinden buldum. Pes anlardan birine taḳlīd itmeyüp ve i' tirāz semtine daḫı gitmeyüp Feyyāz-ı Muṭlaḳ'dan ḫāṭır-ı fātira geleni ve ḳalb-i ḫazīne lāyih u zāhir olanı bi'avni'l-lāhi ve taḳdīrihi mertebe-i taḥrīr u ta'bīre ırgürdüm (s. 57).

ifadelerinden Ankaravī'nin daha evvel Kasīde-i Münferice'ye yapılmış birkaç şerhi gördüğünü ve beğenmediğini anlamaktayız. Daha sonra Ankaravī'nin "...buna Hikem-i Münderice fī şerḥi'l-Münferice dimekle nām virdüm..(s. 57)." ifadesinden de esere verdiği adı öğrenmekteyiz.

Ankaravī, sonrasında ise diğer şerhlerde olduğu gibi İbnü'n-Nahvī'nin terceme-i hâline yer verir. Nahvî hakkında yer alan bilgiler, bilinenlerden ve diğer eserlerde yer alan

⁵⁰ "Sakın isteyen azarlama!" (Kur'ân, Duhâ 93:10)

ifadelerden farklılık arz etmez. Nahvî, alim ve fazıl kimselerden olup Tavzer’de doğmuştur. Ve İmâm Gazzâlî’ye benzetilmektedir:

‘ âlim ü ‘ âmil ü fâzıl u kâmil şâhib-i kerâmet ü mezhar-i velâyet bir kimse idi kendüleri bilâd-i İfrîkiyye’den medîne-i Tavzer’de hâşıl olmuşlar ve sonra gelüp maḳarr-ı efâzıl u emaşıl olan ḳal‘a-ı Ḥamâ’da ḳalmışlar ve ḥazre-i İmâm Ğazzâlî ile mu‘ âşır olup ikisi bile tarîḫ-i hicretüñ beş yüz on üçüncü senesinde dâr-ı âḥirete vü civâr-ı Rabbü’l-‘ izzet’e naḳl ḳılmışlar (s. 57).

İbnü’n-Nahvî hakkında bilgi veren Ankaravî, sonrasında Kasîde-i Münferice hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgiler ise yine kasîdenin veznine yöneliktir. İlk beytin taktîini yapan şârih, diğer beyitlerin de buna kıyasla yapılması gerektiğini ifade eder:

“...bu ḳaşîde-i mübârekenüñ bahrî mütedârikdür. Aşlı sekiz kerre fâ‘ ilündür. Eczâsınuñ ba‘ zısı maḳtû‘ u ba‘ zısı maḥbündür. Ḳat‘ bu maḥalde sâkin olan şâninci ḥarfı ḥazf ve şâliş-i müteḥarriki iskân eylemekdür. Meşelâ fâ‘ ilün iken sükûn-i ‘ ayn ile fa‘ lün didükleri gibi ibtidâ-yi ḳaşîdede اشتد gibi ve ḥabn şânî-i sâkini ḥazfdur mısrâ‘ -ı evvelüñ âḥiri olan gibi. Ve mısrâ‘ -i şânîñüñ âḥiri olan فرجى gibi. Meşelâ ki taḳṭî‘ de bunlaruñ her biri fe‘ ilün’dur. Ḥarekât-ı şelâse ile egerçi resm-i kitâbet muḳtażası üzre البلج yâsuz yazılır lâkin taḳṭî‘ -ı ‘ arûzî ḥasebiyle işbâ‘ -ı kesreden ḥâşıl olan yâ mevcûd i‘ tibâr olunur. Ve gâhî emr ber-‘ aks olup sûretâ mevcûd olan taḳṭî‘ de meflûd olup ḥisâba gelmez. Resm-i Muşḥaf-ı ‘ Oşmânî vü resm-i ‘ arûzî kıyâsdan ḥâricdür didükleri buña delâlet ḳılır. Ve bunuñ taḳṭî‘ inde bu didüğümüz ma‘ nâ zuhûra gelür ve bunuñ taḳṭî‘ i meşelâ böyle demek olur fa‘ lün fa‘ lün fe‘ ilün fe‘ ilün fa‘ lün fe‘ ilün fe‘ ilün fe‘ ilün ve sayir ebyâtı daḫı âḥirine dek buña göre kıyâs eyle (s. 59).

Şârih, kasîdenin veznine yönelik bilgi verdikten sonra şerhine geçmeden evvel kasîdenin faziletlerine dair de bilgi verir. Eserde kasîdenin faziletine dair bilgileri hâtime bölümünde de görmekteyiz:

kibâr-ı ‘ ulemâ-ı Şâfi‘ iyyeden imâm Taḳiyyüddîn Sübkî raḥimehu’l-lâh kendülere ḳaçan bir şiddet ü miḥnet işâbet eylese bu ḳaşîde-i şerîfeyi inşâd

iderler imiş. Ve ekşer böyle dirler imiş ki bir kimseye eger bir belâ vü şidde işâbet kılsa ve bu kaşîde-i mübâreke-yi taharet-i kâmile ile kırk kerre tâlî olsa ve murâdın cenâb-ı vâhibü'l-âmâlden recâ u sü'âl kılsa cenâb-ı 'izzet anuñ hâcetini bitüre ve murâd u makşûduna yitüre dimişler. Ba'zılar bu kavli Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. 'Atţâr hazretlerinden dağı naql eylemişlerdür. Ve bunlardan ğayrı dağı kibardan çok kimse bu kaşîde-i mubârekenüñ niçe hâşşıyyât u menâfi'ın görüp bu fakîr-i keşîrü't-takşîra gördüklerin söylemişlerdür. 'Ale'l-huşûş bir kimse bunu ma'ânî-i cemîle vü nûkât-i celîlesine vâkıf u 'ârif olmak üzere kırâ'at eyleye şadı münşerih olmak ve rûhı râhat bulmak muğarrer u muğakkak olur (s. 59).

Ankaravî, kasîdenin faziletlerini anlattıktan sonra kasîdenin şerhine geçer. Şerh, nüshanın 3a-33a sayfaları arasında yer almaktadır.

Şerhin bitiminde şârih, sağlam olan nüshalarda hâtıme bölümünde Nahvî'nin kırkıncı beyitte kasîdeyi bitirdiğini ifade eder. Fakat rastladığı bazı nüshalarda ise kasîdenin evveli ve ahirine birkaç beyit daha eklendiğini gördüğünü ifade eder. Bu beyitlerin Nahvî'ye ait olmadığını aşikâr olduğunu söyleyen Ankaravî, beyitlerin kasîdeye eklenmesinin sebebini de şu şekilde izah eder:

hamd ile niçün ibtidâ eylemedi demek tevehhümini def' eylemeden ötüri ve yâhud teberrük ü teyemmün kaşd eylemeden ötüri hamd ü şenâya müte' allık bir kaç ebyât ibtidâsına münâsib söylemişler. Ve şalavât-ı şerîfe ol hazretüñ sayir-i âl ü evlâdine hem tezekkür olunmak cihetinden vâsıl olsun. Ve dağı kaşîde dağı hüsn-i ihtitâm bulsun niyetiyle birkaç ebyât dağı âhirine götürüp ilhâk eylemişlerdür. Ammâ nâzım hazretlerinüñ murâdından ğâfil olmuşlardır (s. 186).

Şârih, kasîdenin kırk beyit olduğunu “...İbtidâ-yı kaşîdeden bu beyte gelinceye dek tamâm kırk beytdür...” ifadeleriyle belirttikten sonra kırk beyitte bitmesinin bir sebebi olduğunu söyler ve kırk sayısının faziletlerini anlatır. Kırk sayısının faziletine yönelik ifadeleri, kasîdeye yapılmış olan diğer şerhlerde de görmek mümkündür:

İbtidā-yı kâşîdeden bu beyte gelinceye dek tamām kırk beytdür. nâzım hâzretleri Allāhu ta‘ālā a‘lem bu kırk ‘aded-i ebyâtla esrârü’l-erba‘îniyye îmāvü işâret kılmışlardır ki ekşer-i eşyâ ‘aded-i erba‘în üzre halk olmuş ve kırk günde kemâl bulmuşdur ve meşâyih-i ‘izâm erba‘îniyyâta müte‘allık çok esrâr söylemişlerdür (s. 187).

1.4. Ahmed Efendi, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.4.1 Eserin Tanıtımı

Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Kasîdecizâde Bölümü 105⁵¹ ve İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1648 numara da kayıtlı olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir. Nüsha, “*Kasîde-i Münferice Şerhi*” adıyla kayıtlıdır. Yine eserin Kasîde-i Münferice’nin şerhi/tercümesi olduğu bilgisine, 1a sayfasında yer alan “*Kasîde-i Münferice tercümesidür*” ifadesinden ulaşmaktayız. Eserin müellifi 1a sayfasında yer alan bilgiye göre “*Ahmed Efendi*” adında biridir:

“*te’lifü’l-merhûm Ahmed Efendi...*”

İstinsah kaydında yer alan bilgiye göre eser 1093/1682 tarihinde istinsâh edilmiştir. 188.102x132.54 mm. ölçüleri arasında olan nüsha 12 varaktan müteşekkildir. Nüshanın cildi siyah deriden yapılmış olup şirazesı ve mıkılebi bulunmaktadır. Şemsenin de yer aldığı nüshaya ince bir zencirek çekilmiştir. Nüshada altın yaldızlı, dıkdörtgen başlık kısmının üzerine mihrap motifi bulunan, mihrap motifinin üzerinde de yedi tığın yer aldığı tezhipli bir serlevha bulunmaktadır. Aharlı kağıt kullanılan nüshanın, her sayfasında bir sütun yer alırken 10b, 11a, 11b sayfalarında iki sütun yer alır. Ve bu sütunlara altın yaldızla cetvel çekilmiştir. Her sütunda on dokuz satır yer alırken 2b sayfasında on üç; 12b sayfasında da on satır yer alır. Nüshaya siyah mürekkep hakimken; kaynak metin, Arapça ifade ve ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metin, talik yazı çeşidiyle kaleme alınmış olup, nüshada reddâde ve derkenar da mevcuttur.

⁵¹ Çalışmamızda bu nüsha incelenmiştir.

1.4.2. Eserde İzlenen Usûl

Diğer şerhlere nazaran kısa olan Ahmed Efendi'nin şerhi, iki bölümden müteşekkildir. Nüshada evvela kaynak metin yekûn olarak yer alır sonrasında ise kasîdenin şerhine geçilir. Nüshada kaynak metnin üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek diğer metinden ayrılrsa da kaynak metin, çoğunlukla belirtilme ihtiyacı duyulmamıştır. Kasîde, beyit beyit şerh edilmektedir.

Şârih, ilk bölüme herhangi bir başlık verme ihtiyacı duymamıştır. Bu bölümde kelimelerin okunuşları dolayısıyla “bina” harekelerine yer verilmektedir. Örneğin:

نهج: *fetḥ-i nûn ve sükûn-ı hâ ile.*

خلج: *ẓamm-ı ḥa ve ẓamm-ı lām ile.*

İlk bölümde değinilen bir diğer husus da kelimelerin kök, türemiş hali ve mazî, muzarî ve emir sigalarına yönelik izahlardır. Eser, genel olarak incelendiğinde bu konuda birlik olduğu görülmektedir. Ele alınan kelimelerin neredeyse her biri için bu izahların yer aldığını görmekteyiz.

معایش: *ma‘îšetüñ cem‘idür.*

سرج: *sirācuñ cem‘idür.*

انفس: *nefsüñ cem‘idür.*

مجي: *māẓî-i mechûl hıcvden müştâḳdur.*

Birinci bölümde değinilen bir diğer husus da kelimelerin lügat manalarıdır. Diğer hususlarda olduğu gibi bu kısımdaki açıklamalar da oldukça kısadır. Hatta şârihin zaman zaman tek satır bile tutmayan ifadelerle ikinci bölüme geçtiği görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte:

وَإِذَا حَاوَلْتُ نَهَايَتَهَا
فَأَحْذَرُ إِذْذَاكَ مِنَ الْعَرَجِ

“...*حاول* talebdür aksaklıktır. *Hâşıl-ı ma'nâ* demekdür ki ol *hazâ* 'in içine duhûlden soñra nihāyeti ol vākitde 'arecden hāzer ile nefs-i emmāre vü şeytān gālebe idüp seni a'rec itmesünler. Tā ki menāzil-i 'ālīye ve merātib-i rāfi'aya vāşıl olasın (vr. 4b).” yalnızca *حاول* kelimesinin izahı yeterli görmektedir.

معيشت: *dirlikdür.*

عواقب: *nihāyet ma'nāsınadır.*

هدى: *hidāyet ma'nāsınadır.*

البصار: *görmek ma'nāsınadır.*

Bunun yanı sıra şârih, kelimelerin lügat manalarını verdiği esnada kelimelerin beyit içerisinde yüklendikleri, ıstılahî ve tasavvufî manalarına da değinir. Fakat diğer şerhlerde kendisine genişçe yer bulan bu husus, Ahmed Efendi'nin şerhinde 3 yerde geçmektedir. Örneğin:

“*النورين* nūr şāhibi demekdür. *Ḥazret-i 'Osmān raḍıya'llāhu'anhu Ḥazret-i Risālet-penāhuñ şalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellem ḥazretlerinüñ iki kerīmelerini tezevvüc itdükleri içün bu laḳab-ı şerīfe ile mūlaḳḳab oldılar* (vr. 9b).”

Genel olarak bakıldığında şârih, beyitlerde yer alan her kelimeyi izah etmemektedir. Fakat izah ettiği kelimeler ise anlam açısından karışıklığa mahal verecek kelimeler olmalarından ziyade, okunuşları hususunda karışıklığa sebebiyet verecek kelimelerdir.

Şerhin ikinci bölümünü ise “*hâşıl-ı ma'nâ*” olarak adlandırılan bölüm oluşturmaktadır. İlk bölümde kelimeleri gramatikal açıdan inceleyen şârih daha sonra “*hâşıl-ı ma'nâ*” başlığı açarak her bir beyti yekûn olarak tek cümle halinde ifade eder, nesre çevirir. Bu ifadeler de oldukça kısadır ve tam manasıyla şerh özelliği taşımamakta olup eseri yer yer tercümeyle yaklaştırır. Örneğin aşağıdaki beytin:

وَأَتْلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبِ ذِي
حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيهِ شَج

“*Hâşıl-ı ma‘nā* demekdür ki ‘ışk-ı İlâhî ile muhriğ-i kalb ve şavt-ı hazîn ile Kur’ân-ı ‘âzîmü’ş-şânı tilâvet eyle (vr. 7b)” şeklindeki nesre çevirisi yeterli görülmüştür. Yine aşağıdaki beyit,

وَإِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدًى
فَاعْجَلْ لِحَزَائِنِهَا وَلَج

“*hâşıl-ı ma‘nā* demekdür ki kaçan hidāyet kapuları açılrsa hazeneye girmekdür ‘acel ile” şeklinde nesre çevirilir.

Şârih, beyitleri yekûn olarak nesre çevirdikten sonra zaman zaman “*ya ‘nî*” diyerek başlık açar ve çeviriyi daha da detaylandırır. Örneğin:

وَإِذَا اِشْتَأَقْتُ نَفْسٌ وَجَدْتُ
أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

Hâşıl-ı ma‘nā demekdür ki kaçan nefis iştiyāk itse şevk-i şedîde mülâbis bir elem bulur. **Yā‘nî** ‘abde tecelliyât-ı İlâhiyye münkeşif oldıkda bir mertebe derûn ‘ışkla memlû olur ki işkdan elem ü ıztırâb hâşıl olur ki vuşlat-ı Bārî’den gayr ile ‘ilâç-pezîr olmaz (vr. 8a).

1.4.3. Eserin Muhtevası

Eser Arapça olarak besmele, hamdele ve salve bölümüyle başlamaktadır. Daha sonrasında yer alan ifadelerden eserin, Ahmed adında birine ait olduğunu öğrenmekteyiz:

“...*yeķîlü’l-‘abdü’l-faķîr Ahmed* (vr. 1b)”

Bu ifadeden sonra şârih, sebep-i telîf bölümüne geçer. Bu bölümde, kasîde üzerine birçok şerhin yapılmış olduğu dile getirilir. Fakat bu şerhlerin açık ve anlaşılır olmadığını, dolayısıyla kendisinin de Kasîde-i Münferice'ye üzerine bir şerh kaleme almak istediğini ifade eder.

Bu kısa girişten sonra şârih, kaynak beyti vererek kasîdenin şerhine başlar. Şerh 1b-9a sayfaları arasında yer almaktadır. Kasîde kırk beyit olarak kabul edilmiştir ve şerh edilmiştir. Diğer şerhlerde yer alan kırk sayısının ve kasîdenin faziletine yönelik malumat Ahmed Efendi'nin şerhinde yer almamaktadır. Nüshanın sonunda Kasîde-i Münferice yekûn şekilde Arapça olarak yer alır.

1.5. Ebü'l-Hayr Ahmed b. İsmâîl, Şerh-i Kasîde-i Münferice

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Mısır Milli Kütüphanesi Mecâmî Türkî Talat 172 numarada kayıtlıdır. Katalogdaki bilgiye göre eser 1112/1699 yılında tamamlanmıştır. 20 yapraktan oluşan eserin başında eserin sunulduğu Alî Ağa'nın medhi bulunmaktadır.⁵²

1.6. Şârihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.6.1 Eserin Tanıtımı

Eserin tespit edilen iki nüshası mevcuttur: Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 3657⁵³ ve İ.B.B. Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1648.

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümü 3657 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlıdır. Şerh metni, nüshanın 128b-137a sayfaları arasında yer almaktadır. 190x100-140x60mm. ölçüleri arasında yer alan nüsha 9 varaktan müteşekkildir. Nüshanın cildi mukavvadan yapılmış olup üzeri siyah deriyle kaplanmıştır. Siyah derinin üzerinde ortası geniş, kısa bir şemse motifi yer almaktadır. Şemse motifinin zemini altın yıldızdan olup üzeri pembe rûmî motifli çiçeklerle süslenmiştir. Şemsenin iki ucunda yer alan salbeklerde aynı süslemeler yer alır. Şemse ve salbekleri ince, kısa tığlar

⁵² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, s. 567.

⁵³ Çalışmamızda bu nüsha ele alınmıştır.

çevrelemektedir. Bu süslemeleri de kalın, altın yaldızlı bir zencirek çevreler. Eserde ferağ kaydı yer almamaktadır. Şârihe dair bilgiye de eserin herhangi bir yerinde rastlanılamamıştır. Yalnızca 128b’de yer alan IV. Murad’ı metheden ifadelerden anlaşıldığı üzere şerh, IV. Murad devrinde kaleme alınmış olmalıdır:

“... hüve’s-sultān ibn sultān ibn sultāni’l-ġāzī Murād Ḥān bin Sultān Aḥmed Ḥān bin Sultān Muhammed Ḥān...”

Nüshada dikdörtgen, tezhipsiz, sade bir ser-levha yer almaktadır. Nüshanın her sayfasında bir sûtûn yer alır. Her sûtûnda ise on dokuz satır yer alırken; eserin ilk sayfası olan 128b ve son sayfası olan 137a’da on üç satır yer almaktadır. Her sûtûnun etrafına yine altın yaldızla kalın bir cetvel çekilmiştir. Nohudî renkte aharlı kağıt cinsi kullanılan nüshaya, iki çeşit mürekkep hakimdir. Metin siyah mürekkeple kaleme alınırken başlıklar, kaynak metin, Arapça ibare ve ifadeler, özel isimler için ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Metin nesih yazı çeşidiyle kaleme alınmıştır. Nüshada reddâde bulunurken derkanara rastlanmaz. Herhangi bir eksiklik ve kopmanın yer almadığı nüshanın durumu oldukça iyidir.

1.6.2 Eserde İzlenen Usûl

Eser, Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlere nazaran oldukça kısadır. İki bölümden oluşur. Şârih, ilk bölüme herhangi bir başlık vermezken ikinci bölüm “*hâsıl-ı ma’nâ*” başlığı taşımaktadır. İlk bölümde kelimeleri gramatikal açıdan inceleyen şârih, ikinci bölümde beyti nesre çevirir. Örneğin:

وَلِطَاعَتِهِ وَصَبَاحَتِهَا
أَنْوَارُ صَبَاحِ مُنْبَلِجٍ

“*hüsndür. نور, انوار*”un cem’idür, münbelic ma’nâsınadır. **Hâsıl-ı ma’nâ** demekdür ki ol Allāhu te’ālā ḥazretlerinüñ t̤ā’ati içün ve ol t̤ā’atüñ

eşrâfı için gündüz nûrları gibi nûrlar vardır ol tã'atle olur. Müte'essif olan mü' min şād ü ḥandān olur niçe tecelliyâtda mazhar olur (vr. 133a).”

Şerh-i Kasîde-i Münferice'de kelimeler gramatikal açıdan incelenirken yapılan izahlar oldukça kısa tutulmuştur. Ve her kelime ele alınmamıştır, izahlar belirli kelimeleri kapsamaktadır. İlk olarak kelimeler sarf açısından değerlendirilmiştir. Dolayısıyla kelimelerin cinsine, veznine, kök ve türemiş hallerine yönelik izahlar bu bölümde kendine yer bulmaktadır. Örneğin:

سراج: *uñ cem'idür.*

فوائد: *nüñ cem'idür.*

مفجر: *ism-i mef'uldür.*

مدح: *māzî'-i mechuldür.*

مقدم: *vezninde mübalağa ile ism-i fâ'ildür.*

Şârih, kelimeleri gramatikal açıdan incelediği bu bölümde kelimelerin okunuşlarına yer veren şârih bu izahları yine ele aldığı her kelime için yapmamıştır. Yalnızca okunuşu hususunda karışıklığa sebep olacak kelimeler izah edilmiştir. Örneğin:

مهمج: *zamm-ı mîm ile مهمجه'nüñ cem'idür.*

حجج: *zamm-ı ḥā ve feth-i cim ile حجت'üñ cem'idür.*

سباق: *zamm-ı sîn ile ve teşdîd ile سابق'uñ cem'idür.*

غنچ: *feth-i ġayın ve sükûn-ı nûn ile.*

İlk bölümde kelimelerin lügat manalarına da değinen şârih, bununla sınırlı kalmıştır. Diğer şerhlerde rastladığımız kelimelerin tasavvufî, ıstilahî ve mecazî manalarına dair izahlar bu eserde kendine fazla yer bulamamıştır. Örneğin:

روح: *ya' nî cān ma' nāsınadur.*

محي: *hayāt ma' nāsınadur.*

فيض: *dökülmekdür.*

نو: *şāhib ma' nāsınadur.*

بهجته: *şādlık ve güzelligdür.*

عوج: *kıyām ma' nāsınadur.*

نهج: *feth-i nūn ve sükūn-ı hā ile tarīk-i vāzih ma' nāsınadur.*

Şârih, kelimelerin lügat manaları haricinde, beyit içerisinde yüklendikleri yahut kastedilmek istenen manalarına da yer verir. Örneğin:

سراج: *çerāğ ma' nāsınadur bu maḥalde murād kevākibdür.*

سحاب: *سحاب خیر 'dan murād vaktinde yağdıran bulutdur.*

Şârih, “*hâsıl-ı ma' nâ*” başlığı verdiği ikinci bölümde, kaynak metni yekûn olarak ele alıp şerh ettikten sonra yer yer “*ya' nî*” diyerek ilave açıklamalarda da bulunmuştur. Örneğin:

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ مَسَافَتْهَا
فَاذْهَبْ فِيهَا بِالْفَهْمِ وَجَى

“*hâsıl-ı ma' nâ* dimekdür ki gice namâzı *Qur'ân* tilâvet idecek maḥalldür. Fehm ile ol mesâfede git ve gel. *Ya' nî* şafâ-yı kalb ve cem' iyyet-i hâtır ile tekrâr-be-tekrâr oku (vr. 133b).”

وَإِذَا إِشْتَأَقْتُ نَفْسٌ وَجَدَتْ

أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

“*hâşıl-ı ma‘nâ* demekdür ki kaçan nefis iştiyâk itse şevk-i şedîde mülâbese bir elem bulur *ya‘nî* ‘abde tecelliyât-ı İlâhiyye münkeşife oldukda mertebe-i derûnî ‘aşkla memlû olur ki ‘ışkdan elem ü ıztırab *hâşıl* olur ki vuşlat-ı yârdan gayrı ilâç-pezîr olmaz (vr. 135a).”

Şârih, “*hâşıl-ı ma‘nâ*” bölümünde ele aldığı beyti şerh ederken kaynak olarak yalnızca ayetlere işaret eder. Beytin muhtevasına uygun düşecek şekilde ayetleri örnek gösteren şârih, başka herhangi bir kaynağa yer vermez. Örneğin:

إِشْتَدَى أَرْمَهُ تَنْفَرَجِي

قَدْ أَذَنَ لَيْلُكَ بِأَلْبُجِ

“*hâşıl-ı ma‘nâ* demekdür ki ey gâmm ziyâde ol tâ ki münkeşife ve zâ‘ile olasın. Tahkîk senûñ gicen şabâhı bildirdi. Zirâ her teraḥuñ ‘âkıbeti ferecdür ve her belânuñ âḥiri şafâdur. Nitekim Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şānda vârid oldu⁵⁴ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (vr. 129b).”

1.6.3 Eserin Muhtevası

Eser, Arapça bir girişle başlamaktadır. Kısa bir besmele, hamdele ve salvele bölümünden sonra şârih, devrin padişahı olan IV. Murad’dan bahsederek onu metheder. Daha sonrasında ise sebep-i telîf kısmına geçmektedir. Şârih, eserini kaleme alış sebebi olarak, kasîdeyi okuyanlar tarafından daha kolay ve daha rahat anlaşılabilmesine olanak sağlamak olduğunu öne sürer dolayısıyla Kasîde-i Münferice’ye Türkçe bir şerh kaleme alır. Hemen sonrasında da kasîdenin şerhine geçer. Şerh metni nüshanın 129a-137a sayfaları arasında yer almaktadır. Oldukça kısa olan eserin sonunda da herhangi bir ifade yer almamaktadır. Şârih, salat ve dua ile eserini nihayete erdirir.

⁵⁴ “Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.” (Kur‘ân, İnşirâh 94:5)

1.7. Şârihi Belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.7.1 Eserin Tanıtımı

Eserin tek nüshası tespit edilebilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşîd Efendi 815 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” ismiyle kayıtlı olan eserin, şârihine dair herhangi bir yerde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ferağ kaydında yer alan bilgiye göre ise eser, Rebûlevvel 1173/ Ekim-Kasım 1759’da tamamlanmıştır:

“...fî evāsıf rebî‘u’l-ûlâ sene şelâşe ve seb‘în ve mie ve elf...(vr. 28b).”

Siyah mukavvadan yapılmış olan nüshanın ön ve arka kapağı üzerinde ebru süslemeler vardır. Nüshanın şirazesı mevcut olup mıklep yer almamaktadır. Nüshanın zahriyesinde yalnızca özel kütüphane mührü bulunmaktadır. Nüşhada ser-levha da yer almamaktadır. Otuz varaktan müteşekkıl olan nüshanın her sayfasında bir sûtûn yer alır. Her sûtûnda yirmi üç satır yer alırken; 1b sayfasında on beş satır yer almaktadır. Nüşhada iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Kaynak metin, Arapça ifade ve ibareler ve başlıklar için kırmızı mürekkep kullanılırken, eserin kalanına siyah mürekkep hakimdir. Metin nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır. Nüşhada kullanılan kağıt ise nohudi renkte olup aharlıdır. Reddâde ve derkenarın da bulunduğu nüsha, yer yer üst tarafından su almış olsa da durumu oldukça iyidir herhangi bir kopma, eksiklik vs. yoktur.

1.7.2 Eserde İzlenen Usûl

Şârih, kasîdeyi iki bölümde inceleyip şerh etmektedir. Nüşhada evvela kaynak metin, kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrılır. Ele alınan nüshada, kaynak beyit harekelenmiştir. İlk bölüme başlık vermeyen şârih, bu bölümde kelimeleri gramatikal açıdan inceler. İkinci bölüme ise “el-ma’nâ” başlığı veren şârih, bu aşamada ilk olarak kaynak beyti nesre çevirir, sonrasında ise içerdığı anlamı ve müphem kalan kısımları daha da detaylandırarak açıklığa kavuşturur.

Şârih, kelimeleri gramatikal açıdan incelediği ilk bölümde beyitte yer alan her kelimeyi ele almamıştır. İzahlar yalnızca belirlenen kelimeler üzerine yapılmıştır. Bu bölümde değinilen ilk husus, kelimelerin hareketleri dolayısıyla okunuşlarıdır. Şârih ele

aldığı kelimelerin “binâ” içerisindeki konumundan hareketle, harekelerine yer vererek okuyucu tarafından oluşabilecek karışıklıkları önlemeyi hedefler. Şerhin tamamı incelendiğinde izah edilen kelimelerin çok az bir kısmında bu hususa değinildiği tespit edilmektedir. Örneğin:

محيا: *feth-i mīmle hayātdan ism-i zamān ve ism-i mekāndur.*

نسجت: *zamm-ı nūn ile fī‘l-i mazīdūr.*

مقتصد: *şāduñ kesriyledür.*

منعرج: *rānuñ kesriyle zıkr olınan iki fī‘lden ism-i fā‘ildür.*

حجج: *zamm-ı hā ve feth-i cīmle حَجَّتْ’uñ cem‘idür.*

حزن: *fethateynle علم bābındandur. Bu maḥalde iki veche üzere kırā‘at olınsa cā‘izdür.*

Şârih, kelimeleri gramatikal açıdan ele aldığı bu bölümde, kelimelerin kök ve türemiş hallerine, vezinlerine yönelik izahlara yer verir. Örneğin:

شهدت: *علم bābından fī‘l-i mazīdūr.*

هدى: *سُرى vezninde maşdardur.*

بياب: *ابواب’uñ cem‘idür.*

كتاب: *maşdardur.*

معانى: *معنا’nuñ cem‘idür.*

خيار: *خَيْر cem‘idür.*

Bu bölümde kendine genişçe yer bulan bir diğer husus ise kelimelerin lügat manalarına yönelik izahlardır. Şârih bu bölümde kelimelerin lügât manalarına değinir ve

yer yer, zıt yahut eş manalarına da yer vererek, izah edilen kelimeleri daha anlaşılır kılar.

Örneğin:

قضا: *ḥükṁ ü taḳdīr ma‘nāsınadur.*

حجي: *‘aql ma‘nāsınadur.*

نهايت: *gāyete dirler, bidāyetüñ zıddıdur.*

بهجت: *güzellige dirler ḥüsn gibi.*

صباح: *güzel yüzlü olmaga dirler.*

حزن: *sürüruñ zıddıdur.*

ليل: *nehāruñ muḳābili.*

تمام: *noḳṣānuñ muḳābilidür.*

امانت: *ḥıyānetüñ zıddıdur.*

Şârih, kelimelerin lügat manalarına değindiği bu bölümde, bazı kelimelerin izahına daha detaylı yer verir ve bu kelimelerin ıstılahî manalarına da değinir. Bunun haricinde birden fazla anlama gelen kelimeleri belirttikten sonra, beyitte hangi anlamıyla yer aldığını da ifade eder. Örneğin:

خلق: bir kaç vech cā’izdür biri budur ki *خلق* *hā-i* mu‘cemenüñ ve *lāmuñ* zammeleriyle ‘Arab’dan bir kavmdür ki ‘Ömer bin Ḥaṭṭāb Ḥazretleri Ḥāriş bin Mālîk bin Kenāne anları ilḥāḳ eylemişdür pes anlara *خلق* tesmiyye olındı ‘Advān kabilesinden muḥtelic ü müfrez oldukları mülābese ile. Bir vech dahı budur ki *خلق* *ḥānuñ* ve *lāmuñ* fetḥalarıyla işlemekten veyāḥud çok yürümekten bir kimsenüñ kemükleri ağırnağa dirler ve fetḥ-i *ḥa* ve kesr-i *lām* ile kemükleri ağırır kimseye dirler (vr. 27a).

Şârih, kelimeleri gramatikal açıdan incelediği bu bölümde kelimelerin cinsine, veznine ve işaret ettiği cinsiyete yönelik ifadelere yer verir. Örneğin:

ذاك: *esmā-i işāretendür.*

منتهج: *bābından ism-i fā'ıldür.*

مندرج: *ism-i fā'ıldür.*

اشتقاق: *fī'l- māzī müfred mü'ennesdür.*

وجدت: *feth-i şelāşe ile māzī-i müfred mü'ennes gā'ibedür.*

Şerhin ikinci bölümü “*el-ma'nâ*” başlığı taşımaktadır. Evvela nüshada başlık, kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrılır. Şârih, bu bölümde ele alınan beyti Türkçe olarak nesre çevirir. Sonrasında ise beytin muhtevasına yönelik izahlarda bulunur.

فَهُنَاكَ الْعَيْشُ وَبَهْجَتُهُ
فَلِمُبْتَهِجٍ وَلِمُنْتَهَجٍ

pes 'ayş-ı ebedî ve hayât-ı sermedî ve ol 'ayşun behcet ü nezâreti hemân ol ferecelerdeldür, gayr-ı mertebelerde degildür. Pes ol 'ayş-ı ebedî kurb-ı İlahî ve müşâhede-i likâ-yı Rabbaniyye'den mübtehic ü mesrûr olan vaşıllar ü muḳarribler içündür. Dahı tarîḳ-i hüdâya ve sebîl-i Muştafâ'ya istikâmetle sâlik olan müttekîler ve sâbıklar içündür (vr. 14b).

Şârih ele aldığı beyti şerh ederken manzûm-mensûr birçok kaynaktan yararlanılmıştır. Bunların arasında edebî ve tasavvufî muhtevalı eserler, ayet ve hadisler geniş yekûn tutmaktadır. Örneğin:

وَ ظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ
حَتَّى يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

beytini şerh ederken Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin beytinden yararlanır:

“... nazm

بعد نومیدی بسی امید ها
در پس ظلمت بسی خورشید ها⁵⁵

‘ārif olanlar bilür ki zulmetden şoñra nūr oldığı gibi kurbetden şoñra sürür ve ‘usretten şoñra hem hubūr olmağ muḳarrer ü muḳaḳḳadur (vr. 5b).”

Şârih, “*el-ma’nâ*” başlığında beyitleri şerh ederken zaman zaman birden fazla manaya gelebilecek kelimeler münasebetiyle, birden fazla şekilde mana verilebilecek beyitleri belirtir. Bu beyitler, beyte yönelik yapılan ilk izah bittikten sonra “*ma’nâ-yı diğەر, hâsıl-ı ma’nâ*” gibi başlıklar açılarak ifade edilen diğەر anlam da izah edilir. Örneğın:

وَلَهَا أَرْجٌ مُّحْيٍ أَبَدًا
فَأَقْصِدْ مَحْيَاكَ الْأَرْجَ

“...ol fevâ’id-i İlahî ve mevâ’id-i Rabbânî için bir rāyihâ-yı ṭayyibe ve nefḥa-i nefîse vardır ki ol ebedî ihyâ idici ve nüfûs u ervâḥa da’ima ḥayât viricidür. Kezâlik ol errec-i şerîfün ve nefḥa-i laṭîfün maḥall-i ḥayâtına ḳaşd ü ta’arruḡ eyle dimekdür. Bu taḳdîrce *محيا*’dan murâd maḥall-i icâbet olan sâ’at-i mübâreke olur ki anda du’â maḳbûle olur. Ammâ *محيا*’dan murâd maḥall-i ḥayât-i ḳudsiyye olan evliyâ-yı güzîn ve ‘ulemâ-yı ‘âmilîn olup *ارج*’den murâd rāyihâ-yı revḥiyeleri ve fāyihâ-yı ‘ilmiyeleri olsa da hem maḥall-i enseb olur. Zîrâ ‘atîyyât-i İlahiyye’nün ma’dûdları ve ḥayât-ı ebediyye ve nefehât-ı ḳudsiyyenün maḥall ü menba’ları aşlı evliyâ’u’llâh ve ‘ulemâ-yı bi’llâhdur. **Ma’nâ-yı diğەر** ol zîkr olınan fevâ’idün bir areci vardır ki ebeden ḥayât viricidür yâḥud ḥayât-ı da’im ile ḥayât vericidür. Pes sen ol arecün zamân-ı ḥayâtına yâḥud mekân-ı ḥayâtına ḳaşd-ı teveccüh eyle ta ki ḥuşûl-ı merâm ve vuşûl-ı kâim müyesser ola (vr. 7b).”

Eser, genel olarak incelendiği taktirde şârihin “*ma’nâ-yı beyt*” bölümüne hassaten kıymet verdiğini, şerhlerini titizlikle yaptığını ve dolayısıyla izahlarını detaylandırıldığını

⁵⁵ “Ümitsizliğin ardından nice ümitler var, karanlığın ardından nice güneşler var.”

görmekteyiz. Bununla beraber şârih, ele aldığı beytin hem zahirî hem de batınî manalarına göre şerh yapar. Kimi beyitlerin şerhinde ikisine de yer verdiği göze çarpar. Örneğin:

وَأَشْرَبَ تَسْنِيمٍ مُّفَجَّرَها
لَا مُمْتَزَجًا وَبِمُتَزَجٍ

“...Pes bu beyitte murād-ı nāzm oldur ki ey ṯalib-ı rızā-yı Yezdānī sen şalāt-ı leyde mütelevvih olan Qur’ān’uñ me’āni-i şerife ve esrār-ı latīfesini te’emmül ü tefekkür eyle ki bu haşlet-i hamīde vāsıtasıyla fırdevs yirine dāhil olursın ve ğamdan necāt bulasın ve sen ol fırdevsüñ müfeccer olan enhāruñ tesnīmi şuyından hem ebrār gibi kâfur ile mümtezic ve hem muḳarribler gibi bilā-ımtizāc ḫalāş ü şāfi nūş eyle. **Bu zāhirine göre olan ma’ nādur meşreb-i ‘urefāya göre olan ma’ nā** ey ‘āşık-ı cānān ve ey ṯalib-i ḳurb-ı Raḥmān mi’ rāc-ı rūḫānī vü sübhānī olan şalavātda mütelevvih olan ayāt-ı Qur’ānī’nüñ me’āni vü esrārını te’emmül ü tedebbür eyle ta ferādīs-i ḫaḳā’ika gelesin ve ‘ayān mertebesine irüp ‘umūm ü hūmūm-ı nefsanī vü ekvānīden ḫalāş olup münferic olasın (vr. 19b).”

Şârih, “*hâsıl-ı ma’ nâ*” bölümünde yalnızca beyti yekûn olarak ele alıp şerh etmez. Bu bölümde diğ̱er şerhlerden farklılık arz eden bir yapıyla karşılaşmaktayız. Şârih, bu bölümde, kelimelerin beyit içerisinde yüklendikleri manalara değ̱inir. Kelime birden fazla manaya geliyorsa onları da belirtir. Bunun yanı sıra kelimelere dair izahlarda, gramere yönelik açıklamalara da rastlamaktayız. Örneğin:

“...*حجج*’den murād *Ḳādiriyye* ve *ehl-i İ’tizāl* olur ki anlar “*ḳabāyiḫi Allāhu te’ālā taḳdīr eylemedi anı ‘abd taḳdīr ü icād eyler*” diyü ḫacetler ibrāz eyledükleri mülābese ile anlara *ehl-i ḫucec* ve *ehl-i kelām* dinür (vr. 12a).”

“...*محيا*’dan murād *maḫall-i āb-ı ḫayātı* ‘ulūm ü ‘irfān olan ‘ālim-i Rabbānī olur ise *ma’ nā* çünkim sen ol erc-i rūḫanīnūñ maḫyāsı olan ‘ālim-i Rabbānī cānibine şıdḳla ḳaşd ü teveccüh eylesin (vr. 8a).”

1.7.3 Eserin Muhtevası

Eser besmele, hamdele ve salve bölümüyle başlar. Dört satırlık bu kısa girişten sonra şârih, “*ammâ ba’d*” diyerek Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlerde de olduğu gibi İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i haline yer verir. Bu kısımda verilen bilgiler diğer şerhlerde verilen bilgiler ile paralellik gösterir. Bu bilgilerde İbnü’n-Nahvî’nin isminin “Yusuf bin Muhammed” künyesinin ise “Ebu’l-Fazl İbnü’n-Nahvî” olduğu, alim kimselerden olup keramet sahibi olduğu, Tavzer şehrinde doğduğu ve 513/1119 yılında vefat ettiği yer alır.

Sonrasında şârih, Kasîde-i Münferice’nin faziletlerine de değinir. Kasîdede ism-i Azam’ın zikredildiğinden bahsedilir. “...*ba‘zı şürrâh ism-i ‘azam bundadır dimişler...*”. Şârih, daha sonra “*pes*” diyerek kasîdeye dair teknik bilgilere yer verir:

“İmdi bu kaşîde-i mübârekenüñ bahrî mütedârikdür. Aşlı sekiz kerre fâ‘ilündür eczâsınuñ ba‘zısı maqtû‘ ü ba‘zısı maḥbûndur. Qat’ bu maḥalde sâkin olan şânînci ḥarfî ḥazf ve şâliş-i müteḥarriki iskân eylemekdür...(vr. 3b).”

Eserin sonunda “*hâtîme*” bölümü yer alır. Şârih, hatimede kasîdenin kırk beyitte nihayete erdiğinden, fakat bazı nüshalarda kasîdenin başına ve sonuna bazı beyitlerin eklendiğinden bahseder. Fakat o beyitlerin, kasîdenin kendisine ait olmadığını, akıl sahibi ve doğru yoldaki kimseler tarafından çok açık bir şekilde bilindiğini de ifade eder. Dolayısıyla Kasîde-i Münferice’ye yapılan bazı şerhlerde olduğu gibi bu beyitler şerh edilme yoluna gidilmemiştir. Örneğin:

“... lâkin ba‘zı nüshalarda evveline vü ahirine münâsib bir kaç ebyât daḥı getürmişler ol ebyât nâzım ḥazretlerinüñ olmadığı ‘aql-ı selîm ve ṭab‘-ı müstaḳîm şâhiplerine qatı vâzîḥ ü mübeyyendür...(vr. 28a).”

Şârih, kasîdenin evveline ve ahirine beyit ekleyenlerin, bu beyitleri ekleme sebeplerini ise şu şekilde izah eder:

“...teberrük ü teyemmün kaş dından ötürü hamd ü şenāya müte‘allık birkaç ebyāt ibtidāsına ve şalavāt-ı şerīfe ol hāzretüñ sâ’ir āl ü evlādına hem tezekkür olunmak cihetinden birkaç ebyāt dahı āhırine ilhāk eylemişler...(vr. 28a).”

Kasîdenin kırk beyitte bitmesi gerektiğini ifade eden şârih, sonrasında ise kırk sayısının faziletlerinden bahsederek eserini tamamlar.

“... ekşer-i eşyâ ‘adedi erba‘in üzere halk olunmuş ve kırk günde kemâl bulmuşdur. Ve meşâyih-i a‘zam erba‘iniyyāta müte‘allık çok esrār söylemişlerdür...(vr. 28a).”

1.8. Şarihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.8.1. Eserin Tanıtımı

Şârihi hakkında belirsizlik ve karışıklık ihtiva eden bu eserin, kütüphanelerde birden fazla nüshası bulunmaktadır: Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbî 2157, Çelebi Abdullâh 311⁵⁶, Hâcî Mahmûd 6344, Hüsrev Paşa 601, Yazma Bağışlar 4166; Leipzig Üniversite Kütüphanesi B. or. 025-12.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4166-4 ve Mısır Milli Kütüphanesi Mecâmî Talat 739 numarada Abdullâh b. Hayreddîn Bergamavî adına; Vahid Paşa Kütüphanesi 1649 numarada Ali b. Yusuf adına kayıtlıdır. Fakat eserin herhangi bir yerinde şârihine işaret eden herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullâh Bölümü 311 numarada kayıtlı olup nüshada şârihe dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ferağ kaydında yer alan bilgiye göre eser, 1175/ 1761-1762 tarihinde istinsah edilmiştir. 203x130-145x77 mm. ölçüleri arasında yer alan nüsha, 66 varaktan müteşekkildir. Nüshanın cildi, kırmızı deriden yapılmış olup üzerinde altın yaldızlı bir şemse yer almaktadır. Nüshanın cildindeki tek tezhip özelliği budur. Nüshada şiraze de vardır ve oldukça iyi durumdadır. İç kapakta yeşil ebru süslemeler yer alır. Nüshanın zahriyesinde Süleymaniye Kütüphanesi kaşesi dışında

⁵⁶ Çalışmamızda bu nüsha ele alınmıştır.

herhangi bir şey yer almaz. Nüshada ser-levha vardır ve tezhiplidir. Dikdörtgen unvan levhası üzerinde rumî motif süslemeleri yer alır. Bu süslemenin üzerinde ise ince tığ motifleri yer almaktadır. Unvan levhasında “*hazā şerhu bi’smihū sübhānu ve te‘ālā kaşide-i münferice-i mübārek*” ibaresi yer almaktadır. Nüshanın her sayfasında bir sütûn yer almaktadır ve her sütûnda on altı satır yer almaktadır. Fakat 1b sayfasında on satır yer alırken 66a sayfasında ise sekiz satır yer alır. Bu sütûnların çevresine yeşil bir cetvel çekilmiştir. Nesih yazı türüyle kaleme alınan eserde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır: Kaynak metin, Arapça ifade ve ibareler, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış olup metnin geri kalanında siyah mürekkep hakimdir. Nüshada nohudî renkte aharlı kağıt kullanılmıştır. Reddâde ve derkenarın da bulunduğu nüshanın durumu oldukça iyidir. Metinde eksiklik yoktur.

1.8.2. Eserde İzlenen Usûl

Şârih, kasîdeyi üç bölüm altında inceleyerek, şerh eder. Evvela kaynak metni vererek şerhine başlayan şârih, ilk bölüme “*ma’âni’l-müfredât*” başlığını verir. Nüshada “*ma’âni’l-müfredât*” başlığı kırmızı mürekkeple yazılarak diğer metinden ayrılmıştır. Bu bölümde yer alan izahlar, genel olarak kelimelerin manalarına yöneliktir. Eserin geneline bakıldığında kelimelerin hemen hemen tamamına değinilmiştir. Dolayısıyla kelimelerin manalarına yönelik yapılan izahlar hacimce fazladır. Şârih, kelimelerin ilk olarak lügat manalarına değinir. Örneğin:

ظلام: *zulmet ma’nāsınadır.*

نزول: *yüksek yirden alçaga intiķāldür.*

رضى: *hoşnûdluk dimekdür.*

حاولت: *ṭaleb ma’nāsınadır.*

بفتح: *açılan hidāyet kapularına işāretdür.*

معاصى: *‘işyān ma’nāsına.*

Şarih lügat manalarını verdiği kelimelerin yer yer beyit içerisinde yüklendikleri manalara da değinir. Şarih, bu bölüme kelimenin lügat manasını verdikten sonra “burada, murād” ifadelerini kullanarak geçiş yapar. Örneğin:

حرق: *murād kalbîñ ‘ışık u maḥabbet nārından ve ḥavf-ı ḥazinden iḥrākıdır.*

بصار: *lügatde baş göz ile görmekdür. Burada yaḳinen bilmek için isti‘āre olunmuştur.*

هدى: *burada tarīk-i Ḥaḳḳ’a delālet ma‘nāsınadır.*

Şarih, kelimelerin beyitte yüklendikleri manaları ifade ettikten sonra kelimenin birden fazla manası varsa onu da ifade eder. Fakat beytin muhtevasına uygun düşecek manayı da belirtmeyi ihmal etmez. Bu manaların tasavvufî, mecazî ve ıstılâhî olduğunu da ekler. Örneğin:

قضا: *lügatde hükmdür. Şun‘ u taḳdîr ma‘nāsına daḥı gelür. Ammā ıstılâḥ-ı ehl-i tahkîḳde ḳaḫa cemī‘ maḥlûḳātuñ kitâb-ı mübîn ve levḥ-i maḥfûẓda ‘alâ-sebîl’l cemāl vücūd-ı ‘ilmîyyesinden ‘ibârettür.*

هدى: *hidāyet ve reşād ma‘nāsınadır. Tarīk-i Ḥaḳḳ’da istikāmet-i rāḥ-ı Ḥaḳḳ’a delālet ma‘nāsına daḥı gelür.*

هرج: *fitne vü ihtilâta düşmek ile ve keşret-i fesād ile müfesserdür. Ma‘nā-yı evveldür.*

نزول: *yüksek yirden alçaga intikāldür. Mecāzen aḥvāl-i şerīfenüñ aḥvāl-i ḥasīseye tebeddülünde daḥı isti‘mālî şāyī‘ ü zāyī‘dür. Burada daḥı murād bu ma‘nā ittüḡi zāhirdür.*

Şarih kelimelerin manalarına yönelik izahlarda, kelimelerin daha iyi anlaşılabilmesi için zıt manalarına da yer verir. Örneğin:

طلوع: *ma‘nā-yı ḥaḳîḳinde vü mecāzında nüzūluñ zıddı vü muḳābîlidür.*

هجى: *medḥüñ zıddıdır.*

خير: *şerrüñ zıddıdır.*

جزع: *şabruñ zıddıdır.*

Şârih, “*ma’âni’l-müfredat*” bölümünde, kelimelerin manalarına yönelik izahlarının yanı sıra sarf içerisindeki konumlarına da değinmektedir. Bu kısımda kelimelerin kök ve türemiş hallerine, mazî, muzari ve emir sigalarına, vezinlerine ve işaret ettiği cinsiyete yönelik ifadeler yer alır. Örneğin:

اقتصاد: *ifti’âldür. dan قصد*

مقدم: *mübâlagadur. şîğâ-i*

معاش: *cem’idür. ün معيشة*

خلق: *maşdardur.*

ضاحكه: *ism-i fa’il mü’ennesdür. den ضاحك*

Bununla birlikte kelimelerin “binâ” içerisindeki konumlarına da yer verilir. Dolayısıyla kelimelerin okunuşlarına yönelik izahlarında “*ma’âni’l-müfredat*” bölümünde yer aldığını görmekteyiz. Örneğin:

درك: *rānuñ fetḥi ile.*

عوج: *kesr-i ‘ayn ile fetḥ-i vāv ile.*

منتسج: *fetḥ-i sîn ile ism-i mef’ûldür.*

منعرج: *ki şāduñ ve rānuñ kesreleri ile mervîdür.*

سباق: *zamm-ı sîn ve teşdîd-i yā ile.*

Şârih, eserinin ikinci bölümüne, “*el-irâb*” başlığı verir. Nüshada bu ibare yer yer kırmızı mürekkeple yazılmış; siyah mürekkeple yazıldığı taktirde de kırmızı mürekkeple üzeri çizilmiştir. Şârih, bu bölümde her beytin irabını çıkarır. Eserde kendisine en fazla yer bulan bölüm burasıdır. Beyitlerin her birinin irabı tek tek yapılmış olup izahlar da oldukça uzun tutulmuştur. Bunun yanı sıra şârih, muhtelif nüshalarda gördüğü farklılıkları da belirtmiştir. Örneğin:

وَإِذَا أَبْصَرْتَ مَنَارَ هُدًى
فَاطْهَرُ فَرْدًا فَوْقَ النَّبَجِ

el-‘irāb و ibtidā’iyyedür. إِذَا ma‘nā-yı şartı mutazammın olan zūrūf-ı mebnıyyedendür. Maḥallen manşüb mef‘ ülün bîh-i şarîhidür mevki‘ cezāsında vāki‘ اظهر uñ ابصرت fi‘l ü fā‘ ildür منار lafzen manşüb mef‘ ülün bîh-i şarîhidür taḥḥi‘ nūñ. اظهر taḥdiren mecrūr muzāfun ileyhidür. اظهر cezā’iyyedür. اظهر emrdür fā‘ ili taḥtında müstetir انت’dür. انت lafzen manşüb ḥāldür. انت’den. فوق lafzen manşüb mef‘ ülün fîh-i şarîhidür. اظهر uñ اظهر me‘a mā-‘amelün fîh cümle-i fi‘liyye-i inşā’iyye maḥallen meczūm cezāsıdır. Şartuñ şart cezāsı ile cümle-i şartiyye ‘irābdan maḥalli yok ma‘tūfdur. Şartıyye-i sâbıkaya النَّبَج lafzen mecrūr muzāfun ileyhidür فوق uñ (vr. 48b).

Şerhin üçüncü bölümü “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı taşımaktadır. Şârih, bu bölümde kaynak beyti nesre çevirdikten sonra, beytin ihtiva ettiği manayı daha da detaylandırarak izah eder. Eserin geneli incelendiğinde, beytin manasının ele alındığı “*ma’nâ-yı beyt*” bölümü diğer bölümlere kıyasla daha kısa tutulmaktadır. Yapılan açıklamalar ise genellikle ayet ve hadislerle desteklenmektedir. Örneğin:

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ
فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجَى

Ma‘nâ-yı beyt: Ḥayr bulutunun ‘azîmü’s-şân nâfi‘ ü mübârek yağmuru vardır. Vakt-i vuḳū‘ından su’al iderseñ ‘ilmü’llāhda maḥzî vü mu‘ayyen olan vakti geldükde gelür demekdür. Maḥsūd-ı şeyḥ *ḫuddise sırruhu* guşsa vü ḡamm her ne deñlü müştedd ü muḥkem olursa feraḥınınuñ daḥı ekmel ü etem olması ile teselliyâttañ soñra vakt-i şiddetde şabr ü taḥammül lüzūmına işâretdür ta‘āḳıl mütenebbihe ola ki ba‘de külli şiddet egerçi muḥarrer ü muḥaḳḳaḳdur. Lakin yevm-i mev‘ūd ve vakt-i ma‘hūdına merhūn ü mu‘allaḳdur. Pes mü’mine İِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ⁵⁷ eḥaḳḳ u lâyıḳ budur ki ‘āşıkāne şabra bel bağlayup

⁵⁷ “Sabredenlere mükafatlar hesapsız verilecektir.” (Kur’ân, Zümer 39:10)

بِغَيْرِ حِسَابٍ maẓmūn-ı sa‘ādet-meşhūnınca şabr-ı cemīl ile nā‘il-i ecr-i cezīl olalar (vr. 9a).

وَأَتْلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبٍ ذِي
حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيهِ شَجٌّ

beytinde şârih, izahını destekleyecek ayet-i kerimeyi ise şu şekilde kullanır:

Ma’nā-yı beyt: Qur’ân-ı ‘azîmi kalb-i hâşî‘ ile ki maḥabbet-i Allāh ḥarāreti ile maḥrūr ü ḥavf ü ḥüzn nārı ile muḥterik ola daḥı şavt-ı ḥazîn ile tilāvet eyle demekdür. Şeyḥ nāẓım *ḫuddise sırruhu* tilāvet-i Qur’ân-ı ‘azîmi sâ‘ir ezkāṛ ü ‘ibādeti zıkr ü terġîbi zımnında derc itdükden soñra müstaḳillen daḥı zıkr ü tervīc idüp efḍal-i vücūhı üzre tilāvetine şevḳ-i mü‘mîni eşāret ü tehyīc irāde eyledi. Zīrā ki ba‘de’l-ferā‘iz ‘ibādātuñ efḍalı vü ezkāṛı ve a‘mālūñ aḥseni vü ekmeli tilāvet-i Qur’ân’dur ve aḥsen-i vücūhı tedebbūr ü ḥüzn ile ve riḳḳat-i kalb ile kıṛā’atdür ki ⁵⁸ اَلَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَةٍ āyet-i kerīmesinde ḥaḳḳ tilāveti veche-i mezkūr üzere eylemişlerdür (vr. 25b).

1.8.3. Eserin Muhtevası

Eser, uzun bir hamdele ve salve bölümüyle başlamaktadır. Bu uzun girişten sonra şârih, Kasîde-i Münferice’nin nâzımı İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i haline yer verir. Burada yer alan bilgiler, diğer şerhlerde de yer alan klişe bilgilerden oluşmaktadır: Künyesinin “İbnü’n-Nahvî” fakat isminin “Yusuf” olduğu, mürşid-i kamil, edip ve keramet sahibi olduğu, İmâm Gazzâlî ile eş tutulduğu ifade edilir. Sonrasında ise diğer şerhlerde de olduğu gibi şârih, kasîdenin faziletlerine değinmiştir. Bu bölüm diğer şerhlerle paraleldir. Kasîdenin faziletinin, ism-i Azam’ı ihtiva etmesinden kaynaklı olduğu belirtilir:

“...bu ḳaṣīde-i mübāreke ism-i a‘zamı müştemildür. Hiç kes bir ḥācet talebinde bu ḳaṣīde-i mübāreke ile tevassül ü istiṣfā‘ eylemedi...(3b)”

Kasîdenin faziletine değindikten sonra ise şârih, alimlerin dahi başlarına bir ḥācet geldiğinde bu kasîdeyi okuduklarını ifade eder:

⁵⁸ “Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar” (Kur’ân, Bakara 2:121)

“... İmām Taḳıyyüddīn es-Sübkīnün oğlu ḳāḍıyu’l-ḳudāt Tācüddīn dir idi ki Taḳıyyüddīn’e bir şiddet işābet eylese bu ḳaṣīde-i mübārekeyi inşād iderdi derḥāl şiddet ferece mübeddel olup dil-i maḥzūnı şād ü bend-i ḡamdan azād olurdu..(vr. 3b).”

Şârih, daha sonrasında şerh metodunu zikreder. Kasīde-i Münferice’ye Türkçe olarak, kelimelerin manalarını, irabını ve beyitlerin manalarını izah eden bir şerh kaleme aldığını ifade eder:

“.. ḳaṣīde-i mezkûreye lisân-ı Türki ile me‘āni-i lügātını mübeyyen ve keşf-i i‘rāb ve izāḥ-ı me‘āni-i ebyātını mutazammın bir şerḥ ta‘lîḳini irāde vü iltimās buyurduḳlarına binā’en...(vr. 4a)”

Sonrasında şârih, kaynak metni şerh etmeye başlar. Şerh metni, 4b-66a sayfaları arasında yer almaktadır. Kasīde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlerden farklı olarak bu eserde Kasīde-i Münferice, 42 beyit olarak kabul edilir ve 42 beyit şerh edilir.

1.9. Ebü’l-İsme(t) Mustafâ İsâmeddîn Üsküdarî, Şerhü Kasîdeti’l-Münferice

Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî’nin *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* adlı eserinin çalışmamızın ikinci bölümünde nüsha tavsifleri yapılmış ve transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de eserin incelemesi yapılmıştır.

1.10. Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed (Müftî-i Sakız), Şerh-i Metîn ü Akvâ

1.10.1. Eserin Tanıtımı

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2175-2⁵⁹, Tercüman 338; İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y. 1261, C.T.Y. 1261/02 numarada kayıtlı olmak üzere dört nüshası tespit edilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi koleksiyonu 2175-2 numarada kayıtlı olan eserin müellifi Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed adında biridir. Bu bilgiye eserin 7b sayfasından ve eserde yer alan temmet kaydından ulaşmaktayız:

⁵⁹ Çalışmamızda bu nüsha esas alınmıştır.

“... işbu ‘abdü’z-za‘îf ü ‘âciz **el-hâc Hüseyin b. el-hâc Mehmedi**’l-müftî-i sâkız....”

Nüşha, kırmızı deriyle kaplanmış olup ön ve arka kapağında şemse, salbek vb. tezhip özelliği barındırmamasıyla birlikte, cildine altın yaldızlı ince bir zencirek çekilmiştir. Nüşhanın şirazesı ve mıkılebi bulunmaktadır. Nüşhanın 1a sayfasında özel kütüphane mührü bulunmaktadır. 94 varaktan müteşekkıl olan nüshada metin, 7b- 93b sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, ferağ kaydında yer alan bilgiye göre 1224/ 1809-1810 tarihinde tamamlanmıştır.

Her sayfasında bir sûtûn yer alan nüshanın, her sûtûnunda ise 25 satır yer alır fakat metnin ilk sayfası olan 7b sayfasında 19 satır yer almaktadır. Metin, ta’lik yazı çeşidiyle kaleme alınmış olup eserde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Siyah mürekkebin hakim olduğu nüshada başlıklar, Arapça ibare ve ifadeler, kaynak metin ve yer yer derkenarlar için ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüşhada reddâde de mevcuttur. Aharlı kâğıt cinsi kullanılan nüshanın durumu oldukça iyidir herhangi bir yıpranma, kopukluk yoktur ve metin eksiksizdir.

1.10.2. Eserde İzlenen Usûl

Kasîde-i Münferice, klasik şerh metoduna uygun olarak şerh edilmiş olup şârih, eserinin başında şerh metodu hususunda bazı yeniliklerden bahsetmiştir. Ve bu yenilikleri şerhinde uygulamaya çalışmıştır. Buna uygun olarak şârih, şerhine kaynak metni vererek başlar. Nüşhada kaynak metin, şerh metninden ayrılmak üzere kırmızı mürekkeple yazılır. Şerhin ilk bölümünü kelimelerin gramatikal açıdan incelemesi oluşturmaktadır. Şârih, bu bölüme herhangi bir başlık vermezken, ikinci bölüm “*hâsıl-ı ma’nâ*” başlığını taşır.

Klasik şerh usûlüne uygun şekilde kelimelerin gramatikal açıklamasını yaparak başlayan şerh, diğer şerhlerden farklı özellikler taşır. Diğer şerhlerde genel olarak her kelime izah edilmeyip; anlam yahut telaffuz konusunda karışıklığa sebebiyet verecek kelimeler izah edilir. Fakat *Şerh-i Metîn ü Akvâ*’da kaynak metinde yer alan her kelime hakkında malumat verilmiş olup bu ifadeler diğer şerhlere nazaran oldukça uzun

tutulmuştur. Kelimeler hem mana yönünden hem de gramatikal açıdan detaylı olarak izah edilmiştir.

Şârihin ilk bölümde yer verdiği hususlardan ilki, kelimelerin kök ve türemiş halleridir. Kelimelerin kök ve türemiş hallerine yer veren Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed, başka kelimelerden de örnekler vererek izahlarını sağlamlaştırır. Örneğin:

شهر، شهر 'üñ cem 'i olduğu gibi، شهر 'idür cem 'üñ نفس: الا نفس

مدد، مدد 'nüñ cem 'i olduğu gibi، مدد 'nüñ cem 'idür مدد: والمهج

Bu bölümde ele alınan bir diğer husus ise kelimelerin manalarına yönelik ifadelerdir. Diğer şerhlere göre farklılık gösteren özelliklerden biri de bu kısımdadır. Verilen bilgiler oldukça uzun tutulmuştur ve kelimelerin lügat anlamları verilmekle yetinilmemiştir. Varsa eş ve zıt manalarına da yer verilmiştir. Örneğin aşağıdaki kelimelerin yalnızca lügat manası verilmiştir:

حج: *edille ma' nāsınadur.*

قامت: *turmağ ma' nāsınadur.*

رضی: *hoşnūd olmağ ma' nāsınadur.*

فاحذر: *ma' nāsı hāzer eyle şağın dimekdür.*

لطاغته: *inқыyād ma' nāsınadur.*

خير: *hayr şerrüñ zıddıdır.*

Şârih, kelimelerin yalnızca lügat manalarını vermemiştir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere kelimelerin beyit içerisinde yüklendikleri anlamları da detaylıca izah etmiştir.

عاقبت: *Her şey'ün āhīrine dirler. Bu maqāmda āhirette sa'ādet ve şeğāvetten olan 'āqıbetler murāddır.*

غداً: *Yarınki gün ma‘nāsınadur. Bu maḳāmda غدا ile murād yevm-i kıyāmetdür.*

صوت: *Āvāz ma‘nāsınadur ve çağırmaḳ ma‘nāsına gelür. Bu maḳāmda şadā vü ses ma‘nāsınadur.*

تسنىم: *Bu maḳāmda ‘alemdür ve cennette bir ırmağın adıdır.*

بمندرج: *Bu maḳāmda مندرج ile murād ayāt ü delā’il emşāldür.*

Şârih, kelimelerin manalarını izah ederken çeşitli kaynaklardan yararlanarak yaptığı izahları detaylandırır. Bu kaynakların başında ayet ve hadisler gelmektedir. Örneğin, “تسنىم” kelimesi açıklanırken Mutaaffîn Suresi 27-28. ayetlere şu şekilde işaret edilmiştir:

تسنىم bu maḳāmda ‘alemdür ve cennetde bir ırmağın adıdır. Andan muḳarrebler içseler gerekdür. Nitekim Hakkı celle ve ‘ālā ḫazretleri وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ⁶⁰ kavlı-i şerîfinde buyurdıkları gibi mezbûle-i tesnîm didükleri cennet çârdağları ve kuşuurları üzerinden akdığundan ve cennetün şarâblarınınñ erfâ‘ı olduğundan ve ol şarâb fevḳden geldiğünden (vr. 54a).

Şârih, bu bölümde kelimelerin izahını bitirdikten sonra beytin muhtevasına uygun düşecek şekilde ayet ve hadislerden örnek verir. Diğer şerhlerden farklılık gösteren kısımlardan biri de buradadır. Şârih, yer verdiği Arapça ifadelerle kendisince Türkçe mana vererek açıklar. Örneğin:

İşbû beyitte الطَّلَبِ فِي اللَّهِ وَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ ḫadîs-i şerîfinde me’mûre olan talebde icmâle işaret vardır. **Ma‘nâ-yı ḫadîs-i şerîf:** “Ey mütemmim sizler Allâhdan korkıñuz ve rızkıñızı talebde taleb-i cemîl ile hırş itmeden taleb idîñüz” demekdür. Zîrâ hırş taḳdîr olunmadık hiçbir şey’i taḫşîl idemez ve hırş itmemek daḫı taḳdîr olınan hiçbir şey’e mâni‘ olamaz (vr. 25b).

⁶⁰ “O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah’a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.” (Kur’ân, Mutaaffîn 83: 27-28)

Yine şârihin izahlarda kullandığı kaynaklar arasında alimlerin ve şârihlerin görüşleri de yer almaktadır. Örneğin, İmâm Râzî'nin “akıl” bahsindeki görüşünden şu şekilde istifade edilmiştir:

“.... İmâm Râzî kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri ‘aql bir ġarîzedür ki âlâtuñ selâmeti ‘indinde nazariyyâtı bilmek ol ġarîze tâbi‘ olur diyü ta‘rîf buyurdılar...(vr. 55b)”

İlk bölümde ele alınan en temel husus kelimenin gramer yapısına yönelik tahlildir. Bu tahliller oldukça uzundur. İlk olarak kelimenin kök ve türemiş haline örneklerle yer veren şârih sonrasında ise kelimenin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna değinir. Diğer şerhlerde genellikle “i'râb” şeklinde ayrı bir başlık açılarak incelenen kelimeler, *Şerh-i Metîn ü Akvâ*’da bu bölümde ele alınmıştır. Örneğin:

تتفرج kavli انفراج'dan müştakdur ve infî'âlden fî'l-i muzâri' müfred mü'ennes muḥāṭabadur ve aşlı تتفرجين emr ba' dında vākı'a olduğundan meczûm olup muḥāṭaba nûnı sākıta olup تتفرجی kalmışdır. Ba' zı nüshada yāsı ḥaṭṭ-ı sākıtadur ammâ lafzen bâkiyedür. Yā muḥāṭaba yāsıdır yā-i işbā' değıldür ammā بلجی'de olan yā işbā' dır. تتفرجی kavlinüñ yāsı zamîr-i fā' ildir. تتفرج kavlinüñ fā' ili olmağla sākîṭ olmaması lâzımdur. اشتدی cümlesi emrine cevābdur (vr. 10a).

Bu bölümde ele alınan diğer hususlardan bir diğerini de belagata yönelik izahlar oluşturmaktadır. Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed'in izah ettiğı kelime şayet bir edebî sanata işaret ediyorsa evvela onu zikreder. Şârih, kimi zaman terimin ismini zikretmekle yetinirken kimi zaman ise terimin tanımını yapmaktadır. Bu durum, eserin başında kendisine genişçe yer bulurken şerhin ilerleyen kısımlarında tanım yapılmaksızın, terimin ismi zikredilerek geçilir. Örneğin:

اَشْتَدَى اَرْمَةً تَتَفَرَّجِي
قَدْ اَدْنٰ لَيْلِكَ بِاَلْبَلَجِ

Bu beyitte üç vecihle muḥassenāt-ı bedī' iyye vardır. Evvelā berā' at-ı istihlāl vardır. Berā' at-ı istihlāl didükleri maṭla' -ı ḳaṣīde vü emṣālī anuñ üzerine binā' olındığı şey' üzerine dāl olmaḳdır. Nitekim nāzım-ı merhūm ḳaṣīdesini taṣfiye-i ḳalb ve riyāzet-i nefis ile sülūk-ı āḫiretinūñ beyānı üzere binā' eyledikleri gibi (...) Sāniyen iḳtibās vardır. İḳtibās didükleri kelām-ı Ḳur'an'dan yāḫud ḫadīṣden bir şey'i mutaẓammın ola. Ol şey' Ḳur'an'dan yāḫud ḫadīṣden olduğına tenbīh olunmaya. Burada iḳtibās mıṣrā' -ı evveldedür. Ḥattā mıṣrā' -ı evvelūñ ḫadīṣden olduğına rivāyet vardır. Sāliṣen iki mıṣrā' da daḫı ṣan' at-ı tıbāk vardır (vr. 10b).

Bu beyitte ise yalnızca sanatın adı zikredilmiştir ve tanımı yapılmamıştır:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَقِمْتُ قَصِيدٍ وَبِمُنْعَرَجٍ

“...Bu beyitte muḥassenattan **tıbāk** vardır. Münāsebet-i lafziyye vardır ve leff ü neṣr-i mürettebe vardır ve **ṣıbh-i cinās** daḫı vardır ve **reddü'l-'acüz** ‘ale’ş-ṣadr vardır daḫı **irṣād** vardır (vr. 28b).”

Yine ṣâriḥ aşağıdaki beyitte;

فَهَجَّ الْأَعْمَالُ إِذَا رَكَدَتْ
فَإِذَا مَا هَجَّتْ إِذَا تَهَجَّ

terimler zikredilmekle yetinilmiştir: “..bu beyitte muḥassenāttan **tıbāk** vardır ve **reddü'l-'acüz** ‘ale’şadr vardır ve **terdīd** vardır **ṣıbh-i cinās** daḫı vardır ve **cinās-ı lāḫıḳ** daḫı vardır ve **irṣād** daḫı vardır ve **taḫalluṣ** daḫı vardır (vr. 43b).”

İkinci bölüm “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığı taşımaktadır. Ṣâriḥ bu bölümde ele aldığı beyti evvela nesre çevirerek tek bir cümle halinde ifade edip sonrasında ise detaylıca izah eder. Kimi zaman ise nesre çevirme ihtiyacı hissetmeden şerhe geçer. Örneğin:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَبِمُقْتَصِدٍ وَمُنْعَرَجٍ

beyti “*hâsıl-ı ma’nâ*” başlığında şu şekilde ifade edilmiştir:

sen ebvâbuñ yâhud hudânuñ nihâyetini taleb idüp bir âhar maķâma yâhud bir âhar hâle intikâli murâd itdüğün vaķitde ol bulundugıñ maķâm üzerine sebâtıdan ve murâdu’llâha muvâfaķatdan hüsn-i edeb iltizâm eyle ve egilmege meyl itmeden hâzer eyle ve andan intikâl ihtiyâr eyleme ta ki Hâķķ te’âlâ hâzretleri seni andan erfa’-ı maķalle naķl idinceye değın zîrâ ğâyete ulaşmak içün mücerred nefsuñ ile intikâle teşevvük idersin (vr. 29a).

Şârih, “*hâsıl-ı ma’nâ*” başlığında beyti şerh ettiğı esnada kimi zaman “*ya’nî, yahûd*” diyerek ilave açıklamalarda bulunur. Örneğın:

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حَجَّى
فَعَلَى مَرْكُورِيَّةٍ فَعُجَّى

beyti şu şekilde şerh edilmiş olup tekrar “*ma’nâ*” ve “*yahûd*” diyerek ilave izahlarda bulunulmuştur:

Hâşıl-ı ma’nâ her mü’mın üzerine imânını ve sâ’ir tâ’atını hıfz ü şıyânet itmek içün Allâhu te’âlâ hâzretlerinüñ każâsına râzı olmak hâķıķ ü lâyıķdur. **Yâhud ma’nâ** Hâķķ te’âlâ hâzretlerinüñ każâsına râzı olmak mü’mınüñ ‘aķlınuñ semeresidür. **Yâhud** mü’mınüñ şarf-ı ‘aķlıdır. Ya’nî şarf-ı ‘aķluñ kendüsüdür. Ve rızâ mü’mın üzerine lâyıķ olduğundan ötürü yâhud rızâ her mü’mınüñ ecell-i meţâlibinden olduğundan ötürü sen ey mü’mın meyl-i rızânı ancak ol rızânuñ a’lâ vü eşrefi üzerine meyl idüp döndür; ğayrı üzerine meyl idüp döndürme dimekdür (vr. 35b).

Şârih, “*hâsıl-ı ma’na*” bölümünde de diğerkler bölümlerde olduğu gibi birçok kaynaktan yararlanmıştır. Bunların başında ayet ve hadisler geniş yekûn tutar. Örneğın:

إِسْتَدَى أَرْمَهُ تَنْفَرَجَى

قَدْ أَذِنَ لَيْلُكَ بِاَلْبَلَجِ

beyti ayetten yararlanılarak izah edilmiştir:

“Hâşıl-ma‘nâ yâ şiddet sen bizim üzerimize müştedd ol. Eğer sen müştedd olırsan şiddetinüñ iştidadı fereci binâ’ ve hâlet-i şiddetinüñ açmasına bâ’ış olmağla maḥz-ı ni‘met-i ‘uzmâ olup açılırsun. Hemm ü gammuñ bizden gider şiddet üzere kalmazsın ve şiddetinüñ açılmasıyla hâl-i sürür hâşıl olur (...) Senüñ şiddetinüñ açılmasına ‘alâmet-i vâziḥa ve kâşife vardır. Taḥkîk senüñ ise giceñ şabâḥınuñ ziyâsını îzân ü i‘lâm idüp bildürdi. Hakk Şübḥân ve te‘âlâ ḥazretlerinüñ ⁶¹ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا kavlı-i şerifi mişdaḳınca senüñ şiddetüñ ferece mübeddel ü münkalib olması müteḥakkıḳ ü ḳarîbdür. Yâ şâḥib-i şiddet sen dahı müte’ellim ü müte’essif olma bil ki mütesellî ol dimekdür (vr. 11a).”

*Şerh-i Metîn ü Akvâ’*yı Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlerden ayıran bir diğer özellik ise şârihin “*hâşıl-ı ma’nâ*” bölümünden sonra yer yer “*nâzım*” diyerek yeni bir bölüme geçmesidir. Bu bölümde şârih, bazen ele aldığı beyte dair ek bilgiler verirken; çoğunlukla kendisinden sonra gelecek beytin muhtevasına, neye işaret ettiğine değinir. Yani okuyucu, bir nevi, diğer beytin şerhine hazırlanır. Örneğin:

مَنْ يَخْطُبُ حُورَ الْخُلْدِ بِهَا
يَظْفَرُ بِالْحُورِ وَبِالْعَنَجِ

beytinden evvel “*nâzım-ı merhûm*” başlığı açılarak şu ifadelere yer verilir: “*nâzım-ı merhûm ḳuddise sirruhu’l-‘azîz ḥazretleri bundan sonra fî’l-i ṭâ’atte hidâyet şâḥiblerinin ḥâllerine ziyâde emşâl olduğundan nisâ-i cennetden olan ḥûri kızlarına teşvîkle terğibe işârât* (vr. 44a)”. Yine aşağıdaki beyitten evvel başlık açılarak beytin ihtiva edeceği hususlara işaret edilir:

⁶¹ “Evet, doğrusu her güçlüğü yanında bir kolaylık var.” (Kur’an, İnşirâh 94:6)

وَلِطَاعَتِهِ وَصَبَاحَتِهَا
أَنْوَارُ صَبَاحِ مُنْبَلَجٍ

“nâzım-ı merhûm kuddise sırrıhu’l-‘azîz hâzretleri bundan şoñra tã‘âtden a‘mâle müdâvemete nihâyât şâhiplerini terğîp ü teşvîke işâret (vr. 45a).”

1.10.3. Eserin Muhtevası

Eserin başında Kasîde-i Münferice yekûn olarak yer almaktadır. Kasîde kırk beyitten müteşekkil olmasına rağmen, *Şerh-i Metîn ü Akvâ*’da kırktan fazla beyit şerh edilmiştir. Şârih, görüp inceleme fırsatı bulduğu muhtelif nüshalarda yer alan beyitlere de yer vermiştir. Nüshanın başında “Takrîz-i Celâl Efendi” başlıklı bir takriz yazısı yer alır.

Metin, klasik şerh tertibine uygun olarak Arapça besmele, hamdele ve salvele bölümüyle başlar. Daha sonrasında ise sebep-i telîf bölümüne geçilir. Şârihin eserine “*Metîn ü Akvâ*” ismi verdiğini düşürdüğü tarih ve şu ifadeler dolayısıyla öğrenmekteyiz:

“... ismini müş’ir işbû târîh-i ‘acîb zuhûr itmekle beyt

oldı bu şerhim **metîn ü akvâ** 1224

binâ‘en ‘aleyh ismine şerh-i **metîn ü akvâ** tesmiyye eylemişimdür...(vr. 9b).”

Şârih, daha sonrasında Kasîde-i Münferice’nin nâzımı İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i hâline yer verir. Bu bölümde diğer şerhlerden farklı bir bilgi yer almamakla birlikte diğer şerhlere nazaran daha kısa tutulmuştur.

İbnü’n-Nahvî hakkında bilgi veren şârih sonrasında ise Kasîde-i Münferice hakkında bilgi verir. İlk olarak kasîdenin, kasîdeyi okuyan kimselere fayda sağladığından bunun sebebinin ise, kasîdenin 16 beytinde İsm-i Azam’ın zikredildiğine inanılmasından dolayı olduğunu belirtir. Sonrasında ise kasîdenin veznine yönelik bilgi verir:

“...baħr-ı ‘arūẓide İmām Halil ve ğayrıları terk idüp İmām Ahfeş ve tābi‘leri işbāt itmişlerdür. Taķtī‘i sekiz kerre fā‘ilünden ‘ibāretdür ve bu baħre ħabeb tesmiye olunmāsınuñ vechi eczāsı maķşûre olduğına mebnîdür...”

Sonrasında ise kaynak metin verilerek şerhe başlanır. Şerh metni nüshanın 10a-93b sayfa aralığında yer alır. Eserin hatimesinde Kasîde-i Münferice’nin kırk beyitten müteşekkil olduğu bazı şerhlerde ise bu sayının farklılık gösterdiği ifade edilip bu farklılıklara değinilmektedir:

“... ekşer nüshā-yı ‘atīķa-i musahħahalarda kırķ beytdür ziyādesi mevcūd deĝildür ve ba‘zı nüshalarda خلع bediline الخلع vāķi‘ olmışdur ve ol خلع ba‘dinde şahābete ve ķarābete vāķi olmışdur ve ba‘zı nüshada işbu iki beytün bediline beş beyt vāķi‘ olmışdur...(vr. 93a).”

Şârih, nüsha farklarından sonra feraĝ kaydına yer verir. Feraĝ kaydından eserin 1 Rebûlevvel 1224/ 16 Nisan 1809 yılında tamamlandığını öğrenmekteyiz.

“... işbū ķaşide-i müteyemmine ve müteberrikenün (...) tercüme vü şerħine biñ iki yüz yirmi dört senesi rebî’ül-evvelinün ğurresinde şürû‘ bi-‘inayeti’llāhi te‘ālā...(vr. 93a)”

Son olarak şârih, şerhini okuyacaklara ve kendisine dua eder, okuyanlardan da kendisine dua etmesini isteyerek eserini nihayete erdirir.

1.11. Cebbârzâde Mehmed Arif Bey, Celb-i Sürûr ve Selb-i Kûdûr

Halvetiyye tarikatının Şabaniyye koluna bağlıdır ve zamanının ilim irfan sahibi kimseleri arasında yer alır. Lakabı “Çapan-zâde” ve “Cebbâr-zâde” olan Mehmed Arif Bey, 1244/1828’de İstanbul’da doğar. İlk eğitimini mahalle mektebinde aldıktan sonra Bâbîâlî Mâliye Kalemi’ne, oradan da Hazîne-i Mâliye Bedelât Kalemi’ne devam eder. 33 sene devlet hizmetinde çalıştıktan sonra Nizâmiye Kâtipliĝi esnasında emekliliğini ister. Ölüm tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır.

“Ârif” ve “Mütercim” mahlasını kullanan Mehmed Arif Bey’in başta *Divânçe*’si olmak üzere *Fıkh-ı Keydân Tercümesi*, *Atiyye-i Sübhâniyye Şerh-i Gavs-ı Geylâniyye*,

Hazîne-i Nûr, Şerh-i Güldeste-i İsmet, Miftâhu Hazâ'ini'r-Rahmâniyye fî Memleketi Vücûdi'l-İnsâniyye, Şu'ûnâtu Hak alâ-Mâcera's-Sebak, Dâfi'u'z-Zulem fî-Kulûbi'l-Ümem, Hazâ'inü'l-Enver ve Defâ'inü'l-Esrar, Tuhfe-i Şemsiyye, Vâridât-ı Seferiyye, Tuhfe-i Seyfiyye, İstid'â-yı Merhamet, Zeyl-i Vâridât-ı Seferiyye, Kitâbu'l-Hakâyık, Celb-i Sürûr ve Selb-i Küdûri, İzâhu'Merâm alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm adlı birçok eseri vardır.⁶²

1.11.1. Eserin Tanıtımı

Eserin tespit edilebilen tek nüshası İ.B.B. Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1252 numarada “Celb-i Sürûr ve Selb-i Küdûr” adıyla “Çapakzâde Mehmed Arif Bey” üzerine kayıtlıdır.

210x135, 140x70 mm. ölçüleri arasında yer alan nüsha, 15 varaktan müteşekkildir. Eserin cildi kahverengi mukavvadan yapılmış olup üzeri ebru desenli kağıtla kaplanmıştır. Şirâzesi de bulunan eserin, iç kapağında da turuncu ve yeşil renkte ebru süslemeler yer almaktadır. Zahriyesinde yalnızca İ.B.B Atatürk Kitaplığı kaşesi yer almaktadır. Nüshada herhangi bir tezhip özelliği yer almamaktadır. Nohudî renkte aharlı kağıt kullanılan nüshanın her sayfasında bir sütûn yer almaktadır. Sütûnlarda yer alan satırların sayısı ise 15'tir. Metin rika yazı çeşidiyle kaleme alınmıştır. Metinde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Kaynak metin, başlıklar, Arapça ibare ve ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır metnin geri kalanında ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Reddâde de bulunan nüsha, üst kısmından su almış olsa da durumu oldukça iyidir.

1.11.2. Eserde İzlenen Usûl

Eserin yalnızca tek nüshası mevcuttur ve ne yazık ki eksiktir. Mevcut nüshada yalnızca ilk beytin şerhi yer almaktadır. Bu şerh de yarıda kalmıştır. İlk olarak kaynak metne yer verilir. Nüshada kaynak metin kırmızı mürekkeple yazılır. Kaynak metnin ihtiva ettiği muhtevaya işaret edilen ayet ve hadislerden örnek verdikten sonra şârih,

⁶² Ferudun Hakan Özkan, “Ârif, Cebbâr-zâde Mehmed Ârif Bey”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arif-cabbarzade-mehmed-arif-bey> (erişim tarihi 12.02.2021).

şerhin ilk aşaması olarak beyitte yer alan kelimeleri ayrı ayrı ele alır. Nüshada, her bir kelime de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yarıda kalmış olsa da örnek olması açısından ilk beytin şerhinden bir bölüm aşağıya ekliyoruz:

إِشْتَدَىٰ أَرْمَةٌ تَنْفَرُجِي
قَدْ أَذِنَ لَيْلُكَ بِاَلْبَلَجِ

“إِشْتَدَىٰ” dandur ve اشتداد ifti‘ āl bābından şiddet ma‘ nāsınadır. Zīrā ‘ Arabīde kavī vü muḥkem olsa işteddü’l-emr dirler Türkī ise muḥkem olurdu dimekdür. أَرْمَةٌ feth ile қаht ü şiddet ü ıarlığa ta‘ bīr olunur ki insāna ḥāwī vü işābet eyleyen hemm ü ğamm ü ictināb ma‘ nāsınadır. تَنْفَرُجِ , انفراج dandur ve انفراج inkişāf ma‘ nāsına olup ğamm u ğuşşadan āzād olarak mesrūr olmaḳ dimekdür (14b).

1.11.3. Eserin Muhtevası

Eserde kısa bir mukaddime yer almaktadır. Şârih, bu kısa girişten sonra Kasîde-i Münferice nâzımı İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i haline ve kerametlerine yer vermektedir. Burada verilen bilgiler Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlerde yer alan bilgilerden farklılık arz etmez. Şârih sonrasında Kasîde-i Münferice’nin şerhine başlar. Nüshada ilk beytin şerhinin yarısı mevcuttur.

1.12. Kemâleddin Harputî, Kasîde-i Münferice’nin Tahmisiyle Beraber Şerhi

1.12.1. Eserin Tanıtımı

Kemâleddin Harputî tarafından kaleme alınan eser 1317/1899-1900 yılında Ma’mûretü’l-Azîz Vilâyet Matbaası tarafından basılmıştır.

İbnü’l-emin Mahmud Kemal tarafından esere yazılan takrizle başlayan eser mukaddime ve kasîdenin şerhi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. 41 beyit tahmisiyle beraber şerh edilmiştir.

1.12.2. Eserde İzlenen Usûl

Tahmîs, gazel ya da kasîdenin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiye de üçer mısra ilave edilmesiyle meydana gelen nazım biçimidir. Genelde başka şairin şiiri üzerinde yapılsa da şairler zaman zaman kendi şiirlerine de tahmîs yapmışlardır. Tahmîsin kafiye düzeni ise aaa(aa), bbb(ba), ccc(ca) şeklindedir.⁶³ Kemâleddin Harputî şerhine başlamadan evvel babası Abdülhamîd Hamdî Efendi tarafından Kasîde-i Münferice'ye yapılan tahmîse yer verir. Sonrasında da kasîdeyi tahmîsiyle beraber şerh eder.

Kemâleddin Harputî'nin şerhi iki bölümden oluşmaktadır. Eserde tahmîsiyle beraber yer alan kaynak metin harekelenir. Birinci bölüme başlık vermeyen şârih ikinci bölüme ise “*hülâsa-i me'âl*” başlığını verir.

Şârih, ilk bölümde kaynak metni daha küçük birim olan kelimelere ayırır, her kelimeyi ele alır ve genel olarak kelimelerin gramatikal hususiyetlerine yönelik izahlarda bulunur. Kemâleddin Harputî, Kasîde-i Münferice'ye yapılan diğer şerhlerden farklı olarak bu bölümde tahmîste yer alan kelimeleri de ele alır.

Şârih, ilk bölümde ele aldığı kelimenin sarf içerisindeki konumuna değinir. Bu izahlarda kelimelerin kök ve türemiş halleri, cinsi, mazî, muzârî ve emir sigaları ve işaret ettiği cinsiyete dair izahlar geniş ölçüde yer almaktadır. Örneğin:

لَا تُعْجَلْ: *nehy-i hâzırdur.*

بَيِّنْ: *me'ûlün bih-i ğayrı şarihdür.*

فَهَدَّتْ: *mâzî-i mü'enneşdür.*

تَحَسَّبْ: *mu'zârî' muhâtabdur.*

جُعِلَتْ: *mâzî-i mü'enneş ve mechûldür.*

رَعَايَتَهَا: *qavli fi'l-i emrûñ me'ûlîdür.*

⁶³ Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, İstanbul, 3F Yayınevi, 2007, s. 130.

ان: *maşdariyyedür.*

Kelimelerin gramatikal açıdan incelendiğinde bu bölümde yer alan bir diğer husus ise zamm, kesre ve fetha oluşuna göre kelimelerin okunuşlarıdır. Eser incelendiğinde, ele alınan kelimelerin çoğunda bu hususa dair izaha yer verildiği görülmektedir. Örneğin:

الْعَجَل: *fethateyn ile ‘acele ve sür‘at ma‘nāsınadur.*

حَجَج: *ḥānîñ kesriyle olup.*

عَيْش: *feth ve sükūn ile olup ḥayāt ve zindegānīdür.*

الْفَلَج: *burada zammeteyn ile okunacaktır.*

مَحِيَا: *mīmiñ fetḥasıyla ism-i mekān.*

Kelimeleri izah ettiği bölümde Kemâleddin Harputî, zaman zaman bazı kaidelere de değinmektedir. Örneğin:

“lafzıñ tekrarı mübālağa içündür.” (s. 56)

Şerhin ilk aşamasında, kelimelere yönelik yapılan izahlar, gramere dair hususlarla sınırlı değildir. Bu bölümde kelimelere yönelik yapılan izahların bir bölümünü de kelimelerin manalarına yönelik ifadeler oluşturmaktadır. Şârih, ilk aşamada ele aldığı kelimelerin lügat manalarına yer verir. Örneğin:

نَسِجَتْ: *toḵumaḵ ma‘nāsına.*

عَهْدَتْ: *bir şey’in muḥāfazasınadur.*

الزَّم: *mülāzemet ma‘nāsına olan lüzūmdan emr-i ḥāzırdur.*

بَوَّج: *mesrūr ve şādān ma‘nāsınadur.*

Sonrasında ise kelimelerin tasavvufî, ıstılahî, mecazî ve birden fazla manaya geliyorsa onlara da yer vermeyi ihmal etmez. Örneğin:

دلج: evvel leyde yola gitmek ma‘nāsına olup burada nefs-i leyden kināyedir.

رَغَائِبُهُم: kavlindeki reḡā‘ib raḡbet olınacak şey’e denilen vecībe vezninde bulunan rāḡībeniñ cem’idür.

اشْتَدَى: mişkāt-ı nebevīden muktebesdir. Zīrā mıṣra‘-ı evvelin Ḥazret-i ‘Alī’niñ rivāyet-kerdesi olarak İmām Suyūṭi’niñ Cāmi‘u’ş-ṣaḡīr’inde mūnderic bir ḥadīs-i nebevī olup nāzım-ı merḥūm teberrūken bu kaṣīdesine maṭla‘ ittiḥāz etmişlerdür.

مُسْطَر: mektūb ve meṣtūr ma‘nāsınadır. Mıṣra‘-ı sābık 64 مَرْهُونَةٌ بِأَوْقَاتِهَا kelām-ı zarīfenden mıṣra‘-ı lāḥikda كَبِيرٌ مُسْطَرٌ وِ كُلِّ صَغِيرٍ kavı-i şerīfenden me’hūz ve muktebesdür.

Kemâleddin Harputî, kendinden evvel Kasīde-i Münferice’ye yapılan bazı şerhlerden haberdardır. Eserini kaleme alırken yer yer nüsha farklarına değinir. Bu ifadeler oldukça sınırlıdır. Örneğin:

مَنْ الْعَرَج: emr-i sābıkā müte‘allıkdur. Fetḥateyn ile ‘arec ṭopal olmaḡdur. Ba‘zıları bunuñ bedeline fā-i mu‘ceme ve fetḥateyn ile mine‘l-ferec diye rivāyet etmiş ve fereceyi sūrūr ma‘nāsına alarak.

Şerhin ilk katmanını oluşturan bu bölümde ele alınan bir diğerk husus ise irab meselesidir. Şârih ele aldığı her bendin irabını çıkarmayı ihmal etmez. Örneğin:

وَالذَّمُّ بِالدُّوْمِ رَعَائِيَّتُهَا لَا تَبْغِي بُلُوْعًا غَائِبَتُهَا

فَنَعُوذُ النَّفْسُ غَوَائِبَتُهَا وَإِذَا حَاوَلْتَ نَهَايَتُهَا

فَأَخَذَ إِذْكَ مِنَ الْعَرَجِ

64 “Her iş vaktine bağlıdır.”

بالدوم bāb-ı rābi‘den mülāzemet ma‘nāsına olan lüzümdan emr-i hazırdu. kavli ‘ale‘d-devām dimekdür. رعايتها kavli fi‘l-i emriñ maf‘ulidür zamir-i mü‘enneş هدايت‘den ‘ibāret olan هدا‘ya ve باب‘a rāci‘dür. لا تتبع kavli lā-taṭallüb dimekdür. غوايتها kavli nez‘-i ḥāfiẓ üzere manşüb olduğından الى غوايتها dimekdür. اذا emsāl-i sâbıkı gibidür. حاولت māẓi-i muḥāṭabdur. Muḥāvele mücādele vezninde olup ḥāhiş ve ṭaleb ma‘nāsınadır. فاحذر cümle-i inşā‘iyyesi cezā‘iyyedür. اذ żarf-ı mekân ve اذ gibi vaqt ma‘nāsında żarf-ı mebniyyedendür. ذاك‘niñ müşārun ileyhi اذ‘dan añaşılان vaqt ü zamān veyā حاولت‘den me‘ḥūz olan maḥall-i vuşūldür. من العرج emr-i sâbıkā müte‘allıkdur. Fethāteyn ile عرج ṭopal olmaqdur (s. 52).

Kemāleddin Harputî, kaynak metnin irabına yönelik izahları esnasında zaman zaman kaidelere değinir. Örneğin:

“*کavli mübtedādır. Çünkü nekra-i şarfeniñ müfīd olduğu yerlerde mübtedā yapılması şaḥiḥdür* (s. 34).”

Şârih, kelimelerin manalarına değinip beytin irabını çıkardıktan sonra köşeli parantez açar ve “*bu beyitte*” diye başlayarak ele aldığı beyti belagat açısından değerlendirir. Ve beyitte kelimelerin oluşturduğu edebi sanatlar zikredilir. Örneğin:

“*Bu beyitte cinās-ı lāḥik ve şibh-i cinās ve reddü‘l-‘acüz ‘ale‘ş-şadr ve münāsebet-i lafziyye ve ṭibāk şan‘atları cem‘ olmuştur* (s. 57).”

“*Bu beyitte şibh-i cinās ve tetmīm ve iğāl ve reddü‘l-‘acüz ‘ale‘ş-şadr şan‘atlarını şāmildür* (s. 64).”

“*Bu beyitte ṭibāk ve irşād ve tetmīm ve iğāl şan‘atları bulunmuştur* (s. 75).”

“*Bu beyitte isti‘āre-i mekniyye-i muraşşahadan başka şibh-i izdivāc ve şibh-i cinās ve tetmīm ve iğāl şan‘atları bulunmuştur* (s. 106).”

Kemāleddin Harputî, bu bölümde yalnızca beyitte yer alan edebi sanatı zikretmez. Beytin işaret ettiği hadis yahut ayet varsa onları da belirtir. Örneğin:

“Bu beyt anatını şı muḥarref -i şerîfine işâretle beraber cinâs-adîşh⁶⁵ عُثْمَانُ أَحْيَى أُمَّتِي وَأَكْرَمُهَا”
iştimâl eylemişdür (s. 117).”

Şerhin ikinci katmanını tahminsin tertipli bir şekilde nesre çevrisi oluşturmaktadır. Bu bölüm, “hülâsa-i me’âl” başlığı taşımaktadır. Kemâleddîn Harputî, beyti tahmîsiyle birlikte nesre çevirir. Diğer şerhlerde yer aldığı gibi izaha muhtaç kısımların detaylandırıldığını, birden fazla manaya gelecek ifadelere değinildiğini yahut şerh esnasında farklı kaynaklardan yararlandığını, eserde tespit edilmemiştir. Harputî, genel olarak tahmisi nesre çevirmekle yetinir. Yer yer de bir iki cümlelik ilavelerle yaptığı izahı desteklemiştir. Örneğin:

اصْبِرْ فَالْصَّبْرُ أَخْوَالُ الْفَرَجِ فَإِنْ اسْتَيْطَأتَ مَدَى التَّلَجِ
قَدْ أَدْنَى لَيْلُكَ بِأَلْبَلَجِ اسْتَدَى أَرْمَهُ تَنْفَرَجِي
فَعَلَيْكَ الْقَوْلُ بِالْذَّلَجِ

hülâsâ-i me’âl yāhu düçâr oldığıñ muşîbet ve belāya miḥnet-i tākāt-fersāya şābir ol. Zīrā şabr u qarār ferec ü guşāyişīñ kardaşı ve taḥammül ü işṭībār fevz ü ḥalāsīñ işidür. Hāşılı: (miḥnetlere şabr eyle ki miftāḥ-ı ferecdür) eğer zamān-ı meserreti batī vü ba’ id ‘ add ider ve fevz ü necātdan kāt-ı ümīd eyler iseñ leyl-i pūr-i veyl-i muşîbetde eltāf-ı ilāhiyyeye müterakḳib ve ey belā vü ḡamm müştedd ü muḥkem ol ki mūncelī olasıñ zīrā seniñ iştidād ü kemālīñ in‘ām ü zevālīñi istilzām ve şeb-i işābetiñ zūlmeti ferec ü guşāyişi i‘lām eyledi dimege muvāzıb ol demekdir (s. 15).

فِيهَا مَدَدُ الْخَلْقِ بَدَا فَاطْلُبُهُ بِرُخْ عَنْكَ الْبَدَا
وَلَهَا أَرْجٌ مُحْيِي أَبَدَا مِنْهَا سَهْجٌ يَشْفِي كَبَدَا
فَأَقْصِدْ مَحْيَا ذَاكَ الْأَرْجِ

⁶⁵ “Hz. Osman ümmetimden en haya ve sehâ sahibi kimsedir.”

hülâsâ-i me'âl 'inâyât-ı bî-ğayât-ı ilâhiyyede 'umûmen maḥlûkât için imdâd-ı ma'nevî tecelli itmekdedür. Binâ'en-'aleyh muḳâsât eylemekde bulunduğın şiddeti su'-i hâl ve muşibeti büsbütün müzeyyel olmak için yalnız cenâb-ı Hâḳ'dan niyâz-mend-i mu'âvenet ol. Ve şifâ-baḥş-ı derd-i âlâm olmak üzere intişâr eyleyen revâyiḥ-i ṭayyibe-i rahmet-i ilâhiyyeniñ 'alâmet-i luṭf-i Sübhânî menba'-ı ḥayât-ı Cāvidānî olan hubûb-ı merḡûbını maḳşad-ı dil ü cān itmege gayret ve füyûzât-ı Rabbāniyeniñ tecelligāh-ı ḥaḳîḳisi bulunan ḳalbiñi de 'ala'îḳ-i sâ'ireden eylemege şarf-ı himmet et demekdir (s. 25).

Kemâleddîn Harputî, ilk bölümde beyitte yer alan edebi sanatları zikretmek için bir bölüm açmış olmasına rağmen yer yer tahmîsi yekûn olarak nesre çevirdikten sonra da beyti bu açıdan değerlendirebilir. Fakat eserin geneline bakıldığında bu izahların oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin:

“Bu beyitte muḥassenât-ı bedi'iyeden cinâs-ı muḥarref ve lâḥıḳ ve şibh-i cinâs ve şibh-i izdivâc ve reddü'l-'acüz 'ale's-şadr ve tetmîm ve teşmîm ve i'tlâf şan'atları içtimâ'eylemiştir (s. 38).”

“Bu beyitte terdîd ve reddü'l-'acüz 'ale's-şadr ve i'ğāl ve cinâs-ı muḥarref şan'atlarını ḥāvidür (s. 44).”

“Bu beyt ⁶⁶ إِنَّا لِلّٰهِ فِيْ اَيَّامٍ دُمُرُكُمْ نَفَحَاتٍ اَلَا فَتَعَرَّضُوْا لَهَا ḥadîṣ-i şerîfine telmîḥ ve muḥâssenât-ı bedi'iyeden reddü'l-'acüz ve teşmîm ve cinâs-ı muḥarref şan'atları cāmî' olmuştur (s. 45).”

“Bu beyitte cem' ü tefrîḳ ve tetmîm ve tıbāḳ şan'atlarını cem' etmiştir (s. 33).”

⁶⁶ “Şu zamanımız içinde bazı günlerde Rabbinizin birtakım nefhaları (rahmet ve bereketinin bolca saçıldığı) olur. Dikkatli olun ve onları kollayıp değerlendirin.”

1.12.3. Eserin Muhtevası

Eser, Mahmud Kemal İnâl'in esere yaptığı takrizle başlamaktadır. Bu takrîzden sonra eserde bir mukaddime yer alır. Mukaddimedede, Kasîde-i Münferice' ye Kemâleddin Harpûtî'nin babası Albülhamîd Hamdî Efendi tarafından bir tahmîs yazıldığı yer alır:

“Kasîde-i Münferice'ye de peder-i büzürg-vârım üstâz-ı fezâ'il-şî'ârım h^wâcü'l-hâc 'Abdülhamîd Efendi hazretleri tarafından bir tahmîs-i belîğ tahtîr olunmuşdı (s. 8).”

Sonrasında ise Kemâleddin Harpûtî, sebep-i telîf bölümüne geçer. Pederinin Kasîde-i Münferice'ye tahmîs yazması hasebiyle, onun himmetine nail olabilmek adına ve yine pederinin Kasîde-i Bürde üzerine bir şerh yazmasından dolayı şöhret sahibi olduğuna ve bu şöhreti devam ettirmek için Kasîde-i Münferice'ye bir şerh kaleme aldığını ifade eder:

“binâ'en-‘aleyh ta'mîm-i fevâ'idi için lisân-ı 'Oşmânî ile şerhindeki lüzûm-ı haqîkiyi taqdîr iderek ve bu huşûşdaki 'aczime niyyet-i hâlişânem galebe eyleyerek hazret-i nâzımın rûhâniyetinden istifâze ile peder-i fezâ'il-perver-i 'abîdânemin himmet kılmasına 'âcizâne iştirâk eylemek ve bir de cedd-i şehîrimiziñ Kasîde-i Bürde'yi şerh ile ibkâ-yı zıkr-i hayr itmesine min gayri haddin iktifâ eylemiş olmak üzere bu şerhin telîfine mütecâsir oldum (s. 9)

Mukaddimededen sonra kasîdenin şerhine geçen Kemâleddin Harpûtî, ilk beytin tahmîsine yer verdikten sonra şerhine geçmeden evvel Kasîde-i Münferice'ye dair bilgiler verir. Bu bilgiler, kasîdenin veznini, kasîdede ism-i Azam'ın yer aldığını ve kasîdenin başka isimlerle de şöhret bulduğunu ihtiva eder:

evzân-ı eş'ar-ı 'Arab İmâm Halîl'in kavline binâ'en on beş bahr üzere olup soñra Ahfeş tarafından bir bahr dahâ ziyâde kılınmış ve ismine de bahr-i mütedârik ve bahr-i habeb denilmiştir ki uşûli sekiz kerre fâ'ilündür. İşte bu Kasîde-i Münferice o bahrdendir. Ba'zı şürrahın beyânı üzere kasîde-i mezkûre ism-i A'zam'ı müstemil olduğundan def'-i meşâ'ib [ve] ref'-i nevâ'ib huşûşında tevessül olunursa te'sîr-i 'acîb ile mü'eşşir ve bu cihetle

Tâcü'd-dîn Sübkî tarafından vaz' olunan el-Ferec Ba' de's-şidde nâmıyla da meşhurdur (s. 12).

Kemâleddin Harpûtî, kasîdeye yönelik verdiği bu kısa bilgiden sonra kasîdenin şerhine başlar. Şerh metni, eserin 12-123 sayfaları arasında yer almaktadır. Şârih hatimede, Kasîde-i Münferice'yi 41 beyit olarak kabul ettiğini ifade eder. Eserinde de 41 beyte yapılan tahmisin şerhini yapar. Kasîdeyi 41 beyit olarak kabul etmesinin sebebinin de izah ederek eserini nihayete erdirir:

beyne'l-ulemâ' 'aded-i ebyâtında ihtilâf-ı şettâ görülmekde olan Kaşîde-i Münfericeniñ te'sîr-i rûhânisini halden maşûn bulundurmağ niyyet-i hâlişânesi üzere yalnız rivâyet-i şaḥîhadan me'hûz bulunan kırk bir beyti tahmîs edilmiş idi. Binâ'en-aleyh kaşîde-i mezkûreniñ o tahmîs-i cedîdi ile beraber mümkün mertebe îzâh ve beyânı hizmetini der-miyân ve iltizâm eylemiş olan şerhi de bi't-ṭabî' on kıtayı geçmemeksizin burada hitâm-pezîr olmuştur (s. 123).

1.13. Vildan Fâik, Şerh-i Kasîde-i Münferice

Son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Fâik, 1853'de Arnavutluk'da doğar. İlk eğitimini Hoca Yahyâ Efendi'den Vâlîde-i Atîk Medresesi'nde alır. Sonrasında ise Alâiyeli Kara Mustafa Efendi'nin derslerine devam edip kendisinden 19 yıl ders aldıktan sonra icâzetname alır ve Üsküdar Yeni Vâlîde Camii'nde ders verir. Muhtelif medreselerde görev yapan Fâik, medreselerle ilgili düzenlemenin ardından yeni medreselerde de görev alır. 1906'da dördüncü meclis muhataplığı, 1909'da muharrirlik gibi çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılarak irşâd çalışmaları kapsamında konferanslarda verdi. 4 Temmuz 1925 tarihinde Üsküdar'da vefat eder.

Matbû; *Esrârü's-Savm, el-Kavlü's-sâbit fî kazâi'l-fevâid, Teshîlu's-sarf, Terşihu'l-kalem fî Lâmiyyeti'l-Acem, el-Mevâizu'l-Hısan*, yazma eser; *Medrese Hatıraları [Islahat Nizamnâmesi], Teshîlu'n-Nahv, Tebyînu'l-edevât fî-mâ verede fî'l-Kurâni mine'l-kelimât, Nahviyye, Mâlatiyye, Dinâriyye Makâmelerinin Tercümesi ve*

Şerhi, Tavdîhu 'l-mübhemât fî-mâ verede fî 'l-Kurâni mine 'l-kelimât, Tefsîr-i Sûre-i Kâf, el-Multekat fî usûli 't-tefsîr, Kasîde-i Münferice Şerhi, Risâle fî şerhi hilyeti 'n-nebeviyye, Şerh-i Kasîde-i Hemziyye, Nahl Suresinin 90. ayetinin Tefsiri, Tercüme ve İzahlı Ahvâlü 'n-Nebî olmak üzere 17 tane eseri tespit edilebilmiştir.⁶⁷

1.13.1.Eserin Tanıtımı

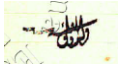
Eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü 107 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlıdır. Eserin Vildan Fâik’e ait olduğu sebeb-i tahrîr bölümünün ve eserin sonunda yer alan “Vildan Fâik” yazılı imzadan⁶⁸ anlaşılmaktadır. Eser, şerhin sonuna düşülen ferağ kaydından anlaşıldığı üzere 1340/1924 yılında tamamlanmıştır.

204x153-170x140 ölçüleri arasında bulunan nüsha, 21 varaktan müteşekkildir. Nüsha, mukavva ciltten yapılmış bir defterdir. İç kapağında Süleymaniye Kütüphanesi kaşesi yer almaktadır. Zahriyesinde ise “ismü’l-kitâb, sahîfe, satır, sâhibi, boyutu” gibi başlıklarla, nüshanın künye ve fiziksel bilgileri yer almaktadır. Çizgili kâğıt kullanılan nüshada satır sayıları değişkenlik göstermektedir. Ta’lik yazı türüyle kaleme alınan metinde yalnızca siyah mürekkep kullanılmıştır. Ve nüshanın bazı sayfalarında özel kütüphane mührü yer almaktadır. Nüshanın durumu oldukça iyidir, herhangi bir yıpranma yahut kopma, eksiklik vb. bir durum söz konusu değildir.

1.13.2.Eserde İzlenen Usûl

Vildan Fâik’in *Şerh-i Kasîde-i Münferice*’si usûl yönünden değerlendirildiğinde, açıklama yönünün ağır bastığı bir şerh olduğunu söylemek mümkündür. Zira şârih, kaynak metnin ihtivâ ettiği anlamı aktarmaktan ziyade yer yer açıklamalarda bulunur. Bu izah ve detayları üç bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölüme herhangi bir başlık vermeyen şârih ikinci bölüme ise “*el-ma’nâ*” başlığını verir. Üçüncü bölüm herhangi bir

⁶⁷Arzu Güldöşüren, "Arnavutluk'tan İstanbul'a Bir Âlim Portresi: Debreli Vildan Faik Efendi", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 48, 2015, s. 117-148.

⁶⁸

başlık almaksızın, kaynak metnin ihtiva edip işaret ettiği anlama münasip, ayet ve hadislerle yer verilir.

Fâik, eserinde evvela kaynak metne yer vermektedir. Sayfa düzeni ve tertibine bakıldığı takdirde, ilk olarak kaynak metin sonrasında ise kelimelerin gramatikal incelemeleri, son olarak da “*el-ma’nâ*” başlığı açılarak kaynak metnin yekûn olarak nesre çevrilmesi yer alır. İki başlık da ayrı paragraflarda yer almaktadır.

Eser, “*el-ma’nâ*” bölümü ile başlamaktadır ve şârih burada herhangi bir tertip gözetmeksizin kelimelerin manalarına değinir; kimi zaman ise kelimelerin gramatikal yapılarına yönelik izahlara yer verir. Fâik, ele aldığı kaynak metindeki her kelimenin izahını yapmaz bu konuda seçici davranır. Eser genel olarak incelendiğinde ele alınan her kelimenin çoğunun ise manasına yer verildiğini tespit edebilmekteyiz. Örneğin:

یغشی: *yeti ma’nāsınadur.*

مولانا: *seyyid ve nāsır ma’nāsınadur.*

المشی: *yürümek ma’nāsınadur.*

بحجه: *güzellige dinür, hüsn gibi.*

إذا: *zarf-ı zamân-ı müstaḳbeldür*

Vildan Fâik, manalara yönelik izah yaptığı bu bölümde, kelimelerin yalnızca lügat manalarını vermekle yetinmez. Kelimelerin ıstılahî, mecazî ve beyit içerisinde yüklendikleri manalara da yer verir. Örneğin:

صلاة: *lüğatde du‘â ma’nāsınadur. ‘Örf-i şer‘de ef‘âl-i maḥşûşa ve erkân-ı ma‘lūmeden ‘ibāretdür.*

ید: *burada ḳudret ma’nāsınadur.*

لدی: kelimesinde burada iki vech vardır. علی vezninde dāl-ı mühmele ile 'inde man' nāsına zarf ve mā-ba' dına muzāf olur veyāhud şāhib ma' nāsına olan dāl-ı u' ceme ile zīdūr. Her iki vecche burada muvāfiq olur.

Vildan Fâik, Şerh-i Kasîde-i Münferice adlı eserinde kaynak metinde yer alan kelimelere dair izahlara yer verdiği ilk bölümde, kelimelerin manalarından ziyade gramatikal yapılarına da değinmektedir. Bu bölümü uzun tutmamaya özen gösteren şârih, ele aldığı kelimenin kökenine, cinsine, mâzî, muzârî ve sigasına, veznine ve işaret ettiği cinsiyete yönelik bilgilere yer verir. Hûlasa, şârih kelimelerin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna değinmektedir. Şârih burada da herhangi bir tertip gözetmeksizin gerekli izahlara yer vermektedir. Örneğin:

حکمت: fî' l-i māzî'dür.

اقتصدت: ifti'āl bābından māzî-i mü'enneşdür.

حجج: zamm-ı hā ve feth-i cīm ile حج' nūñ cem'idür.

تكون: fî' l-i muḥaṭab ve fil' -i nāḳışadandur.

ومعاصی الله: terkīb-i izāfeti mübtedādur ve ibtidā' iyyedür.

تزدان: ifti'āl bābından muzārî' -i mü'enneşdür.

انوار صباح: terkīb-i izāfisi mu'aḥḥar mübtedādur.

منبلج: ifti'āl bābından ism-i fā' ildür.

فيه: emrîne müte'allıkdur zamîri' e raci'dür.

متول: mübtedānuñ şıfatıdır şıfat ve mevşūf her ikisi tenvîn ile okınur.

هجي: hecā yehcū fî' ilinden māzî-yi mechûldür. Nā'ib-i fā'ili müstetirdür هوئ' ya raci'dür ve cümle-i هوئ' mübtedāsınuñ ḥaberidür.

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ مَسَافَتْهَا
فَاذْهَبْ فِيهَا بِالْفَهْمِ وَجَى

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ terkīb- izāfisi mübtedādur. مَسَافَتْهَا haberdür. صَلَاةُ lügatde du‘ā ma‘nasınadır. ‘Örf-i şer‘de ef‘āl-i maḥşūşa ve erkān-ı ma‘lūmeden ‘ibāretdür. لَيْل nehāruñ muḳābilidür. مَسَافَتْ bu‘d ma‘nāsına ise de burada menāzil, merāhil ma‘nālarınadır. فاذهب , maşdarından emrdür. مَسَافَتْهَا haberdür ve اتل emrinden mefhūm olan tilāvete rāci‘dür. فِيْهَا , اذهب emrine müte‘allıkdur zamīri لَيْل’e rāci‘dür. تَلَاوْتُ’e rāci‘ olmaḳ daḡı cā’izdür. بِالْفَهْمِ , اذهب üzerine fi‘line müte‘allıkdur. وَجَى , cā’e yecī’u fi‘linden emrdür. اذهب ma‘tūfdur (vr. 12a).

Vildan Fâik, *Şerh-i Kasîde-i Münferice* adlı eserinde, şerhin ikinci aşamasını oluşturduğu bölüme “*el-ma’nâ*” başlığı vemektedir. Şârih bu bölümde, ele aldığı kaynak beyti evvela yekûn olarak nesre çevirmektedir. Kimi zaman ise beyti nesre çevirdikten sonra “*ya’nî*” diyerek, ilave açıklamalarda bulunur dolayısıyla müphem kalan kısımlar, daha detaylı izahlandırılır. Örneğin:

وَأَتْلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبٍ ذَى
حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيْهِ شَج

El-ma‘nâ: Ey ṭālib-i rızā-yı Raḥmānî ve ey ‘āşık-ı liḳā-yı Sübhānî ḥazret-i Ḳur’ān’ı bir ḳalb-i ḥazîn ve bir dil-i ateşin ile ber-ā-ber bir şavt-ı muḡriḳ ile tilāvet idüp me‘ānî-i celīlesini tefekkür ü tedebbür eyle ki envār-ı Ḳur’āniyye ḳalbini istilā’ idüp münevver olasın (vr. 12a).

وَالرَّفَقُ يَدُومُ لِصَاحِبِهِ
وَالْخُرْقُ يَصِيرُ إِلَى الْهَرَجِ

El-ma‘nâ: Rifḳ ü mülāyemet bir güzel sîret ve laṭîf ḥaşletdür ki anuñ āşarı ve ḥüsn-i cezāsı anuñ şāḡibine da’im ü bâḳî olur. Ya‘nî dünya istirāḡati oldıḡı

gibi âhîretde dağı ecr ü şevāb āsārın görir ve ‘unf u şiddet bir qabīl şîret ve dırağşan haşletdür ki fitne vü fesāda bā‘ iş olur. Ve netîcesi iğtilāl ü ‘adāvete münkalib olur. Güzellik dünyada böyle olur. Ya‘nî âhîretde dağı cezā-yı sezāsını görir (vr.18a).

Şerh-i Kasîde-i Münferice ‘nin üçüncü bölümü herhangi bir başlık taşımamaktadır. Şârih, bu bölümde kaynak beytin muhtevasına münasip düşecek şekilde, ayet ve hadislere yer vermektedir. Eserde ele alınan her kaynak beyit için bu bölüme yer verildiğı tespit edilmektedir. Dolayısıyla şârihin yararlandığı kaynaklar arasında yalnızca ayet ve hadisleri zikretmek mümkündür. Örneğın:

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ
فَإِذَا جَاءَ الْإِنْبَانُ تَجَى

El-ma‘ nā: Hayr şehābının bir nev‘ yağmurı vardır ki nüzül itdikde zemīnlere has ü hāşāk ğamm ü kürbeti izāle ider. Lākin dağınca şmı⁶⁹ الْأُمُورَ مَرْهُونَةً بِأَوْقَاتِهَا her bir emrūñ huşūli vaqt ü sā‘atinūñ gelmesine mevķūfdur. Vaqt ü zamānı gelince ol şehāb-ı hayr gelir. Ve bārān-ı rahmeti ifāza eyler. وَهُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ⁷⁰ (vr. 2b).

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حَجَى
فَعَلَى مَرْكُورَتِهِ فَعْجَى

Allāhu Te‘ālā hāzretlerinūñ qazā’ vü qaderine rızā’ ‘abd-i mü’mine lāyık ü sezādur. Yāhūd Allāhu te‘ālānūñ qazāsına rızā semere-i ‘aql veyāhud muķtezā-yı ‘ağldur veyā mübālağa murād olınup mağz-ı ‘ağldur dimekdür. Qaza’u’llāha rızā’ ‘abd-i mü’mine vācib ü sezā olırsa ey mü’mın sen hemān ol rızā’ da’iresinūñ merkezi üzere kendini döndir. Ve her cihetden anuñ eşref ü a‘lā olan maķāmına teveccüh ve ‘azîmet idüp kendini ol merkezden dūr u

⁶⁹ “Her iş vaktine esiridir.”

⁷⁰ “İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmurunu indiren ve rahmetini yayan O’dur. Geçek dost ve koruyucu, her türlü hamde layık olan da O’dur.” (Kur’ân, Şûra 42:28)

mehcūr itme. Hadîş-i qudsîde مَن لَّمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَلَمْ يَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي فَلْيَلْتَمِسْ رَبًّا سِوَايَ
71 vârid olmuştur (vr. 8a).

1.13.3.Eserin Muhtevası

Şerh-i Kasîde-i Münferice, sebep-i tahrîr bölümü ile başlamaktadır. Vildan Fâik, İsmâîl Ankaravî'nin Kasîde-i Münferice'ye bir şerh kaleme aldığını ifade eder. İncelediği matbû nüshada, ilim sahibi bir musahhih tarafından düzenlenmediğinden dolayı, birçok hata olduğunu ifade eder:

Bundan bir iki sene akdem şârih-i meşnevî İsmâ'îl Ankaravî rahimehu'llâh hazretlerinin âsârından Kaşîde-i Münferice'yi lisân-ı Türkî ile meşrûh u matbû' olduğunu gördüm. Fâzıl-ı merhûmuñ vâkı' a bütün âsârı âbâ vü fuḥûlde muhterem ü muḳadderdür. Lâkin hayfâ ki bu eseri bir muşahḫih 'âlimüñ yed-i iḳtidârına uğramamış olmamalı ki matbû' da görülen yanlışlıklarla yapırsam mübâlağa olmaz. (...) mevâdd-ı kelimâtdaki sehviyyât-ı mürettibden başka satırlarca böyle nâ-ḫoş ḫaṭaları gördikce..."

Dolayısıyla Vildan Fâik, nüshada yer alan yanlışları gidermek ve erbâb-ı mütalaanın faydalanabilmesi için öze uygun olacak şekilde mana vererek bir şerh kaleme aldığını ifade eder:

"ṭayy-ı zevâ'id-i fevâ'id ve terk-i lüzûm-ı ma-lâ-yelzem kâ'idesinde rūḥ-ı me'ânîye müte'allık ihtiyâr iltizâm idilerek şerḥ-i mezkûreden şaḫîḫini istiḫlâş-ı şübhe Türkî ile imlâ eyledim ki ṭoğrıdan ṭoğrıya erbâb-ı müṭâlâ'a müstefîd olabilsün."

Sebeb-i tahrîr bölümünden sonra şârih, şerhine başlar. Şerh metni nüshanın 1b-20b sayfaları arasında yer almaktadır. Şârih, Kasîde-i Münferice'nin aslına sadık kalmış, kasîdeyi 40 beyit olarak kabul edilip, 40 beytin şerhine yer vermiştir. Fakat bazı şârihlerin kasîdenin âhirine birkaç beyit daha eklediğini belirttikten sonra bu beyitlere de yer vermiştir:

71 "Benim hükmüme razı olmayan, benim kazama, benim hükmüme razı olmayan kullarıma gönderdiğim belalara, ibtilalara, imtihanlara sabretmeyen kimse; benden başka bir rab arasın kendisine!" (Hadîs-i şerîf)

“nāzım rahimehu’llāh kırk beyt ile kaşīde-i münfericesini ikmālī bazı hikmete mebnī olduğunu şürrāh beyān eylemişdür. Ve bu beyt hātimesidür ve bu daḡı ebyāt erbāb-ı ‘ışk tarafından tezyīl idilmişdür. Teberrüken bu maḡalle derc olındı (vr. 20b).”

1.14. Mustafâ Behcet b. Muhammed Sâlim, Azvâu’l-Behce fî Şerhi’l-Münferice⁷²

1.14.1. Eserin Tanıtımı

Eserin, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 46144 numarada kayıtlı olmak üzere tek nüshası tespit edilebilmiştir. Fakat şârihin kendi ifadesiyle eserin 8 tane daha nüshası mevcuttur ve eserin adı, yine şârihin kendi ifadesiyle *Azvâu’l-Behçe fî Şerhi’l-Münferice*’dir:

“ināyet-i Ḥaḡk ile ‘Azvâu’l-Behçe fî Şerhi’l-Münferice diye ad virdigim bu şerḡimiñ dokuzuncu nüshasını biñ doḡuz yüz otuz yedi martınıñ on üçüncü pencşenbe günü tebyīze muvaffaḡ oldum. Bi-ḡalem-i şâriḡu Mustafâ Behcet bin Muhammed Sâlim (vr. 42a).”

Dolayısıyla eser, 13 Mart Perşembe 1937 tarihinde şârih tarafından tebyîz edilmiştir.

49 varaktan müteşekkil olan nüshanın, cildi kahverengi mukavvadan yapılmıştır ve şirâzesi de mevcuttur. Nüshanın cildinde oval biçiminde, soḡuk şemse motifi yer almaktadır. Zahriyesinde yalnızca Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi kaşesi bulunmaktadır. Nüşhada şemse dışında tezhip özelliḡi bulunmamaktadır. Nüshanın her sayfasında bir sûtûn yer almaktadır. Fakat sûtûnlarda yer alan satır sayısında bir birlik yoktur. En fazla 11 satır en az ise 4 satır yer alır. Bunun sebebi kaynak metnin şerh metninden daha büyük yazılmasıdır. Kaynak metnin yer aldığı satırlara da ayrıca cetvel çekilmiştir. Nüşhada her sûtunun çevresine kırmızı ve yeşil olmak üzere ince bir cetvel çekilmiştir. Nüşhada kullanılan kağıtlarda da birlik mevcut değildir. Kimi yerlerde sarı

⁷² Eser, Ramadan Doḡan tarafından neşredilmiştir. “Mustafa Behcet Bin Muhammed Sâlim’in *Azvâu’l-Behçe fî Şerhi’l-Münferice* Adlı Eseri”, **Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi**, sy. 5, Nisan 2020, s. 115-131. Fakat çalışmada eserin teknik özelliklerine ve muhtevasına değinilmediḡi gibi transkripsiyonsuz yayınlanan metinde de yazım ve okuma hataları göze çarpmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda eserin yazma nüshası esas alınmıştır.

kimi yerlerde nohudî kim yerlerde gri ve kimi yerlerde pembe tonlu aharlı kağıt kullanılmıştır. Talik yazı çeşidiyle kaleme alınan metinde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Metnin geneline siyah mürekkep hakim iken; başlıklar, Arapça ibâre ve ifadeler, kaynak metnin harekeleri için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha herhangi bir yerinden su almamıştır durumu oldukça iyidir, dolayısıyla metinde herhangi bir eksiklik mevcut değildir.

1.14.2. Eserde İzlenen Usûl

Mustafâ Behcet b. Sâlim, *Azvâu'l-Behce fî Şerhi'l-Münferice* adlı eserinde evvela kaynak metni şerh metninden ayırmak için daha büyük yazar sonrasında da beytin şerhine yer verir. Şârih kaynak metni iki aşamada inceler. Birinci bölüme isim vermeyen şârih; ikinci bölüme ise “*me'âl-i beyt*” başlığı verir.

Mustafâ Behcet b. Sâlim, ilk bölümde beyti daha küçük birimlere ayırır, kelime kelime incelemede bulunur. Evvela kelimelerin lügat manalarına değindiği görülmektedir. Fakat bu izahlar oldukça kısadır ve beyitte yer alan her kelimenin manasına da yer verilmemiştir. Örneğin:

وَإِذَا اِشْتَأَقْتُ نَفْسٌ وَجَدْتُ
أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

اشْتِاقٌ rūḥuñ meyl ü maḥabbet itdigi şey'e hareket ü heyecânı demekdür. نفس' den murād rūḥ-ı insānīdür. معتلج müştedd ma' nāsınadır (vr. 33b).

وَمَعَاشُهُمْ وَعَوَاقِبُهُمْ
لَيْسَتْ فِي الْمَثْنَى عَلَى عَوَجٍ

معاش' nūñ cem'idür. Ma'îšet yaşamak demekdür. عواقب, عاقبت' nūñ cem'idür. 'Aḳıbet bir şey'in şoñuna derler (vr. 11b)."

Mustafâ Behcet b. Sâlim, kelimelerin manalarını verdiği bu bölümde varsa, kelimenin mecâzi ve zıt manasına da yer verir. Hatta kimi yerlerde hangi mananın muhtevaya uygun düşeceğini de belirtir. Örneğin:

وَنُزُولُهُمْ وَطُلُوعُهُمْ
فَعَلَىٰ ذَرَكٍ وَعَلَىٰ دَرَجٍ

نزل yüksek yerden alçağa inmek ma'nâsınadır. Mecâzen güzel hâliñ çirkin hâle tebeddülünde kullanılır. Burada ma'nâ-yı mecâzîsi murâddur. طلوع gerek ma'nâ-yı haķikisinde gerek ma'nâ-yı mecâzîsinde nüzûluñ zıddıdır (vr. 10b)."

Şârih, bu bölümde ele aldığı kelimelerin yalnızca manalarını vermekle yetinmemiş aynı zamanda kelimelerin, sarf ve nahiv içerisindeki konumlarına da değinmiştir. Bu izahların da oldukça kısa olduğu söylenebilir. Örneğin:

وَفَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ
لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ وَالْمُهَجِّ

لِسُرُوح'da lām ism-i mefûl şîğasıyla bırakılmış ma'nâsına. Maḥzûf olan mu'addâta müte'allıktır. سُروح otlamak ma'nâsına olan سرح'ın cem'idür. سرح'ın انفس'e izâfeti şıfatuñ mevşûfa izâfeti kabîlindendir. نفوس, sâriha demek olur. سرح maddesinüñ aşl-ı vaz'ı otlayan hayvân için olmakla burada levâzım-ı hayâtı taleb için isti'âre edilmiştir (vr. 6b).

وَإِذَا كُنْتَ الْمَقْدَامَ فَلَا
تَجَزَّعْ فِي الْحَرْبِ مِنَ الرَّهَجِ

"Burada harbden harb-i sūrî ve harb-i ma'nevî murâd olması ca'iz olsa da harb-i ma'nevîye meyl daha münâsibdür. Harb-ı ma'nevîye haml edilince harb-i şeytân ü nefis ile mücâhededen mecâz olur (vr. 31b)."

Mustafâ Behcet b. Sâlim, şerhinde kimi zaman kelimelerin manalarını verip sarf ve nahiv açısından değerlendirmelere bulunmaz. Direkt “*me’âl-i beyt*” başlıklı ikinci bölümüne geçer. Ve kaynak beyte dair şerhini nihayete erdirir. Bu husus eseri yer yer tercümeyle yaklaştırmaktadır. Örneğin:

وَإِذَا حَاولَتْ نِهَايَتَهَا
فَاحْذَرُ إِذْ ذَاكَ مِنَ الْعَرْجِ

“*Me ’âlî-i beyt: Sen hidāyet hazīneleriniñ şoñunu istediğin vaqıtde orada ağısamadan kork ayagınıñ kaymasından çekin ‘ucb ü gurūrdan neş’et eden feraḥ ü surūrdan keşf-i esrārdan muḥteriz ol demekdür (vr. 21a).*”

وَمَعَاصِي اللَّهِ سَمَاجَتُهَا
تَزْدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِجِ

“*Me ’ālî: Allāha ‘işyanlarıñ çirkinliği çirkin ḥūy şāḥibine süslü güzel olur. (vr. 23a)*”

مُدِخَ الْعَقْلِ الْآتِيَةِ هُدًى
وَهُوَ مُتَوَلِّ عَنْهُ هُجْ

“*Me’ālî: Kendisine Ḥaḳḳdan hidāyet gelen ‘aql ögüdi hidāyetden yüz çeviren hevā zemmi olundu dimekdür. Hevā nefsiñ müştehiyātına meylinde denir (vr. 28a).*”

Şârih, bu bölümde ele aldığı beyti belagat açısından da incelemektedir. Şârih, kelimelerin manalarını izah ettikten sonra, kelimenin oluşturduğu edebi sanatı da zikreder yahut beyti yekûn olarak ele alır ve beytin oluşturduğu edebi sanatı belirtir. Örneğin:

وَعِيَابُ الْأَسْرَارِ اجْتَمَعَتْ
بِمَانَتِهَا تَحْتَ الشَّرَجِ

“Bu beyitte nāzım ḥazretleri esrār-ı ḡaybiyyeniñ ḥavvās-ı ‘ibāddan māl-‘adāsından örtülü bulunmasını bāḡı ile şımşıkı bāḡlanmış dolu hegbeğe teşbīh eylemiştir (vr. 35a).”

وَكِتَابُ اللَّهِ رِيَاضَتُهُ
لِلْعُقُولِ الْخَلْقِ بِمُنْدَرَجٍ

“Bu beyitte ‘uḡūl-ı nāsı ta‘līm ü te’dībe muḥtāc olmada ‘acemi atlara teşbīh idüp müşebbehün bihiñ zikrini ṭayy iderek lāzımı olan riyāzetle iktifā ettikten isti‘āre-i mekniyye vardır (vr. 29a).”

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حَجَّى
فَعَلَى مَرَكُوزَتِهِ فَعُجْ

Bu beyitte ihāṭada ḳazāya rızāyı da’ireye ve anuñ eşref ü a‘lā olan mertebesini da’irenüñ merkezine isti‘āre -i muşarraḡa şuretiyle teşbīhe ve her cihetden ‘aṭf ü meyl ma‘nāsına olan ‘iveci terşīḡ eylemiştir. Yāḡud ḳazāyı rekz ve yeryüzünde intişārda bayraḡa teşbīh iderek isti‘āre-i mekniyye ve müşebbehün bihiñ lāzımı olan عُجْ lafzınıñ delālet itdiḡi şebātı müşebbehe işbāt ile isti‘āre-i taḡyiliyye yapmıştır (vr. 19a).

Şerhin ikinci bölümü, “me’āl-i beyt” ya da “me’ālī” başlığı taşır. Şâriḡ, bu bölümde ele aldığı beyti yekûn olarak nesre çevirir. Örneḡin:

وَتَأَمَّلْهَا وَمَعَانِيَهَا
تَأْتِ الْفِرْدَوْسَ وَتَفْتَرِحُ

Me'âli: Gice namâzında okunan âyât-ı kerîmeyi ve anuñ me'ânî-i şerîfesini te'emmül ü tefekkür eyle ki Firdevs-i a'lâya gelüp ebedî feraħda olasın dimekdür. Yâhud gice namâzında okudığıñ ayât-ı kerîmeniñ ma'nâlarını düşündükçe me'ârif-i yakîniyye ve esrâr-ı lâhûtiyye çoğālmağa başlar. O vakîtte Firdevse benzeyen bu 'irfân lezzetiyle münferic ü mesrûr olursun dimekdür (vr. 26a).

وَالرَّفَقُ يَدُومُ لِصَالِحِيهِ
وَالْخُرْقُ يَصِيرُ إِلَى الْهَرَجِ

هـج *rān*ıñ sükûnıyla fitne vü keşret-i fesād ma'nāsınadır. Faķať vezn içün *rān*ıñ fethiyle okunur. *Rān*ıñ fethiyle taħayyür-i başar ma'nāsınadır. Burada evvelki ma'nā daha münāsibdür. Herhangi ma'nāya ħaml edilirse edilsin burada inķitā' fî' linden kināyedür. Çünkü fitne vü teħayyürle berāber bir fî'l devām etmez munķatı' olur. Me'āl-i beyt meťālib-i 'ilmiyye vü 'ameliyyede rifķ ü mülāyemet şāħibi içün da'im olur fa'ideli olur. 'Unf u şiddet fitne vü fesāda mü'eddī olur (vr. 26b).

Mustafā Behcet b. Sâlim, beyitleri yekûn olarak şerh edip nesre çevirdiğı bu bölümde yararlandığı kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bunların arasında yalnızca ayet ve hadisler bulunmaktadır.

وَلِطَاعَتِهِ وَصَبَاحَتِهَا
أَنْوَارُ صَبَاحِ مُنْبَلِجٍ

Me'âli: Cenāb-ı Hāķķa t̃ā'at içün ve o t̃ā'atıñ şabāħat ü cemālî içün şabāħ ziyāsı gibi envār-ı zāhire vardır dimekdür. Nāzım ħazretleriniñ zāhir kelāmı fāsıķuñ böyle t̃ā'atıñ nûrı oldığını iş'âr ediyor ki doğrudur çünkü Cenāb-ı Hāķķ ⁷³ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا āyet-i celîlesiyle anlara her ne kadar nefislerine zūlmeleri varsa da imānları sebebiyle işti'fā işbāt buyuruyor (vr. 24a).

⁷³ “Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık.” (Kur'ân, Fâtır 35:32)

1.14.3. Eserin Muhtevası

Azvâu 'l-Behce fî Şerhi 'l-Münferice adlı eserde mukaddime yer almaz, şârih hemen Kasîde-i Münferice'nin şerhine başlar. Kasîde-i Münferice'ye yapılan diğer şerhlerde olduğu gibi kırk sayısının faziletine değinmeksizin, kasîdeyi 40 beyit olarak kabul eder ve 40 beyitin şerhini yapar.

Eserin hâtimesinde ise şârih, eserini 13 Mart Perşembe 1937'de tebyiz ettiğini belirtir. Sonrasında ise Kasîde-i Münferice'yi şerhe muvaffakiyeti sonrasında, bir rüya gördüğünü, bu rüyada ise şerhten duyduğu memnuniyet dolayısıyla Hazret-i Peygamber'in (s.a.v) teberrüken bir tepsi dolusu lokma verdiğini kaydeder:

“Bu Münferice Kaşîde-i mübârekisini şerhe muvaffakiyetinden şoñra bu şerhime memnûniyetden dolayı Hazret-i Peygamber (s.a.v) efendimiziñ bu ‘âcize bir pilâv tepsisi dolusu loğma ihdâ buyurmuşlar diye gördüğüm rü 'yâyı teberrüken buraya kayd itdim (vr. 4b)”

1.15. Şârihi belirsiz, Şerh-i Kasîde-i Münferice

1.15.1. Eserin Tanıtımı

Eserin, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Bâyezîd 7900⁷⁴, Süleymaniye Kütüphanesi Giresun Yazmalar 297, Kayseri Raşîd Efendi Kütüphanesi 570/1 ve 985/2 numaralarında kayıtlı olmak üzere dört tane nüshası tespit edilebilmiştir

Nüsha, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Bâyezîd bölümü 7900 numarada, 27b-52a sayfaları arasında “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlıdır. Eserin ele aldığımız nüshası ve incelenen diğer nüshalarında, kaleme alınış ve istinsah tarihine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

200x125-175x100 mm. ölçüleri arasında yer alan nüshanın cildi, kahverengi deriden yapılmış olup şirazesı de mevcuttur. Cilt üzerinde altın yaldızlı bir şemse yer alır. Şemse, rûmî motiflerle süslenmiştir. Nüshada bunun haricinde tezhip özelliği yer

⁷⁴ Çalışmamızda bu nüsha ele alınmıştır.

almamaktadır. Nüshanın zahriyesinde özel kütüphane mührü yer almaktadır fakat silik ve okunmaz vaziyettedir. Nüshada sarı renkli aharlı kağıt kullanılmıştır. Her sayfasında bir sütün yer alan nüshanın her sütününde ise yirmi üç satır yer alır; fakat nüshanın son sayfasında, yirmi iki satır yer almaktadır. Metin, nesih yazı türüyle kalme alınmış olup; nüshada kırmızı ve siyah olmak üzere iki mürekkep kullanılmıştır. Kaynak metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır, yer yer ise üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Arapça ifade ve ibârelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bunun haricinde ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Reddâde ve derkenarın da yer aldığı eserin durumu iyidir, herhangi bir eksiklik yoktur.

1.15.2. Eserde İzlenen Usûl

Şârih, şerhine evvela kaynak metni vererek başlar. Kaynak metin kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrılır. Ele alınan beyit, üç başlık altında incelenmektedir. İlk bölüm “*emmâ me‘âni’l-müfredât*” başlığı taşımaktadır. Şârih, burada beyti daha küçük birim olan kelimelere ayırır. Ve bu bölümde kelimelerin manalarına yönelik izahlar yer verir. Örneğin:

اِسْتَدَىٰ اَزْ مَآءٍ تَنْفَرَجِي
قَدْ اَذِنَ لَيْلِكَ بِاَلْبَلَجِ

emmâ me‘âni’l-müfredât اشتداد, شدت dendür ki kuvvet ma‘nâsınadır فeth-i hemze ve sükûn-ı zâ ile hemm ü ğammı müverriş olan belâdan ‘ibârettür. اشتداد şiddet ile aḥz itmesidür. انفرّاج açılmaḡdur, ğamuñ açılması zâ’il olmasıdır. قد harf-i tevaḡḡu‘dur, mâzîde taḡḡikî müfîddür. اِذَان i‘lâmdur لیل ma‘rûfdur. بَلَج şubḡiñ zuhûrıdır. Burada bi’t-ṭarîḡ’il-isti‘âre feraḡ murâddur. Nitekim leylden ğam murâddur. Nûr-ı şabaḡ zulmet-i leyli giderdüġi gibi şafâ-i feraḡ daḡı ğammıñ izâle itdüġi içün (vr. 28b).

Şârih, bu bölümde kelimelerin manalarına değinir. Kelimelerin lûgat manalarının yanı sıra tasavvufî, ıstılahî ve mecazî anlamlarına da yer verir. Örneğin:

سرج: *çerāğ ma‘nāsınadur.*

إذا: *vaqt ma‘nāsınadur.*

يد: *ğudretten mecāzdu.*

نزول: *yüksek yerden alçağa intikāldür mecāz-ı ahvāl-i şerifenün hasiseye tebeddülünde.*

اقتصاد: *ma‘nāsı ifrāt ile tefrīt beyninde tevassuğdur.*

رضی: *hoşnūdluğ dimekdür maḥabbet ü teşevvuğ ma‘nāsına dağı gelir.*

Şârih, kelimelerinin lügat, tasavvufî ve istılahî manalarını izah ederken yer yer “murād” diyerek kelimenin beyit içerisinde yüklendiğı manaya da yer verir. Örneğın:

صلاة: *burada صلاة لیل’den murād gicelerde kılınan nāfile namāzlardur.*

حرق: *zamm-ı hā ve feth-i rā ile حرقت’ün cem’idür. Murād kalbün ‘ışık ü maḥabbet nārından ve havf ü ḥarından ihtirākıdır.*

عیش: *ḥayāt ma‘nāsınadur, murād ‘ıyş-ı cennetdür.*

Şârih, “emmâ me’âni’l-müfredât” bölümünde, ele aldığı beyitte yer alan her kelimeye değınır. Fakat her kelimenin manasını vermez. Manasını bilinen kelimeleri “ma‘lūmdur, mar’ūfdur” diyerek belirtir. Örneğın:

مولانا: *ma‘lūmdur.*

قصد: *ma‘lūmdur.*

شرب: *ma‘rūfdur.*

نصر: *ma‘rūfdur.*

Şârih, “*emmâ m’âni’l-müfredât*” olarak başlıklandığı bu bölümde kelimelerin manalarına yönelik izahlar haricinde kelimelerin “bina” içerisindeki konumuna da yer verir. Kelimelerin okunuşların yer veren şârih, birden fazla şekilde okunabilecek kelimeleri de belirtir. Örneğin:

ظلام: *feth-i zâ ile maşdardur.*

مهج: *feth-i mîm ve feth-i hâ ile.*

هجي: *zamm-ı hâ ve kesr-i cîm ile.*

فرح: *ferh’dan ferh gibi feth ile dağı okınsa cā’izdür.*

Şârihin bu bölümde yer verdiği bir diğer husus da kelimelerin cinsi ve mazî, mûzarî, emir sigası, kök, türemiş hali ve vezinlerine yönelik izahlardır. Örneğin:

درج: *derc’nün cem’idür.*

شجی: *yānuñ taḥfifî ile fi’l vezni üzere şıfat-ı müşebbehedür.*

ممنذج: *feth-i zâ-i mu’ceme ile maşdardur.*

مقدام: *şîḡa-i mübâlağadur.*

يصير: *fi’l-i muẓārî’dür maşdarı صير ve صيرورت’dür.*

مهدي: *meḥdî’dan ism-i mef’ûldür.*

كرامت: *ism-i maşdardur.*

عجل: *ecel’nün bâb-ı tef’îlinden emr-i ḥâzırdur.*

اقتصاد: *ifti’âldür.*

Şerhin ikinci bölümü “*emme’l-i’râb*” başlığı taşır. Şârih, bu bölümde ele aldığı kaynak metnin irâbını detaylı bir şekilde çıkarır. Örneğin:

وَلِطَاعَتِهِ وَصَبَاحَتِهَا
أَنْوَارُ صَبَاحٍ مُنْبِلِجٍ

emme'l-i-[‘]rāb و atıfedür. طاعت lafzen mecrûrdur, *lām*la cār me‘a’l-mecrûra müte‘ allıkı hâşıldur. Maḥallen merfû‘ haberidür mübtedâ-yı mu‘aḥḥaruñ. و atıfedür. صباح lafzen mecrûr ma‘tûfdur, طاعت’e ve muzâfdur zamîrine. انوار lafzen merfû‘ mübtedâ-yı mu‘aḥḥardur. Mübtedâ-yı mu‘aḥḥar haberiyle cümle-i ismiyyedür. İ‘râbdan maḥalli yok ma‘tûfdur. İbtidâ’iyye-i sâbıka صباح lafzen mecrûr muzafun ileyhîdür انوار’uñ. مبتلج lafzen mecrûr şıfatıdır صباح’uñ (vr. 48a).

شَهِدْتُ لِعَجَائِبِهَا حُجْجٌ
قَامَتْ بِالْأَمْرِ عَلَى الْحُجْجِ

beytinin irâbı ise şu şekilde çıkarılır:

emme'l-i-[‘]rāb شهد fi‘l-i māzîdür. بعجايبا zarf ki müte‘ allıkı شَهِدْتُdür. Maḥallen manşûb mef‘ülün bih-i gayri şarihdür. شهد’uñ zamîri ki maḥallen mecrûr muzafun ileyhîdür عجائب’e rāci‘dür izâfet beyânındadır. Ma‘nâsı عجائبه ki hüküm dimekdür. حُجْج lafzen merfû‘ fâ‘ilidür شهد’uñ *me‘a mā-‘amelün fih* ki cümle-i fi‘iliyyedür. İ‘râbdan mahalli yok cümle-i ibtidâ’iyyedür. قامت fi‘l-i māzî zamîr fâ‘ili tahtında müstetir هی’ye rāci‘dür. حُجْج’e bilâ-emr zarfına müte‘ allıkı قامت maḥallen manşûb mef‘ülün bih-i gayri şarihdür قامت’uñ. على الحُجْج zarfına müte‘ allıkı muntabıkendür. Maḥallen manşûb ḥaldür, zamîri fâ‘ilden rāci‘dür. حُجْج *me‘a mā-‘amelün fih* cümle-i fi‘iliyyedür. Maḥallen merfû‘ şıfatıdır حُجْج’uñ (vr. 44a).

Şârihin irâb bahsinde, kelimelerin irâbını çıkardığı esnada devamlı surette devrik cümle yapısını kullanır. Örneğin:

“*شَهِدْتُ لِعَجَائِبِهَا حُجْجٌ* cümle-i fi‘iliyyedür mahallen mecrûr muzafun ileyhîdür *انوار’uñ*.”

“*uñ. صلوات ileyhidür muzāfun mecrūr lafẓen لفظته الله*”

“*uñ. ظلام ileyhidür muzāfun mecrūr lafẓen ليل*”

Şerhin üçüncü bölümü ise “*ma’ nâ-yı beyt*” başlığı taşımaktadır. Şârih, bu bölümde ele aldığı beyti yekûn olarak nesre çevirir. Eserin geneli incelendiği taktirde, bu bölümdeki izahların hacimce az olduğu göze çarpar. Şârih, ele aldığı beyti nesre çevirmekle yetinir. Yer yer nesre çevirdiği beyitleri bir iki ifadeyle daha detaylandırarak izah eder. Bu izahları da ayet ve hadislerle destekler. Örneğin:

فَكُنَ الْمَرْضَىٰ لَهَا بِثَقَىٰ
تَرْضَاهُ غَدًا وَتَكُونُ نَجَىٰ

ma’ nâ-yı beyt hulduñ hūrilerini tezevvüce t̃alib olırsañ taq̃vā sebebi ile ziyāsını çalıp ol kendiñi aña küfv-i marzıyye eyle. “Anuñ marzıyyesi olmakdan h̃at̃ib dañı kendi h̃alinden rāzı vü şākir olmak lāzım olur mı” dir isen ni’ am-ı na’ im-i muḳīmi mūcib olan taq̃vāsı şafā’-ı yakīni mütemmim oldıñdan her h̃alden şākir ü cemī’ mekrūhātđan sālīm ü t̃ahir olur demek olur (vr. 49a).

Şârih, ele aldığı beyti belagat açısından inceleyerek, beyitte yer alan sanatları zikreder, kimi zaman da bu terimlerin tanımını yapar. Eser genel olarak incelendiği takdirde, bu tutumun iki beyitle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Örneğin:

وَإِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدَىٰ
فَاعْجَلْ لِحَزَائِنِهَا وَلَجْ

bu beyt-i şerifde şanāyi’-i bedī’iyyeden temkīn ile müsemmā bir laṭīf ü mu’teber şan’at vardır kim naẓm ü neşrde beytūñ ve fıḳranuñ şadedinde k̃āfiyesinūñ ve seci’ sinūñ huşūşiyetine delālet ider. Lafẓ ü ‘ibāret baş u temhīd

eylemekdür. Meşelâ ⁷⁵ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ āyet-i kerimesinde şun⁷⁶ -ı sefine eyle emrinden soñra Allāhu te‘ālā Hāzretinüñ zālimler haqqında benden dilek dileme diyü buyurmāsı āhırde ⁷⁶ إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ gelmeği ta‘yîn itdüği gibi burada dağı ebvāb-ı hidāyetüñ infitāhı kâfiye-i cimmiye ile āhırde لَجَّ gelmeğe delālet eylemişdür (vr. 35b).

يَا رَبِّ بِهِمْ وَبِأَلْهِمْ
عَجَلٌ بِالنَّصْرِ وَبِالْفَرَجِ

maṭla‘-ı kaşidenüñ mışrā‘-ı evveli ki hāzret-i risālet-penāhımızuñ *şallā’līlāhu ‘aleyhi ve’s-sellem* lisān-ı mübārekinden şadır kelām-ı şerīfidür. Nitekim beyānı teḳaddüm itmişdür. Şeyḫ Nāzım teyemmünen ve teberrüken bu kaşide-i mübārekeye maṭla‘ kılmışdur. Hātimesinde şanāyi‘-i bedi‘iyyeden redd-i ‘acüz ‘ale‘ş-şadr şan‘atı mutaẓammın olmuşdur (vr. 52b).

1.15.3. Eserin Muhtevası

Şârih, şerhine klasik tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Bu kısa ve Arapça olan girişten sonra şârih, “*ammâ ba ‘d*” diyerek Kasîde-i Münferice’nin nâzımı olan İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i haline yer verir. Sonrasında ise Kasîde-i Münferice’nin ele alınış sebebine değinilir. Bu kısımda verilen bilgiler, Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğér şerhlerle paralellik taşır.

Şârih daha sonra, Kasîde-i Münferice’nin faziletlerine değinir. Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğér şerhlerde olduğı gibi bu bölümde de şârih, kasîdenin ism-i Azamı ihtiva etmesinden dolayı, kişinin başına bir sıkıntı gelmesi halinde bu kasîdeyi okuduğı taktirde, sıkıntılarının kurtulacağına inanıldığı ifade etmektedir. Sonrasında ise şârih, eseri bir vezirin isteğı üzerine kaleme aldığını ifade eder fakat bu vezirin ismini zikretmez. Bu bölüm de kasîdeye yapılan diğér şerhlerin mukaddimesiyle paralel

⁷⁵ “Haktan sapanlar için ban başvuruda bulunma! Onlar boğulacaklar!” (Kur’ân, Hûd 11:37)

⁷⁶ “Onlar boğulacaklar!”

özellikler taşımaktadır. Sonrasında ise şârih, kaynak metnin şerhine geçer. Kasîde kırk üç beyit olarak şerh edilir. Ve hatime bölümü yer almaz.

1.16. Le'âlî Ahmed b. Mustafâ, Şerh-i Kasîde-i Münferice

Kaynaklarda ve kataloglarda⁷⁷ Le'âlî Ahmed b. Mustafâ'ya isnâd edilen “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adlı bir şerh daha mevcuttur. Nüsha tarafımızca temin edilip incelenmiştir ve nüshanın herhangi bir yerinde eserin, Le'âlî Ahmed b. Mustafâ'ya ait olduğunu işaret eden bir bilgiye rastlanılamamıştır. Aynı eserin nüshaları, muhtelif yazma eser kütüphanelerinde “Şârihi belirsiz” olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda eserin “Şârihi belirsiz”⁷⁸ olarak ifade edilip tanıtılması uygun görülmüştür.

1.17. Dervîş Hüseyin Konevî, Şerh-i Kasîde-i Münferice

Kasîde-i Münferice'ye yapılan şerhlerden biri de Yusuf Yıldırım tarafından yapılan bir çalışmada Dervîş Hüseyin Konevî'ye isnâd edilmektedir.⁷⁹ Fakat nüsha tarafımızca temin edilip, incelenmiştir. Eserde, şârihin Dervîş Hüseyin Konevî'ye ait olduğuna işaret edecek herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Fakat ferağ kaydında yer alan bilgiye göre eserin müstensihi, Dervîş Hüseyin Konevî'dir. Aynı nüshada birden fazla eser yer almaktadır. Bu eserlerin geneli İsmail Ankaravî'nin şerhlerini ihtiva etmektedir. Nüshada yer alan bu şerhlerin de istinsâh kayıtları incelendiği takdirde müstensihin Hüseyin Dervîş Konevî olduğu fark edilmektedir. Bunun yanı sıra nüshanın zahriyesinde Hüseyin Dervîş Konevî'ye ait olduğunu düşündüğümüz kayıt da *Kasîde-i Münferice Şerh*'nin ona ait olmadığı destekler niteliktedir:

“Bu mecmû‘anuñ içinde olan kaçîde-i münferice şerhinden gayrısı eş-Şeyh İsmâ‘îl Ankaravî kuddise sirruhu’l-‘azîzin şerhidür. Şeyhim müşârun-ileyh hazretlerinüñ Kaşîde-i Münferice şerhleri dahı bu mecellenün 236. şahîfesindedür.”

⁷⁷ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, s. 562.; Milli Kütüphane, “El Yazması ve Nadir Eserler Kataloğu” <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/312603?SearchType=1> (Erişim Tarihi: 27.11.2021)

⁷⁸ bkz. s. 89.

⁷⁹ Yusuf Yıldırım, *Salâhî Uşşakî'nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi*, s.87-108.

Dervîş Hüseyin Konevî'ye isnad edilen bu eser, “Şarihi Belirsiz” başlığında tanıtılıp, incelenmiştir.

2. Kasîde-i Münferice Tercümeleri

Klasik Türk edebiyatında tercüme, usûl yönünden ele alınacak olursa iki yöntemden bahsetmek mümkün olur: Harfiyen/aynen (sözcüğü sözcüğüne) ve mealen (anlama göre).⁸⁰ Edebî metinlerin tercümesinde, harfiyen yapılan tercümelere olumsuz bir bakış söz konusudur.⁸¹ Edebî eserde mütercim, kaynak metni olduğu gibi çevirmeyi düşünmez. Kimi kısımları kelime kelime çevirmesine mukabil; kimi kısımların da konusunu vermekle yetinir. Bundan hareketle mütercim, mealen aktardığı bazı bölümleri oldukça genişletir. Dolayısıyla duygu ve düşüncelerin esere ilave edildiği kısım da burasıdır.⁸²

Kasîde-i Münferice'ye yapılan tercümeleri tanıttığımız bu bölümde, Esad Erbîlî'nin *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'si ve Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 1705/4 numarada kayıtlı olan, mütercimi belirsiz *Tercüme-i Kasîde-i Münferice* bu açıdan değerlendirildiğinde harfiyen (sözcüğü sözcüğüne) yapılmış tercümeler değildir. Mütercimler erek metne yer yer kaynak metin haricinde ilavelerde bulunarak mealen yapılan tercümeyle yaklaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra Salâhî'ye atfedilen mütercimi belirsiz *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*, Ebu Bekir Kânî'ye ait olan *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzûm 644 numarada yer alan *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'nin ise harfiyen yapılan tercümeler olduğunu söylemek mümkündür. Mütercimler, erek metne herhangi bir ilavede bulunmamışlardır.

Edebî metinler çoğunlukla manzûm olarak tercüme edilirken; dinî, bilimsel ve teknik tercümelerin çoğu mensurdur. Salâhî'ye isnad edilen mütercimi belirsiz *Tercüme-*

⁸⁰ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, s. 219.

⁸¹ Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, c. XXVII, Sy. 2, 2003, s. 17-22.

⁸² Nurgül Sucu, “Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Geleneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sy. 19, 2006, s. 125-48.

i Kasîde-i Münferice, Ebu Bekir Kânî'ye ait olan *Tercüme-i Kasîde-i Münferice* ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzûm 644 numarada kayıtlı mütercimi belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Münferice* manzûm bir metne yapılmış olan manzûm tercümelerdir. Bunun yanı sıra mensur olarak gerçekleştirilen edebî tercümelere de rastlamak mümkündür.⁸³ Esad Erbilî'nin *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'si ve Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 1705/4 numarada kayıtlı olan *Kasîde-i Münferice Tercümesi* manzûm bir metne yapılan mensûr tercüme olduğu söylemek mümkündür.

Daha evvel yapılan çalışmalarda, *Kasîde-i Münferice* üzerine yapılan dört tercümeden bahsedilmişti. Muhtelif kütüphanelerin taranması sonucunda bu sayı altıya çıkarılmıştır. Ve çalışmamızın bu bölümünde zikredilen bu altı tercümenin nüshaları temin edilerek tanıtılmıştır.

2.1. Yahyâ b. Abdullâh, Tercüme-i Kasîde-i Münferice⁸⁴

Asıl adı Abdullah Selâhaddîn, mahlası “Salâhî” olan Uşşakî, 1117/1705’de Kesriye’de doğar. İlk eğitimini Kesriye’de alan Salahî, daha sonrasında ise İstanbul’a gider. Devlet hizmetindeki görevi münasebetiyle birçok yere seyahat eder. Bu seyahatlerin biri olan Kahire’ye gittiği esnada Halvetî Şeyh Şemseddîn Muhammed el-Hifnî ile tanışır. Edirne’ye seyahati esnasında ise Halvetî-Uşşakî tarikatından Cemâleddin Uşşâkî’ye intisap eder. Sonrasında Tahir Ağa Tekkesi’nin şeyhinin ölümü üzerine tekkenin postnişinliğine getirilir. 4 Ocak 1783’de vefat eder. Uşşâkiliğin yanında belli başlı tarikatlardan da nasip almıştır. Bu yüzden “câmiu’t-turuk”, “câmiu’l-kelimât” denmiştir.

⁸³Sadık Yazar, “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, Ed. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, İstanbul, Klasik, 2014, s. 262.

⁸⁴Yusuf Yıldırım, “Salâhî Uşşakî’nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIX, S.1, 2015, s.87-108. Bu çalışmada tercüme her ne kadar Salâhî’ye isnad edilmişse de tarafımızca ona ait olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamızın 2. bölümünde yer verdiğimiz, 1600 yılında tamamlanan, en geç 1708 istinsah tarihli Yahyâ b. Abdullâh’a ait olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*’de şârih, ele aldığı beyti şerh ettikten sonra manzûm olarak da tercüme eder. Bu tercüme Salâhî’ye isnad edilen tercümenin birebir aynısıdır. Tarih zaviyesinden değerlendirildiği takdirde bu tercümenin 1705 yılında doğan Salâhî’ye ait olması mümkün değildir.

Birçok eseri bulunan Salâhî, tasavvuf tarihinin mühim simalarının eserlerine yaptığı şerh ve tercümeleriyle tanınır. Bu çalışmalar tasavvuf düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Türk edebiyatında “regâibiyye” türünün ilk örneği ona aittir.

Telif olmak üzere *Gül-i Sadberg-i Evrâd Berây-ı Tuhfe-i Ubbâd*, *Mir’atü’l-a’lâm ve Mişkâtü’l-Ahlâm*, *Mir’at-ı Esmâ*, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet*, *Usûl-i Evrâd-ı Uşşakiyye*, *Medâr-ı Mebde’ ve Meâd*, *Mecma-i Fenn-i Zerâfet*, *İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân*, *Tuhfetü’l-Uşşakiyye*, *Hilye-i Haseneyni’l-ahseneyn*, *Etvâr-ı Seb’a*, *Divan*; şerh olmak üzere *Riyâzü’l-Kavâ’id Hiyâzü’l-Fevâ’id*, *Tavâli’u Menâfi’u’l-Ulûm min Metâli’l-Mevâkı’n-Nücûm*, *Miftâhu’l-Vücûdi’l-Eşher fî Tevcihi Kelami’ş-Şeyhi’l-Ekber*, *Zeylû’l-kitab bi-Ahseni’l-Hitâb*, *Şerh-i Risâle-i Kudsiyye*, *Muhtasarü’l-Menâr Şerhi*, *Elli Dört Farz Şerhi*, *Şerh- Şâfiye*, *Muzhur-ı Kavâid-i İ’râb Şerhi*, *Tercüme-i Aşk*, *Şerh-i Kasâid-i Örfi*, *Şerhu’s Salâhî bi-İmdâdi’l-Feyzi’l-Îlâhî*; tercüme olmak üzere *Mir’atü’l-meânî li-İdrâki Aleml-İnsânî*, *Tercüme-i Risâle-i Gavsiyye*, *Tercüme-i Risâle-i Ahadiyye*, *Tercüme-i Risâle-i Vücûd*, *Tercüme-i Usûl-i Hadîs*, *Tercüme-i Arûz-ı Tebrîzî*, *Meşâriku’l-Envari’l-Metâlibi*, *Tercüme-i Mir’atü’l-Muhakkıkın*, *Tercüme-i Hizânetü’l-Edeb* adlı eserleri tespit edilebilmiştir.

2.1.1. Eserin Tanıtımı

Eserin İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları K1095; İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları 263; Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi Va 1350; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli 3733-001; Nurosmaniye Kütüphanesi 2872-008 ve 4906-011 numaralarında kayıtlı olmak üzere 6 nüshası tespit edilebilmiştir. Metin, Yusuf Yıldırım tarafından Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19. cildinin 1. sayısında 87-108 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Çalışmada ilk olarak Kasîde-i Münferice ve müellifi İbnü’n-Nahvî’den bahsedilmiş olup üzerine yapılan şerhlere yer verilmiştir. Sonrasında ise tespit edilen 6 nüsha ifade edilmiş, bu nüshaların karşılaştırılmasıyla elde edilen metne yer verilmiştir.

Kırk beyitten müteşekkil olan kasîdeye mütercim, üç beyit daha ekleyerek kırk üç beytin tercümesini yapar. Tespit edilen dört nüshaya göre eser bir mukaddime ve tercüme metni olmak üzere iki bölümden oluşmuştur.

2.1.2. Eserde İzlenen Usûl

Mütercim, ilk olarak kaynak metne yer verir. Nüshalarda kaynak metin farklı mürekkeple yazılarak yahut üstü çizilerek tercüme metninden ayrılır. Sonrasında da aynı beytin tercümesine yer verilir. İlk beytin tercümesi şu şekildedir:

اِسْتَدَىٰ اَزْمَةً تَنْفَرَجِي
قَدْ اَدْنٰ لَيْلِكَ بِاَلْبَلَجِ

İrişe şā dī saña müştedd ola ğam şiddeti
Ġam şebi i‘lām idüp gün gibi açar kürbeti (s. 100)

Son beytin tercümesi ise şöyledir:

يَا رَبِّ بِهِمْ وَيَا أَلِهم
عَجِّلْ بِالنَّصْرِ وَالْفَرَجِ

Ol Muḥammed āl u aşḥāb ḥürmetiçün yā ilāh
Tiz irişdür bize luṭfuñdan feraḥla nuşreti (s. 108)

Manzûm metinlerin tercümelerinde mütercimler, tercüme ettikleri metinlerde, kaynak metnin bağlı olduğu geleneğe dair aruz kalıplarıyla yazılmış şiirleri yine aynı vezinle tercüme etme yolunu benimsemezler. Mütercimler, tercüme metinlerini bağlı oldukları edebi gelenek içerisinde yer alan aruz kalıplarıyla tercüme etme yoluna

giderler.⁸⁵ Mütercimnin tercümesini bu açıdan incelemek gerekirse; kaynak metnin vezni “fe’ilün fe’ilün fe’ilün fe’ilün” iken kasîde nazım şekliyle ele alınan tercümede aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı kullanılmıştır. Dolayısıyla mütercim kaynak metnin veznine bağlı kalmamıştır. Aruzun başarılı olarak uygulandığı eserde her beyitte imâleye rastlanmaktadır. Tercüme kafiye açısından değerlendirilecek olursa mütercimler, vezin gibi kafiye hususunda da iki yöntem benimserler: Kimi mütercimlerin kaynak metindeki kafiyei korumalarına karşın kimi mütercimler ise erek metinde kafiyei değiştirirler. Kasîde-i Münferice esreli olarak cim (ج)/ci (جي) harfi ile kafiyeleirken Salâhî’ye isnâd edilen tercüme ti/î (تي) sesi ile kafiyeleir.

Eser genel olarak incelendiğinde yöntem olarak aslına sadık kalınarak yapılan bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür. Metne herhangi bir ilavede bulunmamaya özen gösteren mütercim, kasîdeyi kelime kelime tercüme etmeyi tercih etmiştir.

Erek metni şekil yönünden değerlendirmek gerekirse de Salâhî Uşşâkî’ye isnâd edilen *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*, manzûm bir metne manzûm şekilde yapılmış bir çalışmadır.

2.1.3. Eserin Muhtevası

Eser, tercüme bir eser olmasına mukabil klasik şerh usûlüne uygun ve Kasîde-i Münferice’ye yapılmış diğer şerhlere benzer bir mukaddimeyle başlar. İlk olarak besmele, hamdele ve salvele yer alır. Sonrasında ise kasîde üzerine yapılan şerhlerde yer almış olduğu üzere bu tercümenin mukaddimesinde de Kasîde-i Münferice’nin müellifi İbnü’n-Nahvî’nin terceme-i hâli yer alır:

İşbu Kaşîde-i Münferice-i mübâreke ki kıdve-i efaẓıl-ı enâm mefḥar-ı meşāyih-i kirām Ebu’l-Faẓl İbnü’n-Nahvî demekle mükennâ Yûsuf-nâm imâm-ı hümâm *A‘lallâhu derecâtehü fî dâri’s-selâm* ḥazretlerinüñ naẓm-ı şerîfî ve kelâm-ı laṭifidür. Olşeb edîb-i fâẓıl ve mürşid-i kâmildür ki aşı Tavzer-nâm beldeden idi. Qal‘a-i Hammâd’da tavaṭṭun idüb anda maḥalli

⁸⁵ Sadık Yazar, “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, s. 251-52.

maḥaṭṭ-ı rihāl-i efāzıl-ı ricāl oldu. Civār-ı raḥmet-i Rabb-i Müte‘āl’a anda intikāl eyledi ki İmām Ğazzālî daḡı anda intikāl eylemişlerdür. -Revvaḡallāhu rūḡahumā ve *zāde fī a‘lā ġurefī’l-cināni fütūḡahumā*. İbn Ḥammād da - Raḡimehullāh- Şeyḡ İmām Ebu’l-Faẓl İbnü’n-Naḡvî bizim diyārımızda diyār-ı ‘İrāḡ’da İmām Ğazzālî – Raḡimehu’llāh- meşābesindendür ‘ilimde ve ‘amelde dir idi. Ve şikāt-ı ‘ulemā-i fūḡūlden maḡkî ve menḡūl olan evşāf-ı ‘aliyye ve aḡvāl-i seniyyesi imām-ı ‘alîm ve ‘ilmi ile ‘āmil mütekellim faşîḡ fāzıl zāḡirü’l-kerāmāt ve bāḡirü’l-kemālāt şāḡib-i mekārimum’l-aḡlāḡ keşirü’l-merāḡim ve’l-erfāḡ efnān-ı fūnūnda merd-i kāmîl aşnāf-ı hūnerde ferd-i faẓıl idi (s. 98).

Kasîde-i Münferice üzerine yapılan diğér şerhlerde yer alan bir diğér husussa kasîdede İsm-i Azam’ın zikredildiğidir. Dolayısıyla kasîdenin faziletleri, eserlerin giriş kısmında yer alır. Zikrolunan tercümede de buna benzer ifadelere rastlamaktayız:

bu ḡaşîde-i mübāreke ism-i a‘zamı müştemildür, ḡiç kes recāḡat talebinde bu ḡaşîde-i mübāreke ile tevessül ve iştifā‘ eyledi, illā isticābet olundu. E’imme-i müctehidînden İmām Taḡiyüddîn es-Sübki’nün oğlı ḡāḡıyu’l-ḡudāt Tāceddîn -Raḡimehullāh- vālidüm Taḡiyüddîn Revvaḡallāhu rūḡahu’ya bir şiddet işābet eylese bu ḡaşîde-i mübārekeyi inşād iderdî. Derḡāl şiddet ferece mübeddel olub dil-i maḡzūnı şād ve bend-i ġamdan āzād olurdu (s. 99).

Sonrasında ise mütercim, ismi zikredilmeyen bir devlet adamının isteğî üzerine Türkçe olarak kelimelerin lüğat manalarını, i’râbını ve beyitlerin manalarını izah eden bir eser kaleme aldığını ifade eder:

ḡaşîde-i mezḡûreye lisān-ı Türkî ile ma‘ānî’-i lüğatı mübeyyen ve keşf-i i‘rāb ve izāḡ-ı ma‘ānî-i ebyātını mutazammın te‘lîfini irāde ve iltimās buyurduklarına bināen mütevekkilen ‘ale’l-melikü’l-‘allām is‘āf-ı merāmları ḡarîn-i cidd ü ihtimām ḡılınub bi-faẓli’llāḡi’l-meliki’l-ekber aḡsen-i vech üzere itmāmı müyesser ve me’mûl u me’mûr olan ḡavr ve ḡarz üzere ihtimāmı muḡaḡḡaḡ u muḡarrer oldu (s. 100).

Mukaddimeden sonra şerh metnine geçen mütercim, kasîdeyi kırk üç beyit olarak kabul eder ve kırk üç beytin tercümesini yaparak eserini nihayete erdirir.

2.2. Ebu Bekir Kânî, Kasîde-i Münferice Tercümesi⁸⁶

1712 yılında Tokat'ta dünyaya gelen Kânî, ilk eğitimini de burada tamamlar. Genç yaşlarda şiirle ilgilenen Kânî, nükteli söyleyişlerle adını duyurur. Mevlevî tarikatına intisap edip kırk yaşına kadar Tokat Mevlevihanesi'ne bağlı kalır. Hekimoğlu Ali Paşa İstanbul'a giderken Kânî'nin yazdığı bir kasîdeyi görerek çok beğenir ve onu İstanbul'a götürür, Divan-ı Hümâyun Kalemi'ne yerleştirir. Sonrasında uzun müddet özel kâtipliklerde bulunur, seyahat eder. Yeğen Mehmed Paşa'nın talebi üzerine İstanbul'a döner. Döndükten sonra paşaya ait bazı sırları fâş etmesi hasebiyle idâma mahkûm edilir, Reîsülküttâb Hayri Efendi'nin aracılığıyla Limni'ye sürülür. Bütün mallarına el konulur ve Limni'deki hayatı yokluk içerisinde geçer. Daha sonra affedilerek İstanbul'a döner fakat ömrünün sonuna yaklaşmıştır. 1206/1792'de İstanbul'da vefat eder.

Nazm ve nesir sahasında önemli isimlerden biri olan Kânî edebiyat tarihlerinde daha çok nesriyle yer alır. Nükte ve hicivleriyle dolu *Münşeât* adlı eseri sanatkârane Osmanlı nesrinin önemli örneklerinden biridir. *Divan*, *Münşeât*, *Letâif-nâme*, *Be-nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn* olmak üzere dört eseri tespit edilebilmiştir.

2.2.1. Eserin Tanıtımı

Kânî Divanı'nın kasâid bölümünde 22. kasîde olarak yer alan Kasîde-i Münferice, İlyas Yazar tarafından Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 18. cildin 1. sayısında 191-204 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Çalışmada ilk olarak Kasîde-i Münferice ve müellifi İbnü'n-Nahvî hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise Kasîde-i Münferice'nin Türk edebiyatı içerisindeki konumu ve yayılışı değerlendirilmiş olup Ebu Bekir Kânî ve *Kasîde-i Münferice Tercümesi*'nden bahsedilmiştir. Son olarak da metnin transkripsiyonu yapılmış olup dil içi çevirisi de eklenmiştir.

⁸⁶ Bu bölümde İlyas Yazar'ın makalesinden istifade edilmiştir: "Edebiyatımızda Kasîde-i Münferice Geleneği ve Ebu Bekir Kânî'nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVIII. S.1, 2020, s. 191-204.

2.2.2. Eserde İzlenen Usûl

Nazım ve nesir sahasının XVIII. yüzyıldaki önemli temsilcisi olan Ebu Bekir Kânî'nin Kasîde-i Münferice'ye yaptığı tercüme, şekil açısından incelendiğinde manzum bir yapı arz etmektedir. Eserde ilk olarak kaynak metin yer alır hemen altında ise Ebu Bekir Kânî, beytin tercümesine yer verir. Dolayısıyla kasîde beyit beyit tercüme edilmiştir. Örneğin:

إِسْتَدَىٰ أَرْمَةٌ تَنْفَرُجِي
قَدْ أَذَنَ لَيْلُكَ بِأَلْبَجِ

*“Lā-būd ğam olur bir ğün gidici
Gice şoñına gündüz gelici (s. 199)”*

وَنَزُلُهُمْ وَطَلُّوْهُمْ
فَعَلَىٰ دَرَكٍ وَعَلَىٰ دَرَجِ

*“Dünyā işi hem ‘uqba işi hem
Egrülüğiyle olmaz olıcı (s. 199)”*

Ebu Bekir Kânî'nin tercümesi vezin hususiyeti yönünde değerlendirilecek olursa kaynak metnin veznine bağlı kalınarak aruzun “fe'ilün fe'ilün fe'ilün fe'ilün” kalıbıyla kaleme alındığı söylenebilir. Dolayısıyla Kânî'nin tercümesi, kaynak metnin veznini korumuş bir tercüme olarak nitelendirilebilir. Kafiye hususunda değerlendirmek gerekirse de Kânî bu noktada da kaynak metnin kafiye yapısını korur. Esreli cim harfi ile kafiyeleyen kaynak metinde olduğu gibi Kânî'nin tercümesi de cim harfi ile kafiyeleir. Kânî'nin tercümesinde “gelici, togıcı, açıcı, bulıcı, dökici, olıcı, tokıyıcı, idici, geçici, çıkıcı, irici, turıcı, virici, kokıcı, içici, sapıcı, kaçıcı, ucı, yanıcı, söyleyici, kanıcı, gelici” gibi birçok Türkçe kökenli kelime kafiye eş değeri için kullanılır.⁸⁷

⁸⁷ Sadık Yazar, *Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel Zorluklar*, s.279.

Ebu Bekir Kânî'nin tercümesi usûl yönünden değerlendirilecek olursa kelime kelime yapılan tercümeye yakın olduğu söylenebilir. Fakat manzûm metinlerin tercümesinde yaşanan zorluklar bu kasîdede de kendini gösterir. Vezin noktasında kaynak metnin veznine bağlı kalan Kânî, yer yer harfiyen yapılan tercümeden uzaklaşır. Bazı kelimeleri tercüme etmez kimisine de yer vermez. Dolayısıyla Kânî, kimi zaman harfiyen yapılan tercümeden uzaklaşmış olsa da tercümesinde metnin aslına sadık kaldığını söylemek mümkündür.

2.2.3. Eserin Muhtevası

Besmeleden sonra hemen kasîdenin tercümesine geçen Kânî, orijinal metne 3 beyit daha ilave ederek kasîdeyi 43 beyit olarak tercüme etmiştir. Kasîdeye ilave edilen beyitlerin ilkinde Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için salat ve selam, ikinci beyitte hak yolunda canları ve mallarıyla mücadele edenler için dua, üçüncü beyitte ise sıkıntı ve elemelerden kurtulma niyazı ve Allah'ın yardımı talep edilmektedir.

2.3. İbrahim Nazîr, Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Münferice

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri'nde kadılar zümresinden, ilim ve kalem sahiplerinden ve irfanıyla tanınmış, XVIII. yüzyıl divan şairi olan İbrahim Nazîr'in de Kasîde-i Münferice'yi manzûm olarak tercüme ettiğini ifade etse de eserin herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.⁸⁸

2.4. Esad Erbîlî, Tercüme-i Kasîde-i Münferice⁸⁹

Asıl adı Muhammed Esad olan ve Esad Efendi olarak tanınan Erbîlî, 1847 yılında Musul'da doğar. Medrese tahsilini burada tamamlayıp Tâhâ el-Harîrî'ye intisap eder. Şeyhi vefat edince İstanbul'a gelir. Fâtih Camii'nde Hâfız divanını okutur. Bu esnada II. Abdülhamid'in damadı Erbîlî'yi sarayına davet ederek sohbetlerinden istifade eder. Kelâmî Dergâhı şeyhi olduktan sonra II. Abdülhamid onu memleketi Erbil'e sürgüne

⁸⁸a.g.m., s. 572.

⁸⁹Bu bölümde Ercan Alkan'ın, "Es'ad Erbîlî'nin Tercüme-i Kasîde-i Münferice Adlı Eseri" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, c. XIII, Sy. 30, 2012, s. 151-172.

gönderir. Burada faaliyetlerini sürdürür ve II. Meşrutiyet sonrası yeniden İstanbul'a döner. 1914'te Meclis-i Meşâyih âzâlığına getirilir. Ertesi yıl görevinden istifa eder. Sonrasında Selimiye Dergâhı'na giderek irşad faaliyetini sürdürür. Tekkeler kapatıldıktan sonra inzivaya çekilir. Menemen olayından sonra Menemen'e götürülüp yargılanır, aldığı idam cezası müebbet hapse çevrilir. Menemen'de tedavi gördüğü sırada 3-4 Mart 1931 gecesi vefat eder.

Kenzü'l-irfan, Mektûbât, Risâle-i Es'adiyye, Tevhid Risalesi Tercümesi, Fâtîha-i Şerîfe Tercümesi, Kasîde-i Münferice Tercümesi ve Dîvân'ı olmak üzere yedi tane eseri tespit edilebilmiştir.

2.4.1. Eserin Tanıtımı

Esad Erbîlî'nin kaleme aldığı tercüme, Maârif Nezareti tarafından tab' edilmiştir. Eserin basım yılı 1311/1893 olarak yer alır. Muakkadime ve tercüme metni olmak üzere iki bölümden oluşan eser, on dört sayfadan müteşekkildir. 48 beytin tercümesinin yer aldığı eserin hattatı ise Hâfız Cemîl es-Siirdî'dir. Metin, Ercan Alkan tarafından Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi'nin 13. cildinin 30. sayısında 151-172 sayfaları arasında yayınlanmıştır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde genel hatlarıyla Kasîde-i Münferice hakkında bilgi verilmiş ikinci bölümde ise Esad Erbîlî'nin tercüme metnine yer verilmiştir.

2.4.2. Eserde İzlenen Usûl

Esad Erbîlî'nin tercümesi, tercüme usûlüne göre değerlendirilecek olunursa harfiyen yapılan bir tercüme olduğunu söylemek mümkün değildir. Metne sadık kalınarak yapılan tercümede, zaman zaman kaynak metne ilaveler yapılmış belirli bölümlerde ise kelime kelime tercümeyle başvurulmuştur. Örneğin, aşağıdaki beyitler kelime kelime yapılan tercümeyle yaklaşmış olup erek metne herhangi bir ilave söz konusu değildir:

وَالْخَلْقُ جَمِيعاً فِى يَدِهِ
فَدُّوْا سَعَةً وَ دُّوْا حَرَجَ

“Ya‘nī maḥlūḳātın kāffesi Cenāb-ı Hakk’ın yed-i kudretindedir ister aḡniyādan olsun ister fuḳarādan (s. 158).”

لَتَكُونَنَّ مِنَ السُّبَّاقِ إِذَا
مَاجَيْتَ إِلَى تِلْكَ الْفُرَجِ

“Ya‘nī ifāde-i sābiḳāyı ḳabūl et ki ol meydān-ı sa‘ādet ve fūṣḥa-i semāḥate geldikde sābiḳlardan olasın (s. 158).”

وَمَعَاصِي اللَّهِ سَمَاجَتْهَا
تَزْدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِجِ

“Ya‘nī Cenāb-ı Hakk’a ‘iṣyān etmenin icrā-yı ḳabīhi aḥlāḳ-ı ḳabīha ile müteḥalliḳ olan kimesneler için ḥāzır olacaktır (s. 159).”

Esad Erbîlî, aşağıda yer alan beyitlerin tercümesinde ise kelime kelime tercüme yapmamış olup erek metne ilavelerde bulunmuştur. Dolayısıyla eser, meâlen yapılan tercümeyle yaklaşmaktadır:

وَحَيَارُ الْخُلُقِ هُدَاتُهُمْ
وَسِوَاهُمْ مِنْ هَمَجِ الْهَمَجِ

هَمَج denī ma‘nāsınadır. Ya‘nī efdal-i nās ṭarīḳ-i Hakk’a sālikler ve onların mā‘ adāsı denīleriñ tahtındadırlar. Halk bābında ‘aleyhi’s-salātü ve’s-selām efendimiz buyurmuş: ⁹⁰ الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الْخَيْرِ وَلَا خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ ālimden

⁹⁰ “Alim (öğreten) ve müteallim (öğrenen) hayırda ortaklardır; bu iki grubun dışındaki sair insanlarda ise hayır yoktur.”, İmâm Ebû Davud, **Kitābü’s-Sünne**, Çev. Mehmet Yaşar Kandemir, İstanbul Tahlil Yayınları, 2020, s. 34.

mağşad âlim-i âmildir. Zîrâ hadîs-i âharda buyurmuş: ⁹¹ أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ 91 bu şürette eğer âlim ve eğer ‘umûr-ı dînini ‘âlimden te‘allüm etmiş olan kimsene ma‘lûmâtına muvâfık harekette bulunursa hayrû’n-nâs gürûhundan ma‘dûd olacağı hadîs-i şerîf ile müsebbettir (s. 161).

وَتَلَايَا الْحَسَنَاتِ ضَائِكَةٌ
وَتَمَامُ الضَّحِكِ عَلَى الْفَلَجِ

تَلَايَا ön dişler ve فَلَج dişleriñ seyrekliğine dirler. Ya‘nî hüsn ü letâfetle mevşûf olan maḥbûbuñ ön dişlerinde eṣer-i dıḥk zâhir ve dıḥkıñ tamâmı ise onuñ verâsında ya‘nî âḥir ve nihâyetinde olduğu muḥakḳaktır. Bundan mağşad oldur ki ⁹² وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى 92 olan ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz muṭî vü mücâhid olan zâtlar ḥakḳında verdiği beşâretler âyât-ı Qur’aniyye’den me’ḥûz olduğu cihetle bi’l-âḥir cümlesinüñ vücûda geleceği evvel-emrde zâhir ve nümâyandır (s. 161).

وَعِيَابُ الْأَسْرَارِ اجْتَمَعَتْ
بِمَامَنَتِهَا تَحْتَ الشَّرَجِ

عِيَاب emti‘aya zarf olmak üzere cilden muşanna‘ bir şey’dir. Ve esrârdan mağşad esrâr-ı İlâhî olduğundan iyâb lafzından dahi evliyâ‘ullâh mağşûd olacağı tâbi‘dir. Ya‘nî evliyâ‘ullâh ḥâmil oldukları esrâr ve emânetlerle berâber perde-i ḥafâ taḥtında cem‘olmuşlar. Zîrâ ekl ve şûrb ve lûbs ve muşâḥabet eylemekten münezzeḥ olmadıkları cihetle sâ’irlerden imtiyâzları müşkildir. Bunların bilinmesi ârzü olundukda evvelen, beş, on, yirmi gün kadar muşâḥabetlerini iltizâmdan başka çâre yoktur. Eṣnâ-yı muşâḥabede muḥabbetu‘llâh tezâyüd ederse velâyetine hükmolunur (s. 162).

⁹¹ “Kıyâmet gününde, insanların en şiddetli azaba düşer olanı ilmi kendisine fayda vermeyen âlimdir.”, Beyhakî, **Şuabu’l-İmân**, Çev. Hüseyin Yıldız vd., İstanbul, Ocak Yayınları, 2015, c. III, s. 273.

⁹² “O asla hevâ ve hevesinden konuşmaz.” (Kur’an, Necm 53:3)

Matbû metinde evvela kaynak metin harekelenerek verilir sonrasındaysa tercümeğe geçilir. Yer yer şerhe yaklaşan Erbîlî, kaynak metni daha küçük birimler olan kelimelere ayırarak, kelimeler hakkında izahlara yer verir. Bu izahlar tam manasıyla şerh hüviyeti göstermemektedir. Evvela kelimelerin manalarına yönelik ifadelerin yer aldığını görmekteyiz. Örneğin:

أَزْمَةٌ: *muşîbet ve müşkilât ve زِيَا ma' nâsınadır.*

إِبَّانٌ: *vaqt ve zamân ma' nâsınadır.*

أَرَجٌ: *hoş kokuğudur.*

وَلَجٌ: *duhûl ma' nâsınadır.*

عَرَجٌ: *aksamaktır.*

مُبْنَهَجٌ: *mesrûr ve merâma vâşıl olan kimesnedir.*

Tercümenin bu bölümünde, genel olarak kelimelerin manalarına yönelik izahlar yapılmış olsa da mütercim, kelimelerin gramatikal özelliklerine de değinir. Eser genel olarak incelendiğinde, bu ifadelerin oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Gramatikal izahlarda değinilen hususlardan ilki kelimelerin zamm, fetha ve kesra oluşuna göre okunuşlarıdır. Eserde ele alınan 4 beyitte bu hususa yönelik ifadelere rastlanır. Örneğin:

سَمَجٌ: *sîniñ fethiyle kâbîh ma' nâsınadır.*

أَزْمَةٌ: *elifiñ fethi ve zâ'nın sükûnuyla muşîbet ve müşkilât ma' nâsınadır.*

حَجَجٌ: *hânın zammesiyle hucec delâil ve kesresiyle hıcec senelerdir.*

خُلَجٌ: *zamme-i hâ ile yağmurlu olan buluttur.*

Bunun yanı sıra üç beyitte yer alan üç kelimeye yönelik izahta da gramatikal ifadeye rastlanılmıştır. Bu izahlar, kelimelerin sigâlarına yöneliktir:

هج: *sevķ ma‘nāsında emrdir.*

ولج: *lafzı duḥūl ma‘nāsına olan vülūcuñ emridir.*

Klasik Türk edebiyatında erek metni, şekli yönünden manzûm ve mensûr oluşuna göre ikiye ayırmak mümkündür. Bu nazardan ele alınacak olursa Esad Erbîlî’nin tercümesi mensur bir tercümedir:

وَلَهَا أَرْجٌ مُّحْيٍ أَبَدًا
فَأَقْصِدْ مَحْيَا ذَاكَ الْأَرْجِ

‘arj hoş kokuğudur ya‘nî fevāid-i mezkûre için misk ü ‘anber gibi rāyiḥa-i ṭayyibeler var ki insānı ḥayāt-ı ebedî ile ihyā eyler artık⁹³ لَا وَبِزُرْقُهُ مِنْ حَيْثُ 93
naẓm-ı celîli mu‘cibince taḳvā ve tā‘at ve vazîfe-i ‘ubūdiyyeti ri‘āyetle rāyiḥa-i ṭayyibe-i mezkûrenin zamān ve mekânını cidden ārzū eyle (s. 156).

Esad Erbîlî, kaynak beyitleri tercüme ederken sınırlı da olsa belirli kaynaklardan yararlanmıştı. İzâh ettiği meseleyi örneklemek ve temellendirmek amacıyla başvurduğu bu kaynaklar ayet, hadis ve vecizlerden müteşekkildir. Örneğin:

إِشْدَدِي أَرْمَهُ تَنْفَرَجِي
قَدْ أَذَنَ لَيْلِكَ بِأَلْبَلَجِ

beytinin tercümesinde İnşirâh suresinin 6. ayetine işaret edilir:

Elif’in fethi ve zā’nın sükūnuyla أَرْمَهُ muşîbet ve müşkilât ve بَلَجِ ziyā ma‘nāsınadır. Ya‘nî yā ezme! İştidād et zîrā اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا āyet-i kerîmesinde olan beşâret-i kat‘iyyeye nazaran iştidād ettikte fereciñ muḥaḳḳaktır. اِنَّ اِلَّا قَدْ أَذَنَ āḫirihi gecenin zūlmeti bir āfitāb-ı ‘ālem-tābı tevlid ettiği gibi senin de ‘ālem-

⁹³ “Her kim Allah’a karşı müttakî olursa Allah zorluklar karşısında o kimseye bir çıkış kapısı açar ve onu ummadığı yerlerden rızıklandırır.” (Kur’ân, Talak 65:2,3)

i vücūdu istīla etmiş olan ğam ve endūhuñ bir beşāret-i ‘uzmā tebşīr ediyor (s. 156).

وَنُزُولُهُمْ وَ طُلُوعُهُمْ
فَعَلَىٰ ذَرْكِ وَعَلَىٰ ذَرْجٍ

beytinin tercümesinde ise Arapça meşhûr bir söz yer alır:

Maḥlūḳāt-ı mezkūreniñ maḳām-ı āliden sāfile tenezzüllerini veyāḥud derece-i ednādan zirve-i bālāya terfī‘lerini istediği gibi yapar. Lisān-ı Arabīce اَللّٰهُ نَزَّلَهُمْ ذَرْجًا وَطَلَعَهُمْ ذَرْجًا denilmiş. Bināberīn derek ve derec lafızlarından ma‘nā-yı ḥaḳīḳī veyāḥud mecāzī ya‘nī dūnyevī ve uhrevīniñ her hagisi merām olunursa cā’iz olur (s. 157).

2.4.3. Eserin Muhtevası

Esad Erbîlî, eserine klasik tertîbe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Bu kısa girişten sonra sebep-i telîf bölümüne geçer. Bu bölümde Kasîde-i Münferice’nin faziletli bir kasîde olduğundan, Tâceddîn Sübkî’den de rivayet edildiği üzere her sabah namazından sonra okunmasının, kasîdeyi okuyan kişiye birçok fayda sağladığından bahseder. Erbîlî de Kasîde-i Münferice’yi sağladığı bu faydalardan dolayı ve Arapça bilmeyen kimseler için tercüme ettiğini ifade eder:

Ammā ba‘d defa‘ şedā’id ve ḥall-i müşkilât için mücerrebü’l-āşār olan bir du‘ayā zafer-yāb olmak üzere ḥasebü’l-icāb kütüb-i mu‘tebere-i muḥaḳḳıḳîne vukū‘ bulan mürāca‘at-ı ‘ācizānemde İmāmü’l-muḥaḳḳıḳîn eş-Şeyḥ Tâceddîn Sübkî ḥazretlerinden rivāyet olunduğu gibi ‘arīf-i billah ve vāşıl-ı ilallāh Ebi’l-Fadl Yūsuf bin Muḥammed ḥazretlerinin manzūmesi ya‘nī Ḳaṣīde-i Münferice ile ma‘rūf olan ebyāt-ı mübārekenin be-her gün şabāḥ namāzından sonra tilāvet olunması menāfi‘-i ‘aẓīm ve ḥayrāt-ı keşīreye vesīle olacağı ve bu gibi ed‘iyenin iḳtiṭāf-ı eṣmārı ise ḥulūş-ı niyette menūt olduğu gibi ḥuzūr-ı ma‘nāya daḥı meşrūt bulunduğundan ‘ulūm-ı ‘Arabiyyeye āşinā olmayan ihvān-ı dīnımız de ḥişşe-yāb olmak üzere lisān-ı Türkīce tercüme... (s. 155).

Esad Erbîlî, sebep-i telife yer verdikten sonra eserini devrin padişahına sunmak üzere kaleme aldığını söyler. Eser, Erbîlî'nin kendi ifadesiyle 1311/1893 tarihinde tamamlanıp tab' edilmiştir:

“...Kasîde-i Münferice'yi lisân-ı Türkî ile şerh ederek 28 Muḥarrem 1311/ 11 Ağustos 1839 târîhiyle müverrah Ma'ârif Neẓâreti ruḥṣat-nâmesiyle Dersaâdet'te tab' eyledim. (s. 151).” Bu dönemde ise tahtta II. Abdülhamid bulunmaktadır. Dolayısıyla Kasîde-i Münferice, II. Abdülhamid'e sunulmak amacıyla Erbîlî tarafından tercüme edilmiştir:

Ve bu vesîle ile dâ'imâ efkâr-ı merâḥim-i âṣâr-ı şâhânelerini menâfî'-i millet hakkında mebzûl buyuran şehriyâr-ı dindâr ve tâcdâr-ı şefkat-şî'âr pâdişâhımız efendimiz *edâmu'llâhu te'alâ şevketehu* ḥâzretlerine bir hizmet-i mürçe-mişâl üzere bulunmaklığı *min-ğayr-i liyâka* iğtinâm ve tatvîl-i maḳâlden şarf-ı nazarla yalnız beyitlerin ḥülâṣa-i ma'nâlarını beyâna ihtimâm eyledim (s. 155).

Erbîlî kısa bir girişten sonra kasîdenin tercümesine geçer. Kasîde-i Münferice'yi 48 beyit olarak kabul eder ve 48 beytin tercümesini yaparak eserini bitirir.

2.5. Mütercimi Belirsiz, Kasîde-i Münferice Tercümesi

2.5.1. Eserin Tanıtımı

Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 1705/4 numarada “Kasîde-i Münferice Tercümesi” adıyla 46b-51b sayfaları arasında kayıtlıdır. Eserin herhangi bir yerinde müellife dair bilgi yer almamaktadır ve nüshada ferağ kaydı da bulunmamaktadır.

180x120-130x75 mm. ölçüleri arasındaki nüshanın sırtı kırmızı, cildi ise kahverengi meşinden yapılmıştır. Tezhip özelliği olarak nüshada altın yaldızlı memlûk şemse yer alır. Şemsenin etrafına yine altın yaldızla ince bir zencirek çekilmiştir. 6 varaktan müteşekkil eserin mezkûr nüshasında kerem abâdî kâğıt türü kullanılmıştır. Nesih yazı türüyle kaleme alınan metinde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Genel olarak siyah mürekkebin hâkim olduğu eserde kaynak metin, Arapça ibare ve ifadelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Her sayfada 17 satırın yer aldığı eserin son sayfasında ise

6 satır yer almaktadır. Her sûtûnun etrafına kırmızı mürekkeple cetvel çekilmiştir. Reddâde de bulunan nüshada herhangi bir eksiklik yoktur. Genel olarak bakıldığında nüshanın durumu oldukça iyidir.

2.5.2. Eserde İzlenen Usûl

Klasik Türk edebiyatında tercüme ve şerh kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış vaziyette değildir. Dolayısıyla bu husus, eserlerin adlandırılmasında bazı sorunlara sebep olmaktadır. Zaman zaman kütüphane kayıtlarında kendini gösteren bu karışıklık, akademik çalışmalarda karşımıza çıktığı gibi müellifin kendisinden de kaynaklı olabilmektedir. İncelenen eser bu açıdan değerlendirildiğine nüshanın 51b sayfasında yer alan “*bu kasîdenün şerhi kâ’ideye tatbîk üzere çok olur lâkin izhâr için hülâsa-i me’ânî virilmiştir*” ifadelerinden de anlayacağımız üzere eser, şerh hüviyeti taşımamaktadır. Klasik şerh metodunun uygulandığı eserlerde beyit, gramatikal açıdan incelendikten sonra derli toplu şekilde nesre çevrilir ve müphem kalan kısımlar izah edilir. İncelediğimiz eser için gramatikal açıklamaların yer almadığı, beyitlerin nesre çevirisinin yeterli görüldüğü bir şerh yahut aktarma yönü ağır basan, kaynak metnin açıklama yoluyla izah edildiği bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu husus, çalışmaya “tercüme” bir eser hüviyeti kazandırır. Örneğin:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَقِيمْتُصِدِّ وَيُمْنَعَرَجُ

Ya’ nî Hâḵk te’ âlānuñ ni’ met ve ihsānları kullarınıñ hāllerine münāsib vech üzere gelür iken ba’ zılarına ‘aksi zuhūr itmesi ol kullarıñ egrilmesi ki muhālefetleri sebebiyledür. Ya’ nî ḵl Rabbine itā’ at iderken Hâḵk te’ âlānuñ hâḵkında hāline münāsib ni’ metler ve ihsānlar virür. Muhālefet itdükde ‘aksi halḵ itmesi muhālefet sebebiyledür (vr. 48a).

Kasîde-i Münferice Tercümesi, bu açıdan incelendiğinde eserin, edebî manzûm metne yapılmış olan mensur bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür.

Eserde evvela kaynak metin yer alır. Nûshada kaynak metnin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek diğer metinden ayrılır. Mütercim, kaynak metni verdikten sonra “*yanî, hâsıl-ı mana, pes, dahi*” diyerek ele alınan beyti tercüme eder. Eser genel olarak incelendiği taktirde “*yanî*” kelimesinin daha sık tekrarlandığı göze çarpar. Örneğin:

وَمَعَالِيهِمْ وَعَوَاقِبُهُمْ
لَيْسَتْ فِي الْمَشَى عَلَى عَوَجٍ

“*Ya‘nî cümle maḥlûkât dünyada ve ahiretde aḥvâl ü umûrları egrilik üzere değildir belki herkese virilen ḥikmete binâ’endür* (vr. 48a).”

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ جَبِي
فَعَلَى مَرَكُوزَتِهِ فَعُجٍ

“*Pes sen de Ḥaḫḫ te‘ālānuñ ḳazāsına nefsini meyl itdir ya‘nî ne ki ḫaḫḫında virirse rāzı ol zīrā ḳazāya rızā imānuñ beḳāsı anuñla olur, rāzı olmayanlar imāndan çıkarlar* (vr. 48a).”

وَأَبَى حَسَنٍ فِي الْعِلْمِ إِذَا
وَأَفَى بِسَخَائِهِ الْخَلَجِ

“*Dahi Allāhu te‘ālānuñ cemî‘ ta‘zīmâtı ve raḫmetleri Ebu’l-Ḥasan olan Ḥazret-i ‘Alî üzerine olsun ki andan bulutlardan yağmurlar aḫar gibi ‘ulûm aḫar* (vr. 50b).”

Mütercim, kasîdeyi beyit beyit tercüme eder. Bunun yanı sıra mısra olarak tercüme edilen beyiterin varlığı da göze çarpar. Eser incelendiğinde bu durumun kasîdenin 4, 5, 13 ve 41. beyitleri için mevzubahis olduğu söylenebilir:

وَلَهَا أَرْجٌ مُّخِيٍّ أَبَدًا

“Ol ni‘metler ve ihsânların güzel kokuşları vardır ki nefeslere ve rûhlara hayât ü şafâ vü feraḥ-ı dâ‘im viricilerdür (vr. 47b).”

فَأَقْصِدْ مَحْيَا ذَاكَ الْأَرْجِ

Pes sen daḥı ey kimse ol güzel kokuşlı ni‘metleri talebe kaşd eyle hayât ü şafâ vü feraḥ bulasın (vr. 47b).”

وَقَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلًا

“Mevlâmız ol Ḥaḳḳ te‘âlânın ni‘met ve ihsânları gâyet çoktur (vr. 47b).”

لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ وَالْمُهَجِّ

Ol ni‘metler ve ihsânlar nefeslere ve rûhlara vüs‘at ü feraḥlar viricilerdür (vr. 47b).”

Mütercim, kimi beyitlerin tercümesini yaptıktan sonra tekrar “yanı” diyerek ilave açıklamalarda bulunur. Örneğin:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ

فَقَبْلُ اقْتَصَادِي وَبَعْدُ أَنْعَرَجِي

Ya‘ni Ḥaḳḳ te‘âlânın ni‘met ü ihsânları kullarının hâllerine münāsib vech üzere gelür iken ba‘zılarına ‘aksi zuhûr itmesi ol kulların egrilmesine muḥâlefetleri sebebiyledür. Ya‘nî kûl Rabbine itâ‘at iderken Ḥaḳḳ te‘âlâ

anuñ haqqında hâline münâsib ni‘metler ve ihsânlar virir. Muḥâlefet itdikde ‘aksini halk itmesi muḥâlefeti sebebiyledür (vr. 48a).”

Eser, kimi hususiyetleri barındırması hasebiyle zaman zaman şerhe yaklaşmaktadır. Bu hususiyetlerden ilki, mütercimın bazı beyitlerin tercümesini yaptığı esnada kelimelerin manalarına da değinmesidir. Bu hususiyet yalnızca bir beytin tercümesinde tespit edilmiş olup oldukça sınırlıdır. Örneğin:

“bu maḳāmda ṣalāt du‘ā ma‘nāsına ve namāz ma‘nāsına muḥtemeldür (49a).”

Eseri şerhe yaklaştıran bir diğér husus ise ele alınan beyte iki şekilde mana verilmesidir. Beyti zâhirî manasına göre izah eden mütercim, açıklamasını bu izahla sınırlandırmayıp beytin bâtinî manasına da değinir. Eser, genel olarak incelendiğinde bu hususiyetin de oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiş olup kasîdenin 30. beytinin tercümesinde rastlanır:

وَإِذَا كُنْتَ الْمَقْدَامَ فَلَا
تَجْزَعُ فِي الْحَرْبِ مِنَ الرَّهَجِ

Kaçan sen düşmâna gitmege kâmil olduğın vâkıdde cenkde olan toz ü toprakdan ceza‘ itme ya‘nî hücum ile muḫtarib olup ḫavf eyleme. Ma‘nâ-yı zâhirî budur. Ma‘nâ-yı bâtinîyyesi kaçan sen ‘adû-yı ekber olan nefis ile şeytâna muḫâlefet-i kâmile ile muḫâlefet itdükde nefis ile şeytânun hücum ü hîlelerine kulak tutup muḫtarib olma, zirâ Haqq zâhirdür (vr. 49b).

Eseri yararlanılan kaynaklar açısından ele almak gerekirse, eserde bu hususiyetin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca kasîdenin ilk beytinin tercümesinde bir ayete işaret edildiği tespit edilmiştir:

إِشْدَى أَرْمَهُ تَنْفَرَجِي
قَدْ أَدْنَى لَيْلِكَ بِأَلْبَجِ

“*taḥkīk senüñ giceñ bildirdiği şabāḥ olup ‘alem-i münevver olacağıñ bu mışrā‘ evvelki mışrā‘ ın delīli gibidür. Ve bu beyitte*⁹⁴ *اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا nazm-ı şerīfine ve Ḥaḫḫ te‘ālānuñ rahmeti gāzabı üzerine gālib olduğına ve her kemālün bir zevālī olur didiklerine işāret vardur*(vr. 49b).”

Kasīde-i Münferice Tercümesi, şekil açısından incelendiğinde eserin mensur bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür. Usûl yönünden incelenecek olunursa da eser, kimi zaman kelime kelime (harfiyen) yapılan tercümeyle yaklaşıp da meâlen yapılan tercümeyle daha yakındır. Nitekim bazı beyitlerin izahında erek metin, orijinal metne bağlı kalınmayarak geniş tafsilata tabi tutulur. Örneğin, aşağıda yer alan beyit kelime kelime yapılan bir tercümeyle yakinken:

حَكَمْتُ نَسَبَتِي بِدِي حَكَمْتُ
ثُمَّ انْتَسَجْتُ بِالْمُنْتَسِجِ

“*Ya‘nī Ḥaḫḫ te‘ālā ezelde her olup olacağı taḫdīr idüp bundan sonra az az zuhūra gelürler ḥükmüne binā`endür* (vr. 48a).”

Bu örnekte ise mütercim, beyti meâlen aktarmış olup erek metne ilavelerde bulunarak ele aldığı beyti izahlandırır:

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ أَنْعَرَجْتُ
فَقِيْمُتُصِدِّ وَيُمْنُ عَرَجِ

Ya‘nī Ḥaḫḫ te‘ālānuñ ni‘met ve iḥsānları kullarının ḥāllerine münāsib vech üzere gelür iken ba‘zılarına ‘aksi zuhūr itmesi ol kulların egrilmesiñe muḥālefetleri sebebiyledür. Ya‘nī kûl rabbine itā‘ at iderken Ḥaḫḫ te‘ālā anuñ ḥaḫḫında ḥāline münāsib ni‘metler ve iḥsānlar virir. Muḥālefet itdükde ‘aksini ḥaḫḫ itmesi muḥālefeti sebebiyledür (vr. 49b).

⁹⁴ “Evet, doğrusu her güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” (Kur’an, İnşirâh 94:6)

2.6. Mütercimi Belirsiz, Kasîde-i Münferice Tercümesi

2.6.1. Eserin Tanıtımı

Tercümenin tespit edilebilen tek nüshası, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzûm 644 numarada “Tercüme-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlıdır. 30b-31a sayfaları arasında yer alan tercümede, mütercime dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eserin cildi sarı mukavvadan yapılmış olup şirazesı mevcuttur. Zahriyesinde iki adet özel kütüphane mührü ve çeşitli dualar yer alır. Nüsha, tercüme metninin yer aldığı tek varaktan müteşekkildir. Nüshada sarı aharlı kâğıt kullanılmıştır. Her sayfada 3 sûtûn olmak üzere toplam 6 sûtûn yer alır. İlk 4 sûtûnda 15 beyit olmak üzere 30 satır yer alırken; son 2 sûtûnda 8 beyit olmak üzere 16 satır yer alır. Siyah ve kırmızı olmak üzere iki çeşit mürekkep kullanılan nüshada; kaynak metin kırmızı, tercüme metni ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Herhangi bir eksiklik olmayan nüshanın durumu oldukça iyidir.

2.6.2. Eserde İzlenen Usûl

Nüshada yer alan sayfanın ilk sûtûnda kaynak metnin tercümesi yer alırken ikinci sûtûnda ise kaynak metin yer alır. Kaynak metin kırmızı mürekkep ile tercüme metni ise siyah mürekkep ile yazılarak, kaynak ve tercüme metni birbirinden ayrılır. Eser, şekil açısından incelendiğinde manzûm bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür. Manzûm bir metin olan Kasîde-i Münferice manzûm bir şekilde tercüme edilmiştir.

اِسْتَدَى اَرْمَةٌ تَنْفَرَجِي
قَدْ اَدْنٰ لَيْلُكَ بِاَلْبَلَجِ

Ey gam katı ol iresin ferece

İrişdi giceñ şubh-ı belece (vr. 30b)

Kasîde nazım şekli ile kaleme alınan tercüme, aruzun “fe’ilün fe’ilün fe’ilün fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Dolayısıyla kaynak metnin veznine bağlı kalınmıştır.

Tercüme, kafiye hususunda değerlendirilirse, kaynak metindeki cim (ج) harfi korunmakla birlikte kafiye yönelme hâli olan -e eklenmiştir. Kaynak metnin kafiye kelimesi de tercüme metnine çoğunlukla aynen aktarılmıştır.⁹⁵

Usûl açısından değerlendirildiğinde, tercümenin aslına sadık kalınarak, kelime kelime (harfiyen) yapılan bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür.

وَلَهَا أَرْجٌ مُّخِي أَبَدًا
فَأَقْصِدْ مَحْيَاكَ الْأَرْجِ

Cānlar virür ol ni‘amuñ ezeli
Kaşd it ire göresin ol arece (vr. 30b)

2.6.3. Eserin Muhtevası

Besmele ile başlayan metnin hemen sonrasında tercüme metni yer almaktadır. Eserde mukaddime ve hatime yer almaz. Orijinal metinde 40 beyit olmasına karşılık mütercim, Kasîde-i Münferice’yi 38 beyit olarak tercüme eder.

⁹⁵ Sadık Yazar, *Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel Zorluklar.*, s. 268.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFÂ İSÂMEDDÎN ÜSKÜDÂRÎ VE ŞERHÜ KASÎDETİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

1. Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin Hayatı

Açık ismi Ebu'l-İsme(t) Mustâfâ İsâmeddîn Efendi bin Abdullah bin Selim bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşîbendî el-Üsküdârî olan Mustafa İsâmeddîn'in kaynaklarda doğum tarihine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Üsküdar'da doğduğu tahmin edilmektedir. Babasının adı Abdullah'tır ve annesi, Vak'anüvis Seyyid Hakim Efendi'nin kız kardeşidir. Ebu'l-Hüdâ Mehmed İsmet ve Ebu'l-Bekâ-yı Ma'sûm isimlerinde iki oğlu vardır. Nakşibendî tarikatına mensuptur ve Abdullah Nidâ-i Kaşgarî'den hilafet almıştır. 1159/1746-47 yılında Ebu's-Safâ İbrahim el-Halebî'den eğitim aldıktan sonra ilmiye sınıfına girmiştir. 1192/1778-79 yılında Edirne kadısı olan Mustâfâ İsâmeddîn, 1202/1787-88 yılında da vefat etmiştir.⁹⁶

1.1. Eserleri

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, Aksa'l-Müfâd fî Tercemeti's-Şerheyn ve Kühü'l-Murâd fî Beyânî Bânet Su'âd, et-Tuhfetü'd-Dârriye fî Şerhi Kasîdeti'l-Ensâriyye, Şerh-i Kasîde-i Tantarâniyye, Şerhü Kasîdeti'l-Münferice, Şerh'ale'l-Kasîdeti't-Ta'îyye, eş-Sa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye, el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye, Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî, Şerhü'l-'Afif, Tercüme-i en-Ni'âmu's-sevâbig fî Şerhi Kelimi'n-Nevâbig, Zebân-ı Türkî üzere Gülşen-i Şâhidi 'alâ-Tuhfeti's-Şâhidî, Tercüme-i Şerhü Mefâtîhu'd-Düriyye fî İsbâti'l-Kavanîni'd-Deriyye, Zâdü'l-'İbâd fî Şerhi Zuhru'l-Ma'âd, Şerhü Arüzü'l-

⁹⁶ Bu bölümde şu çalışmalardan istifade edilmiştir: Gökhan Demir, **Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s.22.; Azmi Bilgin, "Mustafa İsâmeddîn Efendi", **Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi**, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayınları, s. 281.282.; Beyhan Kesik, "İSÂM, Mustafa İsâmeddin Efendi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/isam-mustafa-isameddin-efendi> (Erişim Tarihi:19.02.2021).

Endedelüsî, Müretteb Müfredât-ı Siyâhî, Tercemetün Risâletün el-Hafîn Şeyh ‘Abdullâh el-Kaşgarî ve Tarîkat-i Nakşibendiyye olmak üzere 18 tane eseri tespit edilebilmiştir.

2. Şerhü Kasîdeti’l-Münferice’nin Nüshaları

Kasîde-i Münferice, 18. yüzyılın meşhur şârihlerinden Mustafâ İsâmeddîn tarafından da şerh edilmiştir. *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’nin nüshalarını tanıtacağımız bu bölümde de belirteceğimiz üzere şârih, eserini 5 Cemâziyelevvel 1180/9 Ekim 1766 tarihinde tamamlamıştır. Ancak eserin üçüncü beytinin şerhinde “*Nâzım kıddise sırruhunuñ kerâmetindendir ki bu beytiñ şerhini taḥrîr iderken bir maṭar-ı ‘azîm bârîde oldı ki müteḥayyirü’l-‘uḳûl idi*” ifadesinin sonuna “*Fî 17 Rebî’u’l-evvel sene 1180*” tarihini düşmüştür. Bu bilgiden hareketle eseri henüz yeni yazmaya başladığını tahmin ettiğimiz Mustafâ İsâmeddîn’in tahminen 20 Ağustos 1766’da başlayıp 9 Ekim 1766’da nihayete erdirdiği *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’sini 50 günde tamamlamış olduğunu düşünmekteyiz.

Bu bölümde Mustafâ İsâmeddîn tarafından kaleme alınan *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* adlı eserin nüshalarının tavsifi yapılmıştır. Daha evvel yapılan çalışmalarda eserin 3 yahut 4 nüshası tespit edilebilmişti. Yaptığımız incelemeler sonucu tespit edilen nüsha sayısı 6’ya çıkarılmıştır. Yine daha evvel yapılan çalışmalarda, eserin müellif nüshası olarak yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, E. H. Kitaplığı 1600 numarada kayıtlı olan nüsha kabul edilmekteydi. Fakat tarafımızca yapılan çalışmada eserin üç müellif nüshası daha tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki T.B.M.M. Kütüphanesi YZ 68/2 numarada yer alan nüshadır. Yaptığımız inceleme sonucu eserin müsvedde nüshası olduğuna kanaat getirilmiştir. Bir diğer müellif nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın da müellif nüshası olduğu bilgisine, nüshada yer alan mukâbele kaydından ulaşılmaktadır. Yine ferağ kaydından yola çıkarak Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü 613 numarada kayıtlı olan nüshanın da müellif nüshası olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

2.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü 774

Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa 764 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlı olan nüsha, 58 varaktan müteşekkildir. Eserin 58a sayfasında yer alan ferağ kaydına göre nüsha, Nu'man ibn Şeyh es-Seyyid Mustafa adında bir kimse tarafından 17 Zilhicce 1180/16 Mayıs 1767 tarihinde istinsâh edilmiştir.

199x136-160x77 mm. ölçüleri arasında yer alan eserin hattatı Mustafa Avnî'dir. Nüshanın cildi kırmızı mukavvadan yapılmış olup, herhangi bir tezhip özelliği yer almamaktadır. Eserde ser-levha yer almaktadır. Altın yaldızlı süslemelerin yer aldığı dikdörtgen başlık kısmı üzerine yine altın yaldızla süslenmiş mihrap motifi yer almaktadır. Mihrap motifinin üzerinde 7 tane kırmızı ve siyah, ince tığ süslemesi yer alır. Her sayfasında bir sûtûn bulunan nüshanın; 1b ve 2a sayfasında yer alan sûtûnların çevresine altın yaldızlı, kalın bir cetvel çekilmiştir. Diğer sayfalarda yer alan sûtûnlarda bu özelliğe rastlanılmamaktadır. Her sayfasında 19 satırın yer aldığı nüshanın 1b sayfasında 14 satır yer alırken; 58 b sayfasında 10 satır yer almaktadır. Nüshada sarı aharlı kâğıt cinsi kullanılmış olup, metin tâlik yazı çeşidiyle kaleme alınmıştır. İki çeşit mürekkep kullanılan metine genel olarak siyah mürekkep hakimken; beyitler kırmızı mürekkeple yazılmış olup Arapça ibâre ve ifadelerin üstü ise kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Reddâde ve derkenarın da yer aldığı nüsha, genel olarak incelendiğinde, sayfalarda herhangi bir eksiklik, kopma yahut tahrip görülmemektedir dolayısıyla nüshanın durumu oldukça iyidir.

2.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147

Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla kayıtlı olan nüsha 47 varaktan müteşekkildir. Nüsha, 47a sayfasında derkânara düşülen mukâbele kaydından anlaşıldığı üzere, eserin bitişi olan 5 Cemâziyelevvel 1180 /9 Ekim 1766 tarihi üzerine 5 Cemâziyelevvel 1187/ 4 Ağustos 1773 tarihinde yani eserin kaleme alınışından yaklaşık 7 sene sonra, müellif tarafından, mukabele edilip düzenlemeler yapılarak istinsâh edilmiştir. Dolayısıyla nüsha, eserin tarafımızca tespit edilen ikinci müellif nüshasıdır:

“Kûbile vü suhhihe bi-kalemi mü’ellifihi fî’l-hâmis ‘aşere min cemâziyü’l-ûlâ sene seb’a ve semânine ve mie ve elf”

223x132-153x076 mm. ölçüleri arasında yer alan nüshanın hattatı Mehmed Râgıp Paşa’dır. Nüshanın cildi lacivert deriden yapılmıştır. Eserin ön ve arka kapağında altın yaldızlı bordür yer almaktadır ve üç katmandan oluşan kalın bir zencirek çekilmiştir. Zencirek içerisinde köşebent ve şemse yer almaktadır. Köşebentlerin içi ise kırmızı zemin üzerine altın yaldızlı rumî çiçek motifleri ile süslenmiştir ve köşebentleri ince kısa tığlar çevrelemektedir. Eserde gövdesi geniş ve uzun bir şemse yer almaktadır ve şemsenin iki ucunda ise salbek yer alır. Şemse ve salbeklerin içinde kırmızı zemin üzerine altın yaldızlı rûmî çiçek motifleri yer alır ve çevrelerini ince kısa tığlar çevrelemektedir. Eserin iç kapağı kırmızı deri ile kaplanmış olup üç bölmeli şemse yer alır. Eserin ismine ve Mustafâ İsmâmeddîn’e ait olduğu bilgisine nüshanın fevâid sayfasında yer alan “*Şerhü Kasîdeti’l-Münferice li-İsâmü’d-dîn*” ifadelerinde de rastlamaktayız. Eserin zahriyesinde özel kütüphane mührü ve T.C. M.E.B. Râgıp Paşa Kitaplığı Müdürlüğü kaşesi yer almaktadır. Eserde bir diğer tezhip özelliği olarak ser-levha yer alır. Unvan tezhibi kısmı dikdörtgendir ve üzerinde herhangi bir yazı yer almamaktadır. Altın yaldızlı zemin üzerine mor, pembe ve yeşil renkli çiçek motifleri işlenmiştir. Dikdörtgen başlık kısmının üzerinde mihrap motifi yer almaktadır. Ve mihrâbiye üzerinde ince ve uzun, mavi ve kırmızı tığlar yer almaktadır. Mihrâbiyenin içi yine altın yaldızlı bir zemin üzerinde yer alan, pembe çiçek motifleri ile doldurur.

Nüshada sarı aharlı kâğıt kullanılmış olup her sayfada bir sütûn yer almaktadır. Bu sütûnların çevresine altın yaldızlı kalın bir cetvel çekilmiştir. Her sütûnda 19 satır yer alırken ilk sayfada 13 satır yer almaktadır. Nesih yazı türü ile kaleme alınan metinde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Metnin geneline siyah mürekkep hâkim olup beyitler, yer yer Arapça ibâreler, eser adları ve özel isimler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Arapça ibâre ve ifâdelerin üzeri ise kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Nüshada derkenar ve sah kayıtları mevcuttur. Reddâde nin de bulunduğu nüshanın durumu oldukça iyidir. Sayfalar numaralandırılmıştır ve bir eksiklik yahut kopma söz konusu değildir.

2.3. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü 613

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü 613 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla yer almaktadır ve 66 varaktan müteşekkildir. İstinsâh kaydından anlaşıldığı üzere eser müellif tarafından 1187/1873-74 tarihlerinde istinsâh edilmiştir:

“yedu’l-fakîr ilâ rahmetehû rabbi’l-kadîr ‘alel’l- müsevvid li-sene seb’a ve semânîne ve mie ve elf”

215x118-138x61 mm. ölçüleri arasında yer alan nüshanın cildi lacivert mukavvadan yapılmıştır. Şirazesı de bulunan nüshanın cildinde bordür ve altın yaldızlı zencirek yer almaktadır. Bir diğer tezhip özelliği olarak nüshanın cildinde mülevven şemse yer almaktadır. Şemsenin zemini ciltten farklı olarak kırmızı renktedir ve altın yaldızlı yaprak süslemeleri yer almaktadır. Şemsenin iki ucunda salbek yer alır. Şemse ve salbekleri ince kısa tığlar çevrelemektedir. Nüshanın iç kapağı kırmızı mukavva ile kaplanmış olup altın yaldızlı ince bir zencirek çekilmiştir. Zahriyesinde yalnızca Süleymaniye Kütüphane kaydı kaşesi yer almaktadır. Nüşada bir diğer tezhip özelliği olarak ser-levha yer almaktadır. Unvan levhası dikdörtgen olup içerisinde besmele-i şerîf yer almaktadır. Unvan levhası üzerinde bir mihrâbiye yer alır. Mihrâbiyenin zemini altın yaldızlı olup üzerinde pembe çiçek motifleri yer almaktadır. Mihrâbiyenin üzerinde ise sırasıyla kırmızı ve yeşil olmak üzere 11 tane ince uzun tığ yer almaktadır. Her sayfada bir sûtûnun yer aldığı nüshada her sûtûnun çevresine altın yaldızlı kalın bir cetvel çekilmiştir. Yine beyitlerin erafı da altın yaldızla cetvellenmiştir ve sırasıyla her beyit numaralandırılmıştır. Nüşada nohudî renkte aharlı kâğıt cinsi kullanılmıştır. Talik yazı türü ile kaleme alınan eserde iki çeşit mürekkep kullanılmıştır: Siyah ve kırmızı. Eserin geneline siyah mürekkep hâkim olmakla birlikte duraklar, beyitler, Arapça ibare ve başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmış olup, genel olarak Arapça ibare ve ifadelerin, özel isimlerin ise üzeri kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Eserde derkenar yer almaktadır ve bu derkenarlarda genellikle haşıye kirişı ve derkenar şerh bitimi işaretleri yer alır. Reddâdenin de mevcut olduğu eserin durumu oldukça iyidir; eksiklik yahut yıpranma yoktur.

2.4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Kitaplığı 1600

Nüşa, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Kitaplığı 1600 numarada “Şerh-i Kasîdetü’l-Münferice” adıyla kayıtlıdır. 82 varaktan müteşekkil olan nüsha, müellif nüshasıdır. Bu bilgiye nüshanın zahriyesinde rastlamaktayız:

“şerh-i Kasîde-i Münferice ‘İsâm bi-hattihî musannif hattı”

Şîrâzesi bulunan nüshanın cildi, kırmızı mukavvadan yapılmış olup altın yaldızlı kalın bir zencirek çekilmiştir. Uzun ve ince olmakla birlikte üstten ayırma motifi kullanılan şemsede desenler de altın yaldız ile yapılmıştır. Şemsenin dört tarafında ise tığ bulunmaktadır. Nüshanın iç kapağında pembe renkli kâğıt kullanılmıştır ve “*Topkapu Sarâyı tahrîr komisyonu*” damgası yer alır. Nüshanın zahriyesinde ise nüshanın müellif hattı olduğu, silinmiş özel kütüphane mührü ve temellük kaydı ile birlikte “Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi 1600” bilgilerinin yer aldığı kaşe mühür vardır. Eserin 1b sayfasında ser-levha yer almaktadır. Serlevha kenarlarına altın yaldızlı cetvel çekilmiştir. Unvan levhası boş bırakılmış olup, kenarları yine altın yaldızlı çiçek motifleri ile süslenmiştir. Dikdörtgen unvan levhası üzerinde bir mihrâbiye yer alır; mihrâbiye üzerinde ise gövdeleri geniş, uca doğru ise incelen, 7 tığ yer almaktadır. Nüshanın 1b-3a sayfaları arasında Kasîde-i Münferice, Arapça olarak 45 beyit yekûn halde yer alır. Eserde sarı aharlı kâğıt kullanılmıştır. Kasîde-i Münferice’nin yer aldığı 1b-3a sayfalarında 2 sûtûn bulunması haricinde kalan sayfalarda tek sûtûn yer almaktadır. Her sûtûnun ve her beytin çevresine altın yaldızlı orta kalınlıkta bir cetvel çekilmiştir. Nüşânın ilk sayfasında 11; son sayfasında 15 satır yer almasına mukâbil diğer sayfalarda 17 satır yer almaktadır. Duraklarında altın yaldız kullanılmış; Arapça ibâre ve ifadelerin, başlıkların, özel isimlerin ve beyitlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiş olan nüshada genellikle siyah mürekkep kullanılmıştır. Nesih yazı türüyle kaleme alınmış olan metnin yer aldığı nüshada reddâde ve derkenar da mevcuttur. Sonradan numaralandırılan nüshada herhangi bir eksik sayfa yoktur. 33a-34b sayfaları su almış olup mürekkepleri hafif dağılmışsa da okunur vaziyettedir. Nüshanın durumu oldukça iyidir ve temmet kaydı yer almaktadır.

2.5. T.B.M.M. Kütüphanesi YZ 68/2

Nüsha T.B.M.M. Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 68/2 numarada yer almaktadır. Nüsha, müellife ait müsvedde nüshadır ve bu bilgiye 139b’de sayfa sonuna düşülen kayıttan, yer yer yapılmış olan ekleme ve çıkarmalardan, düzeltmelerden ve sahh kayıtlarından ulaşılmaktadır:

“kütibehu hazā eş-şerh bi-hattihi ’l-nesh fî cemâzîyel-ulā sene seb’a semânîne ve mie ve elf bi-İsâm”

213x155 mm. ölçüleri arasında yer alan eser 139 varaktan müteşekkildir. Nüshanın sırtı kahverengi meşinle onarılmıştır cildi ise kırmızı meşindendir. Nüshanın cildine altın yıldızla kalın bir zencirek çekilmiştir. Eserde şiraze ve mıklep de yer almaktadır. Eserin cildinde başka herhangi bir tezhip özelliği yer almamaktadır. Nüshada sade bir ser-levha yer almaktadır. Kenarlarına altın yıldızla cetvel çekilmiştir. Unvan levhasında besmele-i şerîf yer almaktadır. Nüshanın her sayfasında bir sütûn yer almaktadır ve bu sütûnların çevresine altın yıldızla kalın bir cetvel çekilmiştir. Her satırda 17 satır yer almaktadır fakat 1b’de 13, 139b’de 8 satır yer almaktadır. Eserde nohudî renkte, arma ve vazo filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Metin harekeli nesih ile kaleme alınmış olup iki çeşit mürekkep kullanılmıştır. Kaynak metin daima kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Arapça ibâre ve ifadeler, başlıklar, ayet ve hadisler ise yer yer kırmızı mürekkeple yazılmış olsalar da genelde üzerleri kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Metnin geri kalanına siyah mürekkep hâkimdir. Nüshanın derkenarlarında haşiyeler yer almaktadır. Burada da Kasîde-i Münferice’ye yapılan diğer şerhlerden ifadeler yer almaktadır. Bunların arasında Ankaravî’nin şerhi tespit edilebilmiştir. Reddâde de bulunan nüshanın durumu oldukça iyidir, herhangi bir tahribat yahut eksiklik yoktur.

2.6. A.B.D. Bodleian Kütüphanesi M.S. Turk d. 40

Nüsha, Amerika Birleşik Devletleri Newyork, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, MS Turk. d. 40 numarada “Şerh-i Kasîde-i Münferice” adıyla Mustafâ İsâmeddîn üzerine kayıtlıdır. 245x160-151x79 mm. ölçüleri arasında yer alan nüsha 49

varaktan müteşekkildir. Her sayfasında 19 satır yer almaktadır. Varlığından Milli Kütüphane Kataloğu⁹⁷ sayesinde haberdar olduğumuz nüsha, ne yazık ki temin edilememiştir.

2. Metin

2.1. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

1. Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî tarafından kaleme alınan *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'nin daha evvel 4 nüshası tespit edilebilmişti. Yaptığımız çalışma sonucu bu nüshalar 6'ya çıkarıldı ve 3'ünün müellif nüshası olduğu tespit edildi. Dolayısıyla metin tespit edilen 3 müellif nüshası üzerine kuruldu. İlki T.B.M.M. Kütüphanesi Y.Z. 68/2 numarada kayıtlı olan “müsvedde” nüsha ve “T” olarak kısaltılmıştır. İkincisi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 1600'da kayıtlı olan müellif tarafından istinsâh edilmiş nüsha ve “E.H” olarak kısaltılmıştır. Üçüncüsü ise Süleymaniye Kütüphanesi Râgıp Paşa 1147'de yer alan “mukâbele” kaydı da yer alan bir diğer müellif nüshasıdır ve “R” olarak kısaltılmıştır. “R” nüshası esas nüsha kabul edilmiş olup diğer iki nüsha ile arasında yer alan farklar dipnotta belirtilmiştir.

2. Metnin transkripsiyonu için “Times Turkish Transcription”; Arapça ibâre ve ifadelerin yazımı için ise “Times New Roman” fontu ile 12 punto kullanılmıştır. Dipnotta yer verilen ifadeler eğer metinde geçiyorsa metnin aslına sadık kalınarak “Times Turkish Transcription” geri kalanı ise “Times New Roman” fontu ile 10 puntıyla yazılmıştır.

3. Eserde her beyit daha küçük birimlere ayrılarak belirli izahlar yapılır. Evvela kelimelerin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna değinilir. İzâh edilen her kelime yahut kelime grubu madde başı olarak kabul edilmiş olup her madde için paragraf başı yapılmıştır. Yine Mustafâ İsâmeddîn'in şerhinin ikinci aşaması olarak kabul edilen beyte

⁹⁷Milli Kütüphane, “El Yazması ve Nadir Eserler Kataloğu” <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/293855?SearchType=1> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

yekûn olarak mana verdiği ikinci bölüm “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı taşır. Metinde bu bölümler için de paragraf başı yapılmıştır.

4. Eserde yer alan madde başları, beyitler, ayet ve hadisler, muhtelif eserler ve kişilerden nakledilen Arapça alıntılar Arap harfli yazılmıştır. Yine bir kelimeyi izah etmek için verilen Arapça cümle örnekleri de Arap harfli olarak yazılmıştır.

5. Ayet ve hadisler, muhtelif eserler ve kişilerden yapılan alıntılar ve bir kelimeyi izah için yer verilen örneklerin Türkçesi dipnotta verilmiştir. Metin içerisinde şârih tarafından mana verilen ibâreler için dipnotta tekrar Türkçe mana verilmemiştir.

6. Metinde Arapça olarak yer verilen her ibâre ve ifade harekelenmiştir. Kelime ve beyitlerin harekelenmesi için müsvedde nüsha olmak üzere 3 nüsha esas alınmış olup tarafımızca da kontrolü yapılmış, gerekli görülen yerlerde de tasarrufta bulunulmuştur.

7. Metinde yer alan ayetlerin, dipnotta verilen manaları, sure ve ayet numaraları için www.kuran.diyanet.gov.tr adresinden yararlanılmıştır. Hadisler, transkripsiyonlu metinde Arap harfli yazılmış ve dipnotta ise yalnızca anlamları verilmiştir.

8. Müsvedde nüshada beyitler, şârih tarafından numaralandırılmıştır. Bu hususta müsvedde nüshaya bağlı kalınarak transkripsiyonlu metinde de beyitler numaralandırılmıştır.

9. Transkripsiyonlu metinde, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver’in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” makalesi esas alınmıştır.

10. Transkripsiyonlu metinde metnin daha iyi kavranabilmesi adına belirli noktalama işaretlerinden faydalanılmıştır. Evvela metinde her yargı bitimi bir cümle olarak kabul edilmiş ve sonuna nokta işareti (.) konmuştur. Bir diğer noktalama işareti hususiyeti olarak “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı taşıyan ikinci bölümde, bölüm başlığını bildirmek adında iki nokta (:) kullanılmıştır.

Ma’nâ-yı Beyt: Ey miḥnet ü şiddet muḥkem ü ḳavī vü müştedd ol tā münferic ü münkeşif olasın. (3b)

Arap harfli olan madde başı, kendisinden sonra izah edilen yahut kendisine atfedilen bir diğer kelimeyle karışmasının önüne geçmek adına virgül (,) kullanılmıştır.

أَبُو السُّرُجِ، يَعْنِي نِإْنِ fā‘ ilidür ve şemsiñ künyesidür. (4b)

Yine Arap harfli olarak yazılan her kelimedden sonra Latin harfe geçişte gelen ek kesme işareti (‘) ile ayrılmıştır.

وَرَضَى da olan vāv ‘ atıfedür. (13a)

11. Özel isimlerden sonra gelen dua ifadeleri kalıp söz mahiyetinde kabul edilerek Latin harfli olarak fakat italik şekilde yazılmıştır. Yine Arapça ifade edilse de kalıp olarak dile yerleşmiş olan ifadeler de metinde Latin harfli ve italik olarak yazılmıştır.

Resül-i Ekrem *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* (13b)

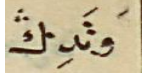
Mübtedā me‘ a haberih *lā maḥalle lehu mine ‘l-i‘rāb* cümlesi müste‘nefedür. (8a)

13. Eserin Arapça olan hatime bölümü Latin harfli olarak verilmiş olup Türkçe manası dipnotta verilmiştir.

14. Hemzeli kelimelerin yazımında, orijinal metin esas alınmıştır. Kelime ye (ى) ile yazılmışsa ye (ى), hemze (ء) ile yazılmışsa hemze (ء) ile yazımı tercih edilmiştir. Örneğin: evā’il, zā’il, ḳabāyih, neḳāyış.

15. Nüsha farkları dipnotta gösterilmiştir. Nüsha farkı gösterilirken evvela ana metinde yer alan kelime verilmiş, iki nokta (:) işaretinden sonra diğer nüshalardaki varyantları gösterilmiştir. Sonrasında metne alınmayan varyantın bulunduğu nüshanın adına yer verilmiştir. Ana metinde yer alıp da diğer nüshalarda bulunmayan kelime, ibare ve ifadeler için ise ana metinde yer alan kelimeye yer verilmiştir sonrasında ise kısa çizgi (-) ile kelime, ibare ve ifadenin yer almadığı nüshanın adına yer verilmiştir.

16. Orijinal metinde harekelenmesinden dolayı iyelik ekinin uñ/üñ şeklinde değil inñ/inñ şeklinde yazımı esas alınmıştır. Örneğin:

vetađĩ.

17. Transkripsiyonlu metinde sayfaların numaralandırılmasına sadık kalınmıştır. Sayfa numaraları köşeli parantez “[]” ile gösterilmiştir. Yine metinde olmayıp tarafımızca eklenen kelimeler için de köşeli parantez “[]” kullanılmıştır.

2.2. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti

ء	’	ط	ṭ
ا	a,e,ā	ظ	ẓ
ب	b	ع	‘
ت	t	غ	ġ
ث	ṯ	ف	f
ج	c	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k,g,ñ
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	v,u,ü,o,ö,ū
ز	z	ه	h,a,e
س	s	ی	y,i,î
ص	ṣ		
ض	ẓ,d		

2.3. Transkripsiyonlu Metin

[1b]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذى اعطانا عصمة عن الخلق السمج * والصلاة والسلام على من قال استننى ازمة تنفرجى * وعلى الذين دلوا امته على اسنى النهج * واصحابه الذين بذلوا اموالهم فى سيرته مع المهج *

وبعد فيقول العبد الفقير الى مولاه المعين مصطفى الشهير بعصام الدين * جعله تعالى من اصحاب القرب واليقين * لما كانت القصيدة المنقحة التى نظمها العالم العامل * والعارف الكامل المولى يوسف بن محمد آشهير بابي الفضل النحوي * نور الله ضريحه بنوره القدسي * مشهورة بين الانام مشروحة بقلم العلماء الكرام * ومع هذا اختلج فى خلدى * واضطرب فى جسدى * ان اشرحها باللسان التركي ليكون عوناً لناظرين فيها وأنساً لحفاظها ومُتأملها إلا أن قلة البصاة قديبتنى عن هذه الخساره * ويعوقنى عن تلك الجراءه فتزدت بين الشروع والتراخي * فشاورت من بيني وبينه التواخي * فرغبونى فيه وأمالونى اليه وألحوا على اليه

[2a]

وبعد ذا اردت أن اشرحها * شرخاً يكشف اعرابها * ويحلل الفاظها * ومغانيها * فالتقطت دُرر العبارات من حياض الشراح العلماء * واخذت غرر الاشارات من غياض الفضل * ماصرفت الا من كبسهم * وما بذلت الا من جبيبهم * تاركاً طلب الاحسان وطالباً لمرضاة الرحمان لن ادركت فى نظمي فتوراً * وهناً فى بيان للمعاني * فلا تنسب لنقصي ان رقصي على مقدار ايقاع الزمان فالمرجو ممن عثر فى ذلك مني على خطأ وسهو * ان يصلح * ما طغى به القلم ويسترني بذيل عفو * والله المستعان * وعليه التكلان واعلم اذا لناظم قدس سره

كان صاحب كرامة * مظهر ولاية * منشأه من مدينة توزر من بلاد افريقية * ثم انه توطن فى مقر العلماء العباد * قلعة حماد * وكان معاصراً لمام الغزالي رضى الله عنه وهما ارتحلا الى دار الخلد فى يوم واحد من سنة ثلث عشرة وخمس مائة من الهجرة النبوية واهل بلده * واكابرهم كانوا يقولون ان بالفضل فى ديارنا كالا مام الغزالي فى ديار لعجم * يفتخرون بانه عديل للامام الغزالي قدس الله روحهما * ويرون كرامته * يكثرُونَ زيارته * ونقل من جملة كراماته الباهرة وخوارقه الظاهرة * انه اراد يسافر الى طرف الجاز فقال اهله وعياله انت تسافر وتمشى وتدعنا محتاجين بلا معين لنا * والى اى شئ تنجراً احوال نفقتنا وكسوتنا * ومن يرى خواجنا اللازمة ومن بجى بها فاحذ عقيب قولهم هذا بيده الشريفة ورقة فكتب فيها شيئاً فاعطاها لهم وأمرهم بأن يحفظوها * ولا يكشفها * قال ياتيكم

رجل كبير وهو وكيلي يرى جميع حاجتكم ويأتي كل يوم بلوازكم ثم سافرو في الواقع كان يحيى رجل كل يوم ويرى

[2b]

جميع مصالحيهم وهم لا يدرون من هو ولا المكتوب في القِرطاس ما هو حتى جاء من السقر* وكشفها فوجد وفيها مكتوباً هذين البيتين* ان الذي وجهت وجهي له هو الذي خلفت في اهلي فانه* ارفع مني بهم* وفضله اوسع من فضلي* فعلى مصداق قوله وقدر المزمع معلوم بنطقي صادر منه* يفهم العاقل العارف صاحب الكمالات والمعارف* من هذه القصيدة* البليغة والأزجورة الفصيحة* علوشانه وكمال عرفانه* وسطوع برهانه فلاحاجة الى تفصيله وبيانه* ثم ان هذه القصيدة التي هي منبع البلاغت ومطلع شمس الحكمة* والبراعة لانهاية لأسرارها وخواصها ولا غاية لفضائلها ومناقبها حتى قال بعض شراحها ان فيها الاسم الاعظم وقال بعضهم وحق ان هذه القصيدة مجربة لكشف الكروب والهموم وهي كبريت احمر* و اكسير اعظم في دفع الأخران والغموم* ومادعا بها أحد الا استجيب له باذن الله تعالى* وقال بعض كبار العلماء الشافعية كالامام تقي الدين السبكي رحمه الله تعالى اذا اصابت رجلاً محنة فقرأ هذه القصيدة المباركة بظاهرة كاملة اربعين يوماً وطلب ورعى حاجته وسأله من جناب واهب الامال* قضى الله تعالى حاجته* واصل الى مقصوده* ونقل بعضهم هذا القول عن ابي الحسين يحيى بن العطار وقال غيرهم من الكبار ان لهذه القصيدة المباركة الخواص والمنافع الكثيرة فمن قراء هذه القصيدة بخلوص النية وصفاء الطوية واقفاً على معانيها الجميلة

وعارفاً بنكاتها الجليلة انشرح صدره وعلا قدره* قال الناطم قدس سره الكريم اما

[3a]

بلسانه الكليم واما بجنانه السليم⁹⁸

⁹⁸ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Bizi çirkin yaratılıştan koruyan Allah'a hamd olsun. Salat ve selâm "Sıkıntı! Şiddetle ki açılıp rahatlayasın." diyen peygambere ve ilim yoluna düşenlerin ve mallarını hicret yolunda harcayan ashabı üzerine olsun. Kendisine yardımcı olan mevlâsına karşı fakir olan abd Mustafa b. İsmâeddîn -Allahü Te'ala onu kurb ve yakîn ehli kılsın- der ki: "Yusuf b. Muhammed Ebü'l-Fazl Nahvî'ye ait olan bu kasîdeye -Allahü Te'ala Kudüste olan kabrini nurlandırsın- içerdiği müphem manalar sebebiyle, okuyanlara karışık geldiğinden dolayı, daha kolay anlayabilmelerini sağlamak için Türkçe bir şerh yazmak istedim. Ayrıca bu şerh, kasîdenin daha kolay ezberlenmesi içindir. Fakat maddi imkanlarımın kısıtlı olması cesaretimi kırdı. Bu yüzden tembellik etme ve şerhe başlama arasında gidip geldim. Kardeşlerime danıştım. Beni bu işe yönlendirip, meyl ettirdiler. Bu şerhi yazmama ilhâh ettiler.

Bundan sonra da kasîdenin irabını izah eden, lafz ve manalarını aşikâr eden bir şerh yazmaya niyetlendim. Ulemâların şerhlerinden inciye benzer ibarelere yer verip eserimde zikrettim. Onların eserlerinin fazilet ve keremindeki nurları aldım. İncelikle tasnif ettim ve sevgili için yaydım. Allah'tan ihsanı ve rızasını talep ettim.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ* فَابْتَدَأَ بِالْحَدِيثِ الشَّرِيفِ الْمَرْوَى عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَرَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ تَبَرَّكَ*
وَتَيَمَّنًا وَتَنْزِيلًا* مَنْزِلَةَ الصَّلَاةِ* ضَمْنًا فَقَالَ⁹⁹

Şayet eserimde bir hata görürsen, bunu noksanlık olarak kabul etme. Eserimde benden yana bir kusur, hata ve eksikliğe denk gelenden ricam onu kalemikle düzeltsin ve beni avf örtüsüyle örtün. Allah yardımcısı olandır ve ona tevekkül ederim.

Kerâmet sahibi ve velayetin mazharının yaşadığı yer Tavzer'dir. O (Ebü'l-Fazl) daha sonra alimlerin beldesi Hammâd kalesini vatan edindi. İmam Gazzâlî ile aynı asırdandı. Ahirete irtihali Peygamber Efendimiz (s.a.v) hicretinden 513 sene sonradır. Zamanın büyükleri onun hakkında "bizim diyarımızdaki İmam Gazzâlî gibiydi -Allahü Teâlâ ikisine de rahmet eylesin-" der. Onun kerametlerini rivayet edip çokça ziyarette bulunmuşlardır. O harikulade rivayetlerinden birinde nakl olunur ki:

"Bir gün Hicaz tarafına gitmeye niyetlenir. O sırada ehli ve ailesi ona karşı gelir. "Sen bizi kime bırakıyorsun, bizim ihtiyaçlarımızı kim karşılayacak, bizi kim koruyacak, yiyeceğimizi ve giyeceğimizi nafakamızı kim üstlenecek?" derler. Onların bu sözleri üzerine, mübarek eline bir yaprak alır ve ona bir şey yazıp ailesine verir. Bunun onları koruyacağını söyleyip, açmamaları gerektiğini tembihler. Sonra "Her gün bir adam gelecek. O benim vekilimdir. Sizin bütün ihtiyaçlarınızı karşılayacak." der. Bu söz üzerine sefere çıkar. Her gün bir adam gelir ve onların ihtiyacını karşılar. Onlar gelen adamı tanımazlar ve kağıtta yazılanı da bilmezler. Sonrasında kağıdı açarlar ve bu beyti bulurlar:

أَنَا الَّذِي وَجَّهْتُ وَجْهِي لَهُ هُوَ الَّذِي خَلَقْتُ فِي أَهْلِي
فَأَنَّهُ أَرْفَقَ مِنِّي بِهِمْ وَفَضَّلَهُ أَوْسَعَ مِنْ فَضْلِي

[Ben yüzümü, ehlimi ve ailemi kendisine bıraktığıma döndüm. Muhakkak ki o, aileme karşı benden daha merhametlidir ve onun fazl u keremi benimkinden çok ve geniştir.]

Marifet, kerâmet ve kemâlat sahibi olan bu kasîdenin çok veciz, belîğ ve fesahatli olduğunu bilir. Kasîdenin herhangi bir tafsile ve beyâna ihtiyacı yoktur. Bu kasîde belâgatın menbaıdır. Hikmet güneşinin doğuşudur. Bazı şârihler bu şiirde İsm-i 'Azam'ın zikredildiğini ifade ederler. Dolayısıyla bu kasîdenin üzüntü ve kederi ortadan kaldırdığını söylerler. Her kim ki bununla dua ederse, duasına karşılık bulur. Hatta Şafî mezhebinin alimlerinden İmâm Takiyyüddin Sübkî ne zaman bir adama darlık ve fakirlik isâbet etse, bu kasîdeyi 40 gün okuması gerektiğini, Allah'ın izniyle hacetinin giderileceğini ve maksadına ulaşacağını söyler. Ebu Hüseyin b. Yahya b. Attar "Bu kasîde havastandır, kim ki salih bir niyetle bu kasîdeyi güzel manâlarına ve nüktelerine vakıf olarak okursa Allahü Teâlâ sadrını genişletir ve kadrini yüceltir." der.

⁹⁹ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Yüce ve azîm olan Allah'a hamd olsun. Söze uğurlu ve bereketli olması için Hz. Ali (keremallâhu vechehu ve radiyallâhu teâlâ)'den rivayet edilen ve duanın menzili olan hadîs-i şerifle başlıyorum.

1.

اِسْتَدَى اَزْمَةُ تَنْفَرَجِي
قَدْ اَدَنَ لَيْلُكَ بِاِ بَلَج

[3a]Bu kaşide-i şerife baħr-ı mütedārikdendür. Aşlı sekiz kerre fā‘ ilündür. Şimdi eczāsınıñ ba‘ zısı maḳṭū‘ ve ba‘ zısı maḥbūn olmışdur. Qaṭ‘ ıṣṭılāḥ-ı ‘arūzide vetediñ sākinini ḥazf ve mā-ḳablini iskāna dirler. Ḥabn cüz’üñ şānī-i sākinini ḥazfe dirler. İkişi de fā‘ ilünde müşāhede olunur. Pes bu beytiñ taḳṭī‘ i bilinüp sâ’ir ebyât añâ¹⁰⁰ kıyās olına.

اِسْتَدَى fa‘ lün maḳṭū‘ اَزْمَةُ fa‘ lün maḳṭū‘ مَتْنُ fe‘ ilün maḥbūn فَرَجِي fe‘ ilün maḥbūne olmuş
قَدْ fa‘ lün maḳṭū‘ اَدَنَ fe‘ ilün maḥbūn لَيْلُكَ fe‘ ilün maḥbūndur.

اِسْتَدَى ifti‘ āl bābından şīḡa-i emrdür. *İşteddü’s-sey*’ dinilür kaçan ḳavī vü muḥkem olsa.

اَزْمَةُ ḥarf-i nidāsı maḥzūf münādādur. ¹⁰¹ اَيُّسُفُ اَعْرَضَ āyet-i celīlesinde oldıḡı gibi. feth-i *hemze* ve sükūn-ı *zā* ile şiddet ü miḥnet ü ḳaḥṭa ve ṭarlıḡa ve umūr-ı muḡlaḳaya ve insāna işābet iden henn ü ḡamma daḡı dirler.

اِسْتَدَى emriñ cevābıdır. Ba‘ zıları ¹⁰² اِذَا حُرِّكَ السَّاكِنُ حُرْكَ بِالْكَسْرِ ḳā‘ idesine bināen zarūret-i ḳāfiye içün *cime* kesr ile ḥareke virilüp yā şūretinde taḥrīr olınmışdur dimiş. Ammā şavāb olan تَنْفَرَجِي niñ aşlı تَنْفَرَجِي idi. [3b] Li-ecli’l-cezm nūn düşdi تَنْفَرَجِي ḳaldı.

Ḳā‘ ide: Ḳaçan muzāri‘ emrden şoñra vāḳi‘ olup ve ol emriñ sebebiyyeti ḳaşd olınsa ol muzāri‘ meczūm olur اَكْرَمْنِي، اَكْرَمَكَ gibi. Ve فَرَجُ ḡamm u ḡuşşadan ḥalāş olup mesrūr olmaḡa dirler. Pes اِنْفِرَاج inḳiṣāf ma‘ nāsına olur.

¹⁰⁰ añâ: buña T.

¹⁰¹ “Ey Yusuf! Sen bunu olmamış say.” (Kur’ân, Yusuf 12: 29)

¹⁰² “Sakin bir harf harekeleneceḡi zaman kesre ile harekelenir.”

فَ burada harf-i taḥkīkîdür ve sā'ir me'ānisi kütüb-i naḥviyyeden taleb olına.

أَذْن nuñ'e isnādı¹⁰³ أَنْبَتَ الرَّبِيعُ الْبَقْلُ de olan isnād gibidür. أَذْن medd-i *hemze* ve feth-i *zāl-*ı mu'ceme ile if'āl bābından sığa-i māzîdür. İ' lām ü iḥbār¹⁰⁴ itti dimekdür.

لَيْل gürüb-ı şemsden tülû'ına değin dirler. Nehārîñ zıddıdır. Burada leylden murād kendünde kürüb u gümüm müştedd oldığı mülābese¹⁰⁵ ile kerb ü gamdan isti'āredür.

بَلَج feth-i *bā*-i muvaḥḥade ve *lām* ile şubḥîñ ziyā vü nūrı ma'nāsınadur. Burada meserretten isti'āredür.

Ma' nā-yı Beyt: Ey miḥnet ü şiddet muḥkem ü kavî vü müştedd ol tā münferic ü münkeşif olasın. Zîrā taḥkīk seniñ leyle-i muẓlime gibi olan kürbet ü meşakḳatîñ ziyā'-ı şubḥ gibi olan meserreti haber virüp i' lām eyledi. Pes burada nāẓım ḥazretleri ezmeteye nidā idüp da'vet itmesi mücerred ezmet ü miḥneti kendüye da'vet degıldür. Belki sebeb zıkr-i müsebbibi irāde tarîķi üzere feraḥ ü meserreti da'vetdür.

Bu beyitte şanāyi'-i¹⁰⁶ bedi' iyyeden beş şey' vardur. Evvelkisi iktibāsdur ki mevzūn ve menşūr kelāmîñ Qur'ān ve ḥadîşden mutaẓammın oldığı nesneye dirler. Burada mışra'-ı evvelde oldığı gibi ki bi'-aynihi Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā aleyhi ve sellem*îñ dehān-ı pākizesinde zuhūr-yāfte [4a] olan ḥadîş-i şerîfidür. İmām Suyūṭî *Cāmiu's-Şagîr*inde Ḥazret-i 'Alî *kerrema'llāhu vechehu ve raḍıya'llāhu te'ālā anhudan* mervî olarak taḥrîr buyurmuşdur. İkincisi berā'at-i istihlāldür ki maḳşūda münāsib bed' ü şürū'a dirler. Bu ḳaşıde-i şerîfe āḫirine değin taşfiye-i ḳalb ve tezkiye-i nefis üzere yapılmışdur.

¹⁰³ “Bahar otları yeşertti.”

¹⁰⁴ iḥbār: iḥtiyār E.H.

¹⁰⁵ mülābese: münāsebe E. H.

¹⁰⁶ şanāyi': envā' E.H.

Ve bu evvelki beytiñ me'ālī ebyāt-ı ātiyeniñ me'āline delālet ider. Üçüncisi tıbāḳdur ki lafzen ve ma'nen müteḳābil olan şey'eyni cem'e dirler. Burada اِنْفِرَاج ile اَزْمِه ve اِشْتِدَاد ve اِنْفِرَاج ile اَزْمِه gibi. Dördüncüsü mürā'ātü'n-naẓīrdür ki biri birine mülāyim ü münāsib ü mülāzım elfāzı ityāna dinür. Burada اِشْتِدَاد'ın naẓīri اَزْمِه ve zülmetde لَيْل dahı اِشْتِدَاد'ın naẓīridür. Ve inkişāfda اِنْفِرَاج, اِنْفِرَاج'ın naẓīridür. Beşincisi mezheb-i kelāmīdür. Mıṣra'-ı şānī mıṣra'-ı evvele delīl vāḳi' olmuştur.

2.

و ظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ
حَتَّى يَعْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

ظُلْمَةٌ feth-ile ظَلَامٌ mübtedādur ve ظَلَامُ اللَّيْلِ de olan vāv ibtidā'ıyyedür ve ظَلَامُ mübtedādur. ظُلْمَةٌ e muzāfdur. ظُلْمَةٌ kelimesiniñ ismidür.

ظَلَامٌ muḳaddem ḥaberdür ve zamīri ظَلَامٌ a'ā'iddür.

سُرُجٌ mu'aḥḥar mübtedādur ve bu cümle mübtedā-yı evveliñ ḥaberidür. سُرُجٌ zamm-ı sīn ve zamm-ı rā-i mühmeleteyn ile سِرَاج kelimesiniñ cem'idür. سِرَاج kesr-i sīn ile enver olan çerāḡa dirler.

ظَلَامُ اللَّيْلِ den murād 'alā ṭarīḳi'l-isti'āre eyyām-ı meṣā'ibdür. Ve سُرُجٌ dan murād eşnā-yı eyyām-ı meṣā'ibde olan elṭāf-ı ḥafıyye ve tesliyāt-ı müte'addidedür.

حَتَّى intihā-yı ḡāyete mevzū'dur. Harf-i 'atf da olur.

[4b] يَعْشَاهُ şīḡa-i muzāri'dür ve zamīri bāriz ظَلَامٌ a'rāci'dür ve يَعْشَاهُ ye'ti ma'nāsınadır.

أَبُو السُّرُجِ، يَغْشَى، nın fā' ilidür ve şemsiñ künyesidür. Kamer ve sā'ir kevākib-i neyyireniñ nūri şemsden müstefād olmağla أَبُو السُّرُجِ dinildi. Zīrā neyyire-i a' zamdur. Burada أَبُو السُّرُجِ'dan murād elṭāf-ı celiyyedür.

Ma' nā-yı Beyt: Zālām-ı leyliñ kevākib-i münevveresi vardur. Hattā aña ebū's-süruc olan şems gelür ve ol zülmeti maḥv u izāle ider. Ya' nī meşā'ib eşnāsında ni' am-ı ilāhiyye ve elṭāf-ı Rabbāniyye-i ḥafiyye vardur. Ol sebep ile zülmet-i ğamm u keder bir miqdār gider. Ba' dehu elṭāf-ı celiyye zuhūr idüp zülmet-i ğamdan eşer qalmaz demek olur.

Bu beyitte şānāyi'-i bedī' iyyeden dört şey' vardur. Biri سُرُج ile أَبُو السُّرُجِ beyninde cinās-ı tāmdu ve biri reddü'l-'acüz 'ale'ş-şadrdu ki سُرُج mışra'-ı evveliñ āḫirinde أَبُو السُّرُج mışra'-ı şāniniñ āḫirinde vāki'dür ve biri elfāzı miyānında mūrā'ātü'n-naẓīrdür ki ظَلَامٌ 'a أَبُو السُّرُجِ، وَ ظَلَامُ اللَّيْلِ ve سُرُج ve أَبُو السُّرُجِ biri birilerine naẓīrdür ve biri tıbāḳdu ki ظَلَامُ اللَّيْلِ ve سُرُج a muḳābildür.

3.

و سَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ
فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ نَجَى

سَحَابُ 'da olan vāv' āṭıfedür. سَحَابُ mübtedādur, الْخَيْرِ kelimesine muzāfdur. سَحَابُ fetḥ-i sīn-i mühmele ile bulut, ebr ma'nāsına ism-i cinsdür. Vāḥidi سَحَابَةٌ'dür. Me'ḥazı sükūn-ı ḥā ile olan سَحَب'dür. سَحَب cerre dirler. سَحَاب'ın ba' zısı ba' zısını cerr itdüğinden dinilmişdür. خَيْر şerriñ zıddıdır. İnsāniñ rağbet itdigi nesneye dirler.

لَهَا muḳaddem ḥaberdür ve zāmīri سَحَاب'a rāci'dür.

[5a] مَطَر' da olan tenvīn tenvīn-i teksīr yāḥud tenvī'dür. مَطَر mu'aḥḥar mübtedādur ve bunun cümlesi mübtedā-yı evveliñ ḥaberidür. Mübtedā-yı evvel ma'a ḥaberihī beyt-i evvelde olan ظَلَامٌ üzere 'aṭf olınmışdur.

فَإِذَا جَاءَ'de olan *fā* şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. إِذَا zarf-ı zamān-ı müstakbeldür. Ekseriyyen ma' nā-yı şartı mutaḥammındur ve muḥaḳḳaḳ vukū' ı müreccaḥ olan emrde isti' māl olunur ve gāh olur ki إِذ gibi zarf-ı zamān-ı māzide i' māl olunur.

إِذَا'nın muzāfun ileyhidür. جاء'niñ fā' ilidür. Ve cümle-i إِيَّان kesr-i *hemze* ve teşdīd-i *bā*-i muvaḥḥade ile vaḳt ü zamān ma' nāsınadır. ¹⁰⁷ أَكَلِ الْفَاكِهَةَ فِي إِيَّانِهَا dinilür kaçan vaḳt ü zamānında ekl eylese.

تَجَى, *cā'e yecī'u*'dan şīḡa-i muzāri'dür. Müstetir olan fā' ili سَحَاب'a 'ā'iddür. Pes aşlı *hemze* ile تَجَى olup zarūret-i ḳāfiye için *hemze* ḥazf olınmışdır.

Ma' nā-yı Beyt: Daḡı seḥāb-ı ḡayrın maṭar-ı ' azīmi yāḡud bir türlü yaḡmurı vardır ki yaḡdıḡda ḡōñil arzında olan ḡamm ü keder ḡas u ḡāṣāḡını giderir. Lākin الْأُمُورُ مَرْهُونَةٌ ¹⁰⁸بِأَوْقَاتِهَا me'ālince cemī' emriñ peṣīrā-yı ḡuṣūli vaḳtiniñ gelmesine tevaḳḳuf ider. Pes vaḳti geldikde seḥāb-ı ḡayr gelür ve raḡmet yaḡmurını yaḡdırur. Nā-ümmīd olmaḡ revā deḡildür.

Bu beyitte şānāyi'-i bedī'iyeden mūrā'ātü'n-naṣīr vardır. سَحَاب ve مَطَر biri biriniñ naṣīridür.

Nāzım *ḡuddise sırruhunuñ* kerāmetindendür ki bu beytiñ şerḡını taḡrīr iderken bir maṭar-ı ' azīm bārīde oldı ki müteḡayyirü'l-¹⁰⁹uḳūl idi. Fī 17 Rebī' u'l-evvel sene 1180.

4.

وَقَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ
لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ وَالْمَهْجِ

¹⁰⁷ “Meyveyi vakti ve zamanında ye.”

¹⁰⁸ “Her iş vaktine bağlıdır.”

¹⁰⁹ 23 Ağustos 1766.

[5b] فَوَائِدُ مَوْلَانَا da olan *vāV* ‘atıfedür. فَوَائِدُ mübtedādur mā-ba‘dına muzāfdur. مَوْلَا dahı mütekellim zamīrine muzāfdur. فَوَائِدُ, فَوَائِدُهُ niñ cem‘idür. İnsāna hāşıla olan ziyādeye ve her şey’iñ nef‘ine dirler.

مَوْلَا seyyid ü nāşır ma‘nāsınadır.

جُمْلُ mübtedāniñ haberidür. Mübtedā *ma‘a haberihi* سَحَابُ الْخَيْرِ üzerine ‘atf olunur. جُمْلُ, جُمْلُهُ niñ cem‘idür envā‘-ı keşire ma‘nāsına.

الْأَنْفُسُ de olan *lām* جُمْلُ kelimesine müte‘allıkdur. Ve سُرُوحُ kelimesiniñ الْأَنْفُسُ kelimesine izāfeti şıfatıñ mevşūfa izāfeti kabilindendür. Taqdīri السُّرُوحَةُ dimekdür. سُرُوحُ zammeleriyle *seraḥa*, *yesraḥu* dan maşdardur. *Seraḥte*’d-dabbete dinilür kaçan dābbeyi otlağa gönderseñ. Nāzım ḥazretleri ḥuḏūḏ-ı nefsanıyye ve lezā’iz-i cismanıyyeyi taleb iden kimesneyi otlağa giden ḥayvāna teşbīh ider.

الْأَنْفُسُ, أَنْفُسُ kelimesiniñ cem‘idür ve أَنْفُسُ ‘inde’ş-şūfiyye iki ma‘nāyadır. Biri zāt u ḥaḳīḳat ve biri insāniñ nefsi-i nāṭıḳası ma‘nāsınadır. İmām Kuşeyrī ḥazretleri risāle-i şerīfesinde buyurur ki lügatde şey’iñ nefsi vücūdı dimekdür. Ve şūfiyye ‘indinde nefsi ıtlāk katında vücūd u elḳābı mevzū‘a murād değıldür. Belki nefsi ile evşāf-ı ‘abdden ma‘lūm ve ef‘āl ü aḥlākından mezmūm olan şey’i murād iderler. Pes evşāf-ı mezmūme ile mevşūfe olsa nefsi emmāre dirler. Ve ğālibā şalāḥ ve ba‘zı kerre ḥaṭā ile olup kendüyi levv itdirene nefsi levvāme dirler. Ve zikru’llāh ü maḥabbet-i Ḥaḳḳ ile sükūnet ü ṭamānīnet ḥāşıl idene nefsi muṭma’inne dirler. Ve aḥkām-ı ilāhiyyeye imtişāl ile bi’l-cümle kendüsinden mekrūhāt gidüp Ḥaḳdan ne gelse rāzı olana rāziye dirler. [6a] Ve Ḥazret-i Ḥaḳḳ celle vü‘alā andan rızā-dāde oldığı cihetden marziyye dirler.

Ve الْمُهْجُ, الْأَنْفُسُ üzerine ma‘tūfdur.

مُهَج zamm-ı *mīm* ve feth-i *hā* ile مُهَج'e niñ cem' idür. Kāmūsda مُهَج dem ve hāşşaten dem-i kalb ü rûh ma' nâlarına geldüğü meşûrdur. Ammâ burada murâd rûhdur ve rûhuñ tafşîli kütüb-i kelâmiyyeden taleb olına.

Ma' nâ-yı Beyt: Bizim nâşır u mu' in ü seyyidimiz olan Cenâb-ı Hâzret-i Hâkķ celle vü' alânıñ ¹¹⁰لَا تُحْصُوهُا وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا kavlı-i şerîfi üzere fevâ'id ü ' atâyâsı enfüs-i sürûha ve ervâha vefîre vü keşîredür. Ba' zı nüsaħda سُورُوح yirine *şim*-ı mu' ceme ile سُورُوح vâkı' olmışdur. سُورُوح , سُورُوح kelimesinün cem' idür. Buña göre ma' nâ-yı beyt seyyid ü nâşırımız olan Cenâb-ı Hâzret-i Hâkķ celle vü' alânıñ fevâ'id ü ni' amı enfüs ü ervâhıñ şürûhı ya' ni inşirâhları içün vefîre vü keşîredür ve bu inşirâhıñ ' alâmeti dâr-ı ğurûrdan tecâfî vü dâr-ı sürûra rücû' ide. ¹¹¹وَمُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا sırrına mazhar olup müsta' idd ola. Bu ise imânıñ kalbe duĝûl ü sereyânına tevaķķuf ider.

Bu beyitte أَنفُس ile مُهَج arasında mürâ' atü'n-naẓîr vardur.

5.

وَلَهَا أَرْجٌ مُخَيِّ أَبَدًا
فَأَقْصِدْ مَحْيَاكَ الْأَرْجَ

وَلَهَا'da olan *vāv* ' atıfedür ve *lām* muķadder حَاصِل kelimesine müte' allıķdur ve zamîri فَوَائِد'e ' ā' iddür. *Cār ma' a' l-mecrūr* muķaddem haberdür.

أَرْج mu' aħķhar mübtedādur. أَرْج fethâlarıyla ' anber ü misk¹¹² ve bunlarıñ emşâli râyiḥâ-i tayyibelü nesnelerinñ koķusına ve intişârına dirler.

¹¹⁰ "Allah' ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız." (Kur'ân, Nahl 16:18)

¹¹¹ "Ölmeden evvel ölünüz." (Hadîs-i şerîf)

¹¹² misk:müşķ E.H.

ve nefha-i kudsiyye ve hayāt-ı ebediyyeniñ menba‘ ü ma‘ dinleri ¹¹⁴ anlardır didi. Haqqā ki bu irādelere göre ma‘ nā-yı beyt bi-naẓīr olur *te’emmel*.

Bu beyitte şānāyi‘ -i [7a] bedī‘ iyyeden iktibāsdan ğayrı مُحْيٍ ile مَحْيٍ miyānında cinās-ı muḥarref vardır.

6.

فَلَرُبَّمَا فَاضَ الْمَحْيَا
بِحُورِ الْمَوْجِ مِنَ اللَّجَجِ

فَلَرُبَّمَا’da olan *fā* şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. Ve *lām* ibtidā’iyyedür ve mā kāffedür رَبِّ’yi ‘amelden men‘ idüp lağv ider. Bu cihetden fi‘le de dāḥil olur. رَبِّ Kamūsda ve Cevherīde meşṭürdür ki nekre üzerine dāḥil olur. Harf-i ḥāfızdur ve müšetedd ü muḥaffef i‘māl olunur ve gāḥice *tā* lāḥik olup رَبَّة’dirler ve ba‘dinde fi‘l ile tekellüm mümkün olsun için *mā* lāḥik olur. ¹¹⁵ رَبِّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا āyet-i celīlesinde olduğu gibi. Bu رَبِّ’niñ tafşili ve meā‘nī-i uḥrā kütüb-i naḥviyyeden taleb olına.

فَاضَ *fāza yafīzu’dan* şīğa-i māzīdür. *Fāze’l-mā’* dinilür kaçan şu çok olup seyelān itse.

الْمَحْيَا taḥdīren merfū‘ فَاضَ’nıñ fā’ ilidür. Ve مَحْيٍ’nıñ ma‘ nāsı beyt-i sābıkda mürūr itdi.

بِحُور’da olan *bā* muṣāḥabet yāḥud ta‘diye ma‘ nāsına. İkincisi maḳāma münāsibdür. بِحُور, بِحُور’iñ cem‘ idür. بَحْر berriñ zıddıdır. Ve مَوْج, بِحُور’e muzāfdur.

مَوْج, بِحُور’den hevā vāsıtasıyla mürtefī‘ olan şuya dirler. Ḥattā الْمَوْج dinilür kaçan şuyı mürtefa‘ olup muzṭarib olsa.

¹¹⁴ ma‘ dinleri: ma‘ dūdları E.H.

¹¹⁵ “İnkār eden kimseler arzu edeceklerdir.” (Kur’ân, Hicr 15:2)

لَجَجْ de olan مَنْ beyāniyye olup muḳadder صِلْ'ya müte' allıkdur ve maḥzūf olan müte' allıkıyla المَوْجْ 'niñ şıfatıdır.

لَجَجْ , لَجْجْ'niñ cem'idür. لَجْجْ mu'zam olan şuya dirler. Ḥafı olmaya ki beyt-i sābıkda maḥyādan irāde olan ma' nā burada murād olunursa nāzım [7b] ḥazretleri maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan pīr-i kāmili vü 'ārif ve aşlı kendinde mā'-i keşiri olup ve keşretinden etrāfına seyelān ü cereyān iden vādiye teşbīh eylemiş olur. Ve bu bunlarıñ¹¹⁶ miyānında vech-i şebēh vādiniñ seyelān iden mā'-i cārīye maḥall ü mecrā olması olur. Ve maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan 'ārif-i bi'llāhiñ āb-ı ḥayāt-ı 'ulūm u me'ārif menba' olmasıdır ve müşebbeḥi ṭayy idüp lāzımı olan feyzi zıkr eyledi. Ve maḥyāyı vādiye teşbīhe isti'āre-i mekniyye ṭarīki üzere olup feyzi kendüye işbātı isti'āre-i taḥyīliyye olur. Ba' dehu maḥyā-yı mezkūrden zūhūr iden 'ulūm u esrārı ve feyezān iden me'ārif ü envārı isti'āre-i aşıyye-i muşarraḥa ṭarīki üzere temsīl ve ber-sebīl-i isti'āre-i müreşşaḥa mübālağa ḳaşd idüp mevc-i luceci işbāt eyledi. Pes maḥyādan beyt-i sābıkda murād olan ma' nā burada murād olup bāniñ ta'diye ma'nāsına olduğına göre.

Ma' nā-yı Beyt: Dimek olur ki vaḳtā ki ey ṭālib-i her-kemāl sen emr-i mezkūre imtişāl idüp ol rāyiḥa-i ṭayyibe-i rūḥāniyyeniñ zamān-ı ḥayāt ve maḥall-i nefahāti olan 'ālim-i Rabbānī ve 'ārif-i Şamedānī ṭarafına şıdḳla ḳaşd ü teveccüh idesin. Pes taḥḳīḳ ol zamān-ı ḥayāt ve maḥall-i nefehāt olan lucec-i Raḥmānī ve raḥmet-i ilāhiden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütemevviceyi ya' nī fuyūzāt-ı mütekāşire ve 'ulūm u me'ārif-i mütevāfireyi saña ifāza eyler ve muşāḥabet ma'nāsına olduğına göre ma' nā dimek olur ki ol maḥall-i nefahāt-ı ḳudsiyye lucec-i Raḥmāniyyeden ḥāşıla olan me'ārif-i mütemevvice buḥūrına mültebis ü muşāḥib olduğu hālde me'ārif ü esrārı çok feyz ü nişār eyler.

[8a] Bu beyitte مَوْج ile بَحُورْ ile لَجَجْ miyānında mürā'ātü'n-naẓīr vardır.

¹¹⁶ bunların: sırrıñ E.H.,T.

7.

وَالْخَلْقُ جَمِيعاً فِي يَدِهِ
فَذُو سَعَةٍ وَذُو حَرَجٍ

وَالْخَلْقُ da *vāv* ibtidā' iyyedür. الْخَلْقُ mübtedādur. خَلَقَ maşdar mebniyyü'l-mef' üldür maḥlūk ma' nāsına. Cemī' an ḥāliyyet üzere manşūbdur.

جَاءَ الْقَوْمُ جَمِيعُهُمْ¹¹⁷ dirler, küll ma' nāsına. *küllühüm* ile ma' nā virirler.

فِي يَدِهِ de maḥzūf olan müte'allıkıyla mübtedānıñ haberidür. Mübtedā *me'a haberihi lā maḥalle lehu mine'l-i'rāb* cümlesi müste'nefedür.

يَدٍ lügatde zātī'l-eşābi' olan cārihanıñ ismidür. Te'vīlātda kuvvet ü kudret ma' nāsını virirler. Nitekim ¹¹⁸يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ āyet-i celīlesinde kudretü'llāh ile te'vīl eylediler. Burada daḥı kudret ü taşarruf ile te'vīl olunur.

فَذُو da *fā* tafşiliyyedür. ذُو lafzen merfū' mübtedā-yı maḥzūfuñ haberi olup سَعَةٍ kelimesine muzāfdur. Taḳdīrī¹¹⁹ فَبَعْضُهُمْ ذُو وَسَعَةٍ بَعْضُهُمْ ذُو حَرَجٍ dimek olur. Ve ذُو, ذُو nuñ cem'idür, şāhib ma' nāsına.

سَعَةٍ feth-i *sīn*-i mūhmele ile yesār ü ğinā ma' nāsına. *Vese'a yese'*udan maşdardur muzāri'inde *vāv*, *yā*-ı meftūḥa ile kesr-i muḳaddere miyānında vāki' oldığı içün ḥazf olup aña tebe' iyyetle i' lāl ve vāvı ḥazf olındı.

¹¹⁷ "Topluluğun tamamı geldiler."

¹¹⁸ "Allah'ın eli onların elleri üzerinedir." (Kur'ân, Fetih 48:10)

¹¹⁹ "Onların bir kısmı kuvvet bir kısmı da zahmet sahibidir."

ذُو سَعَةٍ , ذُو حَرَجٍ üzerine ‘atf olunur. ذُو و سَعَةٍ de olan tenvînler tenvî‘ ü teksîri ifâde içündür.

حَرَج fetḥalarıyla zîk ü zahmete dirler.

Ma‘ nâ-yı Beyt: Cemî‘ an maḥlûḳ ol seyyid ü nâşırımız olan Allahıñ yed-i ḳudretinde [8b] maḡlûb ve ḳabza-i taşarrufında taḳallûb¹²⁰ olunurlar. Pes bunlarıñ ba‘ zısı ğınâ vü vûs‘ at ü rāḥat şāḥibleri ve ba‘ zısı ḥarac ü zahmet ve cehl ü mażarrat şāḥibleridür. Pes Allāhu te‘ ālā maḥlûḳātında ḥikem-i bālīḡası üzere keyfe-mā-yeşā‘ taşarruf idüp وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ¹²¹ ḳavl-i şerîfi mişdāḳınca ‘ilm-i ezeliinde ğınâ vü şervete müsta‘ idleri faḳîr ü ḥor idüp rûsvāy eylemedi ve faḳr ü fāḳaya müstaḥıḳları ğanî ḳılup ni‘ am ü erzāḳını anlara başt idüp ṯāġî vü bāġî kılmadı. يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ¹²²

Bu beyitte şanāyi‘-i bedi‘ iyyeden cem‘ ü tefrîḳ vardır ki iki nesneyi ibtidā‘en ḥükm-i vāḥidede cem‘ idüp soñra arasını farḳ itmeġe dirler. Burada nâzım ḥazretleri iki kısım olan ḥalkı cemî‘-i ḥalk Allāhü te‘ ālānıñ yed-i ḳudretindedür diyü cem‘ idüp ba‘ dehu ba‘ zısı se‘ a ve ba‘ zısı ḥarec şāḥibleridür diyü tefrîḳ eyledi. Ve سَعَةٍ ve حَرَجٍ miyānında şan‘ at-ı ṯibāḳ vardır.

8.

وَنُرْوِلُهُمْ وَ طَلُوعُهُمْ
فَعَلَى دَرَكٍ وَعَلَى دَرَجٍ

¹²⁰ taḳallûb: muḳallib E.H.

¹²¹ “Şayet Allāh kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediġi ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir. (Kur’ân, Şûrâ 42:27)

¹²² “Allah dilediğini ve arzu ettiğini hükmü yerine getirir.”

وَنُزِّلُهُمْ de vāv ibtidā'ıyyedür, نُزِّلُهُمْ mübtedādur. نُزُل cismiñ taraf-ı a' lādan esfele naql ü hareketine dirler.

وَطُلُوهُمْ üzerine ' atf olunur. طُلُو cismiñ esfelden a' lāya şu'ūd u ' urūcına dirler ve cem' zamīrleri beyt-i sābıkda olan خَلَق'a rāci' dūr ve zamīrleriñ mīmli tekmil-i vezn için işbā'-ı zamme ile kırā'at olınmalıdır.

فَعَلَى mübtedānıñ haberidür. فَعَلَى da [9a] olan فَاه نُزِّلُهُمْ de muḳadder olan اَمَّا'nıñ cevābıdır¹²³ didiler. Egerçi tefrī'ıyyedür dinilse دَخَلْتُ مَكَةَ فَالْمَدِينَةَ بَيْنَ الدُّحُولِ فَحَوْلَ ¹²⁴ de olan فَاه gibi hoş olurdı. Ba' zı nüsaḥda iki yerde عَلَى yirine إِلَى vāki' olmuştur.

فَعَلَى fetḫalarıyla فَاه'nıñ cem' idür. فَاه'nıñ aḫşāsına dirler. Ba' zıları ism-i cinsdür نُزِّلُهُمْ kelimesine muṭābaḳat için cem' dinilmiş didi.

عَلَى فَاه üzerine ' atf olunur. فَاه fetḫalarıyla فَاه'nıñ cem' idür, mertebe-i mürtefi' aya dirler. Bu sebebdan şūfiyye ḥazaratı ehl-i nārıñ menāziline derekāt ve aşḫāb-ı cennetiñ merātibine derecāt ıtlāḳ eylediler.

Ma' nā-yı Beyt: Maḥlūḳatıñ nüzülları ve tulū'ları ba' zısınıñ derekāt-ı nār üzere yāḥud nāra ba' zısınıñ derecāt-ı cinān üzere veyāḥud derecāt-ı cinānedür. Dā'imā kār-ı ilāhī kimini def' ve kimini ḥafz itmekdür. Zirā maḥlūḳatıñ ba' zısı er-Rāfi' isminiñ maḫḫarı ve ba' zısı el-Ḥāfiẓ isminiñ maḫḫarı vāki' olmuştur. Derk-i nāra nüzül ideniñ birisi re'isü'l-münāfiḳin ' Abdullah bin Übeyy bin Selül gibi ki Resül-i Ekrem Nebiyy-i muḫterem *ṣalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* bir gün mescid-i şerifde aşḫāb-ı güzīn *riḍvāna'llāhu te'ālā 'aleyhim ecma'in* ile oturlar iken bir hadde ya' nī ḳa' r-ı zemīne bir cism-i şaḳīlīñ

¹²³ cevābıdır: haberidür E.H.

¹²⁴ "İlk olarak Mekke sonrasında ise Medine'ye girdim. Ed-Dehül ile Hamvel arasında bulunan dalgalı kumlardaki(...)"

vuķū‘ı şavtını istimā‘ eylediler. Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* 125” didiler. Resul-i Ekrem 126”الله و رَسوله اَعْلَمُ“ buyurduklarında aşşāb-ı kirām “اَتَدْرُونَ مَا هَذَا” 127 buyurdu. “هَذَا صَوْتُ حَجْرٍ كَانَ عَلَى شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَسَقَطَ فِيهَا مُنْذُ سَبْعِينَ سَنَةً يَهْوَى وَالْآنَ وَصَلَ إِلَى قَعْرِهَا” Meğer ol demde kāsıyü’l-ķalb [9b] olan ĥabīs-i mesfūruñ ‘ömri yetmişine bālīg ü vāşıl olup ka‘r-ı nāra nāzil olmuş-idi. Ma‘lūm buyurıla ki bu işārāt-ı nebeviyye ne ‘acībdür ki naşş-ı 128”ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً” mesfūrdan ĥacer ile ta‘bīr buyurup 129”فَسَقَطَ فِيهَا مُنْذُ سَبْعِينَ سَنَةً” kavl-i kerīmi mışdāķınca ķalbiniñ kāsvetine işāret buyurdu. şerīfiyle ‘ömriniñ yetmişe bālīg olduğına, toğdıgı günden yetmişine varınca nāra tedellīsini mūcib olan nifāķda teraķķī üzere olduğına işāret buyurdu ve işitilmek şānından olmayan emr-i ma‘nevī ki ka‘r-ı nāra sūķūtını istimā‘ dur anı işidüp ĥaber virdi. وَالْآنَ 130”وَصَلَ إِلَى قَعْرِهَا” naşş-ı kerīmi üzere 131”إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ” kavl-i şerīfiyle henüz derk-i nāra ya‘nī ka‘r-ı nāra vuşūline işāret buyurdılar *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Kezā zekerehu üstādunā ‘allāmetü’ş-şeyĥ İbrāhīmü’l-Ĥalebī medda’llāhu te‘ālā zıllıhu fī şerhi manzūmetihi fī‘s-Sīre.*

Bu beyitte şānāyi‘-i bed‘iyyeden نَزُول ve طُلُوع ve دَرَكَ ve دَرَج miyānlarında tıbāķ vāķi‘ olmuşdur ve دَرَكَ ile دَرَج lafzlarında cinās-ı lāĥik vardır ve نَزُول ve دَرَكَ’e nāzır ve طُلُوع, دَرَج’e nāzır olup leff ü neşr-i müretteb vardır.

9.

وَمَعَاشُهُمْ وَعَوَاظُهُمْ
لَيْسَتْ فِي الْمَشَى عَلَى عَوَجٍ

125 “Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?”

126 “Allah ve onun Resûl’i bilir.”

127 “Bu gürültü, yetmiş seneden beri yuvarlanıp şu anda Cehennem dibine düşen taşın gürültüsüdür.” (Hadīs-i Şerīf)

128 “Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır.” (Kur’ân, Bakara 2: 74)

129 “Yetmiş sene önce düştü.”

130 “Şimdi dibine ulaştı.”

131 “Şüphe yok ki münafıklar cehennem en alt katındadırlar.” (Kur’ân, Nisa 4:145)

وَمَعَايِشُهُمْ de *vāV* ‘atıfedür ve مَعَايِشُهُمْ mübtedādur. Ve معاش, معيشت kelimesiniñ cem‘ idür, geçinecek nesneye dirler, ta‘ām ü şerāb ü libās ve bunlarıñ emsālî gibi. Ve معاش hemze ile kırā’at olınmağ şāz dur ve ba‘zıları “hemze ile [10a] kırā’atı lahdur zīrā bunuñ yāsı nefsi kelimedendür صَحَائِفْ ve عَائِشَة gibi degildür” demiş.

وَعَوَاقِبُهُمْ üzerine ma‘tūfdur ve zamīrleri خُلُقْ’a rāci‘dür. عواقب, عاقبت kelimesiniñ cem‘ idür, āḥir-i kār ma‘nāsına. ‘Āḳıbet-i emr dirler her şey’in şonuña; sa‘ādet ü şaḳāvet gibi.

لَيْسَتْ tecevvūzen ef‘āl-i nāḳışadan fi‘ildür. Taḥḳıke göre edāt-ı selbdür.

في المشي de *ta‘rīf* muzāfun ileyhdn ‘ivaždur. Taḳdīri *fī-meṣīhā*dur. مشي maşdardur, yürümek dimekdür.

على عوج maḥzūf olan müte‘allıḳıyla لَيْسَتْ fi‘iliniñ haberidür. Bu cümle maḥallen merfū‘ mübtedāniñ haberidür. Ba‘dehu mübtedā *ma‘a ḥaberihī* beyt-i sābıḳda olan نَزُولُهُمْ ḳavline ‘atf olunur. عوج kesr-i ‘ayn-ı mūhmele ile egrilik ü inḥirāf¹³² ma‘nāsına. Burada murād istiḳāmetiñ zıddıdır.

Ḥafī olmaya ki nāzım *ḳuddise sırruhu* me‘āyiş ü ‘avāḳıbı isti‘āre-i mekniyye tarīḳi üzere insāna teşbīh idüp müşebbehün bihiñ lāzımı olan meşyi müşebbehe ber-sebīl-i isti‘āre-i taḥyīliyye işbāt eyledi. Beynlerinde vech-i şebēh ü cāmi‘ budur ki insān ‘alā vechi’l-istiḳāmeti ve’s-selāmeti yürüdiği gibi me‘āyiş ü ‘avāḳıb daḥı şey’en-fe-şey’en vaḳt-be-vaḳt min ḡayri ‘ivec ḡyā yürür gelür.

¹³² inḥirāf: aḳsaḳlık E.H.

Ma' nā-yı Beyt: Maḥlūḳatıñ dünyāda ma' išetleri ya' nī ma' am ü melbesleri ve bunlarıñ emsāli ḥālleri ve āḥiretde āḥir ü āḳıbet-i kārları ya' nī sa' ādet ü şaḳāvetleri olan aḥvāl ü evşāf kendülere meşy u vuşūlde ' ivec ü inḥirāf üzerine degildür. Belki istikāmet üzeredür ki bunlar muḳadderāt-ı ilāhiyye olmağın evḳāt ü sā' ātinde kendülere teveccüh ü vuşūl bulur. Nāzım ḥazretleriniñ bu beyitten ve beyt-i sābıḳdan murādı ' abdiñ ḥavf ü recā miyānında olup [10b] ḳazā-yı ilāhiyyeye teslīm ü rızā vü tevekkül talebinde olmasına tenbīhdür.

10.

حَكْمٌ نُسِجَتْ بِدِي حَكَمَتْ
ثُمَّ انْتَسَجَتْ بِالْمُنْتَسِجِ

هـى حَكْمٌ عَظِيمَةٌ¹³³ mübtedā-yı maḥzūfuñ haberidür ve tenvini tenvīn-i ta' zīmdür. Taḳdīri¹³³ dimekdür. Ve mübtedā-yı maḥzūf olan هـى kelimesi سَعَهُ ve حَرَجٌ ve نُزُولٌ ve طُلُوعٌ ve مَعَايِشٌ ve عَوَاقِبٌ¹ mezkūrāta rāci' dūr. حَكْمٌ kesr-i ḥā-ı mühmele ve feth-i kāf ile حَكْمَةٌ kelimesiniñ cem' idür. حَكْمَةٌ ' ilm ü Ḳur'ān ve ' adl ü nübüvvet ve Ḥaḳḳ'a muvāfiḳ olan kelām ü ḥikem ma' nālarına geldügi Ḳāmūsda meşṭürdur. Ve أَحْكَمُهُ عَنْ كَذَا, حَكْمَةٌ, dan me' ḥūzḍur anı şundan men' itdi dimekdür, zīrā ḥikmet şāḥibini neḳāyışdan men' ider. Beyzāvī ḥazretleri "ḥikmet ' örf-i ḥükemāda استكمال النفس الأنسانية باقتباس النظريات وكسب الملكة التامة والمداومة على 134 الافعال الفاضلة البشرية" demiş. Beyzāviniñ zıkr itdügi ta' rīf ḥikemu'llāha şāmil oldıḡıçün Seyyid Şerīf ḳuddise sırruhu demiş ki "ḥikmet eşyāya kemāhī ' ilmdür ve ol ' ilm ile kemā-yenbaḡi ' ameldür". Burada ḥikemden murād muḳadderāt-ı ilāhiyyedür.

نُسِجَ zamm-ı nūn ile fī'l-i māzī-i meḥūldür. Maḥallen merfū' حَكْمٌ' iñ şıfatıdır. نُسِجَ ṭoḳumaḳdur. نُسِجَ النُّوبِ dinilür ḳaçan şevbi ṭoḳısa ve yāḥud örse.

¹³³ "O ulu bir hikmettir."

¹³⁴ "İnsanın ruhunun kemāle ermesi diğەر nazariyelerden iktibas yapmasına ve devamlı olarak beşerî surette erdemli fiillere uygun davranmasıyla olur."

يُدِّىٰ kelimesine müte‘allıkdur. يَدِّىٰ kudret ü taşarruf ma‘nāsınadır. Bu ma‘nā sebķ itdi idi.

حَكَمْتُ fetħalarıyla fi‘l-i māzīdür şan‘at¹³⁵ ma‘nāsına ve maħallen mecrūr ید’in şıfatıdur yāħud maħallen merfū‘ حکم’ün [11a] şıfatıdur.

ثم terāħī-i rütbe içün olup نَسَج’den انتِسلَج’in rütbesiniñ te‘aħħurını ifade ider, ma‘lūlūñ ‘illetden te‘aħħurı gibi.

انتَسَجَتْ taħtında olan zamīri حکم’e rāci‘dür. نَسَج mezkūruñ ifti‘ālinden māzī-i muṭāvi‘dür.

بِالْمُنْتَسِج’de bā انتَسَجَتْ kelimesine müte‘allıkdur. مُنْتَسِج ism-i fā‘ıldür, mu’telif ma‘nāsına. Ve مُنْتَسِج’den murād Allāhu te‘ālānıñ ‘ālemi ħalkıdır ki qazā vü qader tār [u] pūdı ile her biri müntesic ü mu’telif olmışlardır. Ĥaṭi olmaya ki nāzım *ħuddise sırruhu* isti‘āre-i mekniyye tarīķi üzere maħlūķātıñ ĥikem-i ilāhiyye ile min ciheti’l-irtifā‘ ve’l-inħifāz iħtilāṭ u itilāflarını ve andan münfa‘il ü müte’eşşir olmalarını nesc olınan ĥuyūṭa teşbīh idüp ber-sebīl-i isti‘āre-i taħyīliyye müşebbehün bihiñ mülāyimi olan نَسَج’i müşebbeh olan حکم’e işbāt eyledi. Müşebbehün bih olan nesc ü ĥuyūṭıñ mülāyimi olan yed lafzı terşih olur.

Ma‘nā-yı Beyt: Ol sa‘a vü ĥarec ü nüzül ü ṭulū‘ u me‘āyiş ü ‘avākıb ü istikāmet ü ‘ivac-ı mezkūrāt ĥikem-i ‘aẓıme ve muḳadderāt-ı feħīmedür ki eşyā-yı mezkūreniñ cem‘isi üzerine mutaşarrıfe olan yed-i ĥudretiyle nesc olındı ve taḳdīr ü tertīb kılındı. Şoñra müntesic ü mu’telif olan maħlūķāt ile ol muḳadderāt müntesic ü mu’telif oldı. Ya‘nī semavāt ü arzını ve arasında olan maħlūķātı ezelde taḳdīr eyledigi ĥikem-i ‘aẓıme ve muḳadderāt-ı cesimesi üzere bī-kem ü biş icād idüp ol muḳadderāt-ı ezeliyye bu maħlūķāt ile müntesic ü mümtezic oldı. Bunlar daħı tār [u] pūdıñ i’tilāf ü intisācı gibi muḳadderāt-

¹³⁵ şan‘at: qaḍat R.

ı ezeliyye muḳteziyātıyla bir rütbe mümtezic ü müntesic [11b] oldılar ki ezelde yed-i ḳudretiñ nesc eylediği ḥikemden birün olup aṣlā ve ḳaṭ‘ ā kār-ı āḥere ḳādir olmadılar ve ezelde müntesic oldukları tertıbden ḥurūc itmediler.

Bu beyitte ṣanāyi‘ -i bedi‘ iyyeden حَكَمَتْ ile حَكَمَ arasında cinās-ı muḥarref vardur ve نَسَجَتْ ile انْتَسَجَتْ miyānında i‘tilāf vardur. Ve نَسَجَتْ ile مُنْتَسِجْ beyninde izdivāc vardur.

11.

فَإِذَا اقْتَصَدْتُ ثُمَّ انْعَرَجْتُ
فَبِمُقْتَصِدٍ وَبِمُنْعَرَجٍ

فَإِذَا da fā‘ atıfedür. إِذَا zarf-ı zamān-ı müstaḳbeldür.

اقْتَصَدْتُ bāb-ı ifti‘ālden māzī‘ -i müenneşdür. İki emriñ arasında tevassuṭ eylemege iḳtişād dirler.

انْعَرَجْ niñ اِقْتِصَادْ dan rütbesi dün olup انْعِرَاجْ ın keşret ü fazlını inbā‘ ider, ḥarf-i ‘aṭfdur.

انْعَرَجْتُ infī‘āl bābından şīğa-i māzīdür. انْعِرَاجْ istikāmetiñ zıddıdur egrilik [ü] inḥirāf ma‘nāsına. Ve bu اقْتَصَدْتُ ve انْعَرَجْتُ kelimelerinde zamīr-i müstetirler beyt-i sābıḳda olan حَكَمْ’e raci‘dür.

فَبِمُقْتَصِدٍ de fā‘ ıñ cevābıdur ve bāsi muṣāḥabet yāḥud me‘a ma‘nāsına olup muḳadder كَائِنْ kelimesine müte‘allıḳdur ve bā ḳarinesiyle bu كَائِنْ kelimesi mübtedā-yı maḥzūfuñ haberidür. Taḳdīri ¹³⁶ فَبِمُقْتَصِدٍ مَعَ مُقْتَصِدٍ dimek olur ve مُقْتَصِدٍ bāb-ı ifti‘ālden ism-i fā‘ ıldür.

¹³⁶ “O tasarrufu olan bir nesnedir.”

وَبِمُنْعَرَجٍ , فَبِمُقْتَصِدٍ üzerine ma‘tûfdur. Pes فَبِمُقْتَصِدٍ ’de maḳûl olan kelâm bunda da maḳûldür.

Ma‘nā-yı Beyt: Şol zamanda ki ol ḥikem-i ‘azīme-i Rabbāniyye ve muḳadderāt-ı feḥīme-i ilāhiyye iḳtişād ü i‘tidāl eyledi şoñra mün‘aric ü münḥarif oldı pes ol ḥikem-i ‘azīme-i ilāhiyyeniñ iḳtişād ü in‘iracı [12a] muḳteşid ü mün‘aric olan maḥlûḳ ile böyle olıcıdır. Ya‘nī muḳteşid ü mün‘aric olanlar hikem-i ezeliyyeye ser-i mû muḥālefet itmeyüp ḥayr ü şerriñ cümlesiniñ ḳazā vü ḳader oldığına imān getirirler.

Bu beyitte şanāyi‘-i bedī‘iyyeden leff ü neşr-i müretteb vardır ki اقْتَصَدْتُ kelimesi مُقْتَصِدٌ, انْعَرَجْتُ kelimesi مُنْعَرَجٌ kelimesine nāzırdur ve اقْتِصَادٌ ve انْعِرَاجٌ miyānında tıbāḳ vardır.

12.

شَهِدْتُ لِعَجَائِبِهَا حُجْجٌ
قَامَتْ بِالْأَمْرِ عَلَى الْجَجْجِ

شَهِدْتُ bāb-ı rābi‘ den siḡa-i māzīdür. شَهِدْتُ fuḳahā ḳatında ḥāsim ü ḳatı‘ olan ḥabere dirler. لِعَجَائِبِهَا’nıñ lām şَهِدْتُ kelimesine müte‘allıḳdur ve zamīri ḥikem-i şābıḳaya rāci‘dür.

عجائب , عجيبة’niñ cem‘idür ki nāzıra ta‘accüb viren şey’e dinür.

حُجْجٌ lafzen merfū‘ şَهِدْتُ kelimesiniñ fā‘ilidür. حُجْجٌ zamm-ı ḥā-ı mühmele ve feth-i cīm ile حُجْجِ’niñ cem‘idür, burhān ü delīl ma‘nāsına. Nāzım ḥazretleri isti‘āre-i mekniyye tarīḳi üzere حُجْجِ’i şuhūda¹³⁷ teşbīh idüp müşebbehün bihiñ mülāyimi olan şehādeti ber-sebīl-i isti‘āre-i taḥyīliyye müşebbehe işbāt eyledi yāḥud حُجْجِ’iñ vuzūḥ-ı delāleti ziyāde olduğından شَهِدْتُ’e teşbīh idüp ba‘dehu ber-sebīl-i isti‘āre-i tebe‘iyye شَهِدْتُ’dan شَهِدْتُ kelimesini müştak ḳıldı.

¹³⁷ şuhūda:meşhūra E.H.

قَامَتْ galebe itdi dimekdür ve nüshalarıñ ba‘zısında فَاكْتُ vāķi‘ olmışdur. Tefevvuk eyledi dimekdür ve tahtında olan žamir حُجَج’e ‘ā’iddür.

قَامَتْ , بالأمْر kelimesine müte‘allık olup mef‘ulî olur ve *elif lām* muzāfun ileynden ‘ivāzdur, taqđiri emr-i Hāķ dimekdür. اَمْرُ in üç ma‘nāsı vardır: Biri šān ü vaşf ü hāl ma‘nāsına ve biri [12b] nehyiñ muķābili emr-i ķavlīdür ve biri icādī vü ezelīden e‘amm olan *kūn* emridür.

عَلَى’de olan قَامَتْ , عَلَى kelimesine müte‘allıkdur ve burada muzāf maḥzūf olup taqđiri اَهْلُ الْحَجَج demek olur ve اَهْلُ حُجَج’den murād mu‘teziledür. Vech-i tesmiye budur ki Allāhu te‘ālā ķabāyihi taqđir eylemedi ‘abd taqđir ü icād eyledi diyü ḥucec ü edille serd itdiklerine binā’en ehl-i ḥucec ve ehl-i kelām didiler yāḥud حَجَج kesr-i *ḥā* ile olup حَجَّ’niñ cem‘i olur مَلٌّ ve مَلَّه gibi. Ve حَجَّ kesr-i *ḥā* ile šuhūr-ı ķameriyyeden bir šehr-i mu‘aẓẓamıñ ismidür ve burada murād *zīkrü’l-cüz’* ve *irādetü’l kull* tarīķi üzere sene-i ķāmiledür ve bu ma‘nāya göre daḥı burada muzāf maḥzūf olup taqđiri اَهْلُ اَسْتِنِينَ demek olur. Ve اَهْلُ اَسْتِنِينَ’den murād ḥükemā vü müneccimīndür ki bunlar ekşeri ef‘āl ü aḥvālī šuhūr ü a‘vāmdan ve reḥā vü šiddeti ve naḥs ü sa‘dı nücūm-ı eflākiyyeniñ te’şirinden bilüp i‘tikād iderler. Bunlarıñ mebāḥişi ehl-i sünnet tarafından redd-i taleb olunursa kütüb-i kelāmiyyeye mürāca‘at olına.

Ma‘nā-yı Beyt: Ol ḥikem-i ‘aẓīme ve muķadderāt-ı cesīme-i mezkūreniñ ‘acā’ibine ḥucec ü edille-i ‘aķliyye vü naķliyye šehādet eyledi. Öyle ḥucec ki emr-i Hāķ ile ehl-i i‘tizālīñ ḥucec ü edillesi üzerine ġālibe oldı yāḥud ehl-i sinīn olan ḥükemā vü müneccimīne ġālibe oldı dimekdür.

Bu beyitte iki حَجَج arasında reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr vardır ve ikincisi zamm ile okındığına göre cinās-ı tām ve kesr ile okındığına göre cinās-ı muḥarref vardır ve شَهَدَتْ ve حُجَج ve اَقَامَتْ ve اَمْر miyānında mürā‘ātü’n-naẓīr vardır. [13a]

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ جَجَى
فَعَلَى مَرْكُوزَتِهِ فَعُجْ

وَرَضَى'da olan *vāv* 'āṭıfedür. وَرَضَى taḳdiren merfū' mübtedādur. رَضَى bāb-ı rābi'den maşdardur hoşnūd olmak dimekdür.

قَضَا'da olan *bā* رَضَى kelimesine müte'allıkdur ve قَضَاءِ ism-i celāle muzāfdur. قَضَا lügatde taḳdīr ü ḥūkm ma'nāsınadır. Ḳāmūsda medd ve ḳaşr ile gelmiş lākin burada medd ile maḳrūdur. İmām Suyūṭī *ḳaddesa'llāhu rūḥahu İtmāmü'd-Dirāye*'de buyurur ki "Ḳazā vü ḳader ezelde muḳadder olan nesne 'abdden vāḳi' olmağa" dirler. *Şerḥ-i Mevāḳıf*'da ḳazā "lā-yezālde 'alā māhī' aleyhi eşyāya müte'allıḳa olan irāde-i ezeliyyeye" dirler ve "ḳader ol eşyāyı kendü zāt ü ef'ālinde ḳadr-i maḥşūş ve taḳdīr-i mu'ayyen üzere icād itmege dirler" demiş. Bu ta'rīfler Eşā'ireye göredür ammā Māturīdiyye ḳatında ḳazā Allāhu te'ālādan ḥūkmdür ve ḳader taḳdīr ü tafşil ma'nāsınadır. Kezā fi't-*Telvīḥ* ve Mu'tezile ḳazā vü ḳaderi 'ibādīn ef'āl-i ihtiyāriyyelerinde yokdur diyü inkār eylediler ve ism-i celālīn ma'nāsı kütüb-i meşrūḥanīn evā'ilinden ṭaleb olına.

جَجَى taḳdiren merfū' mübtedānīn ḥaberidür. جَجَى kesr-i *ḥā*-ı mūhmele ile 'aḳl ma'nāsına. Bu ma'nāya göre rızā-yı 'aḳlīn 'aynı olur رَجُلٌ عَدْلٌ gibi. Ammā fetḥ-i *ḥā* ile lāyık ü ḥalīḳ ma'nāsınadır. Buña göre ḥazf-ı muzāf gözetilüp taḳdīri جَجَى ثَمَرُهُ yāḥud جَجَى مُقْتَضَى demek olur.

فَعَلَى مَرْكُوزَتِهِ'de *fā zā*'idedür. عَلَى mu'aḥḫar عَجْ kelimesine müte'allıkdur ve cār u mecrūr maḥallen ma'nşūb عَجْ fi'iliniñ mef'ulidür. [13b] مَرْكُوزَتِهِ'de olan zamīr رَضَى kelimesine 'ā'iddür. مَرْكُوزَتِ merkez ma'nāsına dā'ireniñ vasaṭına dirler *ki merkezü'd-dā'ire ve ḳuṭbu'd-dā'ire* daḥı dirler.

فُعْج' de *fā* şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. عَجْ zamm-ı 'ayn-ı mühmele ile bāb-ı evvelde emirdür. 'Āce ye'ūcūden me'hūz'dur. عَجْتُ البعير dinilür deveniñ başını zimām ile bir yanına meyl itdürdüm dimekdür. Hāfī olmaya ki nāzım *ḫuddise sırruhu* ḫāzretleri ber-sebīl-i isti'āre-i temşīliyye rızāyı da'ireye teşbīh idüp rızānıñ mertebe-i 'āliyesini da'ireniñ merkezine teşbīh eyleyüp 'alā ṭarīḳi't-terşīḫ her eṭrāfdan meyl itmek ma'nāsına olan 'iveci işbāt eyledi.

Ma'nā-yı Beyt: Allāhu te'ālānıñ ḫazāsına her 'abd-i mü'mine göre rızā şemere vü muḫteżā-yı 'aḳldur yāḥud mübālağaten 'ayn-ı 'aḳldur. Yāḥud Allāhu te'ālānıñ ḫazāsına rızā her 'abd-i mü'mine vācib ü sezādur ki her cihātdan mertebe-i 'āliyesi olan rızā dā'iresiniñ ḳuṭb u merkezi üzere kendüñi döndir ve ol rızāya müteveccih olup ba'īd olma ki Resūl-i Ekrem *ṣalla 'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* من سعدة ابن آدم استخارة الله ورضاه بما قضى *ḥadīs-i şerīfiniñ şıḳḳ-ı evveline maḫzar* olasın. Bu ḥadīs-i şerīfi İmām Suyūṭi *ḫuddise sırruhu İtmāmü'd-Dirāyesinde* İmām Tirmizī ḫāzretlerinden mervī olarak taştīr buyurmuşlar.

Bu beyitte muḫassenāt-ı bedī' iyyeden رضاء ve قضاء beyninde mürā'ātü'n-naẓīr vardır.

14.

و إِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدًى
فَاعْجَلْ لِحَزَائِنِهَا وَلَجْ

[14a] و إِذَا da *vāv* ibtidā' iyyedür. إِذَا'nıñ ma'nāsı sebḳ itdi.

انْفَتَحَتْ, فَتَحْ fi' iliniñ muṭāvi' idür, açıldı dimekdür.

أَبْوَابْ, انْفَتَحَتْ kelimesiniñ fā' ilidür. أَبْوَابْ, بَابْ'ın cem'idür. Kapu [vü] medḫal ma'nāsına.

¹³⁸ “İnsanoğlunun saadet sebeplerinden biri Allah'ın kazasına rıza göstermesidir. Şekâvet sebeplerinden birisi de Allah'ın kazasına razı olmamasıdır.” (Hadīs-i şerīf)

هُدًى *tūḡan* vezninde maşdardur delālet ma‘nāsına. هُدَايَتْ in taşīlini taleb iden Beyzāvī ve Faḥr-i Rāzī’niñ Fātiḥa-i şerīfe tefsīrlerine mürāca‘ at ide.

فَاعْجَلْ şartıñ cevābıdır. اعْجَل bāb-ı rābi‘ den olup عَجَلَةٌ kelimesinden me’ḥuẓ emrdür. Şitāb ü sür‘ at eyle dimekdür.

لِخَزَائِنِهَا da olan *lām* متوجّها yāḥud qasda gibi kelimelere müte‘allıkdur. خَزَائِن feth-i *ḡā*-i mu‘ceme ile خَزَيْنِه niñ cem‘ idür. خَزَيْنِه emvāl ü eşyāyı ḥıfẓ u ḥırāset ¹³⁹ iden maḥalle dirler. Ba‘zı nüsaḥda لِخَزَائِنِهَا vāḳi‘ olmuşdur. خزانہ kesr-i *ḡā*-ı mu‘ceme ile bu daḡı خَزَيْنِه niñ cem‘ idür. Kemālpāşāzāde قَصْعِه ve خزانِه niñ evvelleriniñ ḥarekesinden su‘āl olındıḡda tazarruf buyurup لَا تُكْسِرُ الْقَصْعَةَ وَلَا تَفْتَحْ لِحَزَائِنَهُ ¹⁴⁰ diyü cevāb buyurmuşlardır.

وَلِج üzerine ‘atf olunur. وَلِج kesr-i *lām* ile *velice yelicudan* emrdür, dāḡıl ol dimekdür. Nāzım *ḡuddise sırruhu* ḥazretleri هُدًى den ber-sebīl-i isti‘āre-i mekniyye maḥall-i hidāyet-i ilāhiyye ve mezāhir-i ‘ināyet-i Şamedāniyye olan ḡulūb-ı ehli’llāhı murād idüp ve bu müşebbehün biḥ olan ḡulūbı daḡı müşebbeh ḡılıp buyūta teşbīh eyledi. Ve buyūt ü ḡulūbıñ lāzımı olan ابواب ı ber-sebīl-i isti‘āre-i taḡyīliyye müşebbeh olan هُدًى e işbāt eyledi. Ve ابواب dan [14b] ṭālib-i Ḥudānıñ der-i hidāyete māni‘a olan mevāni‘-i nef sāniyye vü ḡucubāt-ı cismāniyyeyi murād idüp ve bu mevāni‘ in ber-ṭaraf olup ve inṭitāḡ ü inḡişāfından اِنْفَتَحَتْ ile ta‘bīr eyledi. Ve اعْجَل emriyle cidd ü sa‘y itmegi murād eyledi ve dāḡıl ol diyü emrinden murādı ol Hudānıñ maḡāmāt-ı bāṭınına duḡıldür.

Ma‘nā-yı Beyt: Şol zamanda ki saña ebvāb-ı hidāyet meftūḡ ola ol ḡapularıñ ḡazīnelerine müteveccih ü ḡāşid oldıḡıñ ḡālde sür‘ at eyle ve ḡazīnelerine dāḡıl ol dimekdür. Ya‘nī şol zamāndaki hidāyet-i ilāhiyye ve ‘ināyet-i sübhāniyyeye mezāhir olan ḡulūb-ı ehli’llāha

¹³⁹ ḡırāset -R.

¹⁴⁰ خزانِه kesreli الْقَصْعَةُ”.

sedd olan ebvāb-ı mevānī‘ -i nefsāniye vü hucubāt-ı cismāniyye meftūh ola ol hidāyet-i ilāhiyye ve ‘ināyet-i şamedāniyye mezāhiri olan ḥazā’in-i kulūba müteveccih olduğın hālde cidd ü sa‘y idüp dāhil ol dimekdür.

Bu beyitte انْفِتَاح ve اَبْوَاب ve خَزَائِن ve دخول arasında mürā‘ātü’n-naẓīr vardır.

15.

وَإِذَا حَاوَلْتُ نِهَآئَتَهَا
فَاحْذَرُ إِذَاكَ مِنَ الْعَرَجِ

وَ إِda vāv‘ ātıfedür ve ba‘zı nüsaḥda vāv yirine fā vākı‘ olmışdur. إِda şartıyyedür.

حَاوَلْتُ , مُحَاوَلَةٌ , حَاوَلْتُ den me’ḥūz tā-i ḥitāb ile fi‘l-i ḥitābdur. مُحَاوَلَةٌ bir şey’i hile ile taleb itmege dirler.

نِهَآئَتِ şey’iñ gāyetine dirler. حَاوَلْتُ niñ mef’ūlidür ve zamīri هُدًى kelimesine rāci‘dür. نِهَآئَتِ şey’iñ gāyetine dirler.

فَاحْذَرُ de fā şartıñ cevābıdır. حَذَرَ den me’ḥūz [15a] emrdür. “İhtirāz itdi” diyicek yerde “ḥazer itdi” dirler.

إِ zamān-ı māzīye mevzū‘ ẓarfıdır.

ذَاكَ ism-i işāretdür.

مِنَ الْعَرَجِ de أَحْزَرُ kelimesine müte‘allıkdur. عَرَجَ fetḥalarıyla istikāmetiñ zıddıdır. Küstāhī vü bī-edebīden müste‘ārdur.

Ma‘nā-yı Beyt: Dahı kaçan sen ol Hüdānıñ nihāyet ü gāyetini taleb idesin pes sen ol zamānda küstāhlıqdan ve ‘adem-i mezlaqa-i qadem olan istikāmetden ihtizār eyle hattā ol Hüdānıñ nihāyet-i merātibi olan fenā-fi‘l-fenādan şöñra beqā-bi‘l-beqāya varup cemāl-i haqıķi müşāhedesine resīde olasın. Hafı olmaya ki Hüdānıñ nihāyetinden murād eḥaşş-ı havāşş olan ehli‘llāhıñ mertebesidür¹⁴¹ ki fenā-fi‘l-fenādan şöñra beqā-bi‘l-beqādur. Buña mertebetü‘l-muqarrebīn dirler ammā hidāyetiñ bidāyeti ‘avām-ı nāsa maḥşūşdur.

16.

لَتَكُونَ مِنَ السُّبَّاقِ إِذَا
مَاجَيْتَ إِلَى تِلْكَ الْفُرَجِ

لَتَكُونَ de olan *lām* beyt-i sābıkda olan اَحْذَر emrine müte‘allıq olup beyt-i sābıka ta‘līl vāķi‘ olmışdur. تَكُونَ ef‘āl-i nāķışadan fi‘l-i muḥāṭabdur.

لَتَكُونَ da olan تَكُونَ fi‘iline müte‘allıqdur. سُبَّاق zamm-ı *sīn*-i mühmele ve *bā*-i muvāḥḥadeniñ teşdīdi ile سَابِق kelimesiniñ cem‘idür, sebķ idici dimekdür.

اِذَا da اِذَا zarfdur. مَا zā‘idedür.

جَيْتَ eteyte ma‘nāsına fi‘l-i muḥāṭabdur.

جَيْتَ kelimesine müte‘allıqdur.

¹⁴¹ mertebesidür: rütbesidür: R.

تلك mü'enneşe mevzû ism-i işâretdür. Bunda müşârün ileyhâ فَرَجٌ dūr.

فَرَجٌ zamm-ı fā ve feth-i rā ile mekân-ı vâsi' ma' nāsına [15b] olan فرجه'nin cem'idür.

Ma'nā-yı Beyt: Kaçan sen ol Hüdānıñ nihāyetini taleb idesin pes sen ol zamanda küstāhlıktan ve 'adem-i istikāmetden ihtizār eyle tā ki ¹⁴² وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ 142 āyet-i celīlesi mışdākınca sābıķın zümresinden olasın. Şol hinde ki sen emkine-i füşhā ve merātib-i 'ulyāya gelesin ya'ni seyr ü temāşā idesin ma' lūm buyurıla ki fürecden murād sūfiyye hāzretleriniñ cennetü'l-a' māl didükleri el-ān āhiretde mevcūde olan cennet-i aciledür yāhud cennetü'l-ma'rife didükleri cennet-i 'ācile olup **ma'nā-yı beyt** “şol hindeki sen cennetü'l-a' māl olan cennet-i ācile yāhud cennetü'l-ma'rife olan cennet-i 'ācile cānibine gelesin sābıķın zümresinden olursın” demek olur. Ve sübbāķdan murād ¹⁴³ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ 143 āyet-i celīlesi mışdākınca hayrāt ü tātāte sa'y ü sebķ idenler 'ilm ü ma' rifet tārīķine gidenler olup **ma'nā-yı beyt** “hayrāt ü tātāte sa'y ü sebķ idici ve 'ilm ü ma' rifet yolına gidicilerden olasın. Şol hindeki sen emkine-i füşhā ve merātib-i 'ulyāyı kāşıd oldıķıñ hālde gelürsin” demek olur. Bu ma'nā ilā kelimesi muķadder kāşıd kelimesine ta'alluķ itdigine göredür.

Bu beyitte tedvīr vardır.

17.

فَهَٰذَاكَ الْعَيْشُ وَبَهْجَتُهُ
فَلَمُبْتَهَجٍ وَلَمُنْتَهَجٍ

¹⁴² “Önde olanlar; (erdem, amel ve ödülde) önde olanlar; onlar Allah'a en yakın olanlardır.” (Kur'ân, Vâkı'a 56:10,11)

¹⁴³ “Hayır işlerinde yarışanlar.” (Kur'ân, Fâtır 35:32)

هُنَاكَ de fā ta‘ kībiyyedür. هُنَاكَ beyt-i sābıkda olan فُرَج’e işāretdür. [16a] هُنَاكَ muḳaddem haberdür ve taḳdīmi taḥṣīṣ ü ḥaṣr içündür. Ve هُنَاكَ’nin tafṣīlī kütüb-i naḥviyyeden taleb olına.

عَیْش mu’aḥḥar mübtedādur. عَیْش feth-i ‘ayn-ı mūhmele ile ḥayāt ma‘ nāsınadır.

عَیْش üzerine ‘atf olunur ve zamīr-i muttaṣıl عَیْش’a rāci‘ dūr. هُؤَسَن gibi güzellige dirler.

فَلَمُبْنَهْج de olan fā faṣīḥadur ve lām muḳadder حاصل kelimesine müte‘allıkdur ve حاصل mübtedādur. Ve car ma‘a’l-mecrūr haberi dūr. مُبْنَهْج ism-i fā‘ ildür, sürürda olıcı dimekdür. Me’ḥazı sürür ma‘ nāsına olan اِبْتِهَاج dur.

فَلَمُبْنَهْج , وَلَمُنْبَهْج üzerine ‘atf olunur. Bu ikisinde olan tenvīnler tenvīn-i ta‘zīm olmaḳ ensebdür. Ve مُنْبَهْج ism-i fā‘ ildür sülūk idici dimekdür. Me’ḥazı نَهْجُ الطَّرِيقِ dūr, kaçan sülūk itse. Ve نَهْج ü مِنْهَاج ṭarīḳ-i vāzıḥa dirler. Burada مُبْنَهْج den murād rāh-ı Ḥaḳḳ’a sülūk iden ebrār u aḥyār ve مُنْبَهْج den murād mertebe-i ḳurb-ı rabbe resīde olan erbāb-ı ‘ulūm u esrārdur.

Ma‘nā-yı Beyt: Der-‘aḳab ol cinān-ı ācilede yāḥud cinān-ı ‘ācilede ḥayāt-ı ebedī ve ol ḥayāt-ı ebedīnin behcet ü ḥüsnī olan müşāhede-i cemāl-i ḥaḳīḳī vardır. Pes bunlar rāh-ı Ḥaḳḳ’a sülūk iden ebrār u aḥyār ve mertebe-i ḳurb-ı rabbe resīde olan erbāb-ı ‘ulūm u esrāra ḥāşıldur.

Bu beyitte مُنْتَهَج ve مُبْتَهَج miyânında cinâs-ı muḥarref ve taṣḥîf vardır.

18.

فَهَج الْأَعْمَالِ إِذَا رَكَدَتْ
فَإِذَا مَا هَجَّتْ إِذَا تَهَجَّ

[16b] إِذَا كَانَ فِي الْجَنَانِ الْحَيَاةَ الْأَبَدِيَّةَ لِمُبْتَهَجٍ وَلِمُنْتَهَجٍ جَزَاءً Taḳdîri şart-ı maḥzûfuñ cevâbıdır. Taḳdîri dimek olur.¹⁴⁴ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَهَج الْأَعْمَالِ

هَج kesr-i *hā* ve sükûn-ı *cīm* ile *hāce yehīcu hīcan ve hiyācen ve heyecanenden* me'hūz emrdür, taḥrîk eyle dimekdür. هَاجَ الْغُبَارُ dinür kaçan şey' taḥrîk eylese ve هَاجَ الْغُبَارُ dinür toz kalksa pes هَاجَ lāzım ü müte'addī isti'māl olunur. Ammā burada müte'addī isti'māl olınmışdır.

لَا أَعْمَالِ lafzen manşûb هَج fi' iliniñ mef'ûlidür.

رَكَدَتْ evvelki bâbdandır. Maşdarı رُكُودٌ'dur. Sükûna dirler ve sâkin olan şuya رَاكِدٌ'dirler. Ve burada رَكَدَتْ *inḳiṭā'at* ma'nāsına isti'māl olınmışdır.

هَجَّجَ, هَجَّتْ'den fi'l-i muḥāṭabdur.

¹⁴⁴ “Cennetteki ebedi hayat, salıklara ve vasıllara işledikleri amellere karşılık bir mükafat olarak verilir.”

ادّا tenvîni muzâfun ileyhden ‘ivaz tutarlar.

تُهَجّ tã-i müşennat-ı fevķiyyeniñ fethi ve cîmîñ kesri ile هيجان’dan me’hûz fi’ldür.
Tahtında müstetir fâ‘ili أعمال’e ‘â‘iddür.

ادّا, مَا هَجَبْتُ şartınıñ cezâsı vâķi‘ olmışdur.

Ma‘nâ-yı Beyt: Vaķtâ ki emkine-i füşhâ ve merâtib-i ‘ulyâda yâ‘nî cinân-ı âcile vü ‘âcilede olan hayât-ı ebedî ve ol hayât-ı ebedîniñ behcet ü hüsni olan müşâhede-i cemâl-i haķîķî râh-ı Hâķķ’a sülûk iden ahyâr u ħurb-ı rabbe vâşıl olan aşhâb-ı esrâra hâşıl oldıysa; ey tâlib-i hidâyet ve ey râğıb-ı ‘inâyet, a‘mâl ü tã‘atı taħrîk eyle. Şol hînde ki ol a‘mâl munķatı‘a ve sâkine ola ve her ne zamânda ki sen mânend-i mâ‘-i râkid a‘mâl-i râkideñi taħrîk idesin, ol a‘mâl seniñ cidd ü sa‘yından dirilüp [17a] müteħarrik olur. Hâfî olmaya ki a‘mâl ber-sebîl-i isti‘âre-i mekniyye *tehyîc* taħyîl ile toz ħoparan fereze teşbîh olunup **ma‘nâ-yı beyt** demek olur ki “ey tâlib-i ilâhî ve ey râğıb-ı esrâr-ı nâ-mütenâhî sen ol râh-ı Hâķķ’a sülûk iden ahyâr u ħurb-ı Hâzret’e vâşıl olan aşhâb-ı esrâr gibi mânend-i esb-i gerd-engîz olan a‘mâle süvâr olup rûkûdî hîninde mızmâr-ı sülûkda taħrîk eyle. Ķaçan rûkûdî hîninde taħrîk eyleseñ seniñ sa‘y-ı himmetiñ ile müteħarrik olur. Hâşılı müteħarrik oldıķda seni merâtib-i ‘ulyâ vü meķâsıd-ı ħuşvâya vaşıl ider” demek olur.

Bu beyitte şanâyi‘-i bedî‘iyyeden هج ve هَجَبْتُ ve تُهَجّ miyânında cinâs-ı iştikâk vardır.

19.

وَمَعَاصِي اللَّهِ سَمَّاجْتُهَا
تَرْدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِجِ

وَمَعَاصِي اللَّهِ da olan *vāv* ibtidā'ıyyedür. مَعَاصِي taqdiren merfū' mübtedādur. Ve ism-i celāle muzāfdur. مَعَاصِي , مَعْصِيَةِ niñ cem'idür. Tā' atıñ zıddıdır.

سَمَاجَتْهَا lafzen merfū' mübtedā-yı s̄anīdür ve zamīri مَعَاصِي'ye 'ā'iddür. سَمَاجَتْ kabāḥat ma' nāsınadur.

تَرْدَان mübtedā-yı s̄anīniñ haberidür. Mübtedā-yı s̄anī *ma'a haberihi* mübtedā-yı evveliñ haberidür. Yāḥud تَرْدَان mübtedā-yı evveliñ haberi olup سَمَاجَتْهَا , مَعَاصِي'den bedel-i iştimāl ola. تَرْدَان bāb-ı ifti'ālden fi'l-i muzāri'-i mü'enneşdür. Aşlında tefte'alü vezninde تَرْتِين idi, *yāniñ* mā-ḳablī meftūḥ olduğından *elifē* ḳalb olındı. Ve *tā-i* iftiā' liñ mā-ḳablī *za* [17b] olsa *dāle* ḳalb ve *yā* da *elifē* ḳalb olınup تَرْدَان olur. Burada ma' nāsı tetezeyyenü demek olur. Ve bunuñ taḥtında müstetir fā' ili سَمَاجَتْ'e rāci' dür.

لِذِي de *lām* ḥarf-i cerr ve ذِي şāḥib ma' nāsınadur.

الْخُلُقِ niñ muzāfun ileyhidür. خُلُقِ zamm-ı *ḥā-i* mu' ceme ve zamm-ı *lām* ile ṭabī' at ü seciyye ma' nāsınadur. Ba' zı nüsaḥda لَدَى vāḳi' olmışdur. دَى *dāl*-ı mühmele ile şerā vezni üzere 'inde ma' nāsınadur. خُلُقِ feth-i *ḥā-i* mu' ceme ve sükün-ı *lām* ile maşdar mebniiyi'l-mef' ūldür, maḥlūḳ ma' nāsına.

سَمِج feth-i *sīm* ve kesr-i *mīm* ile şıfat-ı müşebbehedür ḳabīḥ ma' nāsına.

Ma' nā-yı Beyt: Daḡı Allāhu te'ālāya ma' şiyetler ve ol ma' şiyetleriñ ḳabāḥati ḳabīḥ ve bed-ḥūy şāḥibine zīnet virir yāḥud ḥalkıñ ḳabīḥi ḳatında mütezeyyen ü müstaḥsen olur.

145 İَنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ حَظِيئَةً نُكِنَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْنَةً سَوْدَاءٌ فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُئِلَ قَلْبُهُ Hāşılı mışdākınca bir kimse bir ma‘ şiyeti işlese ve tövbe vü istiğfârı irdâf itmese anıñ qalbinde bir nokta-i sevdâ peydâ vü hüveydâ olup qalbini ihâta ider. Pes qalbiñ siyâh olduğına delîl ü ‘alâmet oldur ki anıñ şâhibine ‘işyân zînetlü ve müstaḥsen gelür.

20.

وَلِطَاعَتِهِ وَصَبَاحَتِهَا
أَنْوَارُ صَبَاحٍ مُنْبِلِجٍ

وَلِطَاعَتِهِ de vāv ‘āṭıfedür. لِطَاعَتِهِ zarf-ı mustakarr olup muḳaddem ḥaberdür ve zamîri lafzatu’llâha ‘ā’iddür. طَاعَتِ zıddu’l-ma‘ şiyetdür, evâmir-i [18a] ilâhiyyeye inḳiyâd ve nevâhîsinden ictinâba dirler.

وَصَبَاحَتِهَا üzerine ‘atf olınmışdur ve zamîri طَاعَتِ’e râci‘dür. صَبَاحَتِ bâb-ı ḥâmisden yüzi güzel olmağa dirler. Şıfat-ı müşebbehesinde صَبِيح dirler, ḥasenü’l-vech ma‘ nâsına.

146 أَنْوَارُ صَبَاحٍ mu’ahḥar mübtedâdur, صَبَاحِ lafzına muzâfdur. أَنْوَارُ , نُورُ in cem‘idür. Maḳûle-i keyfdendür, kendi zâhir gayrısı maḥzar olan şey’e dirler.

صَبَاحِ zıddu’l-mesâ’dur, burada murâd fecrdür.

145 “Kul bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer o günahından tövbe edip uzaklaşırsa kalbi arınır.” (Hadîs-i şerîf)

146 -R: صَبَاحِ

اِنْبِلَاجُ الصُّبْحِ dinür, şabâh ağırdu
dimekdür. مُنْبِلَجُ, صَبَاحُ in şıfatıdır. مُنْبِلَجُ bāb-ı infī'ālden ism-i fā' ildür

Ma'nā-yı Beyt: Ol Cenāb-ı Hakk'ın tāt'atının ve ol tāt'atın hüsni ü behcetiniñ münbelic olan şabāhın envārı gibi envārı¹⁴⁷ vardır. Ya'nī Cenāb-ı Hāzret-ı Hakk'a olan 'ibādetiñ nūrları ve ol 'ibādetiñ hüsni-i ma'nevîsi şa'sa-pāş-ı 'alem olan envār-ı şabāh gibidür ki envār-ı şabāh zālām-ı maḥsūsı maḥv u zā'il itdügi gibi envār-ı 'ibādet daḥı zālām-ı ma'nevîyi giderür. Hattā didiler ki “‘ālem-i dünyāda nūr-ı mü'min müşāhede olınaydı nūr-ı şabāhdan ziyāde görünürdi ammā āḫiretde mü'minleriñ nūrları 'amelleri miḳdārı yemīn ü yesārlarında müşāhede olınsa gerekdür.”

Bu beyitte صَبَاحَتْ ile صَبَاحُ miyānında şibh-i iştiḳāk vardır. Ve صَبَاحَتْ ve صَبَاحُ ve اِنْبِلَاجُ arasında mūrā'ātü'n-naẓīr vardır.

21.

مَنْ يَخْطُبُ حُورَ الْخُلْدِ بِهَا
يَظْفَرُ بِالْحُورِ وَبِالْعَنَجِ

[18b] مَنْ şartıyyedür. يَخْطُبُ ile cizm olınmışdur. يَخْطُبُ evvelki bābdan şīga-i muzāri'dür. خَطَبَ إِلَيْهِ بِنْتُهُ dinilür, ol kimse kendüye falānın kızını zevcelige taleb itdi dimekdür. Ve bunuñ me'hazı *ḥuṭībun* ve *ḥiṭbetün* ve *ḥiṭbiyyün*'dür.

حُورُ الْخُلْدِ lafzen manşub يَخْطُبُ fi'liniñ mef'ulidür الْخُلْدِ'ye muzāfdur. حُورُ zamm-ı ḥā-ı mühmele ile ehl-i cennetiñ nisāsıdır. Müfredinde حُورًا dinilür. Maşdarında feth-i ḥā ile حُور dinilür ve حُور çeşmiñ siyāhına dirler. Nisā-i cennete ḥūr dinildigine veche budur ki

¹⁴⁷ gibi envārı -T.

çeşm-i ahū gibi çeşmleri gāyet siyāh olup beyāzı gāyet beyāzdur. Ba‘zıları “hūsn ü behcetinde be-gāyet beyāzı beyāz olup vūs‘ātli olan çeşme dirler” demiş. حُلْد zamm-ı hā- i mu‘ceme ve sükūn-ı lām ile cennāt-ı ‘ulyānıñ biriniñ adıdır. Kendide dā’imen ve müstemirren kalandığı için *huld* dinilmiştir. Ba‘zı nüshada حُلْد yerine عَيْن vāki‘ olmuştur. عَيْن عَيْنَاء’nıñ cem‘idür, büyük gözler dimekdür. Bu nüshaya göre حُور’un عَيْن’a izāfeti mevşūfuñ şıfata izāfeti kabilinden olur.

بِهَا da bā sebebiyyedür ve zamīri طَاعَت’e ‘ā’iddür.

يَطْفُر şartıñ cevābıdır. يَطْفُر bāb-ı rābi‘den muzāri‘dür, ‘alā ve bā ile ta‘ diye ider. Me’ḥazı fetḥateyn ile طَفَّر’dür, maṭlūba fā’iz olmağa dirler.

بِالْحُور de bā تَطْفَر fi‘line ta‘alluk ider ve ḥarf-i ta‘rīf’ahd içündür. Tekrārı ‘inde ehli’l-me‘ānī telezzüz ü teḥazzüz içündür.

بِغَنَجِ الْحُور üzerine ‘atf olunur ve ta‘rīf muzāfun ileyden ‘ivāzdur. Takdīri بَغْنَجِ الْحُور dimekdür, غَنَج fetḥateyn ile nāz ü şīve vü delāl ma‘nāsınadır.

Ma‘nā-yı Beyt: Şol kimse ki ol ‘ibādet sebebiyle Cenāb-ı [19a] Yezdān’dan hūr-ı cinānı taleb eyleye, ol hūr-ı cināne ve anlarıñ nāz ü şīvesine zafer-yāb olur.

Bu beyitte muḥassenāt-ı bedī‘iyyeden حُور ile غَنَج arasında mūrā‘ātü’n-naẓir vardır.

22.

فَكُنِ الْمَرْضِيَّ لَهَا بِتَقَى
تَرْضَاهُ غَدًا وَتَكُونُ نَجَى

فَكُنْ de olan *fā* şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. كُنْ *kāne yekūn*udan emrdür. İsmi tahtında maḥfi *ent*edür.

الْكُفُو الْمَرْضِيَّ haber-i maṣṣūbıdır. Ba‘zıları “maḥzūf olan الكُفُو”niñ şıfatıdır taḥdīri الْمَرْضِيَّ dimekdür” demiş. مَرْضِيَّ ism-i mef‘ūldür, me‘hazı *raziye yerzād*ur.

لَهَا’nıñ *lām* مَرْضِيَّ kelimesine müte‘allıkdur ve zamīri حُور’a ‘ā’iddür. Ve bu هَا zamīri zarūret-i vezn içün هُنْ bedeli irād olınmışdır.

بِتَقَى da olan *bā* sebebiye olup كُنْ kelimesine müte‘allıkdur. تُقَى zamm-ı *tā*-ı müşennāt-ı fevkiyye ile taḥvā ma‘nāsınadır. تَقَى lügatde ziyāde hıfz itmege dirler ammā ıstılāh-ı şer‘de me‘āşiden ictināb itmege dirler. تُقَى kelimesiniñ aşlı وَقَى olup *vāvı tāya*¹⁴⁸ ḳalb olınmışdır.

تَرْضَاهُ’nun zamīri تُقَى lafzına rāci‘dür, cümle-i تَرْضَاهُ şıfatıdır. تَرْضَاهُ, تَرْضَا’dan me‘hūz muzāri‘ muḥātabdur.

¹⁴⁸tāya: yāya R.

عَدَا , تَرْضَاهُ nuñ zarfıdır. عَدَا yarın dimekdür, burada murād rûz-ı kıyâmetdür. Aşlı عَدُو idi, bilâ-ı ivaż vāvı hâzıf olınmışdır. دَم gibi aşlı دَمُو idi.

تَكُونُ üzerine تَرْضَاهُ atf olınmışdır. fi' l-i muzâri' muhâtabdur. İsmi tahtında müstetir entedür.

نَجَى nuñ maḥallen manşûb haberidür. نَجَى fa' il vezni üzere *necā yencū necā*dan [19b] me'ḥūzdur, aşlı نَجَوُ idi. Vāv-ı muṭarrefe yāya kalb ve yāda idgām olup نَجَى oldu. Zārûret-i vezn içün yānıñ harekesini hâzıf ve lûgat-ı rebî' a üzere vakfı hâlinde manşûbı merfû' şûretinde kılındı. Zîrâ تَكُونُ nuñ haberi kılındığına göre kâ' ide-i naḥviyye نَجِياً ister idi. Bunuñ emşâli eş'âr-ı bülegâda çok vâkı' olmışdır.

Ma' nâ-yı Beyt: Emr böyle oldıysa taqvâ ya' nî me' aşîden ictinâb sebebiyle sen ol hûre râzî oldığı kufv ü zevc ol, öyle taqvâ ki andan kıyâmet güninde sen rızâ-dâde olursın. Ve sen ol taqvâ sebebiyle 'azâbdan necât bulıcı olursın. Hâşılı dünyada mehr-i zevce aqçadur lâkin âḥiretde mehr-i hûrân şalâḥ ü taqvâ vü ' irfândur.

Bu beyitte şanāyi' -i bedî' iyyeden كُن ile تَكُونُ ve مَرْضِيٍّ ile تَرْضَاهُ miyânında cinās-ı iştiḳâk vardır.

23.

وَأَتْلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبِ ذِي
حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيهِ شَج

وَأَتْلُ de vāv 'atıfedür. أَتْلُ telā yetlū tilāvetden me'ḥūz emrdür, oḳu ve kırâ'at eyle dimekdür.

الْقُرْآنِ emriñ mef'ūlidür. قُرْآن lügatde müteferriķı cem' ü zamme dirler ve 'örf-i lügatde mecmū' ın ismidür. Ve ba'zı qur'āna Qur'ān dinildügi *tesmiyetü'l-cüz' bi-ismi'l-küll* kabîlinden mecāz-ı mürseldür. Ammā Qur'ān ıstılāh-ı şer' de Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i muhterem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* üzerine nāzil olan kelāmdur ki meşāhifde mektûb ve kendiden naql-i mütevâtir ile bilā-şübhe menķûldür [20a] ve bunuñ tafşilini taleb iden kütüb-i uşûle müraca' at eylesün.

قَلْب'de *bā* muşāḥabet yāḥud isti'ānet ma'nāsına olup اَتْلُ emrine müte'allıķdur. قَلْب ıstılāḥda laṭife-i rabbāniyyedür ki buña şadrıñ taraf-ı yesārinde mūda' olan *şanevberıyyü's-şekl* kalb-i cismānīniñ te'alluķı vardur ve bu laṭife-i rabbāniyyeye şūfiyye ḥazerātı ḥaķikatü'l-insān dirler ve hükemā nefsi-nāṭıķa dirler. Ve rûḥ bu laṭife-i rabbāniyyeniñ bātımdur ve nefsi-ḥayvāniyye merkebidür. Ve müdrik ü 'ālim ve muḥāṭab ü meṭālib ü me'ātib olan daḥı ol laṭife-i rabbāniyyedür ve kalb 'aķl ma'nāsına da gelür. 149 لَمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ āyet-i celîlesinde oldıgı gibi. Ve ba'zıları “kalb rûḥ gibi ḥaķıķati ma'lûm degildür” demiş.

ذی şāḥib ma'nāsınadur.

حَزَن fethalarıyla bāb-ı rābi' den sürürüñ zıddıdır, hemm ü ğamm ma'nāsına ve riķķat-i kalb ü inkisārı ma'nāsına da gelür. Ba'zı nüsaḥda حَرْق vāķi' olmuşdur. حَرْق zamm ü feth ile حَرْقَه niñ cem'idür, ḥarāret ma'nāsına.

بَصَوْتِ üzerine ma'ṭūfdur. صَوْت āvāz ma'nāsınadur.

¹⁴⁹ “Aķlı olan kimseler için” (Kur'ān, Kāf 50:37)

صَوْتٌ فِيهِ شَجْ cümlesi صَوْتٌ'ın şıfatıdır. فِيهِ mu'ahhar شَجْ'e müte'allıkdur ve zamiri صَوْتٌ'a 'ā'iddür. شَجْ feth-i şīn ve kesr-i cīm ve feth-i yā ile aşlı 'alime bābından hazine ma'nāsına fi'l-i māzīdür. Burada zarūret-i vezn için yā'nın fethasını hāzıf idüp kesr-i şedīde ile kırā'at olunmalıdır. Ba'zıları “fa' il vezni üzere غنى gibi müştedd olup zarūret-i vezn için tahfif olındı, hāzın ma'nāsınadır” demiş. Ba'zıları “aşlı فَرْحُ vezni olup kā'ide-i taşrīfiyye [20b] icrāsından sonra شَجْ kalup ba' dehu nāzım hāzretleri redd-i yā üzere vaḳf eyledi” demiş.

Ma'nā-yı Beyt: Ey tālib-i Yezdān ve ey rāğıb-ı 'irfān, sen Ḳur'ān-ı celīlū's-şān ve 'azīmū'l-burhānı ḥūzn ü riḳḳat ü inkisār şāḥibi olan ḳalb ile yāḥud ḥurḳat şāḥibi olan ḳalb ile kırā'at ü tilāvet eyle daḥı bir şavt ile kırā'at ü tilāvet eyle ki ol şavtda ḥūzn oldı yāḥud ḥūzn viricidür.

Bu beyitte تلاوت ve قرآن ve صَوْت ve حَزَن miyānında mūrā'ātü'n-naẓir vardır.

24.

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ مَسَافَتْهَا
فَأَذْهَبَ فِيهَا بِالْفَهْمِ وَجَى

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ de vāv 'ātıfedür. وَصَلَاةُ mübtedādur, اللَّيْلِ'ye muzāfdur. صلاة lügatde du'ā ma'nāsınadır. 'Örf-i şer' de du'ā mülāḥazasıyla ef'āl-i maḥşūşa ve erkān-ı ma'lūmeye dirler. Ba'zı nüsaḥda صلاة yirine قِيَام düşmüşdür.

اغْدُلُو mübtedā'nın ḥaberidür ve zamiri ائْتَلْ emründen müstefād olan تلاوت'e 'ā'iddür. اِغْدُلُو 'ā'id oldığı 150 اَعْدَلُو zamiri هُو āyet-i celīlesinde هُو أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى gibi, mesāfe-i ba'ad ma'nāsınadır ammā burada menāzil ü merāḥil ma'nāsına isti'māl olunmuşdur.

¹⁵⁰ “Adil olanlar, o (Allah'a) yakındır, adil olmak takvaya en uygun olanıdır.” (Kur'ân, Mâide 5:8)

فَاذْهَبْ de *fā* faṣḥadur. اِذْهَبْ bāb-ı şālîşden emrdür, git demekdür. Fā‘ ili tahtında müstetir *entedür*.

فِيهَا da فِي اِذْهَبْ emrine müte‘ allıkdur ve zāmîri لَيْلٍ e ‘ā’iddür. Ba‘ zıları “تَلَاوَتْ e ‘a’iddür” dimiş.

فِيهَا بِالْفَهْم de *bā* muṣāḥabet ma‘ nāsınadur. Bu daḥı اِذْهَبْ emrine müte‘ allıkdur. فَهْم bilmek ve añlamakdur. [21a] Ba‘ zıları “فَهْم feth ve sükûn-ı *hā* ile geldügi gibi feth-i *hā* ile de gelmişdür” diyüp efşahıyyetine zāhib olmuşdur.

جِي اِذْهَبْ üzerine ‘aṭf olunur. جِي sükûn-ı *yā* ile aşlı hemze ile *cā*’e *yecī*’udan emr idi. Zārûret-i vezn içün hemzesi *yāya* tebdil olunmuşdur.

Ma‘ nā-yı Beyt: Daḥı şalāt-ı leyl ol tilāvetiñ mesāfe vü menāzilidür, emr böyle oldıysa sen ol tilāvetde yāḥud ol leylde git ve gel ya‘ nī ol şalātde tilāvet eyledügin āyetiñ me‘ ānīsini tedebbür ü fehm içün tekrār ü tereddüd eyle ya‘ nī gider gelür gibi tereddüd eyle demekdür.

Ba‘ zıları “مَسَا فَهْمًا da kâf-i teşbîh muḥadderdür” diyüp beyte şöyle ma‘ nā virür ki أَهْلَ الْكِتَابِ 151 āyet-i celīlesi mışdākınca şalāt-ı leyl tilāvetiñ mesāfesi gibidür ya‘ nī gīceniñ namāzında uzun uzadıya tilāvet olunur. Gūyā tilāvet mesāfe-i bu‘ d gibidür, emr böyle oldıysa ol tilāvetde mesāfeye giden gelen gibi sen de me‘ ānīsini fehm ü te’emmül eyle, git ve gel ya‘ nī tekrār eyle.

Bu beyitte isti‘ āreden ğayrı mūrā‘ ātü’ n-naẓīr daḥı vardur.

151 “Kitap ehlinde geceleri secdeye kapanarak Allah’ın ayetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.” (Kur’ân, Âl-i İmrân 3:113)

25.

وَتَأْمَلُهَا وَمَعَانِيهَا
تَأْتِ الْفِرْدَوْسَ وَتُفْتَرِحُ

'وَتَأْمَلُهَا' da *vāv* 'ātifedür. تَأْمَلُ bāb-ı tefe' ulden fi' l-i emrdür, fā' ili tahtında müstetir *ent*edür. Zāmīri gerçi صَلَاةُ اللَّيْلِ 'ā'iddür lākin zikr-i maḥall irāde-i ḥāl ṭarīķi üzere صَلَاةُ اللَّيْلِ de tilāvet olınan āyāta rāci' dūr ve emriñ mef' ulidür. [21b] تَأْمَلُ bir şey 'i merreten ba' de uḥrā tefekkür ve anda i' māl-i naẓar itmege dirler.

وَمَعَانِيهَا naşb ile zāmīri mef' üle ma' ṭūfdur ve bunuñ zāmīri daḥı صَلَاةُ da tilāvet olınan āyāta 'ā'iddür. مَعَانِي'nıñ cem'idür. مَعْنَا da taşarruf-ı ma' nā ṭaleb iden *Fevā'id-i Ziyā'iyye* niñ evveline ve ḥāşiyelerine naẓar ide.

تَأْتِ cezmle *etā ye 'tīden* muzāri' muḥāṭabdur ve emriñ cevābıdur.

الْفِرْدَوْسُ emriñ mef' ulidür. فِرْدَوْسُ cennetiñ a' lāsıdur ve saḫfi ' arşü'r-raḥmāndur. Cennetiñ enhārı bundan cereyān ider. Ḥattā İmām Suyūṭi *ḫuddise sırruhu* ḥazretleri *İtmāmü'd-Dirāye*'de Şaḫīḥ-i Buḥārī'den naḫl buyurduğı ḥadīş-i şerīf daḥı bunı te'yid ider ki Resūl-i Ekrem *salla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرَ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ¹⁵² buyurmışlar.

تَفْتَرِحُ bāb-ı ifti' ālden muzāri' muḥāṭabdur. Ğamm ü hemden rehā-yāb olasın dimekdür. زِرَاعُ infirāc ma' nāsına geldüğü *Ḳamūş*'da meşṭürdur. Böyle olunca ba' zı şürrāḫıñ ' adem-i vicdānına naẓar¹⁵³ buyurılmaya.

¹⁵² “Cennet’in en yükseğı Firdevs’dir. Rahman’ın tahtı oradadır. Ve oradan Cennet ırmakları akar.” (Hadīs-i Şerīf)

¹⁵³ naẓar:im' an E.H.

Ma'nā-yı Beyt: Dahı şalāt-ı leyde tilāvet olınan āyāt-ı celīleyi te'emmül ve me'ānī-i cemīlesini tefekkür eyle ki firdevs-i müsteṭāba gelesin ya'nī dāḥil olasın ve ğamm ü hemden rehā-yāb olasın.

Bu beyitte şanāyi' -i bedī' iyyeden تَأْمَلْ ve معانى miyānında mūrā' ātū'n-naẓīr vardır.

26.

وَأَشْرَبُ تَسْنِيمٍ مُّفَجَّرَهَا
لَا مُمْتَزَجًا وَبِمُمْتَزَجٍ

[22a] وَأَشْرَبُ de vāv' ātīfedür, تَأْمَلُهَا üzerine 'atf olunur. اِشْرَبْ şerībe yeşrebuden emrdür.

تَسْنِيم naşb ile emriñ mef' ūlidür dahı مُفَجَّرَهَا'ya muzāfdur ve bu izāfet mevşūfuñ şıfatına izāfeti kabīlindendür. تَسْنِيم¹⁵⁴, وَمَرَاةٌ مِنْ تَسْنِيمٍ āyet-i celīlesinde yazdılar ki cennetde bir 'aynıñ adıdır ve ehl-i tefsīr burada ḥazf-ı muzāf gözedüp مِنْ مَاءِ تَسْنِيم takdīr itmişler. Bu takdīrce burada dahı gözedilmek lāzımdur. Bundan böyle شَرِبَ مِنْ ile isti' māli şāyi' olup zarūret-i vezn içün terk olınmağla anı dahı takdīrde gözetmek lāzımdur ve تَسْنِيم'e bir kaç dürlü vech-i tesmiye yazmışlardır: Biri cennetde tesnīm didükleri 'aynıñ mekānı mürtefi' olduğından tesnīm dinilmişdür ve biri anıñ şerābı cennetde olan sâ'ir şerābdan 'ālī vü erfa'¹⁵⁵ olduğından tesnīm dinilmişdür.

مُفَجَّر bāb-ı tef'ilden ism-i mef' ūldür, akıdılmış dimekdür. فَجَّرْتُ الْمَاءَ dinilür, şuyı akıtdım dimekdür أَجْرِيئُهُ ma' nāsına. Ve مُفَجَّرَهَا da olan hā zamīri فَرَدَوْس'e 'ā'iddür.

لَا مُمْتَزَجًا, مِنْ مَاءِ تَسْنِيم'den ḥāldür. لَا ğayr ma' nāsınadır, مُمْتَزَج bāb-ı ifti'ālden ism-i fā' ildür. Pes ğayr-ı mümteziciñ ma' nāsı bir şey' ile qarışmamış şāfi [vü] ḥālīş dimekdür.

¹⁵⁴ “O içkinin karışımı tesnîmden..” (Kur’ân, Mutâffifîn 27)

¹⁵⁵ erfâ:ref' E.H.

بُمُنْتَرَجْ de *bā* اشْرَبْ emrine müte‘ allıkdur bu dağı bāb-ı ifti‘ ālden ism-i fā‘ ildür, bir şey’ ile qarışmış gayr-ı şāfi ve gayr-ı hāliş ma‘ nāsınadır.

Ma‘ nā-yı Beyt: Dağı cennetü’l-Firdevsiñ ağıdılmış şuyından nüş eyle. Ol şu bir şey’ ile qarışmamış şāfi oldığı hālde dağı kāfur ile qarışmışını [22b] iç dimekdür. Ya‘ nī muqarrebīn ü ahyār gibi şāfi vü hālişinden nüş eyle ve ebrār gibi kāfur ile qarışmışından iç dimekdür.

Bu beyitte bu ma‘ nādan diger bir ma‘ nā dağı virilmek mümkündür: Ey tālīb-i Hudā ve ey rāğıb-ı mi‘ rāc-ı liqā, sen şalātla tilāvet olınan Qur’ān-ı celilü’s-şāniñ me‘ ānīsini te’emmül idüp Firdevs-i hāqā’ıq ve cennāt-ı deqā’ıqına irüp ğumūm-ı nefsāniyye vü ekvāniyyeden rehā-yāb olup Firdevs-i hāqā’ıq-ı Qur’ān’iyye ve cennāt-ı deqā’ıq-ı Furkān’iyye içinde icrā olınmış tesnīm-i me‘ ānī vü esrārı muqarrebīn ü ahyārıñ i‘ rāb ü lügāt ü ‘ibārāt ü kināyātdan şāfi oldığı hālde nüş eyledikleri gibi sen dağı nüş eyle ve gāhice tesnīm-i me‘ ānī ve esrār-ı Qur’ān’iyyeyi ebrār-ı muttakīleriñ i‘ rāb ü lügāt ü ‘ibārāt ü kināyāt ile mümtezic oldığı hālde nüş eyledikleri gibi sen dağı nüş eyle. Hāşılı bātın u zāhirden āgāh şāhib-i hāl olup yalınız kıl ü kâlde qalmadan hāzer eyle dimekdür.

Bu beyitte muḥassenāt-ı bedī‘ iyyeden شرب ve تَسْنِيم ve مُفَجَّر miyānında mürā‘ ātü’n-naẓīr vardır. لَا مُمْنَرَجْ ile مُمْنَرَجْ arasında tıbāķ vardır.

27.

مُدَحُّ الْعَقْلِ الْإِنِّيَّةِ هُدَى
وَهُوَ مَثُولٌ عَنْهُ هُجْ

مدح māẓī-i mechūldür. مدح fetḥ-i mīm ve sükūn-ı dāl ile şenā ma‘ nāsınadır.

العقل, مُدَح, niñ mef' ulidür. عقل feth-i 'ayn ve sükün-ı kâf ile bâb-ı şâniden men' itmek ve fehm itmek ma' nāsına maşdardur. 'Aqla [23a] fehm itmege sebep olup insānı kabāyiḥden men' itdügi içün 'aql dinilmişdür. Ba' zıları "'aql lügatde 'ıḳāl-i ba' īrden aḥz olunmışdur pes 'aql daḥı insānı rāh-ı nā-şavāba gitmeden ve kabāyiḥi irtikāb itmeden māni' oldıḡı içün 'aql dinilmişdür" dimiş. 'Aqlıñ ma' nā vü taḳsīmiñin tafşilini taleb iden *Şerḥ-i Mevāḳıf* a ve *İḥyā'-ı 'Ulūma* nazar ide.

الآتيه de olan *elif lām* ellezī ma' nāsınadır. Ve آتي zamīre muzāfdur ve izāfeti lafziyye oldıḡı cihetden *elif lām* dan munfaşıl hükminde kılınup zamīr ile bir kelimedede cem' i ber-sebīl-i tecevvüzdür. Ve bu zamīr daḥı mezkūr yāḥud mā-merre te'vīli ile ebyāt-ı sābıḳanıñ birinde zıkr olınan طاعت'e 'ā'iddür. Ve آتي *etā ye'ti ityān* enden ism-i fā' ildür, gelici dimekdür. Pes الآتيه niñ taḳdīri¹⁵⁶ الذي اتاه dimek olup العقل' nuñ şıfatı olur.

هَدَى maşdardur mebniyyi'l-fā' il yāḥud mebniyyi'l-mef' ul olup آتي niñ fā' ili olan 'aql dan yāḥud طاعت'e rāci' olan mef' ul zamīrinden ḥāldür. Ve هَدَى hidāyet ü delālet ma' nāsınadır.

هَوَى taḳdīren merfū' mübtedādur. هَوَى nefsiñ faḳra muḳārin oldıḡı ḥālde iştihā eyledügi nesnelere meyl ü maḥabbet itmesüne dirler.

هَوَى kelimesiniñ şıfatıdır. Ba' zıları "'هوى' niñ muzāfun ileyhidür" dimiş pes هَوَى mevşūf oldıḡda tenvīn ile oḡınmak gerekdür ve muzāf oldıḡı taḳdīrce tenvīnsiz oḡınmak gerekdür. هَوَى zamm-ı mīm ve feth-i tā ve teşdīd-i lām ile ism-i fā' ildür. Me'ḥazı تَوَلَّى dur, ma' nāsı [23b] andan i' rāz eyledi ve yüz çevirdi dimekdür.

عَنْهُ de olan zamīr آتيه de olan zamīr gibi mezkūr i' tibāriyla طاعت'e rāci' dūr.

¹⁵⁶ "Gelen kimse."

هُجَّ *hecā yehcū*dan fi‘l-i māzī-i mehcūldür, nā‘ib-i fā‘ili هَوَى’dür. Ve هُجَّ cümlesi mübtedânîñ haberidür.

Ma‘na-yı Beyt: Zikr olınan t̄ā‘ atı getürici ve işleyici olan ‘aql hüdā içün yāḥud hādī yāḥud mehdī oldığı hâlde medḥ olındı ve ol zikr olınan t̄ā‘ atden mütevellî vü mu‘ārız olan hevā yāḥud mütevellî olan ya‘nî i‘rāz idici olan kimseniñ hevāsı hicv ü mezemmet olındı dimekdür. *Meşnevi-i Şerîf*’de Ḥazret-i Mevlānā *ḳaddese’llāhu sırruhu*’l-‘azîz buyurur ki beden-i insān memleket-i ‘azîme olmağla pādīşāh maḳāmında olan rūḥ-ı insānîniñ vezîri ve mu‘în ü müdebbiri ve mübeşşiri ‘aḳldur ve ol pādīşāh-ı memleket-i beden¹⁵⁷ olan rūḥ-ı insānîniñ ‘adūvv ü düşmeni olan nefsiñ daḥı vezîri ve mu‘în ü mübeşşiri hevādur ki bunlar ‘ālem-i enfüs ü āfāḳda olan Musā ile Fir‘avn ve Hārūn ile Hāmān gibi zıdlardur.

Bu beyitte şānāyi‘-i bedī‘iyyeden هُجَّ ile هَوَى ile عَقْل ile مَدَح arasında t̄ibāk vardır.

28.

وَكِتَابُ اللَّهِ رِيَاضَتُهُ
لِعُقُولِ الْخَلْقِ بِمُنْدَرَجٍ

وَكِتَابُ اللَّهِ’da vāv ‘āṭıfedür. كِتَابُ mübtedādur, lafzatu’llāha muzāfdur ve bunuñ izāfeti muzāfiñ ta‘zîmini ifade içündür. كِتَاب lügatde mektūbuñ ismidür soñra ‘örf-i şer‘de meşāḥifde mektūb olan kitābu’llāh [24a] üzerine galebe eyledi, ‘örf-i ‘Arabiyyede *Ḳitāb-ı Sībeveyh*’e galebe itdigi gibi.

رِيَاضَتُهُ mübtedā-yı şānīdür yāḥud كِتَاب’dan bedel-i iştīmāl t̄arīḳi üzere bedeldür ve zamīri رِيَاضَتُهُ a‘ā’iddür. رِيَاضَت kesr-i rā ile evvelki bābdan maşdardur. رَاضٍ الْمُهْر dinilür, bir tünd ü ḥarūn t̄ayı zelil ü münḳād idüp binmek ve yürümek öğretse. Meşāyiḥ ḳatında olan riyāzāt daḥı bundan alınmışdur. Nefsiñ rızā-dāde olmadığı nesne ile nefse mücāhede

¹⁵⁷ beden: -H.E.,R.

itdirildiği sebebden riyāzāt-ı nefis dinilmiştir. Şeyh-i Ekber *ḡuddise sırruhu* hazretleri *Fütūḡat*'da “riyāzet nefsi zelil idüp ‘ubūdiyyet ile ilcām itmekdür, pes riyāzet bizim ‘indimizde nefis-i berr ü fāciriñ ḡadem-nihād oldığı arz gibi olmasıdır” diyü buyurdılar. Ve رِيَاضَتِ in كِتَابِ اللَّهِ'a isnadı mecāz-ı ‘aḡl olur zīrā ḡaḡıḡaten rā’iz ü mü’eddib Allāhu te‘ālā ve Resūli ve ḡalīfesidür. Hemān riyāzete sebep aḡkām ü edille oldığı i‘tibārı ile وَكِتَابِ اللَّهِ'a isnād olınmıştır.

لِغُفُولِ الْخَلْقِ mu’ahḡar مُنْدَرَج kelimesine müte‘allıḡdır.

مُنْدَرَج mübtedā-yı ṡāniniñ haberidür. Mübtedā-yı ṡānī *me‘a haberihi* mübtedā-yı evvelinñ haberidür. مُنْدَرَج bāb-ı infī‘ālden¹⁵⁸ ism-i fā‘ildür. *İndirāc* duḡūl ve meṡy ma‘nālarına gelür. Me’ḡazı دَرَج’dür. دَرَجَ الرَّجُلُ dinilür, yürüdi ve anıñ yolına girdi dimekdür.

Ma’nā-yı Beyt: Daḡı Allāhu te‘ālānıñ kitāb-ı ‘azīmüṡ’ṡ-ṡānı ya’nī Ḳur’ān-ı celilü’l-burḡānı ve ol kitābıñ riyāzeti ḡalḡıñ ‘aḡıllarına giricidür ya’nī Allāhu te‘ālā kitāb-ı kerīm ve Ḳur’ān-ı ‘azīminde emr ü nehy ü va‘d u va‘id ü mevā‘iz [24b] ü ḡurüb-ı emṡāl ile olan ta‘līm ü te’dibi ḡalḡıñ ‘uḡūlına giricidür ve bunlar ḡalḡıñ ‘uḡūlına girmesi birkaç nesne ile ḡāṡıldur: Biri ḡalḡıñ ‘uḡūlı bunları ḡabūl itmekdür ve biri nefsiñ lezā’iz ü ḡuṡūzından geçmekdür. Ḥafī buyurulmaya ki nāṡım *ḡuddise sırruhu* ḡalḡıñ ‘uḡūlını ta‘līm ü te’dibe ihtiyācda ber-sebīl-i isti‘are-i meḡniyye tünd ü ḡarūn olan ṡāya teṡbīḡ ve müṡebbehün bihiñ zikrini ṡayy idüp müṡebbehün bihiñ mülāyimi olan riyāzātla iḡtifā eyledi.

Bu beyitte muḡassenāt-ı bedī‘iyyeden mürā‘ātü’n-naṡır vardır.

¹⁵⁸ Kelime metinde “ifti‘āl” şeklindedir. Lakin satırın devamında kelimenin انْدِرَاج olarak yer alması ve Kamūs’da da “infī‘āl” veznine sokulması hasebiyle tarafımızca “infī‘āl” olarak düzeltilmiştir.

182

şerîfî mışdâkıncâ ğayr-ı müte‘allim ve ‘âlim-i bî-‘amel daḥı ‘âlim-i rabbânî ve ‘âlim-i ‘âmil ü müte‘allim-i kâmil olan hādî vü mürşidlere nisbetle hemec menzilesindedür. Pes ‘avām-ı hevāmda olan izāfet müşebbehiñ müşebbehüñ bihe izāfeti qabîlindendür. Zîrâ ‘Arabîde aşliyyu’l-‘avām ke’l-hevāmdandur.¹⁶⁰ Pes ‘avām-ı hevām daḥı bunlara nisbetle hemeciñ hemeci mertebesinde olur.

Bu beyitte muḥassenāt-ı bedî‘iyyeden iki mısrā‘ miyânında tekâbü'l vardır.

30.

وَإِذَا كُنْتَ الْمِقْدَامَ فَلَا
تَجَزَّعَ فِي الْحَرْبِ مِنَ الرَّهَجِ

وَإِذَا كُنْتَ de *vāv*‘atıfedür. كُنْتَ de olan *tā*-i ḥiṭāb kün lafzının ismidür.

المِقْدَام naşb ile كُنْتَ niñ ḥaberidür ve *elif lām* iddi‘âen ‘ahd içündür yâḥud kâmilliyet ifâde itmek için istiğrâka ḥaml olına, حَاتَمُ الْجَوَاد gibi. مِقْدَام kesr-i [25b] *mîm* ile şîğa-i mübâlağadan keşîrü’l-iḳdām olan secî‘ ma‘nâsına, مَهْدًا ve مَعْطَا gibi keşîrü’l-hediyye ve keşîrü’l-‘atâ ma‘nâsınadır.

تَجَزَّعَ إِذَا كُنْتَ şartının cevâbıdır. فَلَا تَجَزَّعَ bāb-ı rābî‘den جَزَّعَ niñ nehy-i ḥāzırıdır, ıztırāb itme şabr it dimekdür. Ba‘zı nüsaḥda فَلَا تَجَزَّعَ yerine فَلَا تَلَوَى vāqî‘ olmışdır. Yāniñ vücūdı żarûret-i vezn içündür ve bu ikinci bābdan fi‘l-i muzâri‘iñ nehy-i ḥāzırı olup لَا يَلَوَى عَلَى أَحَدٍ den me’ḥūzdur, bir kimesneye meyl itmez dimekdür. Pes burada لَا تَلَوَى i‘rāz kııl¹⁶¹ cānib-i āḥere meyl eyleme dimekdür.

فِي الْحَرْبِ de فِي فَلَا تَجَزَّعَ kelimesine müte‘allıkdır. حَرْب kıtāl ü cenk ma‘nâsınadır.

¹⁶⁰ Zîrâ ‘Arabîde aşliyyu’l-‘avām ke’l-hevāmdandur. -H.E.

¹⁶¹ kııl: kıılup T.

رَهَجَ مِنْ أَجْلِ الرَّهَجِ de ecliyyedür ve burada hâzîf gözetilüp taqdiri رَهَجَ dimek olur. رَهَجَ fetḥ-i *rā*-ı mühmele ve fetḥ-i *hā* ile ve sükün-ı *hā* ile de lügatdur, ğubār ü katām ma‘ nāsına. Ma‘ lūm buyurıla ki حَرْبٌ ‘den murād ya ḥarb-i şūrīdür ya ḥarb-i ma‘ nevīdür. Ḥarb-i şūrī küffār-ı bed-kirdār ile ḥarb ü kıtāl ve ceng ü cidāldür ammā ḥarb-i ma‘ nevī nefis ü şeytān ile mücādele vü muḥārebedür ve bu iki ma‘ nāyı irādeye şāhid ḥadīş-i şerīfde vārid olmışdur. Resūl-i Ekrem *ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* buyurur لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ¹⁶² يُقَاتِلُ مِنْ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ binā ‘en ‘alā zālik ‘ ulemā-yı ḥadīşin ba‘ zıları “ṭa’ifeden küffār-ı li ‘ām ile muḥātele iden leşker-i İslām murāddur” didiler. Pes bunların muḥārebe vü muḥāteleleri şūrīyye olur. Ba‘ zıları “emr-i ma‘ rūf ve nehy-i münker iden ‘ ulemā-yı ‘ āmilin ve nefis ü şeytān ile cihād iden zūhhād-ı kāmīlindür ki anlar ṭā‘ at-ı [26a] ilāhiyye ile kā‘im ve ḥudūd-ı Şamedāniyyeyi icrāda da ‘imdürler” [didiler]. Pes bunların muḥārebeleri ma‘ neviyye olur bunlara göre.

Ma‘ nā-yı Beyt: Dimek olur ki kaçan küffār-ı li ‘āmın muḥārebe-i şūrīyesinde sen keşirü’l-ikdām olasin, şaḡın ol ḥarbde küffār-ı bed-kirdārın ezā vü cefāsından ceza‘ itme ya‘ nī rū-gerdān olup münhezim olma. Yāḥud kaçan sen emr-i ma‘ rūf ve nehy-i münker muḥārebe-i ma‘ neviyyesinde keşirü’l-ikdām olasin, şaḡın edāniden zūhūr iden ğubār-ı kuşūrdan ya‘ nī emre ‘ adem-i imtişāl ve nehyden ‘ adem-i ictinābları için ceza‘ itme وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ ¹⁶³ āyet-i celīlesi mışdākınca ḥaşlet-i ḥasene ile emr-i ma‘ rūf ve nehy-i münkerde mücādele kılup ezā vü cefālarına taḥammül eyle. Yāḥud nefis ü şeytānın muḥārebe-i ma‘ neviyyesinde ya‘ nī gūn-ā-gūn vesvese vü ḥavātır ile ezā vü cefālarında ṭā‘ āt-ı Ḥaḡḡ’a keşirü’l-ikdām olasin, şaḡın işāre eyledikleri ğubār u ḥavātırdan ve katām ü vesveseden ceza‘ itme ya‘ nī keşirü’l-ikdām ve vefirü’l-ihtimām olup gūşiş eyledüġin ‘ ibādāt-i Ḥudā ve ṭā‘ āt-ı kibriyādan rū-be-ḡafā olma. Pes vesvesesinden biri budur ki eger ḥilḡat-i aşıyyeñde sa‘ id iseñ ‘ ilm ü ‘ ameliñ terki saña zarar virmez, şaḡi iseñ fā‘ide virmez diyü

¹⁶² Ümmetimden hak üzere bir fırka, kıyamete kadar galip olarak cihad eder.” (Hadīs-i şerīf)

¹⁶³ “Onlarla en güzel yöntemle tartış.” (Kur’ān, Nahl 16:125)

vesvese virürler. Pes ‘ākile vācib ü lāzımdur ki bu vesveseyi def idüp ber-muktezā-yı ‘ubūdiyyet me’mūrāt-ı ilāhiyyeye imtişāl ve cemī‘ menāhiden ictināb ile rıķıyyet idüp ¹⁶⁴ اَنَا عَبْدٌ مِنْ عِبِيدِهِ وَمَقْهُورٌ تَحْتَ أَمْرِهِ وَ نَهْيِهِ diye. Hāfī olmaya ki aşhāb-ı kirām Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-salavātü ve’s-selāmın ibādetde meşākka-i taḥammüllerin [26b] müşāhede kılup “yā Resūlu’llāh Cenāb-ı Hāzret-i menba‘-ı ma‘dilet seniñ māzī vü müstaḳbel günāhını ‘afv ü mağfıret ile saña kerem-i mā-lā-nihāye ve iḥsān-ı bī-gāye itmiş iken nefsi-nefisiñi bu rütbe meşākdan irāḥe ve bu mertebe-i ta‘abı ḳalb ü ḳalibiñden izāle vü izāḥe buyursañız olamaz mı?” didüklerinde ¹⁶⁵ “أَفَلَا عَبْدًا شَكُورٌ” buyurmuşlardır *salla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem*.

Bu beyitte şanāyi‘-i bedī‘iyyeden مَفْدَامٌ ve حَرْبٌ miyānında mūrā‘ātü’n-naẓır vardır.

31.

وَإِذَا أَبْصَرْتَ مَنَارَ هُدًى
فَاطْهَرُ قَرْدًا فَوْقَ النَّبَجِ

وإِذَا da vāv‘ ātıfedür.

أَبْصَرْتَ fī‘l-i māzī-i muḥāṭabdur. Göz ve ḳalb ile görmek ma‘nāsına olan اِبْصَارٌ dan me’ḥūzudur.

مَنَارَ هُدًى muzāf ve muzāfun ileyhi أَبْصَرْتَ’niñ mef’ulidür. مَنَارَ fetḥ-i mīm ile aşlı mef’al vezni üzere مَنُورٌ idi. Vāvı elife ḳalb olındı. مَنَارٌ şol mekāna dirler ki anda nūr ola ve yollar kenārında berā-yı ihtidā vaż‘ olınan ‘alāmetiñ ismidür, sālİK anı rü’yet itdikde ṭarīḳ-i müstaḳıme istidlāl idüp gider. Ba‘zıları “ma‘nā-yı şāniye göre مَنَارٌ, مَنَارُهُ’niñ cem‘idür” dimiş. هُدًى’de olan tenvīn tenvīn-i ta‘zımdür.

¹⁶⁴ “Benim kullarım emrettiklerim ve yasakladıklarım tabiidir.”

¹⁶⁵ “Şükreden bir kul olmayı istemeyeyim mi?” (Hadīs-i şerif)

فَاطْهَرُ şartıñ cevābıdır. اَظْهَرُ bāb-ı şālîşden olup zuhûrdan me'hûz emrdür, istilâ eyle yâhud 'ālî vü gâlib ol dimekdür. Evvelkine göre bā ile isti' māl olunup فَاطْهَرُبه dinilür. İkinciye göre عَلَى ile isti' māl olunup عَلَيْهِ فَاطْهَرُ dinilür. Ammā burada [27a] عَلَى terk olunup zarûret-i vezn içün isti' mālîne ri' âyet olinmamışdır.

فَاطْهَرُ فردا emriniñ fā' ilinden hâldür. فرد yalnız dimekdür.

فَاطْهَرُ kelimesiniñ zarfıdır. فَوق tahta muķābıldür. سَآ-i müşelleşeniñ ve bā-i muvaḥḥadeniñ fethiyle her nesneniñ vasaṭına dirler. Burada murād mertebe-i istivā' ve rütbe-i i' tidâlden müste' ârdur.

Ma' nā-yı Beyt: 'İlm ü 'amelde sa'y u gūşış kılup rāh-ı Hāk'dan zuhûr iden ezālara şabr ü taḥammül kıldıḳdan soñra şol zamānda rāh-ı hidāyetiñ nûrınıñ maḥall ü mekânı olan ehlu'llāhı göresin yâhud rāh-ı hidāyetiñ 'alāmetlerini göresin. Yalnız oldıḳıñ hâlde خَيْرٌ¹⁶⁶ hadîş-i şerîfi mışdāḳınca ol hidāyetiñ vasaṭı bālāsında 'ālî vü zāhir ol ya'nî rāh-ı kavîm ve ṭarîḳ-i müstaḳimde ifrāt ü tefrîṭden 'ārî ve teşbîh ü ta'ṭilinden berî olup 'aḳā'id ü aḥlāk ü aḥvāl ü ef'āl ü emvâlde vasaṭ-ı ṭarîḳ ve rāh-ı i' tidāl üzere refṭâr eyle. Meşelâ i' tiḳādda السَّمِيعُ الْبَصِيرُ¹⁶⁷ âyet-i celîlesi mışdāḳınca teşbîh ile tenzîh miyânını tutmaḳ ve mezḥeb-i cebr ile ḳader miyânında gitmek vücûd ü seḥâda buḥl ile tebzîr arasında yürümek gibi. Beyzâvî ḥazretleri *Envārü't-Tenzîl*'de dir ki “Cābir raḍıya'llāhu te'ālā' anhudan rivāyet kılınur ki Cābir raḍıya'llāhu te'ālā' anhu buyurur bir gün server-i kâ'ināt 'aleyhi efḍālū'ş-şalavāt bizim aramızda oturur idi. Bir ḡulām¹⁶⁸ gelüp “yâ Resûlu'llāh vālidem senden bir giyecek gömlek ister” didi. [27b] Ḥazret'iñ yanında bir zād bulunmamaḡla “bir sâ'atden bir sâ'ate degin şabr it soñra dön bize gel diyü” buyurdi. ḡulām daḡı vālidesine gidüp söyledi. Vālidesi de “var Ḥazret-i Resûlu'llāh'a söyle vālidem arḳañda olan dir' i ister”. ḡulām gelüp Ḥazret-i Resûl-i Ekrem şalla'llāhu

¹⁶⁶ “İşlerin en hayırlısı orta olanıdır.” (Hadîs-i şerîf)

¹⁶⁷ “O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.” (Kur'ân, Şûrâ 42 :11)

¹⁶⁸ ḡulām: oḡlan T.

te‘ālā ‘aleyhi ve sellem bu sözi söyleyince Hâzret-i server-i enbiyâ ve Resûl-i kibriyâ ‘*aleyhi efḍalü’ş-şalavât ve ekmelü’t-teḥâyâ* daḥı bilâ-tevâḳḳuf ḥâne-i sa‘ âdetine gidüp arḳasında olan ḳamîşini iḥrâc idüp gulâma virüp ḥâne-i sa‘ âdetinde ‘uryân oturdı. Namâz vaḳti olunca Hâzret-i Bilâl ezân virdi. Aşḫâb-ı kirâm-ı zevi’l-iḥtirâm Hâzret-i sulṭânîñ namâza çıkmasına müterâḳḳib ü muntazır oldılar. ‘Uryânlık sebebinden namâza çıḳmadı. Cenâb-ı Hâzret-i Hüdâ *celle ve ‘ālā* bu âyeti inzâl idüp buyurdı “¹⁶⁹ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ” ve ḥabîbim elini boynına bağlanmış ḳılmā ¹⁷⁰ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ ¹⁷¹ ve anı dükeli açmaḳ ile açma. Bu iki cümle temsildür, baḥîl ü şaḥîḥiñ buḥlini ve mübezziriñ isrâfını bunlardan nehy ü iḳtişâd ile emrdür ve bunlarıñ mā-beyni keremdür ya‘nî buḥl ile muttaşîf olma ve ‘unvân-ı isrâfla men‘ût olma. ¹⁷¹ فَتَقَعْدَ مُلُومًا zîrâ Allāhu Te‘ālā ḳatında ve ḥalkı yanında isrâf ü tebzîr ve sū‘-i tedbîr sebebiyle melâmet olunmuş otursın. ¹⁷² مَحْسُورًا dermânde vü muḥtâc ki aṣlâ bir zâdîñ olmaya ve yine iḳtişâdda وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ ¹⁷³ [28a] âyet-i celîlesi mışdâḳınca şıyt ü şadâ vü tekellüm-i edâda ceḥr ile iḥfâ arasını iltizâm itmek müsteḥabdur. İbn-i Sîrîn ḥâzretlerinden rivâyet olunur ki bu âyet-i celîle nüzûlundan soñra fahr-ı ‘âlem *şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir eş-Şiddîḳ *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhuya* vardı baḳdı ki Ḳur’ân-ı celîlü’ş-şânı iḥfâ ile tilâvet ider soñrâ ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhuya* teşrîf buyurup gördi ki ceḥr ile ḳırâ’at ider. Ba‘dehu Ebû Bekir eş-Şiddîḳ *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhuya* “niçün iḥfâ ile okursın” diyü buyurdıḳda Hâzret-i Ebû Bekr “‘âlimü’s-sırri’l-ḥifâyâ olan Hâzret-i Hüdâ benim münâcât ü nidâmı esma‘dur” diyü cevâb virdi ve Hâzret-i ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhuya* “niçün ceḥr-i ḳavî ile tilâvet idersin” diyü buyurdıḳda “şeyṭânı ṭard ve ḥwâb-ı ḡafletde olanları iḳâz iderim” didi. Hâzret-i Resûl-i Ekrem *şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* Ebû Bekir eş-Şiddîḳ ḥâzretlerine “¹⁷⁴ اِرْفَعْ صَوْتَكَ قَلِيلًا” Hâzret-i ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhuya* “¹⁷⁴ اخفض

¹⁶⁹ “Asla eli boynuna bağlanmış şekilde cimri olma.” (Kur’ân, İsrâ 17:29)

¹⁷⁰ “Ve ölçüsüzce eli açık olma.” (Kur’ân, İsrâ 17:29)

¹⁷¹ “Kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin.” (Kur’ân, İsrâ 17:29)

¹⁷² “Hasret içinde...” (Kur’ân, İsrâ 17:29)

¹⁷³ “Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.” (Kur’ân, İsrâ 17:11)

¹⁷⁴ “Sesini biraz yükselt!”

وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْظُمْ مِنْ¹⁷⁵ ”صَوْتِكَ“ kelām-ı mu‘ciz- nizāmında iktisād ile tenbîh buyurup¹⁷⁶ naşş-ı kerîminde işâret buyurdılar. Şeyh-i Ekber *ḳuddise sırruhu* ḫâzretleri *et-Tedbîrâtü’l-ilâhiyye fî Memleketi’l-insâniyye* nâm kitâb-ı müsteṭâbında buyurur ki bir gün Resûl-i Ekrem *ṣallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* in iki na‘liniñ biri münḳaṭı‘ olup biri feza‘a başladı. Resûl-i [28b] Ekrem *ṣallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* daḫı ‘adâlet için ḫâfiyyen yürüdiler. Bu kitâbda buyurur ki ‘adâlet cemî‘ eşyâda sâriyedür.¹⁷⁷ Pes sen ‘adl ü ‘adâleti nefsiñe ve ehl ü aşḫâb ü ‘abîd ve kelâm ü ef‘âlîñe zâhiren ve bâtinen ḫâkim kııl.

32.

وَإِذَا اشْتَاقَتْ نَفْسٌ وَجَدَتْ
أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

اِذَا'da *vāv*‘ âti-fedür. اِذَا şartıyyedür.

اِشْتِيَاق ve شَوْق māzî-i müfred mü’enneş şîğasıdır. Me’ḫazı bâb-ı evvelde şَوْق’dür. اِشْتِيَاق ve شَوْق lûgatde nefsiñ bir şey’i çekinüp arzû itmesine dinür, ıstılâḫda ḫalbiñ bir gâ’ibe teveccühüne dirler.

اِشْتِيَاق kelimesiniñ fâ‘ilidür, tenvîni tenvîn-i tekşîr ü tenvî‘dür. نَفْس burada rûḫ ma‘nâsınadır. Nefsiñ tafşîlini taleb iden ‘Alî İbni Sînâ’nıñ *Nefsiyye Kaşîdesi*’niñ şerḫlerine nazar ide.

وَجَدَتْ şartıñ cevâbıdır. وَجَدَتْ *vāv* ve *cîm* ve *dâḫ* fethalarıyla māzî-i müfred mü’enneş gâ’ibedür. Zamm-ı *vāv* ile bulmaḫ [ü] vicdân ma‘nâsına olan وَجُود’dan me’ḫüz’dür. وَجَدَ

¹⁷⁵ “Sesini alçalt!”

¹⁷⁶ “Yürüyüşte ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşşegin anırmasıdır.” (Kur’ân, Lokmân 31:19)

¹⁷⁷ sâriye: -R

وَجَدَ ضَالَّتَهُ dinilür, kaçan maṭlûbını bulsa yāḥud وَجْدَان' dan me'ḥūz'dur وَجَدَ ضَالَّتَهُ dinilür, kaçan yitüğünü bulsa. Burada ma' nā-yı evvel şîrîn olur.

وَجَدْتُ, أَلْمَا kelimesiniñ mef' ulidür ve tenvîni نَفْسُ kelimesiniñ tenvîni gibidür. ألم veca' ma' nāsınadır.

بِالشَّوْق' de bā sebebiye olup وَجَدْتُ kelimesiniñ müte'allıktır. Ba'zıları “*elif lām*nı muzāfun ileyhden [29a] ‘ivaz kırup taḳdîri بِسَبَبِ شَوْقِهَا dimekdür” diyüp “zamîri نَفْس'e raci'dür” demiş.

لَا مُغْتَلَجَ lafzen mecrûr الشَّوْق'niñ şıfatıdır. مُغْتَلَجَ bāb-ı ifti'âlden ism-i fâ'ildür, şedîd ma' nāsına. Kesr-i lām ile رَجُلٌ dinilür, şedîd ma' nāsına.

Ma' nā-yı Beyt: Kaçan nefis maṭlûbına iştîyâk ve ziyâde meyl ü ârzü itse ol nefis iştîyâk-ı şedîdi sebebiyle elem-i keşîr bulur. Zîrâ iştîyâk bir nâr gibidür ki ḥürḳat-i ḳalbe sebep olup elem-nâk olur. Müştākân-ı Cenâb-ı kibriyâ ve ârzü-keşân-ı dîdâr ü liḳâ Firdevs-i a' lâda egerçi müşâhede-i cemâl-i Hüdâ'dan bir an maḥcûb ü mehcûr ḳalsalar ehl-i dūzaḥ nârdan istigâse eyledikleri gibi anlar daḥı cennet-i Firdevs'den öyle istigâse iderler. Hâşılı cinân, firâḳ-ı yârdan caḥîm; ve nâr, ḳurb ü taḳarrübde ḥuld ü cinân ü na'im olur.

Bu beyitte muḥassenât-ı bedî' iyyeden اِشْتِاقَتْ ile شَوْقُ miyânında cinâs-ı iştîkâk vardır.

33.

وَتَلَّيَا الْحَسَنُ صَاحِكَةً
وَتَمَامُ الضَّحِكِ عَلَى الْقَلَجِ

وَتَلَّيَا da olan vāv' âtıfedür. تَلَّيَا taḳdîren merfû' mübtedâdur, الْحَسَنُ'ya muzâfdur.

الحَسَنُ dağı mevşûf-ı mahzûfuñ şıfatıdır, taqđiri المرأة الحَسَنُ dimekdür. ثَنَائِي feth-i sâ-i müşellese ile ثَنِيَّة'niñ cem'idür, عَطَا ve عَطِيَه gibi. İnsânıñ öñ dışlerine seniyye yanında olanlara rubâ' iyye ve bundan öte olanlara nâb dirler. Cem'lerine de rubâ' iyât ü enyâb dirler. حَسَنَاء, hamrâ' [29b] vezni üzere أَحْسَن'in mü'ennesidür, berây-ı vezn kaçır ile okınmalıdır.

صَاحِكَة mübtedânıñ haberidür. صَاحِكَة ism-i fâ' ildir.

وَتَمَامٌ üzerine ma' tûfdur. الصَّخْكِ ye muzâfdur yâhud صَاحِكَة'niñ zamîrinden vāv hâliyyedür. تَمَام nokşân ile muzâddedür, kemâl ma' nāsına.

عَلَى الْفَلَج zarf-ı müstağarr ve cümlesi mübtedânıñ haberidür. Ve ba' zı şürrâh-ı 'âlî “burada ta' lîl ve isti' ânet ve muşâhabet ma' nâlarına olmak muhtemeldür” dimüş lâkin burada bu ihtimâlâta göre beyte ma' nâ ne gûne yakışur te'emmüle muhtâcdur. فَالَج fetğalarıyla bâb-ı râbi'den maşdardur. Dışleriñ biri birinden tebâ'udına dirler. Böyle olan dışler meğāsinden 'add olunur.

Ma' na-yı Beyt: Dağı ümerâ-ı hasnânıñ öñ dışleri dâhikedür. Hâlbuki dıhkiñ tamâm ü kemâli dışler biri birinden seyrek ve tebâ'ud üzere olmağdur ve bu hâlet dışlere nisbet ile gâyet güzeldir. Ba' zıları “hasnâdan murâd hayrât-ı hisân ve kâşırâtı't-tarf olan hürân-ı cinân olmak ihtimâldür” diyüp beyte şu gûne ma' nâ virür ki “âşıkîn ü müştâkîne ve râh-ı Hâk'da 'ilm ü 'amel tahşil idüp rızâ-yı şerîfi içün sa' y ü güşiş iden müttekkîne hayrât-ı hisân esnân-ı müfellece ile tebessüm-i tām ve dıhk-i dil-ārâmla dehānlarıñ küşāde vü handān ve handelerinde derûn-ı cenān envār ile mele'ân olur.” Ba' zıları “hasnâdan murâd şüver-i hasene-i rûhānî ve hayrât-ı hisân-ı 'ulûm-ı me'ânî ve şenâyādan murâd durer-i 'irfānî vü le'ālî-i esrār-ı nihānî olup felec üzere temām-ı dıhkdan [30a] murâd ziyāde münkeşif olup aşhâbınıñ 'uyûnına zühûr kılmasından 'ibâret olur. Hattâ ehl-i te'vîl lisân-

1 işaretle ¹⁷⁸ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ 179 edā kıldılar” demiş.

Bu beyitte muḥassenāt-ı bedī‘ iyyeden müfredātınıñ miyânında mürā‘ ātü’n-naẓīr vardır.

34.

وَعِيَابُ الْأَسْرَارِ اجْتَمَعَتْ
بِأَمَانَتِهَا تَحْتَ الشَّرَجِ

وَعِيَابُ da vāv ‘ātıfedür. عِيَاب lafzen merfū‘ mübtedādur. عِيَاب kesr-i ‘ayn-ı mühmele ve yā-i müsennāt-ı taḥtiyye ile ber-vezn-i *ṣihāb*, عَيْهِ niñ cem‘ idür. عَيْهِ deriden yaptıkları heybeye dirler ve cāmedān denilen kabdur ki derūnına ba‘ zı laṭif ṣiyāb konur.

الْأَسْرَار lafzen mecrūr عِيَاب niñ muẓāfun ileyhidür. أَسْرَار , سِرّ in cem‘ idür. سِرّ ketm olınan nesneye dirler. İştihāda سِرّ ı “idrāk-ı meṣā‘ irden ma‘ nā-yı bāṭındur” diyü ta‘ rīf iderler. Ba‘ zı nüsaḥda الْأَسْرَارِ yirine اجْتَمَعَتْ olmuştur. Buña göre *elif lām* istiğrāka [ve] ḥamle muḥtācdur, zīrā merci‘ olmaklığa ṣāliḥ olmaz, *te’emmel*.

قد taḥkīk ma‘ nāsınadır.

اجْتَمَعَتْ kelimesiniñ taḥtında müstetir zamīri عِيَاب’a ‘ā’iddür. مَاضِي-İ müfred mü’enneṣ ḡā’ibe ṣiğasıdur.

¹⁷⁸ “Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.” (Kur’ân, Rahmân 55:56)

¹⁷⁹ edā:irāde R.

Resūlu'llāhıñ meclis ü huzūr-ı 'ālilerinden bir an fekk olmayan şāhib-i sırrı olup 'ilm-i meknūn aḥz ider idi. Böyle olan 'ilm-i meknūnıñ şāhibi ne cihetden işkence ile ölüme ve seng-sār olmağa şāyān olur?" cevāb virüp didiler ki "bu 'ilm-i meknūnuñ ma' nāsı be-ğāyet ğamiẓ ve nāsıñ 'uḡūlına küncide olması daḡı müşkil ve bildiklerinden ḡāric bir 'ilm-i şerīf olmağa şāhibini tekfīr belki ḡatline sa'y iderler."

35.

وَالرَّفَقُ يَدُومُ لِصَاحِبِهِ
وَالْحُرْقُ يَصِيرُ إِلَى الْهَرَجِ

وَالرَّفَقُ'de *vāv* 'āṭıfedür. الرَّفَقُ mübtedādur. رفق bāb-ı evvelden 'unfiñ muḡābilidür, leṭāfet ü mülāyemet ma' nāsına.

رفق bāb-ı evvelden şīġa-i muẓārī' iñ müzekker ġā'ibidür. Taḡtında رفق'a 'ā'id olan zamīri fā'ilidür. يَدُومُ *ma'a fā'ilihi* maḡallen merfū' mübtedānıñ ḡaberidür. Mübtedā *ma'a ḡaberihī* beyt-i sābıḡda عِيَاب üzerine 'aṭf olunur.

لِصَاحِبِهِ'de *lām*, *fī* ma' nāsına olup يَدُومُ'ye müte'allıḡdur ve zamīr-i mecrūr رفق'a rāci' dūr.

وَالْحُرْقُ üzerine ma' tūfdur, الْحُرْقُ mübtedādur. حُرْقُ zamm-ı *ḡā*-i mühmele ve sūkūn-ı *rā* ile 'unf ma' nāsınadır.

يَصِيرُ mübtedānıñ ḡaberidür.

رفق ile حُرْق miyānında muḡassenātadan tıbāḡ vardır.

يَصِيرُ'ye müte'allıḡdur. هَرَج fethalarıyla bāb-ı şāniden fitne [31b] vü fesād ü ḡatl ma' nālarınadır. *Rānıñ* fethi zarūret-i vezn içündür, aşlı sūkūn ile idi.

Ma'nā-yı Beyt: Dahı rıfķ ü mülāyemet şāhibi dā'im olur ve 'unf, şiddet ü fesād u huşūmete sebep olur. Ya'nī ¹⁸³ الرَّفْقُ يُعْطَى عَلَيْهِ مَا لَا يُعْطَى عَلَى الْعُنفِ hadīs-i şerīfi mışdāķınca rıfķ ü mülāyemet bir hūb-siret ve bir laţif-tabī' atdur ki hūsn ü cezāsı ve lūţf u āşārı şāhibine da'im ü bākī olur ve 'unf bir siret-i kabīhe ve bir haşlet-i habişedür ki fitne vü fesāda sebep ve nihāyeti ihtilāl ü huşūmete münķalib olur. Velhāşıl إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ ¹⁸⁴ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ hadīs-i şerīfi mışdāķınca 'ākıbet-i kārının leţāfet ü şafā ile istimrārını endişe kılup cemī' umūrında rıfķ ü mülāyemetle evķāt-güzār ol ki dūnyā vü 'uķbāda şafā-ender-şafā bu rıfķla olacađı bī-mīrādur. Hāfī olmaya ki bu beyt-i ra'nā bu ma'nāya göre fevā'id-i dūnyeviyye ve menāfi' ü 'avā'id-i uhreviyyeyi hāvī vü şāmil oldıysa nāzım *ķuddise sırruhu* hāzretleri bunuńla ķaşıdesiniń nihāyetine vāşıl oldıķdan sońra يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ¹⁸⁵ أَمَّنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا naşş-ı şerīf ü emr-i münīfine iķtidā idüp Resūl-i Ekrem ve Nebiyy-i muķterem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme* şalavāt-ı şerīfe ile ibtidā kıldı.

36.

صَلُّواْتُ اللَّهَ عَلَى الْمُهْدَى
الْهَادَى النَّاسَ إِلَى النَّهْجِ

صَلُّواْتُ lafzen merfū' mübtedā olup lafzatu'llāha muzāfdur. [32a] *feteķāt* vezni üzere صلوة kelimesiniń cem'idür. İmām Kuşeyrī *radıya'llāhu te'ālā 'anhu* hāzretleri risāle-i şerīfesinde buyurur ki “şalavāt Allāhu te'ālādan Nebiyy-i muķterem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemiń* ğayrısına rahmet nebiyy-i mūkerremine teşrīf ü ziyāde mekeremetdür”. Ebu'l-Āliye hāzretleri demiş ki “Allāhu te'ālānıń nebisi üzerine şalavātı melā'ike 'indinde şenāsıdır¹⁸⁶ ve melā'ikenin şalātı nebiniń üzerine du'ādur”. *Şerķ-i Mesālik*'de demiş ki “şalāt lūğatde hāķıķaten du'ādır yāħud ta'zīm ma'nāsına olup

¹⁸³ “Şüphesiz Allah, rıfķ sahibidir ve rıfktan hoşlanır. Ecri, sertlik ve benzeri hallere vermezken; yumuşak huylulukla yapılan işlere verir.” (Hadīs-i şerīf)

¹⁸⁴ “Şüphesiz Allah, her işte rıfķı sever.” (Hadīs-i şerīf)

¹⁸⁵ “Ey imān edenler! Siz de ona salat ve selam okuyun.” (Kur'ān, Azhāp 33: 56)

¹⁸⁶ Ebu'l-Āliye hāzretleri demiş ki Allāhu te'ālānıń Nebisi üzerine şalātı melā'ike 'indinde şenāsıdır: - H.E.

maḥalline izāfet ile ecnāsiñ fuşul ile tenevvü‘i gibi üç nev‘ üzere tenevvü‘ ider”. Bu sebebdan şalāt Allāhu te‘ālādan Muḥammed *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* üzerine rahmetdür. Rahmetiñ ma‘nāsı Resül-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñ* şerī‘atine ta‘zīm ve yevm-i kıyāmete degin şerī‘atini ibkā ve āhiretde ümmetine teşeffī‘dür. Ve melā’ikeden Resül-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme* istiğfardur ve bu ¹⁸⁷ إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةً مَرَّةً kavı-i şerīfi kabılindendir. Cüneyd-i Bağdādī ḥazretlerinden naql olunur ki “‘abd bir ḥāletden ḥālet-i uḥrāya naqline ḥālet-i sāniye ḥālet-i ūlādan erfa‘ gerekdür. Egerçi ‘abd-i mezkūr muḥarrebīnden olup ḥālet-i sāniyesi ūlāsından tenezzülde olsa ¹⁸⁸ حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقْرِيبِينَ me‘āliyle seyyi’e gibi olup Allāhu te‘ālā bu ḥālete melā’ikesini muṭṭali‘ kılar. Kaçan bu ḥālet nebīsine vāki‘ olsa aña melā’ike-i kirām ta‘zīmen istiğfār iderler. Ve mü’minlerden Resül-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme* maḥām-ı [32b] maḥmūde ba‘şiyle du‘ādur ve şalāt ile murād olınan evlāsı Resül-i ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñ* bize ¹⁸⁹ سَلُّوْا إِلَى kavı-i şerīfi ile emr buyurdığı vesile ve ğayrılarıdır”. Şalāt bu iki ma‘nā-yı luğavīlerinden ‘orf-i şer‘de ‘ibādet-i maḥşūşaya naql olındı. Zīrā ‘ibādet-i maḥşūşa iki ma‘nāniñ birini mutazammındur ve burada murād ma‘nā-yı luğavīdür ve burada rahmet ü istiğfār ü du‘ā irādesiyle şalātdan ıtlāk-ı vāḥidde ‘umūm-ı müşterek lāzım gelmez zīrā taḥrīr-i sābıkdan zāhir oldı ki şalāt müşterekdür. Zīrā iştirāk olan yerde bizim ‘indimizde ‘umūm yokdur. Burada nāzım *ḳuddise sırruhu* selāmı terk itdiği istilzāmından ötürdür lākin ekşer-i Şāfi‘iyye şalātın selāmdan efrādınıñ lafzen ve kitābeten kerāhiyyetine zāhiblerdür.

على المَهْدَى zarf-ı müsteḳarr olup cümlesi mübtedāniñ ḥaberidür. مَهْدَى feth-i mīm ve sükūn-ı hā ile ism-i mef‘ūldür. Aşlında مهدى olup ba‘dehu i‘lāl olunup مَهْدَى kaldı. Ḥafī olmaya ki مَهْدَى niñ yāsı mışrā‘-ı sāniye devr ider.

¹⁸⁷ “Bazen kalbime bir ağırlık gelir de günde 100 defa Allah’a tövbe ederim.” (Hadīs-i şerīf)

¹⁸⁸ “Ebrārın iyiliği, muḥarrebīnin kötülüğü gibidir.”

¹⁸⁹ “Hz. Muhammed (Cennet’in) aracı, en fāziletli ve mertebesi en yüksek olanıdır.” (Hadīs-i şerīf)

الْهَادِي taḳdiren mecrūr mēẖdī'niñ şıfatıdır. هَادِي , هَادَايت' den me'hūz ism-i fā' ildir, delālet idici dimekdür.

النَّاسِ naşb ile هَادِي'niñ mef' ūlidür yāhud cerr ile الْهَادِي'niñ muzafun ileyhidür. Bu daḡı ma' nāda هَادِي'niñ mef' ūli olur.

النَّهَج neḡj ile هَادِي'niñ mef' ūludur. نَهَج feth-i nūn ve feth-i hā ile ṭarīḡ-i müstaḡim ma' nāsınadır, sükūn-ı hā ile de olur.

Ma' nā-yı Beyt: Allāhu te'ālāniñ şalavâtı [33a] ḡalḡı ṭarīḡ-i müstaḡim ve rāh-ı ḡavīme delālet idici mehdī olan Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* ḡazretleriniñ üzerine olsun dimekdür. Bu cümle şüretde ḡaber lākin ma' nāda inşādur. Şüret-i iḡbārda irādınıñ nüktesi şalavātıñ Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* üzerine vuḡū' ında mübālaḡa ḡaşdı içün ḡüyā ol şalavāt her bār ṣābite vü dā'imedür, vuḡū' ından ḡaber virdi. Pes anuñ ümmetindenim diyüp iḡtinām ve şān-ı 'alīsine ihtimām idenlere ḡöre nām-ı nāmī ve ism-i sāmīsī zıkr olındıḡı gibi *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* didiḡünden mā-'adā şubḡ ü mesā şad bār ya hezār bār şalavātı edā ve rūḡ-ı laṭīfine iḡdā idüp şefā'at-i kübrālarını recā ide. Nāzım *ḡuddise sırruhu* ḡazretleri إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَيَّ فَعَمُّوا¹⁹⁰ ḡadīş-i şerīfi mışdāḡınca aşḡāb-ı kirām ve zevi'l-iḡtirāma şalāta şürū' idüp buyurur.

37.

وَأَبَى بَكْرٍ فِي سَيْرَتِهِ
وَلِسَانُ مَقَالَتِهِ اللَّهَجِ

وَأَبَى بَكْرٍ de vāv' āṭıfedür, أَبَى beyt-i sābıḡda olan مَهْدِي üzerine 'atf olunur.

¹⁹⁰ “Due ettiḡin zaman duanı ḡenişlet.” (Hadīs-i Şerīf)

لُجَّيْ فِي سِيرَتِهِ mu'ahhar اللّجّ 'ye müte' allıkdur ve muzāfun ileyh olan zamīr beyt-i sābıkda olan هَادِيْ ve مَهْدِيْ 'ye 'ā'iddür. سِيرَت kesr-i sīn ile hamīde vü zemīme olan tarīkate dirler ve şıfat ü halk ü 'ādete dağı dirler. Cem' inde kesr-i sīn ve feth-i yā ile سِير dirler.

وَلِسَانٍ da olan vāv لِسَانٍ '1 سِيرَت üzerine ' atf içündür. لِسَانٍ dağı مَقَالَتِهِ 'ye muzāfdur. [33b] مَقَالَتِهِ dağı مَهْدِيْ 'ye 'ā'id olan zamīre muzāfdur. مَقَالَهُ kavı ma' nāsına.

اللّجّ cerr ile بَكْرٍ 'in şıfatıdır. لّجّ feth-i lām ve kesr-i hā ile şıfat-ı müşebbehedür, bir şey'e harīş ü müdāvim olmağa dirler.

Ma' nā-yı Beyt: Dağı Allāhu te'ālānıñ şalavātı Ebū Bekr *radıya'llāhu te'ālā 'anhumuñ* üzerine olsun ki hādī vü mehdī olan Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemiñ* sīret ü tarīkatinde ve kavı ü maqāle vü hadīşiniñ lisānı olup mü'minlere tekellüm ve işāl kılmağa harīş ü müdāvim iderler. Nāzım hazretleriniñ bu evşāf ile vaşıflarına sebep sā'ir aşhāb-ı kirām-ı zevi'l-ihtirāmdan ziyādeligini iş'ardur. Ma'lūm buyurıla ki İmām Muhyi's-sünne *rahimehu'llāhu Şerhü's-Sünne'de* böyle buyurur ki “Ebū Bekr *radıya'llāhu te'ālā 'anhumuñ* ism-i şerīfleri 'Abdullāh ve laqab-ı münīfleri 'Atıķ ü Şiddıkdür. Pederleri Ebū Kuḥāfe bin 'Osmān'dur ve neseb-i sa'ādetleri bu tertīb üzeredür: 'Abdullāh bin 'Osmān bin 'Āmir bin 'Amru Ka'b bin Sa'd bin Teymī bin Merre'dür. Hazret-i seyyid-i benī ādem nebiyy-i muḥterem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* ile Merre'de cem' olurlar. Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemden* iki sene soñra cumāde'l-āḫireniñ āḫirinde işneyn günü hicretiñ üçünci senesi riḫlet-kerde-i dār-ı bekā buyurdılar. Sinn-i şerīfleri Hazret-i Resūlu'llāhıñ sinn-i şerīflerine yetişmişdi. Nebiyy-i muḥterem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* ile beyt-i sa'ādetinde defn olındı. [34a] *Siyer-i Kāzerūnī'de* rivāyet olunur ki Hazret-i Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* buyurdılar ki 'hiç bir kimesneyi İslām'a da' vet itmedüm illā ki ol emrde tereddüd eyledi. Ancaķ Ebū Bekr ki fi'l-hāl taşdıķ idüp Müslümān oldı'. Ve Hazret-i Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemi cemī'* hālinde taşdıķ itdiginden Ebū

Bekr eş-Şiddîk dirler idi. Kendüleri babaları, valideleri, zevceleri, oğulları, kızları bi'l-cümle şeref-yâb-ı İslâm oldılar. Bu sa'âdet bu zât-ı şerîfe müyesser olmuşdur. Ve şeref ü faẓîleti ihşâdan birün u efzündür. Meḥâsin-i beşeriyyeden olan 'ilm ü şecâ'at ü zekâ vü cüd ü seḥâ ve tilâvet-i kırâ'at-i Kur'âniyye'de yektâ ve sâ'ir aşḥâb-ı kirâmdan sünneti a'lem ü dâna ve ta'bir-i menâmda cümleden bî-hemtâ idi. Faẓîletüñde vâride olan eḥâdiş-i şerîfe çokdur. Cümleden biri ¹⁹¹ حُبُّ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرُ اِيْمَانٌ وَبَعْضُهُمَا كَفْرٌ ve biri ¹⁹² اَمَّا اَنْتَ يَا اَبَا بَكْرٍ ¹⁹³ ثَانِي اَثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللهَ مَعَنَا naşş-ı kerîmini inkâr itmiş olur. Ammâ sâ'ir aşḥâba 'şâḥibi degil idi' diyü inkâr itse mübtedi' olup kâfir olmaz. Ve'l-hâşıl 'ulüvv-i şânı ve suṭû'-ı burhânı ta'bîre şıgmaz ve merâtib-i 'âliyeleriniñ beyânı [34b] nuṭṭ ü takrîre gelmez.” Ve cemî' aşḥâb-ı kirâmıñ efḍali olduğına ehli's-sünnet ve'l-cemâ'at ittifâk itmişlerdür. Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* Ebû Bekr eş-Şiddîk *radıya'llāhu te'ālā 'anhuya* ziyâde maḥabbeti olduğu gibi Ebû Bekr eş-Şiddîk *radıya'llāhu te'ālā 'anhuya* daḥı Ḥâzret-i Resûlüllâh *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* bir rütbe maḥabbeti var idi ki “anıñ fevḳinde maḥabbet olamaz” didiler. Ḥattâ *Siyer-i Kâzerûnî*'de rivâyet olunur ki “eziyyet-i gün-âgün-ı müşrikine taḥammül ṭâkat-i beşeriyyeden birün olmağın bir kaç gün bir kûşede inzivâ ihtiyâr buyurulmuşdı. A'dâd-ı aşḥâb-ı güzîn otuz toḳuz olduğda Ḥâzret-i Ebû Bekr eş-Şiddîk recâsıyla Ḥâzret-i şulṭan-ı enbiyâ pes perde-i ḥafâdan zuhûr idüp ḥarem-i beytu'llāha vardılar. Ḥâzret bir kûşede qarâr buyurup Ebû Bekr-i Şiddîk *radıya'llāhu te'ālā 'anhuya* eşkıyâ-yı Kureyş cem'iyetgâhına qarîb yirde ayağ üzere ṭurdu ve bir ḥuṭbe-i belîga kırâ'at idüp küffârı İslâm'a da'vet eyledi. 'Ahd-i İslâm'da evvel kırâ'at olınan ḥuṭbe ol idi. Gürûh-ı mekrûh-ı müşrikîn ehl-i İslâm u dîn üzerine hücûm idüp 'Utbe bin Rebî'a la'in, Ḥâzret-i Ebû Bekr eş-Şiddîk aṣağı alup mübârek yüzlerine na'leyn ile ol

¹⁹¹ “Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i sevmek imandandır; onlara buğz etmek ise küfrdür.” (Hadîs-i şerîf)

¹⁹² “Ya Ebu Bekir! Şunu iyi bil ki ümmetimden Cennet'e ilk girecek kişi sensin.” (Hadîs-i şerîf)

¹⁹³ “İkisi mağaradayken o arkadaşına: ‘Üzülme, kuşkusuz Allah bizimle beraberdir’ demişti.” (Kur'an, Tevbe 113 :40)

ķadar urdı ki burunları yüzlerinden fark olunmaz idi. Benî Temîm kabilesi işidüp ĥareme gelüp Ĥazret-i Ebû Bekr'i 'Utbe elinden aldılar ve bir kilime şarup devlet-ĥânesine göturdiler. Bir gün bî-hüş yatup [35a] aĥşâma qarîb kendüye geldikde kemâl-i maĥabbetinden 'Ĥazret-i Muĥammed *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemiñ* ĥâli nice oldı' diyü su'âl eyledi. Eķâribi ve müte'allıķatı aĥzın tutup 'sen bu ĥâldesin yine Ĥazret-i Muĥammed'i diliñden ķomazsın' diyü melâmet itdiler. Vâlidesi Ümm-i Ĥayr ta'âm iĥzâr idüp teklîf-i tenâvül eyledi. Ĥazret-i yâr-ı ĥâr 'mâdem ki Ĥazret-i seyyidü'l-aĥyârdan ĥaberdâr olmayam ta'âma el uzatmak muĥâldür' dimegin Ümmü'l-Ĥayr, Ümm-i Cemîl bint-i Ĥaĥţâb evine varup ĥazreti su'âl eyledi. Ümm-i Cemîl daĥı Ĥazret-i Şiddîķ-ı Ekbere gelüp şîĥhat ü selâmet üzere dâr-ı Erķam'da idüklerini ĥaber viricek 'Ĥazret-i Resûlu'llâhsız ta'âmı tenâvül itmemege neẓr itmişimdür' diyü yine ta'âma raĥbet itmedi. Nâĥâr giceye dek şabr idüp 'âlem-i zulmânî oldıkda Ĥazret-i Şiddîķı arķalarına alup Erķam ĥânesine geturdiler. Ĥazret-i Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* Ĥazret-i Şiddîķı der-aĥuş idüp yüzünü öpdı ve pursiş-i ĥâţır idüp mevâ'id-i kerîme birle tesliyet buyurdılar. Ĥazret-i Ebû Bekr eş-Şiddîķ *rağıya'llāhu te'ālā anhu* ĥâķ-i-pây-ı Resûlu'llâh'a yüz sürüp vâlidesine İslâm naşîb olmak için du'â-yı ĥayrların recâ eyledi. Ĥazret-i ĥwâce-i kâ'inât dergâĥ-ı ķâđi'ul-ĥâcâta münâcât buyurup Ümm-i Ĥayr'ıñ İslâm'a gelmesini niyâz eyledi. Ol ĥâtun da anda ĥâzır idi fi'l-ĥâl terk-i küfr ü şirk idüp kabûl-i tavķ-ı İslâm eyledi. [35b] Ćünkü sitem ü âzâr-ı küffâra taĥammül ü ıştıbâr olunmak dâ'iresinden ĥâric idi. Lâ-cerem Ĥazret-i faĥr-ı 'âlem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* aşĥâb-ı sa'âdet-intisâb ile dâr-ı Erķam'da bir ay qarâr iĥtiyâr buyurup şerî'at-ı şerîfe aĥķâmını ĥufyeten ri'âyet buyurdılar." İnşâ'allāhu te'ālâ bu kışşanıñ temâmı Ĥazret-i 'Ömer *rağıya'llāhu te'ālā 'anhumuñ* aĥvâli beyân olındıkda zikr olunur.

وَأَبَى حَفْصٍ وَكَرَامَتِهِ
فِي قِصَّةِ سَارِيَةِ الْخُلُجِ

‘atf olunur. وَاَبَى حَفْصٍ gibi beyt-i sâbıkda olan مَهْدَى üzerine ‘atf olunur.

‘atıfedür yâhud muḫḫamadur. ¹⁹⁴ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا naşş-ı kerîminde olduğu gibi ‘atıfe olduğına göre Hâzret-i Ebî Hâfş’ın kerâmeti üzerine daḥı Allâhu te‘âlânın şalavâtı olmak lâzım gelür. Bu taḫdîrce şalavâta ta‘zîmât ma‘nâsı virilmek lâzım gelür, “Allâhu te‘âlânın ta‘zîmleri Sâriye kışşasında zâhire olan kerâmeti üzerine olsun” demek olur. كَرَامَتِ ‘izzet ü şeref ma‘nâsına. Ammâ iştilâḥ-ı kelâmîde da‘vâ-yı nübüvvete muḫârin olmadığı hâlde bir şahşın cânibinden zuhûr iden emr-i ḥâriḳa dirler. Ammâ da‘vâ-yı nübüvvete muḫârin olursa mu‘cize olur. Ve şol emr-i ḥâriḳına îmân ü ‘amel-i şâliḥa muḫârin olmaya aña istidrâc dirler. Ba‘zı muḫaḳîḳîn mu‘cize vü kerâmetin miyânını fark idüp dimiş ki “mu‘cize enbiyâya maḥşûşadur; kerâmet evliyâya maḥşûşadur ve evliyâya maḥşûş [36a] olan mu‘cize olmaz. Zîrâ mu‘cizenin da‘vâya iḳtirânı şartdır ve kerâmetin şartı da‘vâyı terkdür. Zîrâ evliyâ kerâmeti iddi‘â itmez ve kerâmetiyle bir şey’i kaṭ‘ itmez”. Âlim-i Rabbânî Celâlû’d-dîn Devvânî ‘allâme-i ‘Azudîn *Risâle-i ‘Aḳâ’id*’inin şerhinde mu‘cizenin yedi şartını taḥrîr ider. Biri Allâhu te‘âlâ’nın fi‘li olmak ve biri ḥâriḳu’l-‘âde olmak ve biri teḥaddîye muḫârin olmak ve biri da‘vâya muvâfiḳ olmak ve biri mükezzible olmamak ve biri da‘vâdan müte’ahḫir olmak ve biri mu‘ârîza olunmak.

siyâḳ ü sebâḳdan müstefâd olan ظَاهِرَةٌ kelimesine müte‘allıḳdır. *Me‘a müte‘allıḳihi* كَرَامَتِهِ’nin şıfatıdır. قِصَّة kesr-i *ḳāf*ü teşdîd-i *şād*-ı mühmele ile اِثْرُهُ’den me’ḥûzdur, anın işrine tâbî‘ oldı dimekdür.

¹⁹⁴ “Nihayet onu götürüp karar verdiklerinde” (Kur’ân, Yusuf 12 :15)

قَصِّهٖ zarûret-i vezn için *yâ-i* nisbiyyeniñ taḥfîfiyle okunmalıdır. Ve lafzen mecrûr *قَصِّهٖ* niñ muzâfun ileyhi vâқи‘ olup *الْخُلُجْ* muzâf olmışdur. Bu taḳdîrce munşarîf olur. Yâḥud *سَارِيهٖ* naşb ile ğayr-ı munşarîf olup *mā-ba‘* dına izâfetsiz okunup i‘râbı maḥallen gözetilmelidir. Bu taḳdîrce *الْخُلُجْ* cerr ile *سَارِيهٖ*’nün şıfatı olur.

الْخُلُجْ zamm-ı *ḥā-i* mu‘ceme ve zamm-ı *lām* ile ‘Arab’dan bir kavmdür ki ‘Ömer bin el-Ḥattâb *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhu* ḥazretleri Ḥârîş bin Mâlik bin En-Nazra bin Kinâne¹⁹⁵’ye anları ilḥâḳ itmişdi. Anlara *خُلُجْ* tesmiyesiniñ vechi budur ki anlar ‘Advân kabilesinden olup muḥtelic ü mu‘azzez olduklarından *خُلُجْ* didiler. Yâḥud *خُلُجْ* *ḥā-i* mu‘ceme ve *lām*niñ fetḥalarıyla işlemekden ve çok yürümekten ve te‘abdan [36b] bir kimseniñ kemikleri ağrımağa dirler ve fetḥ-i *ḥā* ve kesr-i *lām* ile *خُلُجْ* kemikleri ağrıyan kimsedür.

Ma‘nâ-yı Beyt: Daḥı Allāhu te‘ālāniñ şalavâtı Sâriye kışşasında kerāmeti zāhire olan Ebî Ḥafş’iñ üzerine olsun. Bu kerāmetleri sâ’ir kerāmetlerinden meşhûre olmağa bunuñla vaşf eyledi. Sâriye’den murād Sâriye bin Züneym-i Kinânî bir zât-ı muḥterem idi. Ḥazret-i ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhu* ser-‘asker idüp Nihāvend’e ğazāya göndermiş idi. Çünkü Sâriye düşmene mülâḳî oldı ol gün cum‘a idi. Ve Ḥazret-i ‘Ömer daḥı minberde idi meger düşmen-i bed-girdâr verâ’-ı Cebel’de istitâr idüp ğalebe sevdāsında iken Ḥazret-i ‘Ömer daḥı minberden görüp minberde *يَا سَارِيَّةُ الْجَبَلِ الْجَبَلِ*¹⁹⁶ diyü nidâ eyledi. Bak bu kerāmete ki Ḥazret-i ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhu* medîne-i münevverede minber üzerinde ve Sâriye düşmeniñ karşusunda beynlerinde bir aylık yol var iken Sâriye nidâ’-ı kerāmet-intimāyı güş-ı cān ile istimā‘ ü isġâ idüp verâ’-ı Cebel’e gelüp pusuya vâsıl oldılar. Bu daḥı cā’izdür ki Ḥazret-i Rabbi’l-‘ālemîn Ḥazret-i ‘Ömer ile Sâriye’niñ ve kavminiñ miyānından ḥicābı ref idüp biri birlerini göstere ve Sâriye’ye nidāsını işiddire. Bunlarıñ mecmu‘ı ḥârîḳ-ı ‘āde ve kerāmetdür. *İşrāḳu’t-Tevāriḥ*’de menḳûldür ki Ḥazret-i ‘Ömer *raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhu*niñ künyeleri Ebū Ḥafş ve laḳabları Farûḳ ve neseb-i

¹⁹⁵ Kinâne: -R

¹⁹⁶ “Ya Sâriye dağa çekil dağa!”

şerîfleri bu tertîb üzeredür. ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb bin Nafil bin ‘Abdü’l-‘azîz bin Riyāḥ bin ‘Abdu’llāh bin Kurt bin Rezāh bin Ka‘b’dur. Resûl-i Ekrem [37a] *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* ile Ka‘bede cem‘ oldılar. Ḥazret-i ‘Ömer *raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anhumuñ* şān-ı şerîfinde katı çok eḥādîş-i münîfe vardır. İtṭilā‘ taleb iden kütüb-i siyere müraca‘at ide. Şāḥib-i Nüzhe dir ki “üsārā-yı Bedr ve Hicāb’da ve taḥrîm-i ḥamrda ve maḳām-ı İbrāhîm’de Ḥazret-i ‘Ömer’iñ kelāmına muvāfiḳ Allāhu te‘ālā Kur‘ān inzāl itdi ve Şām u ‘Irāk u Mışır’ı Allāhu te‘ālā anıñ sebebiyle feth eyledi. ‘Aṭā ḥaḳḳında devvāvîn tedvîn idüp anda nāsı sevābıḳları üzere tertîb eyledi ve şiyāmı şalāt-ı terāvîḥ ile tenvîr eyledi. İlā-yevminā hazā hicretten berü eyādî-i nāsda olan târîḥi ol eyledi. Ve emîrû’l-mü’mînîn ile ibtidā’en ol tesmiye olındı ve ḥatminiñ naḳşı ¹⁹⁷ كَفَى بِلَمُوتٍ وَاِعْظًا يَا عُمَرُ idi ve Ebū Bekr şiddîḳ *raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anhudan* soñra efḍal oldur. Ammā keyfiyyet-i İslāmlar’ı bir kaç veche üzere naḳl olunur. Biri şeyḥim ve üstādım ‘*allāmetü’l-ālîm üstād-ı benî ādem eş-şeyḥ İbrāhîmü’l Halebi ‘āmelehu Allāhu te‘ālā bi’l-luṭfi’l-ḥafî ve’l-celî ḥazretleri* mażūme-i siyeriniñ şerḥinde böyle naḳl ider ki “Nebiyy-i muḥterem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñ* vilādet-i şerîfesiniñ kırık altıncı senesi idi. Ḥazret-i ‘Ömer *raḍiya’llāhu te‘ālā ‘anhu* rivāyet ider ki “hemşiremiñ terk-i küfr-i zalām idüp şeref-yāb-ı İslām olduḡı baña resîde olmaḡın bende daḡı āteş-i ḡaḏab iltihāb idüp ‘ey bintü’l-Ḥaṭṭāb niçün İslāma geldüñ” diyü hezār ‘itāb ile bir rütbe zarb eyledim ki ḥūn-ı rüyı mānend-i cūy-bār-ı [37b] revān rüy-ı zemîne seyelān eyledi. Ol şāḥibe-i metānet bu ḥareket-i nā-be-cādan ḡāyet ile elem-gîr olup ‘eger bu ezālarıñ Ḥudā-yı bi-çüne ‘ibādet itdigimiz içün ise āḡāḥ ol ki أَشْهَدُ ¹⁹⁸ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ” diyüp ‘eliñden geleni girü ḳoma yā ‘Ömer’ didi. Ba‘dehu şu‘le-i nār-ı ḡaḏabım müşte‘il olup içerü dāḡil oldum. Destime bir kitāb-ı müsteṭāb vāşıl oldı ki derūnında ¹⁹⁹ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ taḥrîr olınmış idi. بِسْمِ اللَّهِ diyüp الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ şıfāt-ı ināyet-simāta gelince kırā’at idüp derūnıma bir ḥavf düşdi ki elimden şāḥîfeyi atdım. Ba‘dehu cesāret ḳılup şāḥîfe-i mezbûreye rücū‘ ḳıldım يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ

¹⁹⁷ “Yâ Ömer! Ölüm sana vâiz olarak yeter.”

¹⁹⁸ “Allah’tan başka ilāh bulunmadıḡına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduḡuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim.”

¹⁹⁹ “Rahmān ve rahîm olan Allāh’ın adıyla.”

naşş-ı kerîmine resîde ²⁰¹ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ muharrer idi. Oğuya oğuya ²⁰⁰ وَمَا فِي الْاَرْضِ olup vücūdında qabûl-ı İslâm ‘ alâmetleri zuhûr itmekle ‘ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا ‘ didim. Pes havfından ihtifâ idenler bî-pervâ tekbîr eylediler. Hâzret-i Resûl-i Ekrem *şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* şafâ‘-nâm maḥalliñ aşağı cānibinde bir sa‘ âdet-ḥānede qarār buyurmışlar idi. Şad hezār adâb ile duḥûle ictisâr idüp ol şems-i vücūd-ı ziyâ-nümudûñ hâlesinde şābit olan encüm-ı hidāyet aşḥāb-ı sa‘ âdetden ikisi gelüp bāzûlarımdan tutdılar tā ki zāt-ı ‘ālî ‘baḥta qarîb oldum şalıverinüz’ diyü emr-i hümâyûn şādır oldıḳda ol aşḥab-ı ḥullet-me’ab beni destlerinden [38a] rehā-yāb eylediler. Huzûr-ı şa‘ âdet ve piş-gāh-ı ‘ināyetinde emr ü icāzetleri tıbkınca zānū-be-zemîn cālis oldum. Mübārek dest-i mu‘ciz-peyvestleriyle mecma‘-ı şiyābımı ahz idüp beni kendüye qarîb keşide buyurup ‘yā İbnü’l-Ḥaṭṭāb sen sālīm ol ²⁰³ اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَلْبِي’ diyü du‘ā buyurdılar. Ben daḥı ²⁰⁴ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ وَاَنْتَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ‘ didim. Aşḥāb-ı kirām-ı zevî’l-iḥtirām şād u ḥürrem olup tıruḳ-ı mekkeyi gülbānk-ı tekbîr ile tanîn-endāz oldılar. Ve ehl-i Mekke bi’l-cümle āvāz-ı tekbîri istimā‘ idüp ta‘accüb itdiler. Ol zamān bir kimse şeref-yāb-ı imān olsa imān ve İslām’ını sır u iḥfā idüp zāhir ü hüveydā kılamaz idi. Ol ḥinde sır u esrārı ‘adem-i ketm ile şehîr-i hidāyetden berî bir pîr var idi. Aña İslām ile müşerref oldıḳım söyledim. Ol daḥı şavt-ı a‘lā ile ‘İbnü’l-Ḥaṭṭāb İslām’a girdi’ diyü sūḳ-ı Mekke’de feryād idüp ‘izzet-i dîn fevt-i qarîbeye qarîn olıncaya dek ehl-i Mekke ile müzārebeden münfekk olamadım.’” Ve biri *Sıyer-i Kāzerūnî*’de böyle naḳl olunur ki “Hâzret-i Ḥamza’nıñ İslām’ından üç gün soñra süfehā’-i Kureyş yemven-fe-yevmen dîn-i İslām’ıñ zuhûrından ḡāyet ile müte’ellim olup bunıñ tedārüḡi emrinde ‘aḳd itdikleri encümen-i müşāverede netice-i efkār-ı fāsıdeleri ḥāşā ḥazreti ihlāk itmek oldı. Bu ḥuşûşı Hâzret-i ‘Ömer ‘uhdesine virilüp kılıcın miyānına bend eyledi ve merāmı itmāma müteveccih olup ol hengāmda [38b] ḡürūh-ı aşḥāb-ı kirām ile Hâzret-i ‘aleyhi’ş-şalavātü

²⁰⁰ “Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah’ı tesbih ediyor.” (Kur’ân, Tegâbün 66:1)

²⁰¹ “Ey iman edenler! Allah ve peygamberine iman edin.” (Kur’ân, Nisâ 4:136)

²⁰² “Allah’tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim.”

²⁰³ “Allah’ım onun kalbine selamet ver.”

²⁰⁴ “Allah’tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim. Muhakkak o Allah’ın peygamberidir.”

ve's-selām sākin oldukları hāne-i Ḥamza bin 'Abdu'l-Muṭṭalib yāḥud Erḳam bin Erḳam hānesine 'azīmet eyledi. Ba'zı şikāt-ı rüvāt Ḥazret-i 'Ömer'in bu emrde iḳdāmına sebep 'Ebū Cehl-i mel'ūnuñ muḳābele-i ḥizmetinde yüz deve ve biñ ü kıyye sīm-i ḥām vormeye müte'ahhid olduğudur' demişler. Biñ ü kıyye gümüş kırk biñ aḳçeden 'ibāretdür." El-ḳışsa: Ḥazret-i 'Ömer Şafā'ya vardıkda Sa'd bin Ebī Vaḳḳāş'a rāst gelüp Ḥazret-i 'Ömer'e 'ne cānibe gidersiz maşlahat nedür' diyü su'āl idüp ol daḥı 'azīmet itdügi kār-ı nā-hencārı taḳrīr eyledi. Sa'd Ḥazret-i 'Ömer'e 'evvelā muḳaddimāt-ı sa'y ü iḳdāmıñız netice vormeyecegi müte'ayyındür. Farz-ı muḥāl üzere teslīm idelim ki bu emr-i münkere ḳudret ü zafer bulmuşsiñız ammā soñra şeh-bāzān-ı benī 'Abdümenāf niçesinden murğ-ı cānıñı taḥlīş mümkün midür' diyecek Ḥazret-i 'Ömer 'yā Sa'd beñzer ki sen daḥı müselmān olmışsın, evvel seni ḳatl idüp ba'dehu Ḥazret-i Muḥammed'i göreyim' diyüp ḳılıc ile üzerine hücum idüp Sa'd daḥı İslām'ını izhār idüp ol daḥı bī-bāk sell-i seyf eyledi. Beynlerinde niçe ḥamleler olup āḥir Sa'd 'yā 'Ömer ben degil hem-şireñ Fāṭıma ve zevci Sa'id bin Zeyd daḥı müselmān olmuşlardır, ḳādir iseñ anları ḳatl eyle' dimegin Ḥazret-i 'Ömer Sa'd'ı terk idüp 'acele ile hemşiresi hānesine toḡrıldı. Meger ol eyyāmda sūre-ı Ṭaha nāzil olup Fāṭıma [39a] ve Sa'id ḳurrā'-i aşḥābdan Ḥabbāb bin el-Ereti hānelerine getürüp ta'allüm-i sūre-i münezzele iderlerdi. Ḥazret-i 'Ömer der-i hāneye gelüp bir şadā istimā' itmegin bir miḳdār tevaḳḳuf idüp ḳar'-ı bāba āḡāz eyledi. Fāṭıma ve Sa'id ḳar'-ı bāb iden Ḥazret-i 'Ömer ayduḡını bilüp Ḥabbāb'ı pes perdede ihfā itdiler ve sūre-i Ṭaha ḳitābet olınan şaḥīfe-i şerīfeyi daḥı gizleyüp ḳapuyı açdılar. Ḥazret-i 'Ömer içerü girüp 'ne oḳur idiñüz' diyü su'āl eyledi. İnkār ile cevāb virilicek 'sizi müselmān oldı didükleri vāḳi' imiş' deyüp 'gaḳab ile girye-bān-ı Sa'id'i tutup yere urdı ve gögsi üstine ḳıḳup ḳatl itmek istedi. Fāṭıma zevcini taḥlīş için Ḥazret-i 'Ömer'i çekmek murād idicek Ḥazret-i 'Ömer hemşiresi şuratına bir ṭabanca urup yüzünü ḥūn-ālūd eyledi. Ol şāḥibe-i ḡayret bu tehevvr-ı bī-hengāmdan kemāl mertebe müte'ellime olup 'eger bize bu cefālarıñ Ḥudā'ya 'ibādet itdigümüz için ise bil ve āḡāh ol ki أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ

205 وَرَسُولُهُ yā ‘Ömer şimden soñra sen dağı eliñden geldügi mertebeyi cefā vü ezā eyle. Biz dağı dīn-i mübīn uğrına şabr u taḥammül idelüm’ diyüp bī-bāk ve bī-pervā bir küşede oturdı. Ḥazret-i ‘Ömer bu ḥaletden ziyāde infī‘āl gelüp Sa‘īd’i elinden bırağdı ve ol dağı bir küşeye çekilüp deryā-yı efkārā taldı. Ba‘de’z-zamān baş kıldırıp ‘ey hemşire lütf eyle ol şaḥīfeyi baña vir göreyim’ diyü tazarru‘ eyledi. Sa‘īd rızā virmeyüp [39b] Ḥazret-i ‘Ömer ‘vücūdımda qabūl-ı İslām ‘alāmetleri zūhūr idiyor, elbette baña ol şaḥīfe-i mükerrremeyi gösteriñ’ diyicek Faṭıma ‘yā ‘Ömer mādem ki ‘ğusl idüp izāle-i vesāḥ-ı cenābet itmeyesin ol şaḥīfe-i laṭīfeyi messe qābiliyyet bulamazsın’ dimegin Ḥazret-i ‘Ömer qalkıp pāk-ı ğusl eyledi. Ḥazret-i ‘Ömer ğuslla meşğul iken Ḥabbāb Faṭıma’ya ḥiṭāb idüp ‘Kur’ānı henüz küfr üzere iken ‘Ömer’e virir misün diyüp’ Faṭıma ‘beli virirüm ümmid varım ki şimdi müselmān ola didi. Ba‘de’l-iğtisāl Ḥazret-i ‘Ömer şaḥīfe-i şerīfeyi eline alup ‘بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ طه مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ تَنزِيلًا مِّمَّنْ’ 206 bu maḥalle dek kıra’at idüp böyle kelām-ı şerīf söyleyen tañrıdan ğayrıya ‘ibādet revā degildür’ didi. Nevbet-i kıra’at وَإِنْ تَجْهَرُ 207 āyet-i kerīmesine geldikde ‘أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ 208’ diyüp ol şaḥīfe-i şerīfeyi yüzine gözine sürdi. Ḥabbāb Ḥazret-i ‘Ömer’iñ İslām’a geldügin göricek tekbir idüp küşe-i ihtifādan zūhūr eyledi ve ‘müjde yā ‘Ömer saña dün gice Ḥazret-i Resūlu’llāh *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* İslām’ını yā seniñle yāḥud Ebī Cehl ile te’yid etmek recāsıyla Ḥazret-i Bārī’ye tazarru‘ ü zārī buyurmışlar idi. Du‘āları seniñ ḥaqqında qarīn-i qabūl olmış’ diyü tebşir eyledi. Ḥazret-i ‘Ömer ‘yā Ḥabbāb benī [40a] Ḥazret’e delālet eyle’ diyü recā eyledi. Ḥabbāb ve Sa‘īd bin Zeyd refāqatiyle Ḥazret-i ‘aleyhi’ş-şalavātü’s-selām oldukları sa‘ādet-ḥāneye müteveccih olup daqqı-ı bāb itdiler. Nigeh-bān olan kimesne şikāfdan

205 “Allah’tan başka ilāh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim.”

206 “Rahmān ve rahīm olan Allah’ın adıyla. Tâ-hâ. Biz Kur’ân’ı sana mutlu olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu olanlar için öğüt olarak indirdik. O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyder pey gönderilmiştir. Rahmān olan Allah arşa istivâ etmiştir.” (Kur’ân, Tâhâ 20:1-5)

207 “Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir. Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; en güzel isimler O’na aittir.” (Kur’ân, Tâhâ 20:7-8) “

208 “Allah’tan başka ilāh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim.”

Hâzret-i ‘Ömer’i görüp gelüp Hâzrete haber virdi. Cümle aşhâb ‘yâ Resûlu’llâh *ne‘uzu billâhi min şerri Ömer*’ diyüp elem izhâr itdiler. Hâzret-i fahr-ı ‘âlem *şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* bi’z-zât kapuya dek varup Hâzret-i ‘Ömer’iñ kemerine muhkem yapışup bir vech ile silkdi ki Hâzret-i ‘Ömer a‘zâsını bend bend ayırdı şandı. Hâzret ‘yâ ‘Ömer niye geldiñ buyurup’ ‘Ömer *rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anhu* ‘yâ Resûla’llâh Müselmân olmağa geldim²⁰⁹ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ didi. Hâzret-i Resûl-i ekrem *şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* şād ü hürrem olup Hâzret-i ‘Ömer’i der-ağuş eyledi ve tekbîr buyurup aşhâb-ı kirâm dağı tekbîr itmegin cümle ehl-i Mekke tekbîr âvâzını işidüp ta‘accüb itdiler. Hâzret-i ‘Ömer dağıl-i halka-i mü’minîn olıcağ a‘dâd-ı aşhâb-ı güzîn vâsıl-ı nişâb-ı erba‘în olup Hâzret-i ‘Ömer hâk-i pây-ı sidre-fersâ-yı Resûlu’llâh’a yüz sürüp ‘yâ Resûlu’llâh hâlâ erba‘în tamâm olup halvetden çıkacak zamânı geldi, revâ degildür ki harem-i Ka‘be’de Lât ve ‘Uzzâ gibi putlara aşikâr perestiş olunup Hudâ-yı zemîn ü âsmâna nihânî ‘ibâdet olına’ dimegin Hâzret-i seyyidü’l-enâm *‘aleyhi ş-şalavâtü ve’s-selâm* gürûh-ı aşhâb-ı kirâm ile zühûr idüp önlerince Hâzret-i ‘Ömer omuzunda [40b] tiğ-i ‘uryân müteveccih-i harem oldılar. Kureyş, Hâzret-i ‘Ömer’i hürrem ü handân göricek ‘emr-i Hâzret-i Muhammed’i temâm itmişdür’ diyü şād-mân olup der-‘ağab habîb-i Hâzret-i rabbi’l ‘âlemîn cümle aşhâb-ı güzîn ile geliyor göricek hâşâ ‘Ömer anları katl içün maektele getürdi, mülâhaza itdiler. Yakın gelicek Ebû Cehl düzağ-medâr-ı bî-ihtiyâr yâ İbnü’l-Haţţab’ diyü istiğbâr-ı ahvâl eyledi. Hâzret-i ‘Ömer dağı âvâz-ı bülend ile ey Kureyş müşrikleri habîr ü âgâh olasız ki ben şeref-i İslâm ile müşerref olup mütâba‘at-ı fermân-ı Resûlu’llâh eyledim. Siz dağı eger Müslümân olursanız hoş ve illâ başıñızı top-ı çevgân-ı ‘adem iderim’ diyü nidâ eyledi. Hâzele-i müşrikîn Hâzret-i ‘Ömer’iñ nice merd-i şecâ‘at-şi‘âr idüğini bilürler idi. İslâm’ından endüh-gîn olup kemâl-i hayretten şüret-i dîvâr gibi nuţka mecâlleri kalmayup mebhût oldılar. Hâzret-i sulţânü’l-enbiyâ’ cümle aşhâb ile bî-bâk beytu’llâhı tavâf idüp namâz kıldılar. Hâzret-i ‘Ömer İslâm’ından sonra ânen-fe-ânen şevket-i dîn-i

²⁰⁹ “Allah’tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim.”

²¹⁰ “Beni tanıyan tanıdı tanımayan da (...)”

mübîn terakķî vü izdiyâdda olup ehl-i İslâm ĥorluk görmediler *rağıya'llāhu te'ālā 'anhu ve erzāhu*.” Ma'lûm ola ki Hâzret-i Ebû Bekr eş-Şiddîk *rağıya'llāhu te'ālā 'anhunuñ* kışşasında beyânı va'd olınan budur ki Hâzret-i 'Ömer *rağıya'llāhu te'ālā 'anhu* ile aşhâb-ı kirâm temâmı kırk oldıkda muğaddemâ beyân olındığı üzere ĥarem-i Ka'be'ye [41a] müteveccih oldılar. Hâzret-i 'Ömer'in İslâm'ı küffâr-ı li'âmıñ ma'lûmı olıcak Hâzret-i Şiddîk-ı Ekber'e itdikleri sitem ü cefâyı Hâzret-i 'Ömer'e dağı itmek istediler. Hâzret-i 'Ömer 'Utbe bin Rebî'a'yı altına alup mübârek parmağını gözine şokdı. 'Utbe feryâd idüp ĥaremde olan cümle ĥalk hezâr zâr zür ile Hâzret-i 'Ömer'in pençesinden 'Utbe'yi aldılar. Hâzret-i 'Ömer ĥavfından müşrikîn bir tarafa çekilüp ehl-i İslâm ü dîn Ka'be'yi tavâf idüp öyle namâzını cemâ'at ile edâ' buyurdıklarından şoñra yine dâr-ı Erķam'a vardılar. Hâzret-i 'Ömer *rağıya'llāhu te'ālā 'anhu* tenhâ tekrâr ol gün beytu'llāha varup namâz kıldı. Hâzele-i Kureyş bir söz söylemeye kâdir olmayup ĥavflarından sükût itdiler.

39.

وَأَبَى عَمْرٍو ذَى التَّوْرَيْنِ
المُسْتَحْيَى الْمُسْتَحْيَى الْبُهَجِ

وَأَبَى عَمْرٍو üzerine 'atf olunur, وَأَبَى حَفْصٍ , وَأَبَى عَمْرٍو

ذَى التَّوْرَيْنِ ile mûlaķķab olmaları iki vech ile menķûldür. Biri Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* Ruķayye-nâm kerîme-i mükerremelerini Hâzret-i Oşmân'a tezvîc ba'de vefâtihâ Ümmi Kûlşüm-nâm kerîme-i muĥteremelerini tezvîc itmeleri i'tibârıyla zi'n-nüreyn didiler. Hattâ Ümm-i Kûlşüm vefât eyledükde Hâzret-i Resûl-i ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* لو كان غيرها ²¹¹ لزوجتكها يا عثمان buyurdılar. Ve biri üstâdım ve şeyĥim 'allâmetü'l-âlem Muĥyi'd-din eş-şânî ebu'ş-şafâ [41b] eş-şeyĥ İbraĥimü'l-Halebî *sellemehu'llāhu te'ālā* ĥazretleri

²¹¹ “Ey Osman! Bir kızım daha olsaydı onu da seninle evlendirirdim.” (Hadîs-i şerîf)

manzûme-i siyerleriniñ şerhinde buyurur ki Ruqayye hüsni ü cemâlde Hâzret-i ‘Osmân *radıya’llāhu te‘ālā ‘anhu* gibi rā’i‘ atü’l-cemāl idi hattâ ikisiniñ hüsni ü cemâleri hakkında dinildi. Şi‘r:

أَعْجَبُ شَخْصَيْنِ يَرَى إِنْسَانُ
رُقَيْيَةً وَبَعْلَهَا عُثْمَانُ²¹²

Pes bu i‘tibâr ile Hâzret-i ‘Osmân *radıya’llāhu te‘ālā ‘anha zî’*n-nüreyn didiler.

المُسْتَحْيِ bāb-ı istif’âlden ism-i fā’ildür ma‘lûm ola ki *المُسْتَحْيِ* kelimesinde olan *lām*-ı sâkine mışra‘-ı evvelin temâmıdır. Buña tedvîr dirler. *المُسْتَحْيِ* bu dağı bāb-ı istif’âlden ism-i mef’ûldür. İkisinin de me’hûzları *حَيَا*’dur.

البهج *bā*-i muvaḥḥedenin fethi ve *hām*ın kesriyle²¹³ hüsni ma‘nâsına olan *بَهْج* kelimesinden şıfat-ı müşebbehdür. Ve bu üç şıfat *أَبَى*’a şıfat vâki‘ olmuştur.

Ma‘na-yı Beyt: Dağı Allāhu te‘ālânın şalavâtı iki nûr şâhibi olan Ebî ‘Amr ya‘nî Hâzret-i ‘Osmân’ın üzerine olsun ki istiḥyâ idici ve kendünden istiḥyâ olunmuş ve ḥulḳ ü ḥalkı güzel olıcıdır. Buhārî’de rivâyet olunur ki “bir gün Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* bir bür’ün kenârında faḥz-ı mübârekleri mekşûf-ı cülûs itmişler idi. Hâzret-i Ebû Bekr ba‘dehu Hâzret-i ‘Ömer geldiler. Resûl-i emced setri ile muḳayyed olmadılar. Ba‘dehu Hâzret-i ‘Osmân gelince setr idüp “Osmân’dan nice istiḥyâ itmeyeyim ki andan melekler istiḥyâ ider” diyü buyurdılar.” *Şerhü’s-Sünne*’de ism-i şerîfleri ve laḳab-ı²¹⁴ münîfleri bu üslûb üzere ‘Osman bin ‘Affân [42a] ibşn Ebî ‘Âş bin Ümmiye bin ‘Abdü’s-şems bin ‘Abd-i menâfdur. Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* ile ‘Abd-i Menâf’da cem’ olmuşturlar. Hâzret-i ‘Osmân’ın dağı menâkıb-ı

²¹² “Bir insanın görebileceği en güzel iki kişi (zevc ve zevce) Rukayye ve eşi Osman’dır.”

²¹³ kesriyle: fethalarıyla H.E.,T.

²¹⁴ laḳab: neseb E.H.

keşîre ve fezâ'il-i vefîresi olup cümle fezâ'ilinden biri Qur'ân-ı celîlî'l-burhânı cem' idüp beyne'l-mü'minîn makruvve olan meşâhîf anuñ cem' itdügi üzere cem' aşhâb-ı kirâmıñ dahı maqbûli ve şöhet-yâb-ı 'âlem olmasıdır. İmâm Nevevî zıkr ider ki "Qur'ân-ı 'azîmü's-şân Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* zamanında el-yevm meşâhîfde oldığı gibi cem' olmuş idi. Lâkin şudûr-ı ricâlde maḥfûz muşḥafda degil idi. Hazret-i Ebî Bekr eş-Şiddîk *radıya'llāhu te'ālā 'anhıñ* zamânında katı çok hamele-i Qur'ân katlı olındığından Hazret-i Ebî Bekr şahabe-i kirâm ile istişâre idüp bir muşḥaf taḥrîr buyurup Hafşa *radıya'llāhu te'ālā 'anhıñ* hânesine emânet kıldılar sonra Hazret-i 'Osmân *radıya'llāhu 'anhı* intişâr-ı İslâm'da ihtilâfıñ vukû'ını görüp Hafşa *radıya'llāhu te'ālā 'anhıñ* katında olan muşḥafdan bir kaç muşḥaf taḥrîr idüp büldâne gönderdi." *Keza fî Hâşiyetü'l-Keşşâf li-Aḥmed bin Yahyâ bin Muḥammed bin Sa'düddin et-Teftâzânî.*

40.

وَأَبَى حَسَنٍ فِي الْعِلْمِ إِذَا
وَأَفَى بِسَخَائِهِ الْخَلَجَ

وَأَبَى حَسَنٍ , وَأَبَى عُمر , üzerine 'atf olunur. *Şerḥü's-Sünne*'de ism-i şerîfleri [42b] ve laḳab-ı²¹⁵ münîfleri bu tertîb üzerine 'Alî bin Ebî Tâlib bin 'Abdu'l-Muṭṭalib'dür. Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* ile 'Abdu'l-Muṭṭalib'de cem' olurlar.

muḳadder يُسْتَعَاثُ منه فِي الْعِلْمِ Taḳdîri يُسْتَعَاثُ dimek olup cār u mecrûr ma'a müte'allıḳihi i'râbdan maḥallen mecrûr وَأَبَى حَسَنٍ'nıñ şıfatı olur ve 'ilmiñ ta'rîf ü tahḳîkini taleb iden *Şerḥ-i Mevâkıf*'iñ evâ'iline nazar ide.

İDA taḳdîrde gözetilen يُسْتَعَاثُ fi'l-i mechûliniñ zarfidur.

²¹⁵ laḳab:nisbet E.H.

وَأَفَى dan me'hūz fi'l-i māzīdūr, geldi ve maşdarında gelmek ma'nāsını virirler. وَأَفَى fülān dinilür, fülān geldi dimekdür.

وَأَفَى kelimesine müte'allıkdur. Ve *bā* زيد يعلم *bā* gibi muşāḥabet ma'nāsınadır. سحاب, سحابه niñ cem'idür, bulut ebr ma'nāsına. Burada سحاب dan murād ber-sebīl-i isti'āre envā'-ı 'ulūmdur.

الْخَلَج, سحاب nün şıfatıdır ve terşihidür. *hā*-i mu'ceme ve *lām*ın zammeleriyle *kaḅūl* vezni üzere olan الْخُلُوج cem'idür. Müteşettit ü müteferriḳ olan bölük bölük bulutlar dimekdür. Ba'zılar “yağmuru çok bir bölük buludın ismidür” demiş.

Ma'nā-yı Beyt: Daḡı Allāhu te'ālānıñ şalavātı Ebī Ḥasan üzerine olsun ki emṭarı çok bulutlar ile geldikde andan istiḡāşe olunur ya'nī envā'-ı 'ulūm-ı müteferriḳa ile geldikde andan cins-i 'ilmde yāhūd cemī' 'ilmde istiḡāşe olunur ve istifsār kılınur. Bu beytiñ me'ḡazı بَابِهِ مِنْ الْعِلْمِ فَلْيَأْتِهِ مِنْ بَابِهِ 216 [43a] ḡadīs-i şerīfidür. Bunuñ daḡı fezā'ili bī-nihāye ve menāḳıbı bī-ḡāyedür. Ḥaḳḳında kütüb-i maḡşūşa tedvīn itmişlerdür. Qāḡı Mīr bir miḳdārını *Divān-ı 'Alī* şöhretiyle meşhūr olan divānıñ şerhinde taḡrīr ider. Mucāhid rivāyet ider ki bir sene Mekke-i mükerrreme ḳaḡt olup Ebū Ṭālib faḳīrū'l-ḡāl olmaḡın Ḥaḡret-i Resūl-i Ekrem *ṣalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* 'Abbas'a 'yā 'ammi Ebū Ṭālib'in ḳillet-i māl ve keşret-i 'iyālī ma'lūmdur. Münāsib oldur ki evlādından birini alup nev'an andan taḡfīf-i eşḳāl idevüz' buyurup Ebū Ṭālib'e vardılar. Bu ḡuşuşı 'arż buyurdıḳlarında Ebū Ṭālib ḡāyet-i ḡaḡḡ izḡār idüp “Aḳīlī baña viriñ bāḳī evlādım ḡuşuşında siz *a'lemsiz* dimeḡın Ḥaḡret-i *'aleyhi's-şalavātü's-selām* Ḥaḡret-i Murtaḡā'yı alup 'Abbās *raḡıya'llāhu te'ālā anḡ* Ca'fer'i ḳaḅūl eyledi. Bu cihetden Ḥaḡret-i 'Alī hemişe Resūlu'llāḡ *salla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* ḡizmetinde olup ḡil'at-i peyḡamberī giydiklerinde cümleden muḳaddem imān getürdi. Kelimāt-ı

²¹⁶ “Ben ilmin şehriyim; Ali ise onun kapısıdır. Kim ki Medine'yi isterse kapıya gelsin.” (Hadīs-i şerīf)

Murtażaviyye'dendür ki ²¹⁷صَلَّيْتُ مَعَ النَّاسِ قَبْلَ النَّاسِ سَبْعًا bu қаşıde-i belîğa ve bu urcûze-i faşîhanıñ ekşer-i şurrâhı bu beyt-i ‘âlî ile hatm idüp ba‘zı nûsahta evvelinde vü âhîrinde münâsib ü mülâyim bir kaç ebyât vardır. Tab‘-ı selîm ve ‘aql-ı müstaķîm şâhiblerine rûşen ve hüveydâdur ki mısrâ‘ كَجَا شَمْعِ افْتَابَ كَجَا me‘âliyle nâzım hâzretlerinin değıldür didiler. Böyle olunca ol қаşıdeden bu beyt ile kırk ebyât olur. [43b] Kırk olmasının nüktesini şöyle beyân ve bu veche ile ‘ayân iderler ki nâzım hâzretleriniñ murâdı bu kırk ‘aded ebyâtla erba‘inde olan esrâra îmâ vü işâretdür. Ekşer-i eşyâ erba‘in üzere yaratılmışdur ve kırk günde kemâl bulmuşdur. Ve meşâyih-i kibâr erba‘inâta müte‘allık çok esrâr yazdılar. Biri insânıñ hilkatidür ki kırk gün nuṭfe ve kırk gün ‘alaқа ve kırk gün muṣṣa ve şebâblığı kırk sene temâm olur. Ve iki nefhanıñ arasında kırk sene tedbîr olunur ve Âdem ‘aleyhi’s-selâm tıynetde kırk gün eylendi. Ve Allâhu te‘âlâ Âdem ‘aleyhi’s-selâmıñ tıynetini yed-i kudretiyle kırk şabah tahmîr eylediğı hadîş-i qudsîde vârid olmışdur. Ve Mûsa ‘aleyhi’s-selâmıñ Tûr-ı Sînâ’da meva‘idesi kırk idi. Deccâliñ arzında saltanatı kırk gündür ve nüfesânıñ demi gördükde ‘iddeti kırk gündür. Ve Allâhu te‘âlâya ihlâş kırk şabâhta olup yenâbî‘-i hikmet dağı kırkıñ temâmında kalbden lisân üzerine gelür nite ki Resûl-i Ekrem *şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* ²¹⁸ مِنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنْابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ buyurmuşdur. Ve bunların emsâli kıatı çok erba‘inât vardır çünkü her şey’in kemâli erba‘inde olduğundan nâzım *ḳuddise sırruhu* hâzretleri kırk ebyât nazm idüp Hâzret-i ‘Alî *keremu’llâhu veccheniñ* midḥatıyle hatm buyurmuşdur. Ma‘lûm ola ki bu қаşıdeniñ evvel ü âhîrinde olan ebyâtlardan evvelinde ḥamd ü şenâyı ifâde iden beytler bulunmamışdur. Ammâ âhîrinde olan ebyât faķîriñ nüshasında [44a] bulunduğından ba‘zı müşküllerin ḥall idüp şerh olunmuşdur.

41.

وَعَلَى السَّبْطَيْنِ وَ أُمَّهُمَا
وَجَمِيعِ أَلَالِ بِهِمْ تَلَجْ

²¹⁷ “Herkesten önce Peygamberle 70 kere namaz kıldım”

²¹⁸ “Kim ki Allah için kırk gün ihlasla ibadet ederse; kalbinden diline hikmet akar.” (Hadîs-i şerîf)

الأموال lafzen manşüb bādlā nūn mefʿūlidür ve cümle-i bādlā iʿrābdan maḥallen mecrūr
أصحاب in şıfatı vākiʿ olur. أموال , مال in cemʿ idür.

مَعَ الْمُهْجِ kelimesine müteʿallıkdur. مَهْجِ zamm-ı mīm ve feth-i hā ile مَهْجِ niñ cemʿ idür.
Burada rūḥ maʿnāsına yaʿnī aşḥāb-ı kirām mällarını rāḥ-ı Ḥaqqā ve rāḥ-ı Resūluʾllāha
bezl ü iʿtālārı rūḥların in bezl ü iʿtāsına muḳārindür dimekdür. Yāḥud مَهْجِ kulüb
maʿnāsına olup ḥazf-ı muzāf gözetilse şirin olur yaʿnī aşḥāb-ı kirām mällarını bezl ü
iʿtālārı ihlāş-ı kulūblarına muḳārin idi demek olur.

Maʿnā-yı Beyt: Daḥı Allāhu teʿālān in şalavātı aşḥab in cümlesine muşāḥabe oldıḡı ḥâlde
üzerine olsun, öyle aşḥāb ki dīn-i mübīn uğrına mällarını ve cānlarını bezl ü iʿtā eylediler
yāḥud mällarını ḳalblerinin [45b] ihlāşına muḳārin bezl ü iʿtā eylediler demek olur.

43.

وَهْدَىٰ بِضِيَاءِ الذِّكْرِ وَدَلَّ
الْقَوْمَ عَلَىٰ أَسْنَىٰ نَهْجٍ

وَهْدَىٰ üzerine ʿatf olunur. Ve هِدَايَتٍ, هَدَىٰ den fīʿl-i māzī müfred-i müzekker
ḡāʾibdür, taḥtında zamīri مَنْ lafzına rāciʿdür ki هَدَا niñ mā-ḳablinde olan şıfāt āña şāyān ü
şāyeste ola. هِدَايَتٍ luṭfla delālet maʿnāsınadır.

بِضِيَاءِ الذِّكْرِ de olan bā هَدَى ya müteʿallıkdur ve bā sebebiyyedür. ضِيَاء medd ile الذِّكْرِ ye
muzāfdur. ضِيَاء burada nūr maʿnāsınadır. الذِّكْرِ de olan elif lām muzāfun ileyhdn
ʿivaždur. Taḳdīri الله بضياء ذكر dimekdür.

دَلَّ niñ ʿatf-ı tefsīridür. دَلَّ niñ lām-ı şānisi mısrāʿ-ı şāniniñ evveli ḳılınmaḡın bu beyte
müdevver dirler.

Ma‘nā-yı Beyt: Dağı Allāhu te‘ālānıñ şalavâtı aşhâb-ı kirāmıñ hasen olan dînleri keremlerine tâbi‘ olıcı ‘ulemā-yı ‘izām üzerine olsun. Bundan murād müctehidler yâhud muṭlakā ‘ulemâlardur.

45.

يَا رَبِّ بِهِمْ وَبِأَلِهِمْ
عَجَلٌ بِالنَّصْرِ وَبِالْفَرَجِ

يا ربّ aşı yā-i mütekellim ile ياربّي idi. Nidā ile keşret-i tekrārından taḥfif içün yā hafz olunup bā-i müşeddede üzerine kesre bākiye kaldı. *Mişbāḥ*da ربّ mu‘arref bi’l-lām ve muzāf olarak Allāhu te‘ālāya itlāk olunur didi. Ammā Allāhu te‘ālānıñ gayrıya itlākı hakkında İbn-i Enbari demiş ki *rabb* şey’in māliline dinilür ve seyyid-i [46b] muṭā‘ ü muşliḥ ma‘nalarına olur. Ve ba‘zılar “mālīk ma‘nāsına izāfet ile رَبُّ الدِّينِ ve رَبُّ الْمَالِ dinilür. Ammā mālīk ma‘nāsına göre maḥlūka mu‘arref bi’l-lām *er-rabbū* dinilmez. Zīrā lām ‘umūm ifāde ider. Maḥlūk ise cemī‘ maḥlūkāta mālīk olamaz” demiş. Ve ba‘zılar “mālīk ma‘nāsına göre هَذَا رَبُّ الْعَبْدِ ve هَذَا رَبِّي dinilmek memnū‘dur. Zīrā bu terkībleriñ ma‘nā-yı zāhirisi müşārün ileyh Hakk te‘ālā olmaḥdur” demiş.

بِهِمْ’de olan bābā-i sebebiyye olup mışrā‘ -ı şānide olan عَجَلٌ kelimesine müte‘allıḥdur. Bu maḥūle zarfıñ taḥdīminde iki veche cā’izdür, biri ḥaşrı ifāde biri zarūret-i vezndür.

وَبِأَلِهِمْ üzerinde ma‘tūfdur. بِهِمْ’de cem‘ zamīrleri āl ü aşhāba ‘ā’iddür. Ve bu beyitteki ال’den murād etbā‘ ma‘nāsınādur ki ال aşhāb ü tâbi‘ine tâbi‘ olanlar dimeḥdür.

عَجَلٌ bāb-ı tef’ileden fi’l-i du‘ādur. ‘Acele vü şitāb eyle dimeḥdür.

بِالنَّصْرِ’da bā’ عَجَلٌ fi’line müte‘allıḥdur. نصر bāb-ı evvelde maşdardur nuşret gibi, yardım itmek dimeḥdür.

نَجَى , اَكُون , نُجَى haberidür. Ebyât-ı sâbıkânın birinde ‘adem-i naşbınıñ vechi sebķ itdi mürāca‘ at olına. نَجَى fa‘îl vezni üzere olup zarûret-i vezn içün âhırinde olan hemzesi ħazf olınmışdur.

Ma‘nâ-yı Beyt: Yâ Rabbî yarın ħaşrde necât bulıcı olmaķlığım içün benim ‘amelimi âl ü aşķâb ü etbâ‘ın ħâtimeleriyle ħatm ü âĥir eyle.

Ĥatemem şerĥü ĥitāme’l-misk bi-ĥavātimi’l-ālî ve’l-aşķāb ve bi-‘ināyeti’l-meliki’l-Vehhāb ‘alā yedi mü’ellifihi’l-faķîr ilā rabbihîl-ķadîr Ebu’l-‘İşmet Muştafâ eş-şehîr bi-‘İşāmü’d-dîn ‘asemehuma’llāhu te‘ālā fî külli ānîn ve ĥîn āmîn elfü āmin fî yevmi’l-ĥamîsi’l-ĥāmîs min cumāde’l-ülā li-sene semānîne ve mi’eten ve elf min hicreti seyyidinā seyyidü’l-beşer şalla’llāhü ‘aleyhi mâ dāre’ş-şemsü ve’l ķamer. (5 Cemazeyilevvel 1180 /9 Ekim 1766)²²⁴

Temmet.

[Derkenār] *Ķūbile vü şuhĥiĥa bi-ķalemi mü’ellifihi fî’l-ĥāmîs ‘aşere min cemāziye’l-ülā sene seb‘a ve semānîne ve mie ve elf*

²²⁴ Mührü (sonu) misk olan şerh; Allah, âl ve aşhabının yardımıyla, yüce Rabbine muhtaç olan müellif Ebü’l-İşmet Mustafa İsâmeddîn’in eliyle (Allah onu her demde korusun) hicrî 1180 yılının Cemâziyelevvel ayının 5’i Perşembe günü tamamlandı (9 Ekim 1766). Hicretin sahibi olan insanların efendisine, ay ve güneş döndüğü sürece salat ve selam olsun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERHÜ KASİDE'İ'L MÜNFERİCE'NİN İNCELEMESİ

1. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'nin Muhteva Tahlili

Mustafâ İsâmeddîn, eserine klasik tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Kısa bir giriş yapan şârih sonrasında sebab-i telîf bölümüne geçer, şerh ettiği eserin İbnü'n-Nahvî'ye ait olduğunu belirttikten sonra, kasîdenin müphem manalar içerdiğini dolayısıyla okuyanlara karışık geldiğini belirtir. Mustafâ İsâmeddîn kasîdeye, okuyanların daha iyi anlayabilmeleri ve daha kolay ezberlenebilmesini sağlamak amacıyla bir şerh kaleme aldığını ifade eder:

Kendisine yardımcı olan mevlâsına karşı fakir olan abd Mustafa b. İsâmeddîn -Allahü Te'ala onu kurb ve yakîn ehli kılsın- der ki: “Yusuf b. Muhammed Ebü'l-Fazl Nahvî'ye ait olan bu kasîdeye -Allahü Te'ala Kudüs'te olan kabrini nurlandırsın- içerdiği müphem manalar sebebiyle, okuyanlara karışık geldiğinden dolayı, daha kolay anlayabilmelerini sağlamak için Türkçe bir şerh yazmak istedim (2b).

Eserin kaleme alınış sebebini zikreden şârih, Kasîde-i Münferice'ye yazdığı şerhi daha evvel kaleme alacağından fakat imkanlarının kısıtlı olmasından dolayı bir müddet beklediğinden sonrasında ise çevresindekilerinin kendisini cesaretlendirip, yönlendirmesi sayesinde şerhi yazmaya muvaffak olduğunu ifade eder:

Fakat maddi imkanlarımın kısıtlı olması cesaretimi kırdı. Bu yüzden tembellik etme ve şerhe başlama arasında gidip geldim. Kardeşlerime danıştım. Beni bu işe yönlendirip, meyl ettirdiler. Bu şerhi yazmama ilhâh ettiler. (2b).

Mustafâ İsâmeddîn, eserin kaleme alınışına yönelik bilgiler verdikten sonra kasîdeyi şerh etme metodunu da açıklar. Şârih, evvela beyitlerin irabını yaptığını sonrasında ise lafz ve manaya yönelik izahlarda bulunduğunu belirtir. Bunu yaparken de Kasîde-i Münferice'ye yapılmış diğer şerhlerden de haberdar olduğunu, onları incelediğini, incelediği şerhlerden aldığı bilgileri incelikle tasnif ettiğini ve yer yer bu ibarelere yer verdiğini ifade eder:

Bundan sonra da kasîdenin irabını izah eden, lafz ve manalarını aşikâr eden bir şerh yazmaya niyetlendim. Ulemâların şerhlerinden inciye benzer ibarelere yer verip eserimde zikrettim. Onların eserlerinin fazilet ve keremindeki nurları aldım. İncelikle tasnif ettim ve sevgili için yaydım. Allah'tan ihsanı ve rızasını talep ettim. (2b)

Eserinde takip edeceği şerh metodunu da ifade eden şârih, sonrasında ise şerhinde hata bulacak kimselere seslenir. Tespit edilecek hataları, kendilerinin düzeltmesini ifade eden Mustafâ İsâmeddîn, eserini okuyacak kimselerden, bu hataları hoş karşılamalarını kendisini de avf örtüsüyle örtmelerini ister:

Şayet eserimde bir hata görürsen bunu noksanlık olarak kabul etme. Eserimde benden yana bir kusur, hata ve eksikliğe denk gelenden ricam onu kalemiyle düzeltsin ve beni afv örtüsüyle örtsün(2b).

Bu bilgilerinden sonra şârih, Kasîde-i Münferice'nin nâzımı İbnü'n-Nahvî'nin terceme-i hâline yer verir. Bu bölümde yer alan bilgilerden İbnü'n-Nahvî'nin Tavzer'de doğduğunu, Hammad Kalesi'ni vatan edindiğini, İmâm Gazzalî ile aynı asırdan olduğunu ve devrin ileri gelenlerince İmâm Gazzalî ile denk tutulduğunu öğrenmekteyiz. Şârih İbnü'n-Nahvî'ye yönelik aynı ifadelerde kerametlerinin çok olduğu ve bunların da rivayetlerle desteklendiğini ifade eder:

Kerâmet sahibi ve velayetin mazharının yaşadığı yer Tavzer'dir. O (Ebü'l-Fazl) daha sonra alimlerin beldesi Hammâd kalesini vatan edindi. İmam Gazzâlî ile aynı asırdandı. Ahirete irtihali Peygamber Efendimiz (s.a.v) hicretinden 513 sene sonradır. Zamanın büyükleri onun hakkında "bizim diyarımızdaki İmam Gazzalî gibiydi -Allahü Teâlâ ikisine de rahmet eylesin-

” der. Onun kerametlerini rivayet edip kabrine çokça ziyarette bulunmuşlardır. (2b).

Kasîde-i Münferice’nin nâzımını hakkında bilgi veren Mustafâ İsâmeddîn, kasîdenin özelliklerine de değinmeyi ihmal etmez. Kasîdenin belîğ, fasîh ve belagât menbâı olduğundan bahseden şârih, bazı âlimlerce de kabul edildiği üzere kasîdede ism-i azâmın zikrediliğini de ifade eder:

Marifet, kerâmet ve kemâlat sahibi olan bu kasîdenin çok veciz, belîğ ve fesahatli olduğunu bilir. Kasîdenin herhangi bir tafsile ve beyâna ihtiyacı yoktur. Bu kasîde belagâtın menbaidir, hikmet güneşinin doğuşudur. Bazı şârihler bu beyitte ism-i Azam’ın zikredildiğini ifade ederler(2b).

Şârih, teknik özelliklerinden sonra kasîdeyi okuyan ve okuyacak olan kimselere sağladığı ve sağlayacağı faydalardan bahseder. Münferice Kasîdesi’ni okuyan kimselerin üzüntü ve sıkıntılarının ortadan kalkacağını belirten şârih, Şafîî imamı İmâm Takiyüddîn Sübkî’nin de başına ne vakit bir fenalık gelse bu kasîdeyi okuduğundan ve sıkıntılarının kurtulduğundan bahseder:

Dolayısıyla bu kasîdenin üzüntü ve kederi ortadan kaldırdığını söylerler. Her kim ki bununla dua ederse duasına karşılık bulur. Hatta Şafîî mezhebinin alimlerinden İmâm Takiyüddin Sübkî ne zaman bir adama darlık ve fakirlik isabet etse ve bu kasîdeyi 40 gün okuması gerektiğini, Allah’ın izniyle hacetinin giderileceğini ve maksadına ulaşacağını söyler. Ebu Hüseyin b. Yahya b. Attar “bu kasîde havastandır, kim ki salih bir niyetle bu kasîdeyi güzel ma’nalarına ve nüktelerine vakıf olarak okursa Allahü Te’ala sadrını genişletir ve kadrini yüceltir” der(2b).

Arapça olarak yer alan bu girişten sonra şârih, Kasîde-i Münferice’nin şerhine geçer. 3a-47a sayfaları arasında şerh metni yer alır. Şârih, her beyti 2 bölümde fakat 3 aşamalı olarak ele alır. Evvela ele alınan beyitlerin irabını çıkarır. Bu bölümde kelime ve kelime gruplarının sarf ve nahiv içerisindeki konumuna değinir, ikinci aşamada ise beyitte

yer alan kelimelerin manalarına değinilir. Bu bölümde muhtelif kaynaklardan bilhassa ayet ve hadislerden sıklıkla yararlanılır ve göndermelerde bulunulur. İkinci bölüm ise “*ma’nâ-yı beyt*” başlığını taşır. Bu bölümde de şârih beyti yekûn olarak şerh eder. Yer yer birden fazla manaya gelecek kelimeler varsa buna göre ikinci bir “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı açarak beyti ikinci kez nesre çevirip şerh etmeyi de ihmal etmez.

Beyitlerin yekûn olarak şerh edildiği “*ma’nâ-yı beyt*” bölümünde şârih, beyitleri belagat açısından da değerlendirir. Beyitte yer alan edebî sanatın ismini de zikr eden şârih zaman zaman ifade ettiği sanatın tanımını yapar. Fakat eser genel olarak incelendiğinde tanımlarının yapılmasından ziyade isminin zikredilmesiyle yetinildiği görülmektedir.

Kasîde-i Münferice’nin sağlam nüshalardan hareketle 40 beyitten müteşekkil olduğu kabul edilirken bazı nüshalarda evveline ve ahirine birkaç beyit daha eklendiği görülmektedir. 40. beyte geldiği esnada Mustafâ İsâmeddîn, bu meseleye değinir. Genel olarak şârihlerin bu beyte geldikleri esnada şerhlerini nihayete erdirdiklerini ifade eder ve sebebini belirtir:

Kaşîde-i belîğa ve bu urcûze-i faşîhaniñ ekşer-i şurrâhı bu beyt-i ‘âlî ile hatm idüp ba‘zı nüshada evvelinde vü ahirinde münâsib ü mülâyim bir kaç ebyât vardır. Tab‘-ı selîm ve ‘aql-ı müstaķim şâhiblerine rûşen ve hüveydâdur ki mışrâ‘ چَرَاغِ بِيَوْه كجا كجا شَمْعِ أَقْطَابِ كجا me‘aliyle nâzım hâzretlerinin değildür didiler. Böyle olunca ol kaşîdeden bu beyt ile kırk ebyât olur(43a).

Sonrasında ise şârih, kasîdenin 40 beyit olmasının sebebini 40 sayısının faziletli olmasına dayandırır ve mezkûr faziletleri maddeler halinde sıralar:

Böyle olunca ol kaşîdeden bu beyt ile kırk ebyât olur. [43b] Kırk olmasının nüktesini şöyle beyân ve bu veche ile ‘ayân iderler ki nâzım hâzretlerinin murâdı bu kırk ‘aded ebyâtla erba‘inde olan esrâra imâ vü işâretdür. Ekşer-i eşyâ erba‘in üzere yaratılmışdır ve kırk günde kemâl bulmuşdur. Ve meşâyih-i kibâr erba‘inâta müte‘allık çok esrâr yazdılar. Biri insânın hilkatidür ki kırk gün nuṭfe ve kırk gün ‘alaḳa ve kırk gün muzḡa ve şebâblığı kırk sene temâm olur. Ve iki nefhanın arasında kırk sene tedbîr olunur ve Âdem ‘aleyhi’s-selam

tıynetde kırk gün eylendi. Ve Allāhu te‘ālā Âdem ‘*aleyhi’s-selām*’ın tıynetini yed-i kudretiyle kırk şabaḥ taḥmîr eylediği ḥadîṣ-i ḳudsîde varid olmuştur. Ve Mûsa ‘*aleyhi’s-selām*’ın Tûr-ı Sînâ’da meva‘idesi kırk idi. Deccālî’nin arzında saltanatı kırk gündür ve nüfesânî’nin demi gördükde ‘iddeti kırk gündür. Ve Allāḥu te‘ālāya ihlâş kırk şabâḥda olup yenâbî‘-i ḥikmet daḥı kırkı’nın temâmında ḳalbdan lisân üzerine gelür nite ki Resûl-i Ekrem *ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem* ²²⁵ مِنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَ ثَبَاتُ يَتَابِعُ الْحِكْمَةَ مَنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ buyurmuştur. Ve bunların emşâli ḳatı çok erba‘înât vardır çünkü her şey’in kemâli erba‘inde olduğundan nâzım *ḳuddise sırruhu* ḥazretleri kırk ebyât nazm idüp Ḥazret-i ‘Alî *keremu’llāhu vecḥeni*’nin midḥatiyle ḥatm buyurmuştur. (43b).

Şâriḥ 40 sayısının faziletine değindikten sonra kasîdenin evvelinde ve ahirinde yer alan beyitleri şerḥ eder ve bu beyitlerin Kasîde-i Münferice’ye eklenme sebebini de izah ederek eserini nihayete erdirir:

Ma‘lûm ola ki bu ḳasîdenin evvel ü ahirinde olan ebyâtlardan evvelinde ḥamd ü şenâyı ifâde iden beytler bulunmamıştır. Amma âhirinde olan ebyât faḳîrî’nin nüshasında [44a] bulunduğundan ba‘zı müşküllerin ḥall idüp şerḥ olınmıştır (44a).

1.1. Şerhü Kasîdeti’l-Münferice’nin Dinî-Tasavvufî Muhtevası

Metnini yayınladığımız bu şerhte beyitlerin aruz, sözlük açıklamaları, gramer ve edebî sanatlarına yer veren Mustafâ İsâmeddîn, aynı zamanda beyitlerin merkezinde yer alan dinî-tasavvufî kavramlara dair bazı açıklamalarda da bulunmaktadır. Dolayısıyla *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’ye yalnızca dinî-tasavvufî kavramların ele alındığı bir metin olarak baktığımızda zengin bir bilgi birikimini görmekteyiz. Bu bölümde eserde yer alan kavramlar maddeler halinde açıklanmıştır.

²²⁵ “Kim ki Allah için kırk gün ihlasla ibadet ederse; kalbinden diline hikmet akar.” (Hadîs-i şerîf)

1.1.1. Kavramlar

1.1.1.1. Nefs

Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde metnin muhtevasına uygun düşecek şekilde *nefs* kelimesine iki beytin şerhinde yer vermiştir. 4. beyitte *nefs* kelimesinin tasavvufî açıdan iki manaya geldiği izah edildikten sonra nefsin isimleri dolayısıyla mertebeleri zikredilir. Bu ifadelerden insana kötülük yapma vasıflarını yükleyen nefse emmâre; kendini kınayana levvame; Hakk sevgisi ve zikri ile sükûn bulana mutamainne; Hak'tan ne gelirse râzı olana râzıye; Hakk'ın kendisinden her yönüyle razı olduğuna da marzıye denildiğini öğrenmekteyiz.

Ayrıca 28. beyitte nefsin bir diğer çeşidi olan “rîyâzat-ı nefis” belirtildikten sonra ‘nefsin râzı olmadığı şeyler ile mücadele’ etmesi olarak tanımı yapılmıştır.

1.1.1.2. Emr

Emrin şân, vasf ve hâl olmak üzere üç manasının ifade edildiği 12. beyitte şârih, emrin bir diğer çeşidi olan emr-i kavî üzerinde durmaktadır. Bundan hareketle emr-i kavînin ezelden beri var olan *kün* emri olduğunu ifade etmesi cihetiyle metinde emrin özelliklerine değinilmiştir.

1.1.1.3. Kazâ

13. beyitte *kazâ* kavramının lügat manası verildikten sonra Eşâriye, Maturidiyye ve Mutezile'ye göre taksim edilerek tanımları yapılmıştır. Bundan hareketle kader Eşâriye göre ebedî olarak daha evvel Allah tarafından takdir edilen şeylerin kullarda meydana gelmesidir. Mâturîdiyye'ye göre *kazâ* Allah'ın hükmüyken; Mutezile'ye göre kulların ihtiyarî olarak sergiledikleri fiillerde mevcut bulunmamaktadır.

1.1.1.4. Hikmet

Mustafâ İsâmeddîn 10. beytin şerhinde *hikmet* kelimesinin tanımını yaptıktan sonra kendisine sahip olan kimselerin özelliklerine değinir. Bundan hareketle hikmet, sahibini noksanlardan uzaklaştırır ve ilimle amel etmesini sağlar.

1.1.1.5. Mu’cize

Mucize ve kerâmetin farkına değinilen 38. beyitte şârih, mezkûr farkları belirttikten sonra *mucizenin* özelliklerine değinir. Bu ifadelerden *mucizenin* nübüvvet davasıyla münasebeti olması ve enbiyâya mahsus olması gerektiği izah edilmektedir. Sonrasında ise şârih, Allahu teâlâ’nın fiili olmak, harikulade olmak, tehattîye mekarin olmak, davaya uygun olmak, mükezzible olmamak, davadan müteehhir olmak ve muârıza olmak üzere *mucizenin* yedi şartını zikretmek münasebetiyle metinde bu kavrama yer vermiştir.

1.1.1.6. Kerâmet

Keramet kavramının lûgat ve ıstılah tanımlarına yer verilen 38. beyitte bu tanımlardan sonra sonra *mucize* mukayese edilmek suretinde metinde yer alır. Sonrasında ise evliyâya mahsus olması, şartının davayı terk olması hasebiyle *keramet* kavramının özelliklerine değinilmiştir.

1.1.1.7. Salât

Salât kavramının mecaz ve lûgat manaları ifade edildiği 36. beyitte kavram muhtelif kaynaklarda yer aldığı cihetiyle metinde ifade edilmiştir. Bu ifadelerden *salât* kavramının dua, ibadet ve tazîm manasına geldiği belirtilir ve sonrasında ise beyitte kast edilen mananın istifar ve dua olması hasebiyle umum-ı müşterek olmayan bir eylem olması yönüyle özelliklerine değinilir.

1.1.1.8. Cennet

Cennet kavramının izah edildiği 16. beyitte şârih amâl, âcile ve marife olmak üzere cennetin isimlerini ifade etmektedir. Bundan hareketle sufilerin cennetü’l-amâl dediklerinin ahirette mevcut olan cennet-i âcile olduğu yahut cennetü’l-marife denilen cennetin de cennet-i âcile olduğunu ifade eden şârih, kendince tasnif ve tanımlama yapmaktadır.

1.1.1.9. Firdevs

Firdevs kavramının izah edildiği 25. beyitte şârih, Cennet'in en üst mertebesi, Rahman'ın arşı olması ve Cennet ırmaklarının da buradan cereyan etmesinden hareketle *Firdevs* kavramının tanımını yaptıktan sonra özelliklerine değinmek suretiyle metinde bu kavrama yer vermiştir.

1.1.1.10. Sübbâk

Cennet-i acîleye gidecek olan sabıkîn zümresinden bahsedildiği 16. beyitte şârih, *sübbâk*ın özelliklerine de değinmektedir. Dolayısıyla *sübbâk* olarak adlandırılan kimseler; hayır işlerinde yarışmak, devamlı surette ibadet ile meşgul olmak, ilim ve marifet yolundan ayrılmamak gibi özellikleri bünyelerinde barındırmaları hasebiyle metinde kendine yer bulmaktadır.

1.1.1.11. Ehlul'illâh

*Ehlullâh*ın mertebelerinden bahsedilen 15. beyitte Mustafâ İsâmeddîn, Ehlullâh olarak nitelendirilebilecek kimselerin son mertebede olduklarını zikrettikten sonra bu mertebenin fenâ-fi'f-fenâ olduğunu belirtilir. Fenâ-fi'l-fenâ sonra bekâ-bi'l-bekâyâ yani Hakk'ın cemâline ulaşılacağını ifade eden şârih, tüm bu aşamalara da “meretebetü'l-mukarrebîn” denileceğini belirtir. Dolayısıyla *ehlullâh* kavramı bünyesinde bulunan özellikler ve ulaştığı mertebeler cihetiyle metinde yer almaktadır.

1.1.1.12. Ashâb

Şârih, 42. beyitte Allâhu Teâlâ'nın salavâtı onların üzerine olsun dedikten sonra *ashâb* kavramına değinir. Dolayısıyla *ashâb* olarak nitelendirilenler, mallarını ve canlarını din uğruna ya da kalplerinin ihlasına uygun olarak hediye eden kimseler olmaları gibi özelliklerinin ifade edilmesi suretiyle metinde yer alırlar.

1.1.1.13. Âl

Âl kavramının din ve dünya çerçevesinde taksiminin yapıldığını 41. beyitte şârih, dünyada âl-i fir'avn; dinde ise âl-i Resûl denildiğini ifade ederek tasnifini yaptığı âl kavramının özelliklerine değinir. Din zaviyesine göre taksimini yaptığı âl-i Resûlullah

kavramının İmam-ı Azam ve İmam-ı Şâfi hazretlerine göre değerlendirmeye tabiî tutar. Verilen bu bilgilerden hareketle İmam-ı Azam hazretleri âl-i Resûlullâh, Hazret-i Abbas ve evlatları, Hazret-i Alî ve evlatları Cafer, Akîl, Haris bin Abdulmuttalib iken; İmam-ı Şâfi hazretlerine göre benî Haşim ve benî Abdulmuttalib'dir.

1.1.1.14. Kalb

Kalb kavramının izah edildiği 23. beyitte Mustafâ İsâmeddîn, kalbin sufilere göre insanın hakikati; âlimlere göre ise nefs-i nâtika olduğuna yönelik tasnif yaptıktan sonra metinde kalb ve akl mukayesesi yapar. Bu ifadelerden hareketle ikisinin de hakikatinin malûm olmadığı belirtilerek eş tutulması cihetiyle metinde ele alınmıştır.

1.1.1.15. Akl

Akl kavramının izah edildiği 27. beytin şerhinde *aklın* tanımı yapıldıktan sonra şârih, akıl sahibi kimselerin özelliklerine değinir. Bu ifadelerden hareketle fehmi etmeye sebep olup insanı kabahat işlemekten ve günaha gitmekten alı koyduğu için kendisine *akl* dendiği belirtilmiştir ve taksiminin tafsili için de *Şerh-i Mevâkıf* ve *İhyâ-ı Ulum* adlı iki esere işaret edilmek suretiyle metinde yer verilmiştir.

1.1.1.16. Harb

Harb kavramının izah edildiği 30. beytin şerhinde şârih, sûrî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrıldıktan sonra tanımlarını yapmaktadır. Bu tanımlara göre kötü huylu kâfirler ile yapılan cenk ü cidâle harb-i sûrî denilmekte iken; nefis ve şeytan ile yapılan mücâdele ve muhârebeye harb-i manevî denilmektedir. Metinde de kâfirlerle olan mücadelelerin anlatılması münasebetiyle harb-i sûrîye yer verilmiştir.

1.1.1.17. Kırk Sayısı

Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdetü'l-Münferice* adlı eserinde 40. beytin şerhine geldiği esnada Kasîde-i Münferice'nin kırk beyitten müteşekkil olduğunu zikreder. Sonrasında farklı nüshalarda kasîdenin ahirine birkaç beyt daha eklendiğini gördüğünü bunları da şerh ettiğini belirtir. Fakat Kasîde-i Münferice'nin kırk beyitten müteşekkil olmasının sebebini *kırk sayısının* faziletli olmasına dayandırır. Dolayısıyla kırk sayısı

bünyesinde ihtiva ettiği fazilet hasebiyle metinde yer alır. Bunu belirten şârih, *kırk sayısının* faziletlerini de sıralar.

1.1.1.18. İsyân

İsyân kavramının izah ediliği 19. beyitte şârih kavramın tanımını yaptıktan sonra isyan sahibi kimselerin özelliklerine değinir. Bundan hareketle günah işleyen bir kimsenin kalbinde siyah bir nokta peyda olduğu, eğer tövbe etmezse o noktanın büyüyüp kalbi kaplayacağı ifade edilir. Sonrasında ise konuyu isyan sahipleri kimselere getiren şârih, metinde isyan sahibi kişilerin kalbinin tamamının siyah olduğunu ifade eder.

1.1.2. Şahıslar

1.1.2.1. Hazret-i Resûl-i Ekrem

Mustafâ İsâmeddîn, 31. beytin şerhinde Beyzavî'nin *Envârü't-Tenzîl* adlı eserine işaret ederek Câbir radiyâllahu teâlâdan bir rivayet nakleder. Bu rivayette bir gulamın gelip Hazret-i Muhammed'den üzerindeki giyeceği istemesi, Hazret-i Muhammed'in de giyeceğini vermesi ve uryanlık sebebiyle namaza çıkamaması sebebiyle metinde "cömertlik" Hazret-i Muhammed'in yönüne işaret edilmiştir.

1.1.2.2. Hazret-i Ebû Bekr

Mustafâ İsâmeddîn, İmam Muhyissünne'nin *Şerhu's-Sünne* adlı eserine işaret ettiği 38. beytin şerhinde, Hazret-i Ebû Bekr'in künyesine yer verir. Sonrasında *Siyer-i Kâzerûnî*'de rivayet olunduğu ölçüde İslam'ı kabul edişi ifade edilerek Hz. Muhammed ile yakın dost olmaları ve Hz. Muhammed'in her sözünü tasdik etmesi münasebetiyle "es-sıddîk" lakabını alması yönüyle metinde kendine yer bulmaktadır.

Ayrıca 39. beytin şerhinde de İmam Nevevî'ye işaret edilerek kendi döneminde hafızların çok ölmesi hasebiyle istişareler yaptığını ve Kurân'ın kitaplaştırılması kararı alınmasını sağlaması yönüyle şerhte ikinci kez zikredilir.

1.1.2.3. Hazret-i Ömer

İşrâkû 't-Tevârih'e işaret edilerek Hazret-i Ömerin künyesine değinilen 38. beyitte ayrıca İbrahim el-Halebî'nin *Nazmü sireti 'n-nebî ve şerhuh* adlı eserinde rivayet edildiği ölçüde Hazret-i Ömer, İslam'ı kabul etmesi cihetiyle metinde yer almaktadır.

1.1.2.4. Hazret-i Osman

39. beyitte Hz. Muhammed'in iki kızıyla evlenmesi ve eşi Rukayye ile güzel bir ikili olması cihetiyle "zi'n-nureyn" lakabı alması anlatıldıktan sonra *Şerhü 's-Sünne*'ye işaret edilerek künyesine yer verilir.

Ayrıca kendi döneminde İslam'ın yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan ihtilaflar sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması, korunması ve çoğaltılmasını sağlaması yönüyle de metinde yer almaktadır.

1.1.2.5. Hazret-i Alî

Şerhü 's-Sünne'ye işaret ederek Hazret-i Ali'nin künyesine yer verilen 40. beyitte şârih, ilim sahibi, faziletinin geniş, menâkıplarının da çok olması bundan dolayı da kendisine mahsus Kâdı Mîr'in *Divan-i Alî* adında bir kitap tedvîn etmesi cihetiyle metinde Hazret-i Alî'ye yer vermektedir.

1.1.2.6. Ebû Hureyre

34. beytin şerhinde *Siyer-i Kâzerûnî* ve *Siyer-i Kelâî*'ye işaret eden şârih, Yezîd bin Esam'dan nakledilen rivayetten bahsederek; çok hadis nakletmesi, Hz. Muhammed'in meclisinden bir an olsun ayrılmayışı, gizli ilimlere vakıf ve sahib-i sırrî oluşu cihetiyle Ebû Hureyre'ye metinde yer vermiştir.

1.1.2.7. Sa'd bin Ebî Vakkâs

İlk Müslümanlar'ın İslam'ı kabul etme hadiselerini anlatıldığı mezkûr beyitte ismi zikredilen bir kimse de Sad bin Ebî Vakkâs'dır. Sad bin Ebî Vakkâs, İslam'ı ilk kabul edenlerden olması, Hz. Ömer İslam'ı kabul etmeden evvel ona İslam'ı savunması ve İslam uğruna verdiği mücadeleler münasebetiyle metinde yer almaktadır.

1.1.2.8. Saîd bin Zeyd

İlk Müslümanlar'ın İslam'ı kabul etmeleri hadiselerinin anlatıldığı 38. beyitte yer alan bir diğer kimse de Saîd bin Zeyd'dir. Metinde Eşi Hazret-i Fatıma binti Hattâb ile İslam'ı ilk kabul eden kimselerden olmaları ve İslam'a ettikleri hizmet münasebetiyle yer almaktadır.

1.1.2.9. Habbâb bin el-Eret

Hazret-i Ömer'in de Müslüman olma hadisesine yer verildiği 38. beyitte Hazret-i Ömer, Müslüman olmadan evvel kardeşi, Hazret-i Fâtıma binti Hattâb ve eşi Saîd bin Zeyd Müslüman olmuşlardır. Hazret-i Ömer'in bunu duyması üzerine onların evlerine gittiği esnada Habbâb bin el-Eret'in onlarla birlikte Taha suresini okuduğu rivayet edilir. Bundan hareketle Habbâb bin el-Eret, kurra sahabelerden olması cihetiyle metinde yer almaktadır.

Ayrıca Hazret-i Ömer, Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed'e kendisini götürən kişinin Habbâb bin el-Eret olması sebebiyle, Hz. Muhammed ve Hz. Ömer arasında aracılık yapması sebebiyle de metinde ikinci kez zikredilir.

1.1.2.10. Hazret-i Ümm-i Hayr

Hazret-i Ebû Bekir'in İslam'ı kabul etmesi hadisesinin anlatıldığı 37. beyitte şârih, bir rivayetten hareketle Hazret-i Ebû Bekr, Hazret-i Peygamber'den annesinin de İslam'ı kabul etmesi için dua etmesini istemesi ve Hazret-i Muhammed'in duası üzerine Hazret-i Ümm-i Hayr'ın da İslam'ı kabul edişini anlatır. Bu bilgilerden hareketle Hazret-i Ümm-i Hayr İslam'ı ilk kabul eden kimselerden olması yönüyle metinde yer almaktadır.

1.1.2.11. Hazret-i Fâtıma b. Hattâb

İlk Müslümanlar'ın İslam'ı kabul etme hadiselerinin anlatıldığı 38. beyitte ismi zikredilen bir diğer kimse Hz. Ömer'in kız kardeşi Hz. Fatıma b. Hattâb'dır. Şerhte zikredildiği üzere kardeşi, Hz. Ömer'den evvel Müslüman olmuştur. Dolayısıyla metinde Hz. Ömer'den evvel Müslüman oluşu, Hz. Ömere karşı İslam'ı savunması ve onun da

Müslüman olmasına yardımcı olması münasebetiyle cesareti ve İslam’a olan hizmetleri cihetiyle yer almıştır.

1.1.2.12. Hazret-i Abbas

Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* adlı eserinde ilk Müslümanların İslam’ı kabul etmelerine dair hadiselerle 38. beyit haricinde 40. beyitte de yer vermektedir. Bu beyitlerde ismi zikredilen bir diğer kimse de Hazret-i Abbas’dır. Hazret-i Abbas, Hz. Muhammed’in amcası olması ve İslam’ı ilk kabul edenlerden olması cihetiyle metinde yer alır.

Ayrıca metinde Ebû Talib’in geçim sıkıntısı çekmesi üzerine oğullarından Alî’yi Hazret-i Muhammed; Cafer’i ise Hazret-i Abbas’ın himaye etmesi rivayeti üzerine yardımseverliği ve Hazret-i Muhammed’e olan bağlılığı ile yer almaktadır.

1.1.2.13. Hazret-i Hamza

Siyer-i Kazerûnî’ye işaret edilerek ilk Müslümanların İslam’ı kabul etme hadiselerine yer verilen 38. beyitte Hazret-i Hamza, Hazret-i Muhammed’in amcası olması, devamlı surette Hazret-i Muhammed’e yardımcı olması ve İslam’ı ilk kabul edenlerden olması cihetinden metinde yer almaktadır.

1.1.2.14. Hazret-i Âdem

Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* adlı şerhinde 40. beyte geldiği esnada Kasîde-i Münferice’nin kırk beyitten müteşekkil olmasının sebebi kırk sayısının faziletine dayandırır. Sonrasında da mezkûr beyitte kırk sayısının faziletlerini maddeler halinde sıralar. Bu maddeler içerisinde Hazret-i Âdem de yer almaktadır. Dolayısıyla Hazret-i Âdem, yaratılışının kırk günde tamamlanmış olmasının bir hadis-i kudsîde yer alması münasebetiyle metinde yer almaktadır.

1.1.2.15. Hazret-i Musa

Şârihin yularıda ifade edildiği üzere kırk sayısının faziletlerine değindiği esnada sıraladığı maddeler arasında yer alan kimselerden biri de Hazret-i Musa’dır. 40. beyitte Hazret-i Musa, Tûr-ı Sînâ’da kırk gün beklemesi münasebetiyle yer almaktadır.

1.1.2.16. Ebû Tâlib

Mustafâ İsâmeddîn'in 40. beyitte ismini zikrettiği bir diğer kimse de Ebû Talib'dir. Metinde Hazret-i Muhammed'in amcası olması, fakir olması sebebiyle malının az, buna mukâbil çocuklarının çok olması ve çektiği sıkıntılarla zikredilir. Bundan hareketle evlatlarından Ali'nin Hz. Muhammed'in; Cafer'in Hz. Abbas'ın himayesine verilmesi cihetiyle metinde yer almaktadır.

1.1.2.17. Deccâl

Kırk sayısının faziletlerinin zikredildiği 40. beyitte ismi zikredilen bir diğer kimse de Deccâl'dır. Metinde Deccâl, yeryüzüne indiği esnada saltanatının kırk gün süreceğine dair inanış münasebetiyle yer almaktadır

1.1.2.18. Ebû Cehl

38. beyitte Hz. Muhammed ve Hz. Ömer tarafından insanları İslam'a davet etmelerine yönelik hadiseler anlatılmaktadır. Şârih bu esnada Ebû Cehl'e İslam'a karşı olması, Müslümanlar'a devamlı surette zorluk çıkarması ve Cehennem ehlinen olacağına dair inanış dolayısıyla metinde yer verilir.

1.1.2.19. Abdullâh bin Übeyy bin Selûl

Yaratılanların derecelerinden bahsedildiği 8. beyitte şârih, kimi mahlûkun mertebesinin Cehennem'in en aşağısı kimisinin ise Cennet'in en üst tabakası olduğunu zikreder. Bundan hareketle Abdullâh bin Übeyy bin Selûl, Cehennem'in en aşağı tabakalarında yer alması ayrıca münafıkların reisi olması yönüyle metinde yer alır.

Ayrıca şârih, mezkûr beytin şerhinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *et-Tedbîrâtü'l-ilâhiyye fî Memleketü'l-insâniyye* adlı eserine işaret ederek bir rivayet nakl eder. Bu rivayette Hz. Muhammed'in ayakkabısından birinin zarar görüp ayağının sızlamasına aldırış etmeden adalet için yürüdüğünden hareketle “âdil” oluşuna vurgu yapılmıştır.

1.1.2.20. 'Utbe bin Rebî'a

Siyer-i Kazerûnî'ye tekrar işaret edilen 37. beyitte şârih, bir rivayetten bahsederek Hazret-i Ebû Bekr'in müşrikleri İslam'a davet etmesi üzerine Utbe bin Rebîa'nın

kendisine saldırması hadisesini anlatır. Dolayısıyla metinde Utbe bin Rebâa, Hz. Ebû Bekr'in rahatsızlanmasına sebep olması, müşriklerden olması ve "laîn" lakabıyla anılması cihetiyle metinde yer almaktadır.

2. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de Takip Edilen Şerh Metodu²²⁶

Mustafâ İsâmeddîn'in eserleri incelendiğinde genel olarak Arapça metinleri şerh ettiği göze çarpar. Kasîde-i Münferice de Arapça bir kasîdedir ve İsâmeddîn tarafından Türkçe olarak şerh edilir. Bunun yanı sıra Mustafâ İsâmeddîn'in şerh ettiği eserler içerisinde edebî metinler geniş yekûn tutar. *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* de Mustafa İsâmeddîn'in şerh ettiği edebî metinler arasında değerlendirilmektedir.

Mustafâ İsâmeddîn her eserine mukaddime ile başladığı gibi *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de bir mukaddime ile başlar. Evvela kaynak metne yer veren şârihin eserlerinin mukaddimesinde yer verdiği hususlar da paralellik gösterir.

Mustafâ İsâmeddîn, eserlerinin mukaddimesinde kaynak metne dair bilgiler verir. Bu bilgiler içerisinde genellikle kaynak metnin müellifi, muhtevası, biçim özellikleri ve yazılış sebebine dair bilgiler yer alır. *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinin mukaddimesinde de kasîde müellifi İbnü'n-Nahvî hakkında bilgi verir:

Kerâmet sahibi ve velayetin mazharının yaşadığı yer Tavzer'dir. O (Ebü'l-Fazl) daha sonra alimlerin beldesi Hammâd kalesini vatan edindi. İmam Gazzâlî ile aynı asırdandı. Ahirete irtihali Peygamber Efendimiz (s.a.v) hicretinden 513 sene sonradır. Zamanın büyükleri onun hakkında "bizim diyarımızdaki İmam Gazzâlî gibiydi -Allahü Teâlâ ikisine de rahmet eylesin-" der. Onun kerametlerini rivayet edip çokça ziyarette bulunmuşlardır. (vr. 2a).

Mustafâ İsâmeddîn'in şerhlerinin mukaddimelerinde yer alan hususlardan biri de kaynak metnin ele alınış sebebidir. Mustafâ İsâmeddîn'in *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de sebep-i telîfe yer verdiğini görmekteyiz:

²²⁶ Bu bölümde şu çalışmalardan istifade edilmiştir: Sadık Yazar'ın "Mustafâ İsâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. c. I, s. 1, 2017, sy. 97-126. Gökhan Demir, *Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, s. 446-460.

“Yusuf b. Muhammed Ebü'l-Fazl Nahvî'ye ait olan bu kasîdeye -Allahü Te'ala Kudüste olan kabrini nurlandırın- içerdiği müphem manalar sebebiyle, okuyanlara karışık geldiğinden dolayı, daha kolay anlayabilmelerini sağlamak için Türkçe bir şerh yazmak istedim. Ayrıca bu şerh, kasîdenin daha kolay ezberlenmesi içindir (vr. 2b).”

Mustafa İsmâmeddîn'in şerhlerinin en önemli ve ayırt edici özelliklerinden biri, eserlerinin mukaddimesinde şerh metoduna dair bilgi vermesidir. Şârih, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de şerh usûlüne değinmektedir:

Bundan sonra da kasîdenin irabını izah eden, lafz ve ma'nalarını aşıkâr eden bir şerh yazmaya niyetlendim. Ulemâların şerhlerinden inciye benzer ibarelere yer verip eserimde zikr ettim. Onların eserlerinin fazilet ve keremindeki işaretlerin nurunu aldım. İncelikle tasnif ettim ve sevgili için yaydım. Allah'tan ihsanı ve rızasını talep ettim (2b).

Mukaddime de yer alan ifadelerden hareketle İsmâmeddîn'in şerhinin “derleme şerh” hüviyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Daha evvel kasîdeye yapılan şerhleri toplayıp inceleyen şârih, beğendiği izahlara yer vererek kimi zaman da karşı çıkarak ortaya ideal bir metin/şerh koymayı amaçlar.

Yine Mustafâ İsmâmeddîn'nin şerhlerinin mukaddimesinde kaynak metni, yer yer şekil özellikleriyle ve belagat açısından da değerlendirir. *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de kasîdeyi kısaca belagat açısından değerlendirdiğini tespit etmekteyiz:

Marifet, kerâmet ve kemâlat sahibi olan bu kasîdenin çok veciz, belîğ ve fesahatli olduğunu bilir. Kasîdenin herhangi bir tafsile ve beyana ihtiyacı yoktur. Bu kasîde belagatın menbaidir, hikmet güneşinin doğuşudur. Bazı şârihler bu beyitte ism-i a'zam zikredildiğini ifade ederler (vr. 2b).

Mustafa İsmâmeddîn, şerhine evvela kaynak metni vererek başlar. Tespit edilip temin edilen nüshalarda kaynak metin daima şerh metninden ayırt edilecek özellikte olduğu tespit edilmektedir: Nüshalarda kaynak metnin çevresine cetvel çekilmiştir ya da üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Şârih, manzum metinleri şerh ettiği eserlerinde genel

olarak ilk beytin taktîini yapar, kalan beyitlerin ise buna göre değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de ilk beytin taktîini yaptıktan sonra sair beyitlerin taktîinin ise buna göre yapılması gerektiğini ifade eder:

Bu kaşîde-i şerîfe baħr-ı mütedârikdendir. Aşlı sekiz kerre fâ' ilündür. Şimdi eczâsınıñ ba' zısı maḳṭû' ve ba' zısı maḥbûn olmışdur. Kaṭ' ıṣṭılâh-ı ' arûżide vetediñ sākinini ḥazf ve mā-ḳablını iskāna dirler. Ḥabn cüz' üñ şāni-i sākinini ḥazfe dirler. İkisi de fâ' ilünde müşāhede olunur. Pes bu beytiñ taḳṭi' i bilinüp sā' ir ebyāt aña kıyās olına (vr. 3a).

Mustafa İsmâeddîn Üsküdarî'nin şerhleri genel olarak iki katmanlı yapı arz etmektedir. *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'de de bu ikili yapıyı görmekteyiz. Örneğin:

وَإِذَا إِشْتَأَقْتُ نَفْسٌ وَجَدْتُ
أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

وَإِذَا'da vāv 'āfîfedür. إِذَا şartıyyedür. إِشْتَأَقْتُ māzî-i müfred mü'ennes şîğasıdır. Me'ḥazı bâb-ı evvelde شَوْق'dür. شَوْق ve إِشْتِيَاق lügatde nefsiñ bir şey'i çekinüp arzû itmesine dinür, ıṣṭılâḥda ḳalbiñ bir gâ'ibe teveccühüne dirler. نَفْسُ kelimesiniñ fâ' ilidür, tenvîni tenvîn-i tekşîr ü tenvî'dür. نَفْس burada rūḥ ma' nâsınadır. Nefsiñ tafşîlini taleb iden 'Alî İbn-i Sînâ'nıñ *Nefsiyye Kaşîdesi*'niñ şerhlerine nazar ide. وَجَدْتُ şartıñ cevâbidür. وَجَدْتُ vāv ve cîm ve dālîñ fethalarıyla māzî-i müfred mü'ennes gâ'ibedür. Zamm-ı vāv ile bulmak [ü] vicdân ma' nâsına olan وُجُود'dan me'ḥûz'dur. وَجَدَ ضَلَالَتَهُ dinilür, kaçan maṭlûbını bulsa yāḥud وَجَدَان'dan me'ḥûz'dur وَجَدَ ضَلَالَتَهُ dinilür, kaçan yitüğünü bulsa. Burada ma' nâ-yı evvel şîrîn olur. أَلَمًا وَجَدْتُ kelimesiniñ mef'ûlidür ve tenvîni نَفْس kelimesiniñ tenvîni gibidür. أَلَم veca' ma' nâsınadır. بِالشَّوْق'de bā sebebiyye olup وَجَدْتُ kelimesiniñ müte'alıḳıdır. Ba' zıları "elif lāmını muzāfun ileyhden 'ivāz kılup taḳdîri بِسَبَبِ شَوْقِهَا dimekdür" diyüp "zamîri نَفْس'e raci'dür" dimiş. الْمُعْتَلِج lafzen mecrûr الشَّوْق'niñ şıfatıdır. مُعْتَلِج bâb-ı ifti'âlden ism-i fâ' ildür, şedîd ma' nâsına. Kesr-i lām ile عَلِجٌ dinilür, şedîd ma' nâsına. (vr. 29a).

1.
Katman

2. Katman

Ma'nā-yı Beyt: Kaçan nefis ma'lûbına iştîyâk ve ziyâde meyl ü arzû itse ol nefis iştîyâk-ı şedîdi sebebiyle elem-i keşîr bulur. Zîrâ iştîyâk bir nâr gibidür ki hûrkat-i kalbe sebep olup elem-nâk olur. Müştâkân-ı Cenâb-ı kibriyâ ve arzû-keşân-ı dîdâr ü likâ Firdevs-i a' lâda egerçi müşâhede-i cemâl-i Hüdâ'dan bir an maḥcûb ü mehcûr kalsalar ehl-i dūzah nârdan istigâşe eyledikleri gibi anlar daḥı cennet-i Firdevs'den öyle istigâşe iderler. Hâşılı, cinân firâk-ı yârdan caḥîm; ve nâr, ḳurb ü taḳarrübde ḥuld ü cinân ü na'im olur. Bu beyitte muḥassenât-ı bedî' iyyeden شَوْق ile اِشْتِاقَتْ ile miyânında cinâs-ı iştîkâk vardır. (vr. 29a).

Şârih, birinci katmanda kelimeleri gramatikal açıdan inceler. Bu incelemeler, kelimelerin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna yöneliktir. Kelimeler cins, çeşit, köken, okunuş, tekabül ettiği zaman (mazi,muzarî, emir sîgaları) ve şahıs noktasında ele alınır: Örneğin:

“نَفْسٌ، اِنْفَسَ”iñ *kelimesiniñ ismîdür. ظَلَمَ feth-ile مُظْلَمٌ muzâfdur. ظَلَمٌ mübtedâdur* ظَلَمَ” cem'idür (vr. 4a)”

“وَسَحَابٌ الْخَيْرِ”da olan vāv ‘âṭıfedür (vr. 4b).”

“اِقْتَصَدْتُ bāb-ı ifti'âlden mâzî'-i müenneşdür (vr. 11b).”

“هَجَ kesr-i hâ ve sükûn-ı cîm ile hâce yehîcu hîcan ve hiyâcen ve heyecanenden me'hûz emrdür, taḥrîk eyle dimekdür (vr. 16b).”

“وَتَأْمَلُهَا”da vāv ‘âṭıfedür. تَأْمَلُ bāb-ı tefe'ulden fi'l-i emrdür, fâ'ili taḥtında müstetir entedür. Zamîri gerçi اَللَّيْلُ e'â'iddür lâkin zıkr-i maḥall irâde-i ḥâl tarîkı üzere صَلَاةٌ de tilâvet olınan âyâta râci'dür ve emriñ mef'ûlidür (vr. 21a).”

Mustafâ İsâmeddîn'in kelimeleri gramatikal açıdan ele alındığı ilk katmanda yer verdiği bir diğer husus ise manalara yönelik izahlardır. Klasik şerh metoduna uygun olarak, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı çalışmasında da kelimelerin manalarına yönelik izahlarının geniş yekûn tuttuğunu görmekteyiz. Örneğin:

“مَلَار şol mekāna dirler ki anda nūr ola ve yollar kenārında berā-yı ihtidā vaż‘ olınan ‘alāmetiñ ismidür (vr. 26b).”

“رُقُفِ bāb-ı evvelden ‘unfiñ muḳābilidür, leṭāfet ve mülāyemet ma‘nāsına (vr. 31a).”

“أَزْمَةُ feth-i hemze ve sükūn-ı zā ile şiddet ü miḥnet ü ḳaḥṭa vü ṭarlıḡa ve umūr-ı muḡlaḳaya ve insāna işābet iden hemme ve ḡamma daḡı dirler (vr. 3a).”

“سَحَابُ feth-i sīn-i mūhmele ile bulūt, ebr ma‘nāsına ism-i cinsdür (vr. 4b).”

“أَرْجُ fethalarıyla ‘anber ü misk ve bunlarıñ emṣālī rāyiḡā-ı ṭayyibelü nesneleriñ ḳoḳusına ve intiṣārına derler (vr. 6a).”

Mustafā İṣāmeddīn, çalışmalarında kelimelere yönelik yaptığı izahlar esnasında lügat anlamlarını vermekle yetinmez; zıt, mecaz, tasavvufî manalarını ifade eder; şayet kelime birden fazla manaya geliyorsa onları da belirtir:

“لَيْلُ ḡurūb-ı şemsden ṭulū‘ına deḡin dirler, nehārīñ zıddıdır (vr. 3b).”

“نَفْسُ inde’ş-şūfiyye iki ma‘nāyadur. Biri zāt u ḡaḳīḳat ve biri insānīñ nefs-i nāṭıḳası ma‘nāsınadur (vr. 5b).”

“Ḳāmūsda مُهْجَةٌ dem ü ḡāṣṣaten dem-i ḳalb ü rūḡ ma‘nālarına geldüḡi meṣṭūrdur (vr. 6a).”

“لُغَاتُDE zātü’l-eṣābi‘ olan cāriḡanıñ ismidür. Te’vīlātda ḳuvvet ü ḳudret ma‘nāsını virirler (vr. 7a).”

“حِكْمَةٌ ‘ilm ü Ḳur’ān ve ‘adl ü nübüvvet ve Ḥaḳḳ’a muvāfiḳ olan kelām ü ḡikem ma‘nālarına geldüḡi Ḳāmūsda meṣṭūrdur (vr. 10b).”

“اِنْعِرَاجُ istiḳāmetiñ zıddıdır egrilik [ü] inḡirāf ma‘nāsına (vr. 11b).”

Aşağıda yer alan örnekler de ise kelimelerin ıstılāḡı anlamlarına da yer verdiḡini görmekteyiz:

“سَر ketm olınan nesneye dirler, ıṣṭılāḡda سَر’ı “idrāk-ı meṣā‘irden ma‘nā-yı bāṭındur” diyü ta‘rīf iderler. (vr. 30a).”

“Taḳvā lügatde ziyāde hıfz itmege dirler. Ammā işılāḥ-ı şer‘de me‘āşiden ictināb itmege dirler (vr. 19a).”

Bununla birlikte Mustafâ İsâmeddîn, zaman zaman “*murâd, burada*” diyerek kelimenin beyit içinde yüklendiği anlama değinir. Aşağıdaki örneklerde kelimelerin manalarına yönelik yaptığı izahlardan sonra “*burada, yahud, murâd*” diyerek kast edilen anlama yer verir.

“Burada leylden murâd kûndetde kûrûb u ğumum müştedd oldığı mülâbese ile kerb ü ğamdan isti‘âredür (vr. 3b).”

“کسر-ی kesr-i ‘ayn-ı mühmele ile egrilik [ü] inḥirāf ma‘nāsına. Burada murâd istiḳāmetiñ zıddıdır (vr. 10a).”

“غد yarın dimekdür. Burada murâd rûz-ı kıyâmetdür (vr. 19a).”

“Ḳur‘ân işılāḥ-ı şer‘de Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i muḥterem şalla‘llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine nâzil olan kelâmdur ki meşâḥifde mektûb ve kendiden naql-i mütevâtir ile bilâ-şübhe menḳûldür (vr. 19b).”

“Pes burada فلا تلوى i‘râz kıl, cānib-i âḫere meyl eyleme dimekdür (vr. 25b).”

Mustafâ İsâmeddîn, kelimeleri izah ettiği bölümlerde muhtelif kaynaklardan yararlanır. İzah ettiği meselenin yahut kelimenin muhtevasına uygun düşecek şekilde örneklendirmelerde bulunur. Bunların başında ayet ve hadisler gelmektedir. *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice*’de adlı çalışmasında da bu örneklendirmeler geniş yer tutar. Örneklendirmeler ve göndermeler, mana ve gramere yönelik yapılan izahların her ikisinde de yer alır. Hülâsa herhangi bir aşamada ağırlık göstermeyen kaynak kullanımı, eserin geneline yayılmıştır. Örneğin:

“*وَكَرَامَتِهِ*”de *vāv* ‘*āṭifedür yāḥud muḥḥamadur*.²²⁷ *naşş-ı kerîminde olduğu gibi ‘āṭife olduğına göre ḥazret-i Ebî Ḥaṣṣıñ kerāmeti üzerine daḥı Allāhu te‘ālānıñ şalavâtı olmaḥ lāzım gelür* (vr. 35b).”

Ma‘nā-yı Beyt: Daḥı Allāhu te‘ālānıñ şalavâtı Ebî Ḥasan üzerine olsun ki emtārı çok bulutlar ile geldikde andan istiğāşe olunur ya‘nī envā‘-ı ‘ulūm-ı müteferriḳa ile geldikde andan cins-i ‘ilmde yāḥūd cemī‘ ‘ilmde istiğāşe olunur ve istifsār kılınur. Bu beyitiñ me‘ḥazı *أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا ، فَمَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ فَلْيَأْتِهَا مِنْ* *بَابِهِ*²²⁸ ḥadîş-i şerîfidür (vr. 43).

“*خَاتَمُهُ* şey’in āḥirine dirler *خَاتَمُهُ* , *خَوَاتِمُ* *fi‘line müte‘allıḳdur*. *اُخْتِمَ* , *بَخُوا تَمِيمُهُ*²²⁹ *āyet-i celîlesinde* *خَاتَمُهُ* yū āḥiruhu ile tefsîr eylediler (vr. 47a).”

Ma‘nā-yı Beyt: Fevā‘id-i ilāhiyyeniñ bir rāyiḥa-i ṭayyibesi vardır ki iḥyā-yı dā‘imi ile nüfūs u ervāḥa ḥayāt viricidür. Böyle olunca ol rāyiḥa-i laṭîfeniñ maḥall-i ḥayātına ḳaşd u ta‘arruż eyle. Pes bu beyt-i laṭîf *الْخَيْرُ مِنْ أَيَّامٍ دَهْرَكُمْ* *وَتَعَرَّضُوا لِلْفَقَاحَاتِ رَحْمَةً لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ تَفَحَّاتٌ*²³⁰ *مِنْ رَحْمَتِهِ يُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ* ḥadîş-i şerîfinden muḳtebes olur. (vr. 6b).

Ḳamūsda ve Cevherîde meşṭürdür ki nekre üzerine dāḥil olur. Ḥarf-i ḥāfızdur ve müşetedd ü muḥaffef i‘ māl olunur ve gāḥice *tā lāḥiḳ* olup رَبَّةٌ dirler ve ba‘dinde fi‘l ile tekellüm mümkün olsun için *mā lāḥiḳ* olur.²³¹ *رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا* *āyet-i celîlesinde olduğu gibi*. Bu *رَبِّ* niñ tafşîli ve meā‘nî-i uḥrā kütüb-i naḥviyyeden ṭaleb olına (vr. 7a).

Mustafâ İsâmeddîn’in şerhlerinde kendisine yer bulan bir diğerk husus ise belagat a yönelik izahlardır. İsâmeddîn, ele aldığı beyti belagat açısından inceler. Beyitlerde yer

²²⁷ “Nihayet onu götürüp karar verdiklerinde” (Kur’ân/ Yusuf 12 :15)

²²⁸ “Ben ilmin şehriyim; Ali ise onun kapısıdır. Kim ki Medine’yi isterse kapıya gelsin.” (Hadîs-i şerîf)

²²⁹ “Onun sonu misktir.” (Kur’an/ Muttaffîfîn 83:26)

²³⁰ “Hayatınızın her anında hayır elde etmeye çalışın ve Celîl olan Allah’ın rahmet esintilerine yönelin. Çünkü, Allah’ın rahmet esintileri vardır. Onları dilediği kullarına isabet ettirir. Allah’tan kusurlarınızı örtmesini ve sizi korkularınızdan emin kılmasını isteyin.” (Hadîs-i şerîf)

²³¹ “İnkâr eden kimseler arzu edeceklerdir.” (Kur’ân, Hicr 15:2)

alan edebî sanatları, sanatı teşkil eden kelimelerle birlikte ifade eder. Kimi zaman da kelimeleri belirtmeksizin terimin ismini zikretmekle yetinir.

“Bu beyitte *بحور* ile *مُوج* ve *لُجج* miyânında **mürâ‘ātü’n-naẓîr** vardır (vr. 8a).”

“Bu beyitte *şanāyi‘-i bedī‘iyyeden* *نزل* ve *طلوع* ve *نرك* ve *نرج* miyânlarında **ṭibāk** vāki‘ olmuşdur. Ve *نرك* ile *نرج* lafzlarında **cinās-ı laḥıḳ** vardır. Ve *نزل* ve *نرك*’e *nāẓır* ve *طلوع*, *نرج*’e *nāẓır* olup **leff ü neşr-i müretteb** vardır (vr. 9b).”

“Bu beyitte *şanāyi‘-i bedī‘iyyeden* *حکم* ile *حکمت* arsaında **cinās-ı muḥarref** vardır. Ve *نَسِجَت* ile *اُنْسَجَت* miyânında **i ‘tilāf** vardır. Ve *نَسِجَت* ile *مُنْسِج* beyninde **izdivāc** vardır (vr. 11b).”

“Bu beyitte iki *حجج* arasında **reddü’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr** vardır. Ve ikincisi *zamm* ile okunduğına göre **cinās-ı tām** ve kesriyle okunduğına göre **cinās-ı muḥarref** vardır. Ve *شَهَدَتْ* ve *حُجج* ve *اِقْلَامَتْ* ve *أَمْر* miyânında **mürâ‘ātü’n-naẓîr** vardır (vr. 12b).”

“Bu beyitte *şanāyi‘-i bedī‘iyyeden* *هج* ve *هجت* ve *تهج* miyânında **cinās-ı iştikāk** vardır (vr. 17a).”

Mustafâ İsmâmeddîn, beyitlerde yer alan edebî sanatı zikretmekle yetinmez; yer yer kendince ıstılahi tanımını da yapar. Örneğin:

“Bu beyitte *şanāyi‘-i bedī‘iyyeden* **cem‘ü tefriḳ** vardır ki iki nesneyi ibtidā‘en ḥükm-i vāḥide cem‘ idüp şoñra arasını fark itmeğe dirler (vr. 8b).”

“Evvelkisi **iktibāsdur** ki mevzūn ve menşūr kelāmın *Qur‘ān* ve ḥadīşden mutazammın olduğu nesneye dirler (vr. 3b).”

“İkincisi *berā‘at-i istiḥlāldür* ki maḳşūda münāsib *bed’ ü şürū‘a* dirler (vr. 4a).”

“Üçüncüsü **ṭibākdur** ki lafzen ve ma‘nen müteḳābil olan şey’ini cem‘e dirler (vr. 4a).”

“Dördüncüsü **mürâ‘ātü’n-naẓîrdür** ki biri birine mülāyim ü münāsib ü mülāzım elfāzı ityāna dinür (vr. 4a).”

Mustafâ İsmâmeddîn'in şerhlerinin en önemli özelliklerinden biri de eserlerin te'lif bir eser özelliği göstermelerinin yanı sıra "derleme" özelliği göstermeleridir. Mustafâ İsmâmeddîn, ele alacağı kaynak metne yapılmış diğer şerhleri inceler, bir araya getirir ve ortaya en güzel ve en doğru metni/şerhi çıkarır. *Şerhü Kasîdeti 'l-Münferice* adlı çalışması da derleme türünde oluşturulan bir eserdir. Nitekim müsvedde nüshanın (T.) derkenarlarında Kasîde-i Münferice'ye yapılmış farklı şerhler yer alır. Tespit edebildiğimiz ölçüde bu şerhler içerisinde Ankaravî'nin Kasîde-i Münferice'ye yaptığı şerh mevcuttur. Bunun yanı sıra eserin birçok yerinde Kasîde-i Münferice'ye kendinden evvel yapılmış şerhlere göndermeler mevcuttur. Örneğin:

Ma' lûm ola ki ba' zı şurrâh maḥyâdan murâd zamân-ı ḥayât ü nefehât olan eşref-i sâ'ât ve eymen-i evkâtdur ki anda olan ed' iyye maḥbûle olur dimiş. Ve ba' zıları maḥyâdan murâd maḥall-i ḥayât-ı ḳudsî ve menba' -ı envâr-ı ilâhî olan 'âlim-i Rabbânî ve 'ârif-i Sübhânî olup arecden murâd râyiḥa-i rûhaniyyeleridür. Zîrâ 'atıyye-i ilâhiyye ve nefḥa-i ḳudsiyye ve ḥayât-ı ebediyyeniñ menba' ü ma' dinleri²³² anlardur didi. Ḥaḳḳâ ki bu irâdelere göre ma' nâ-yı beyt bî-naẓîr olur *te' emmel* (vr. 6b).

شَجِي feth-i *şîn* ve kesr-i *cîm* ve feth-i *yâ* ile aşlı 'alime bâbindan hazine ma' nâsına fi' l-i mâzîdür. Burada zarûret-i vezn içün *yâ*nîñ fethasını ḥazf idüp kesr-i şedîde ile kırâ'at olunmalıdır. Ba' zıları "fa' il vezni üzere غنى gibi müştedd olup zarûret-i vezn içün taḥfif olındı, ḥazîn ma' nâsınadır" dimiş. Ba' zıları "aşlı فَرْح vezni olup ḳâ'ide-i taṣrîfiyye [20b] icrâsından sonra شَجِ kalup ba' dehu nâẓım ḥazretleri redd-i *yâ* üzere vakf eyledi" dimiş (vr. 20b).

"Ba' zıları "'aḳl lûġatde 'ıḳâl-i ba' îrden aḥz olınmışdur pes 'aḳl daḥı insânı rāh-ı nâ-şavāba ğitmeden ve ḳabāyiḥi irtikāb itmeden mānî' oldığı içün 'aḳl dinilmişdür" dimiş. 'Aḳlîñ ma' nâ vü taḳsîmiñin taṣîlîni taleb iden *Şerḥ-i Mevâkıf'a* ve *İḥyâ'-ı 'Ulûma nazar ide* (vr. 23a)."

²³² ma' dinleri: ma' dūdları E.H.

“Ba‘zıları “elif lāmını muzāfun ileyhden ‘ivāz kılup taqdīri بِسَبَبِ شَوْقِهَا dimekdür” diyüp
“zamīri نَفْسِ’e raci‘dür” dimiş (vr. 29a).”

Ba‘zıları “hasnādan murād hayrāt-ı hisān ve kâşırātu’t-tarf olan hūrān-ı cinān olmak ihtimāldür” diyüp beyte şu güne ma‘nā virür ki “aşıķın ü müştākine ve rāh-ı Hāk’da ‘ilm ü ‘amel tahşil idüp rızā-yı şerīfi içün sa‘y ü gūşış iden müttekķine hayrāt-ı hisān esnān-ı müfellece ile tebessüm-i tām ve dıhķ-i dil-ārāmla dehānlarıñ küşāde vü handān ve handelerinde derūn-ı cenān envār ile mele‘ān olur.” Ba‘zıları “hasnādan murād şüver-i hasene-i rūhānī ve hayrāt-ı hisān-ı ‘ulūm-ı me‘ānī ve şenāyādan murād dürer-i ‘irfānī vü le’ālī-i esrār-ı nihānī olup felec üzere temām-ı dıhķdan [30a] murād ziyāde münkeşif olup aşhābınıñ ‘uyūnına zuhūr kılmasından ‘ibāret olur. Hattā ehl-i te’vīl lisān-ı işāretle ²³³ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئُنَّ أَنْسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ āyet-i kerīmesinde bu ma‘nayı edā²³⁴ kıldılar” dimiş. (vr. 30a).

Mustafā İsmāeddīn, *Şerhü Kasīdeti’l-Münferice* adlı çalışmasında, kelimelere manā verdiği yahut gramatikal açıdan incelediği esnada Kasīde-i Münferice’ye yapılan sair şerhlerde yer alan ifadelere yer verir. Kimi zaman bu ifadelere karşı çıkar ve kendi fikrini ifade eder. Dolayısıyla bu husus okuyucuya tartışma alanı sunar ve eserde yer alan bilgilerin güvenilirliğini de kuvvetlendirir:

“Ba‘zı nüsaḥda فَلَا تَجْزَعُ yirine فَلَا تَلْوِي vāķi‘ olmışdur. Yānıñ vüçüdī zarūret-i vezn içündür ve bu ikinci bābdan fi‘l-i muzāri‘iñ nehy-i hāzırı olup لَا تَلْوِي عَلَى أَحَدٍ den me’hūzdur, bir kimesneye meyl itmez dimekdür. Pes burada فَلَا تَلْوِي i‘rāz kı1²³⁵ cānib-i āḡere meyl eyleme dimekdür (vr. 25b).”

²³³ “Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.” (Kur’ân, Rahmân 55:56)

²³⁴ edā:irāde R.

²³⁵ kı1: kılup T.

“على الفلج *ẓarf-ı müstaḳarr* ve cümlesi mübtedânîñ haberidir. Ve ba‘zı şürrâh-ı ‘âlî “burada ta‘lîl ve isti‘ânet ve muşâḥabet ma‘nâlarına olmaḳ muḥtemeldür” dimüş lâkin burada bu ihtimâlâta göre beyte ma‘nâ ne gûne yaḳısur te‘emmüle muḥtâcdur (vr. 29b).”

“Ba‘zıları “ḥüsn ü behcetinde be-gāyet beyāzı beyāz olup vüs‘âtli olan çeşme dirler” demiş. خُلد *ẓamm-ı ḥā-i mu‘ceme* ve sükûn-ı *lām* ile cennât-ı ‘ulyânîñ biriniñ adıdır. Kendide dā’imen ve müstemirren ḳalındığı için *ḥuld* dinilmişdür. Ba‘zı nüsaḥda خُلد yerine عَيْن *vāḳi‘* olmuşdur. عَيْن, عَيْنَاء’nîñ cem‘idir, büyük gözler dimekdür. Bu nüḣaya göre حُور’uñ عَيْن’a izāfeti mevşūfuñ şifata izāfeti ḳabîlinden olur (vr. 18b).”

“Ve معایش *hemze ile ḳırā’at* olınmaḳ şāzdur ve ba‘zıları “hemze ile [10a] *ḳırā’atı laḥndur* zîrâ bunuñ yāsı *nefs-i kelimedendür* صحائف *ve عائشه* gibi degildür” demiş (vr. 10a).”

Mustafâ İsâmeddin, şerhlerinde yapılan izahları yeterli bulmayıp daha fazla malumata ihtiyaç duyacak kimseleri de gerekli kaynaklara yönlendirmeyi ihmal etmez. Örneḡin:

“Ve ḥayâtîñ aḳsāmını ṭaleb iden **Menāzilü’s-Sa’irîn** şerḥine mürāca‘at eyleye (vr. 6b).”

“Hidāyetiñ taḫṣilini ṭaleb iden *Beyzāwî* ve *Faḥr-i Razîniñ Fatiḥa-i Şerife tefsîrlerine* mürāca‘at ide (vr. 14a).”

“معنا’da taḫṣarruf-ı ma‘nâ ṭaleb iden **Fevā’id-i Żiyā’iye**’niñ evveline ve ḥāşiyelerine naḫar ide (vr. 21b).”

“Aḳlîñ ma‘nâ vü taḫṣimîñün taḫṣilini ṭaleb iden **Şerḥ-i Mevāḳıf’a** ve **İḥyâ’-ı Ulûm’a** naḫar ide (vr. 23a).”

“Nefsîñ taḫṣilini ṭaleb iden ‘*Alî İbn-i Sînânîñ Nefsiyye Kaşidesi*’nün şerḥlerine naḫar ide (vr. 28b).”

Şâriḥ bazen de esere yönlendirmeksizin izah ettiḡi meseleye uygun düşecek şekilde, yararlandığı kaynaḡın ismini zikrederek konuyla alakalı olan ifadeyi de izahına

ekler. Örneğin 13. beytin şerhinde “قضاء” kelimesini izah ederken İmâm Suyûtî’nin *İtmâmü’l-Dirâye* adlı eserine şu şekilde işaret eder:

İmâm Suyûtî *ḳaddesa’llāhu rūḥahu İtmâmü’l-Dirâye*’de buyurur ki “Ḳazâ vü ḳader ezelde muḳadder olan nesne ‘abdden vâḳi’ olmağa” dirler. *Şerḥ-i Mevâḳıf*’da ḳazâ “lâ-yezâlde ‘alâ mâhî ‘aleyhi eşyâya müte’ allıḳa olan irâde-i ezeliyyeye” dirler ve “ḳader ol eşyâyı kendü zât ü ef’ âlinde ḳadr-i maḥşûş ve taḳdîr-i mu’ ayyen üzere icâd itmege dirler” demiş. Bu ta’rifler Eşâ’ireye göredür ammâ Mâturîdiyye ḳâtında ḳazâ Allāhu te’âlâdan ḥükmdür ve ḳader taḳdîr ü tafşîl ma’nâsınadır. Kezâ fi’t-*Telvîḥ* ve Mu’tezile ḳazâ vü ḳaderi ‘ibâdîñ ef’âl-i ihtiyâriyyelerinde yokdur diyü inkâr eylediler ve ism-i celâliñ ma’nâsı kütüb-i meşrûḥanıñ evâ’ilinden taleb olına. (vr. 13a).

“Ḥattâ İmâm Suyûtî ḳuddise sırruhu ḥazretleri *İtmâmü’l-Dirâye*’de *Şaḥîḥ-i Buḥarî*’den naḳl buyurduğu ḥadîs-i şerîf dahı bunı te’yîd ider ki Resûl-i Ekrem sallâ’llahu ‘aleyhi ve sellem ²³⁶ الْفِرْدَوْسُ، فَأَبْنَاهُ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ، وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ buyurmuşlar (vr. 21b).”

Yine şâriḥ 27. beytin şerhinde “عقل” kelimesini izah ederken Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Mesnevî-i Manevî* adlı eserinden şu şekilde istifade eder:

Meşnevi-i Şerîf’de Ḥazret-i Mevlânâ *ḳaddese’llāhu sırruhu*’l-‘azîz buyurur ki beden-i insân memleket-i ‘azîme olmağla pâdişâḥ maḳâmında olan rūḥ-ı insânîniñ vezîri ve mu’in ü müdebbiri ve mübeşşiri ‘aḳldur ve ol pâdişâḥ-ı memleket-i beden²³⁷ olan rūḥ-ı insânîniñ ‘adüvv ü düşmeni olan nefsiñ dahı vezîri ve mu’in ü mübeşşiri hevâdur ki bunlar ‘âlem-i enfüs ü âfâḳda olan Musâ ile Fir’avn ve Hârûn ile Hâmân gibi zıdlardur (vr. 23b).”

²³⁶ “Cennet’in en yükseği Firdevs’dir. Rahman’ın tahtı oradadır. Ve oradan Cennet ırmakları akar.” (Ḥadîs-i Şerîf)

²³⁷ beden: -H.E.,R.

Mustafâ İsâmeddîn, kimi zaman ise eserin ismini zikretmeksizin yalnızca eser içerisinden bir ifadeye yer vermektedir. Bunlar tespit edilebildiği ölçüde eser isimleri indeksine eklenmiştir:

Beyzâvî hazretleri “hikmet ‘ örf-i hükemâda استكمال النفس الأنسانية باقتباس النظريات 238 dimiş. Beyzâvîniñ zıkr itdügi ta‘ rif hikemu’llâha şâmil oldığıçün Seyyid Şerîf *kuddise sırruhu* dimiş ki “hikmet eşyâya kemâhî ‘ ilmdür ve ol ‘ ilm ile kemâ-yenbağî ‘ ameldür”. Burada hikemden murâd muḥadderât-ı ilâhiyyedür (vr. 10b).

Mustafa İsâmeddîn, şerhlerinin ikinci kısmını ele alınan beytin yekûn olarak nesre çevrildiği ve müphem kalan kısımların izah edildiği bölüm oluşturur. Bu hususta oldukça titiz davranan Mustafa İsâmeddîn, beytlere kendisi mana vererek en sağlam ve en güzel manayı ortaya koymaya çalışır. *Şerhü Kasîdeti’l-Münferice* adlı eserinde de bu tutuma bağlı kalındığını görmekteyiz. Eserin ikinci bölümü “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı ile yer alır. Örneğin 29. beyit “*ma’nâ-yı beyt*” başlığında şu şekilde şerh edilmiştir:

Ma’nâ-yı Beyt: Daḥı maḥlûkâtın eyüleri ve hayırluları rāh-ı ḳavim ve tarîḳ-i müstaḳim ve maṭlûb-ı ḥaḳîḳî-i ḳadim cānibine hidāyet ü delālet idicileri ‘ulemā’-i ‘āmilin ve meşāyih-i kāmilindür ve bunların ‘ğayrısı hemeciñ hemeciñdür ya’nî hemec sâ’ir maḥlûḳa nisbetle ne mertebe ednâ ise 239 ḥadîs-i şerîfi mişdâḳınca ğayr-ı müte‘allim ve ‘ālim-i bî-‘amel daḥı ‘ālim-i rabbānî ve ‘ālim-i ‘āmil ü müte‘allim-i kāmil olan ḥadî vü mürşidlere nisbetle hemec menzilesindedür. Pes ‘avām-ı hevāmda olan izāfet müşebbehiñ müşebbehün bihe izāfeti ḳabîlindendür. Zîrâ ‘Arabîde aşliyyu’l-‘avām ke’l-hevāmdandır. 240 Pes ‘avām-ı hevām daḥı bunlara nisbetle hemeciñ hemeci mertebesinde olur (vr. 25a).

238 “İnsanın ruhunun kemâle ermesi diğr nazariyelerden iktibas yapmasına ve devamlı olarak beşerî surette erdemli fiillere uygun davranmasıyla olur.”

239 İnsanların en hayırlısı ilim sahibi olan ve ilim talep eden iki kimsedir ki; bu ikisi dışındakiler iyi olanı idrâk edemedikleri için kıymetsizdirler.” (Hadîs-i Şerîf)

240 Zîrâ ‘Arabîde aşliyyu’l-‘avām ke’l-hevāmdandır. -H.E.

Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde beyti şerh ettiği esnada bazı malûmatlara yer verir. Bunları ifade ettikten sonra da Arapça olarak verdiği bilgilerin yer aldığı kaynağı zikreder. Örneğin 8. beytin şerhinde Peygamber Efendimiz ve sahabeler arasında geçen bir diyalogu aktardıktan sonra bu ifadelerin, üstadı olarak gördüğü Muhammed b. İbrahim Halebî'nin *Nazmü sîreti'n-nebî ve şerhuh* adlı eserinde zikredildiğini belirtir:

“Kezâ zekerehu üstâdunâ ‘allâmetü ş-şeyh İbrâhîmü'l-Halebî medda'llâhu te‘âlâ zıllıhu fî şerhi manzûmetihi fî's-Sîre (vr. 9b).”

Beyitlerin yekûn olarak nesre çevrilip şerh edildiği bu bölümde Mustafâ İsâmeddîn'in yer yer ikinci kez “*mâ'na-yı beyt*” başlığı açarak, beyitlere farklı bir mana daha verdiği tespit edilmektedir. Bu tutumun da beyitte yer alan kelimelerin birden fazla manaya gelmesi ve nüsha farkları münasabetiyle olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin:

Ma'nâ-yı Beyt: Vaktâ ki emkine-i füşhâ ve merâtib-i 'ulyâda yâ' nî cinân-ı âcile vü 'âcilede olan hayât-ı ebedî ve ol hayât-ı ebedîniñ behcet ü hüsni olan müşâhede-i cemâl-i haqîkî râh-ı Haqq'a sülûk iden ahyâr u kurb-ı rabbe vâşıl olan aşhâb-ı esrâra hâşıl oldıysa; ey tâlib-i hidâyet ve ey râğib-ı 'inâyet, a' mâl ü tâ' âtı tahrîk eyle. Şol hinde ki ol a' mâl munkaatı' a ve sâkine ola ve her ne zamânda ki sen mânend-i mâ'-i râkid a' mâl-i râkideñi tahrîk idesin, ol a' mâl seniñ cidd ü sa'yıñdan dirilüp [17a] müteharrik olur. Hafî olmaya ki a' mâl ber-sebîl-i isti'âre-i mekniyye *tehyîc* tahyîl ile toz kıparan ferese teşbîh olıñup **ma'nâ-yı beyt** demek olur ki “ey tâlib-i ilâhî ve ey râğib-ı esrâr-ı nâ-mütenâhî sen ol râh-ı Haqq'a sülûk iden ahyâr u kurb-ı Hazret'e vâşıl olan aşhâb-ı esrâr gibi mânend-i esb-i gerd-engîz olan a' mâle süvâr olup rükûdı hîninde mızmar-ı sülûkda tahrîk eyle. Kaçan rükûdı hîninde tahrîk eyleseñ seniñ sa'y-ı himmetiñ ile müteharrik olur. Hâşılı müteharrik oldıkdâ seni merâtib-i 'ulyâ vü mekâsıd-ı kuşvâya vâşıl ider” demek olur (vr. 17a).

Ma'nā-yı Beyt: Kaçan sen ol Hüdānîñ nihāyetini taleb idesin pes sen ol zamanda küstāhlıktan ve 'adem-i istikāmetden ihtizār eyle tā ki ²⁴¹ وَالسَّابِقُونَ āyet-i celīlesi mışdākınca sābıķın zümresinden olasın. Şol hinde ki sen emkine-i füşhā ve merātib-i 'ulyāya gelesin ya'ni seyr ü temāşā idesin. Ma'lūm buyurıla ki fūrecden murād sūfiyye hāzretleriniñ cennetü'l-a'māl didükleri el-ān āhiretde mevcūde olan cennet-i eciledür yāhud cennetü'l-ma'rife didükleri cennet-i 'ācile olup **ma'nā-yı beyt** “şol hindeki sen cennetü'l-a'māl olan cennet-i ācile yāhud cennetü'l-ma'rife olan cennet-i 'ācile cānibine gelesin sābıķın zümresinden olursın” demek olur. Ve sübbāktan murād وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ ²⁴² āyet-i celīlesi mışdākınca hayrāt ü tātāte sa'y ü sebķ idenler 'ilm ü ma'rifet tārīķine gidenler olup **ma'nā-yı beyt** “hayrāt ü tātāte sa'y ü sebķ idici ve 'ilm ü ma'rifet yolına gidicilerden olasın. Şol hindeki sen emkine-i füşhā ve merātib-i 'ulyāyı kāşıd oldıķıñ hālde gelürsin” demek olur. Bu ma'nā *ilā* kelimesi muķadder *kāşıd* kelimesine ta'alluķ itdigine göredür (vr. 15b).

Mustafā İsmāmeddîn'in şerhlerinde birçok kaynaktan yararlandıķını ve örneklendirmelerde bulunduķu daha evvel izah edilmişti. Eserleri genel olarak incelendiķinde, şerhlerinin ikinci katmanında yararlanılan kaynakların sayıca fazla olduķu tespit edilmektedir. *Şerhü Kasıdeti'l-Münferice* adlı eserinde de birçok kaynaktan yararlanmıştır. Bu eserlerin başında Kur'ân-ı Kerim ve hadisler gelmektedir. Sonrasında ise şerhler, tasavvufî muhtevalı eserler, kâmus ve belagat eserleri gelmektedir.

“Burada mışra'-ı evvelde oldıķı gibi ki bi-'aynihi Resûl-i Ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemiñ dehān-ı pākizesinde zuhūr-yāfte [4a] olan hadīs-i şerīfidür. İmām Suyûtî Cāmiu's-Şagīrinde Hāzret-i 'Alī kerrema'llāhu vecchehu ve rağıya'llāhu te'ālā anhudan mervī olarak tahrīr buyurmuşdur (vr. 4a).”

²⁴¹ “Önde olanlar; (erdem, amel ve ödülde) önde olanlar; onlar Allah'a en yakın olanlardır.” (Kur'ân, Vâkı'a 56:10,11)

²⁴² “Hayır işlerinde yarışanlar.” (Kur'ân, Fâtır 35:32)

“İmām Kuşeyrî hâzretleri risâle-i şerîfesinde buyurur ki lügâatde şey’iñ nefsi vücûdı dimekdür. Ve şûfiyye ‘indinde nefsi ıtlâk katında vücûd u elķābı mevzû‘a murād degıldür (vr. 5b).”

“فَلَرَيْتُمَا”da olan fâ şart-ı maḥzûfuñ cevābıdur. Ve lām ibtidā’iyyedür ve mā kāffedür رَبَّ’yi ‘amelden men‘ idüp lağv ider. Bu cihetden fi‘le de dāḥil olur. رَبَّ Kamūsda ve Cevherīde meşṭurdur ki nekre üzerine dāḥil olur (vr. 7a)

3. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de Yer Alan Belagat Terimleri ve İsimler İndeksi

3.1. Belagat Terimleri İndeksi

Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin şerh metodunun özelliklerinden biri şerh ettiği beyitlerde, beyti belagat açısından da ele almasıdır. Dolayısıyla Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde de beyitleri şerh ederken ele aldığı beyti belagat açısından değerlendirir. Bu değerlendirmeler esnasında yer yer belagat teriminin ıstılah manasına da yer verir. Kimi zaman ise terime işaret edilmekle yetinilir. Eser genel olarak incelendiğinde 6 yerde belagat teriminin Mustafa İsâmeddîn tarafından tanımı yapılmıştır.

Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de yer alan belagat terimlerinin dizinine yer verdiğimiz bu bölümde Mustafâ İsâmeddîn tarafından manaları verilen terimler aynen alınmış olup parantez “()” ile mananın geçtiği sayfa belirtilmiştir. İstılahî manalarının verilmediği yerlerde ise kaynaklardan yararlanılarak tanım eklenmiş olup kaynakların referans bilgileri “()” içerisinde verilmiştir. Belagat terimlerinin geçtiği sayfalar ise köşeli parantez “[]” içerisinde verilmiştir.

Berâ' at-i istihlâl: Mağşûda münâsib bed' ü şürû' a dinür (4a). [4a]

Cinâs-ı iştikâk: Cinâs-ı iktidâb, cinâs-ı muktadab ve cinâs-ı müştak da denir. Cinâs-ı iştikâk kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır (Bulut, 2015: 57). [17a], [19b], [29a]

Cem' ü tefrîk: İki nesneyi ibtidâen hükm-i vâhîde cem' idüp soñra arasını fark itmeğe dinür (8b). [8b]

Cinâs-ı lahık: Cinası meydana getiren kelimelerdeki harflerin farklı cinsten olmakla birlikte mahreç (sesin ağızdan çıkış yeri) itibariyle birbirine yakın olduğu cinaslar cinâs-ı muzâri ve mahreçleri uzak olan cinaslar cinâs-ı lâhik olmak üzere iki kısma ayrılır (Saraç 2015:246). [9b]

Cinâs-ı muharref: Cinası meydana getiren kelimelerin hareke ve sükûn (hey'et) yönünden farklı olması (Saraç 2015: 247). [7a], [11b], [12b], [16a]

Cinās-ı tām: Cinası meydana getiren lafızlar arasında harflerin nevi, sayısı, harekesi ve sırası yönünden bir uyum varsa buna cinās-ı tām denir (Saraç 2015: 243). [4b], [12b]

İktibās: Mevzūn u menşūr kelāmıñ qur’ān u ḥadīşden mutazammın olduğu nesneye dinür (3b). [3b], [7a]

İsti‘āre: Lügat anlamı birinden bir şeyi ödünç isteyip almak olan istiāre, bir kelimeye aralarındaki benzerlik alākası dolayısıyla lügāt/temel anlamının dışında yeni bir anlam vermektir. Dolayısıyla istiāre, alākası teşbih/benzerlik olan mecaz-ı lügavî’dir. Teşbihin iki temel unsuru olan müşebbeh(benzeyen) ve müşebbehün bih (kendisine benzetilen)den sadece birisinin -doğrudan veya dolaylı- söylenilerek söylenilmeyen, kaldırılan kısmının kastedilmesi ile istiāre meydana gelir. Diğer bir ifade ile istiāre kısaltılmış bir teşbihtir (Saraç 2015: 110). [3b], [4a], [21a], [42b]

İsti‘āre-i aşlıyye: İstiāre olan kelime isim ve isim hükmünde mastar olduğu gibi fiil ve fiilimsi de olabilir. İsimle yapılan istiāreler *istiāre-i aslıyye* adını alır (Saraç 2105: 120). [7b],

İsti‘āre-i muşarraḥa: Benzeyeni düşürülen teşbihtir. Bu istiārenin “açık” olarak nitelenmesi kendisine benzetilenin açıkça ifade edilmesindendir (Saraç 2105: 119). [7b]

İsti‘āre-i mekniye: Kendisine benzetilenin açıkça bulunmadığı sadece onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsurun bulunduğu istiāredir (Saraç 2105: 120). [7b], [10a], [11a], [12a], [17a]

İsti‘āre müreşşaḥa: İstiāreler istiārenin iki tarafına ait unsurların söylenip söylenmemesine göre de üç kısma ayrılırlar. Müşebbehin bihe’e ait bir nitelik zikrediliyorsa isti‘āre müreşşaḥa denir (Saraç 2105: 120). [7b]

İsti‘āre-i tahyiliyye: İstiāre-i mekniyye’de lafzın gerçek manasında kullanılmadığını gösteren karine, istiāre-i tahyiliyye olarak adlandırılır. Yani kapalı istiārenin olduğu yerde bir de istiāre-i tahyiliyye vardır (Saraç 2015: 120). [7b], [10a], [11a], [12a]

İsti‘āre-i tebe‘iyye: İstiāre olan kelime isim ve isim hükmünde mastar olduğu gibi fiil ve fiilimsi de olabilir. Fiille yapılan istiāreler *İsti‘āre-i tebe‘iyye* adını alır (Saraç 2105: 120). [12a]

İsti‘āre-i temşīliyye: Mürekkebi istiāre birden fazla kelime ifade edilen bir durumu onun benzeri veya bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilkinin yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir. Diğer bir ifade ile bu benzetmede unsurlar birer cümledir. Mürekkebi istiāreye temşilī istiāre de denir (Saraç 2015: 120). [13b]

İtlāf: Sözlükte uyuşma, kaynaşma, uyum ve uygunluk anlamına gelen i’tilāf, belāgat ilminin bedī’ bölümünde yer alan bir terimdir. Buna tenāsüb, münāsebet, tevfiḳ, mūrāāt-ı nazīr ve muvāfakat adları da verilmiştir. Sözün etkisini arttırmak için lafızla māna arasında uyum bulunmasına denir (Bulut 2015: 236). [11b]

İzdivāc (Müzāvece): Fenn-i bedī‘de bu nev‘e müzāvece ve izdivāc tesmiye iderler. Luḡatde iki şey’ birbirine iḳtran ve izdivāc itmesine izdivāc ve müzāvece dirler zevceleşmek ya‘ nī çiftleşmek ma‘ nāsına (Kaçar vd. 2020 :307). [11b]

Leff ü neşr-i müretteb: Söylenilen ilk kelime veya hükümler ile bunlara karşılık gelen, bunlarla ilişkili unsurların aynı sırayı takip ettiği leff ü neşirdir (Saraç 2015: 179). [9b], [12a]

Mezheb-i kelām: Manzum olsun düz yazı olsun dile getirilen husus ve iddia olunan mesele için kıyas yapılması ve delil getirilmesine denir (Saraç 2015: 240). [4a]

Mübālağa: Bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir (Saraç 2015: 219). [7b], [33a]

Mūrā‘ātü’n-naẓīr: Biri birine mülāyim ü münāsib ü mülāzım elfāzı ityāna dinür (4a). [4a], [4b], [5a], [6a], [8a], [12b], [13b], [14b], [18a], [19a], [20b], [21a], [21b], [22b], [24b], [26b], [30a]

Reddū’l-‘acüz ‘ale’ş-şadr: Şiirde beytin, düz yazıda da bir cümleinin veya ibarenin sonunda yer alan kelimeyi kendisinden önce tekrarlamaktır (Saraç 2015: 263). [4b], [12b]

Şibh-i iştikāk:Yazılış ve telaffuzundaki benzerlikten dolayı aynı kökten imiş izlenimini veren kelimelerin bir ibarede toplanmasına denir (Saraç 2015: 255). [18a]

Teķabül: Bedī‘ sanatlarındandır. Birbirine ya tenāsüp, yahut tezāt dolayısıyla mütevāfık mānāların zikrinden sonra sırasıyla o mānāların karşılıklarını irād etmektir (Uysal, 2010: 197). [25a]

Taşhîf: Bir ifadedeki yazılışları birbirine benzeyen bazı kelimelerin noktasız harflerine nokta ilāve etmek, noktalı harflerinden de noktalarını çıkarmak suretiyle manasının değişebileceği şekilde yazı yazmaya denir (Saraç, 2015: 306). [16a]

Te’kîd: Yeriyor gözücüüp övgüyü ve övüyor gözücüüp yergiyi pekiştirmek, pekiştirme (Saraç 2015: 236). [8a], [25a]

Tedvîr: (İkinci mısradaki) kelimesinde olan lām-ı sākine mışra‘ -ı evvelîñ tamāmıdır. Buña tedvîr dirler (41b). [15b], [41b]

Teşbîh: Aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyin birini diğere benzettir (Saraç 2015: 129). [5b], [7b], [10a], [11a], [12a], [13b], [14a], [17a], [21a], [24b], [25a], [27a]

Tenbîh: Şiirde beytin ilk yarısından doğan yanlış anlamayı ikinci yarısında düzeltmektir (Bulut 2015 :427). [10b], [28a]

Terşîh: Fenn-i bedī‘ de terşîh oldur ki mütekellim bir kelime getüre ki envā‘ -ı maḥasinden bir nev‘ e şālîh olmaya ḥattā bir kelime getüre ki ol kelimeyi terşîh ya‘ nî terbiye ve te’hil eyleye (Kaçar vd. 2020:243). [11a], [13b]

Tıbāk: Lafzen ü ma‘nen müteķābil olan şey’ini cem‘ e dinür (4a). [4a], [4b], [8b], [9b], [12a], [22b], [23b], [31a]

3.2. Eser İsimleri İndeksi

Mustafa İsmâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı çalışmasında beyitleri gramatikal açıdan ele aldığı ve beyitlerin şerhini yaptığı esnada birçok eserden yararlanmış ve birçok esere göndermelerde bulunmuştur. Bu eserler içerisinde şüphesiz ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm haricinde yararlanılan kaynaklar arasında şerhler geniş yekûn tutmaktadır. Sonrasında ise tasavvufî muhtevalı eserler, siyerler, hadis kitapları ve lügâtlar gelmektedir.

Şerhi-i Kasîdeti'l-Münferice'de yer alan eserlerin indeksini oluşturduğumuz bu bölümde eser adları sırasıyla verilmiş olup eserlerin geçtiği sayfalar parantez “()” içerisinde eser isminin yanına eklenmiştir. Eserlerin yazarları da Mustafa İsmâmeddin tarafından metin içerisinde belirtilmişse onlar da parantez “()” içerisinde eklenmiştir. Mustafa İsmâmeddîn, kimi zaman eserin ismini zikretmeyerek eser sahibine ve eserde geçen bir ifadeye şerhinde yer vermiştir. Bunlar tarafımızca tespit edilebildiği ölçüde indekse eklenmiştir.

C

Câmiu's-Sagîr (İmâm Suyutî): 4a

E

el- Kitâb (Sîbeveyh): 24a

el-Fevâidü'z-Ziyâiyye (Molla Câmi): 21b

er-Risâle (İmâm Kuşeyrî): 11b, 56b

es-Sihâh (Cevherî): 7a

et- Telvîh (Taftézânî): 13a

en-Nihâye: 44a

et-Tedbîrâtü'l-ilâhiyye fî Memleketü'l-insâniyye (Muhyiddin İbnü'l-Arabî): 50a

Envârü't-Tenzîl (Beyzâvî): 48b

F

Fatiha-i Şerife Tefsiri (Râzî): 14a

Fatiha-i Şerife Tefsiri (Beyzâvî): 14a

Fütûhat (Muhyiddin İbnü'l-Arabî): 43a

H

Hadîs-i Erbaîn (İmâm Nevevî): 72b

Hâşiye 'Ale'l Keşşâf (Teftâzânî): 73a

İ

İşrâkü't-Tevâiyh: 63b

İtmâmü'd-Dirâye (İmâm Suyûtî): 13a, 13b, 21b

İhyâ'-ı Ulûm: 23a

İbn-i Enbarî: 80a

K

Kur'ân-ı Kerîm: 3a, 6a, 8a, 8b, 9b, 15b, 20a, 20b, 21a, 22a, 26a, 27a, 27b, 28a, 30a, 34a, 35b, 37b, 38a, 39b,

Kâmûs: 13a, 26b, 32a

Kitâbü'l-Misbâh fi'n-Nahv: 46a

M

Mesnevi (Mevlâna): 23b

Misbâh: 80a

N

Nazmü Sîretü'n-Nebî ve Şerhuh (İbrâhîm el-Halebî): 71b

R

Risale (İmâm Kuşeyrî): 11b, 56b

S

Sahihi-i Buharî: 72a

Siyer-i Kelâî: 54b

Siyer-i Kâzerûnî: 54b, 58b, 60a, 66a

Ş

Şerh-i el-Akaidü'l-Adûdiyye (Celâlû'd-din Devvânî): 62a

Şerh-i Divân-ı Alî (Kadı Mîr): 74b

Şerhi'l-Heyâkil (Celalüddin Devvanî): 77a

Şerh-i Manzûmete fi's-Sîre (İbrahim Halebî): 9b

Şerh-i Mevâkîf (Seyyid Şerîf Cürcanî): 13a, 23a

Şerh-i Menâzilü's-Sa'irîn: 6b

Şerh-i Nefsiyye Kasîdesi (Alî Şbn-i Sînâ): 50b

Şerhü's-Sünne (Muhyi's-Sünne): 58a, 72b, 73b

T

Te'vilât: 15

3.3. Şahıs İsimleri İndeksi

Mustafâ İsâmeddîn, *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice* adlı eserinde beyitleri şerh ettiği esnada, kelimelerin manalarının verildiği ve gramatikal açıdan izahlarının yapıldığı ilk bölümde ve beyitlerin yekûn olarak şerh edildiği ikinci bölümde birçok kaynaktan yararlanmıştır. Bazı eserlerin ismini zikrederken müelliflerin de isimlerini belirtmiştir.

Bunun yanı sıra Mustafâ İsâmeddîn, beyitlerin şerhini yaptığı esnada, yer yer âlimlerin ve şârihlerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu görüşlere yer verdiği gibi görüşler kime aitse onların da isimlerini zikretmiştir. Beytin muhtevasına uygun birçok kaynaktan bilhassa siyerlerden alıntılar yaparak İslam tarihindeki pek çok kimseden bahsetmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda bahsedilen ölçüde *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'de yer alan özel isimlerin indeksini hazırlanıldı. Özel isimler, "Times New Roman" fontuyla yazıldı ve isimlerin Arapçaya uygun yazılışı esas alındı. Özel isimlerin yanına geçtikleri sayfaların varak numarası eklendi.

A

‘Abdullah bin Übeyy bin Selûl:8b

‘Abdu'l-Muttalib:42b

‘Allâme-i Beyzâvî: 10b, 14a,27a

‘Ali İbn-i Sînâ: 28b

C

Câbir b. Hayyân: 27a

Celâlüddîn Devvânî:36a,44b

Cüneyd-i Bağdâdî:32a

E

Ebû ‘Amr: 41b

Ebû Cehl:38b,39b,40b

Ebû Hüreyre: 30

Ebû Hasan:42a,42b

Ebu’l-‘Alîye: 32a

Ebû Hafs: 35b,36a,36b

Ebû Tâlib:43a

Ebû Vakkâs:38b

F

Fahr-i Razî:14a

Firavun: 23b

G

Gâlib b. Fihri:44a

İ

İbnü’n-Nahvî (Nâzım): 5a, 8b,10a,12a,13b, 14a,24b,31b,32b,33a,33b,43b

İbnü’l-Esîr: 25a

İbnü’l-Enbarî: 46a

İbrahim Halebî:9b,37a,41a

İbn-i Sîrîn: 28a

İmâm-ı Azam(Ebû Hanife): 44a

İmâm Kuşeyrî:5b,32a

İmâm Muhyi's-sünne (el-Ferrâ el-Begâvî): 33b

İmâm Nevevî:42a

İmâm Suyûtî:4a, 13a,21b

İmâm-ı Şâfi:44a

İmâm Tirmizî: 13b

K

Kâdî Mîr: 43a

Kemâlpâşazade: 14a

M

Mevlânâ: 23b

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî: 24a,28a,41a

H

Habbâb b. Eret:39a,39b,40a

Hâmân:23b

Hâris b. Malik b. En-Nazra: 36a

Hazret-i 'Abbas:44a

Hazret-i 'Ali: 4a,43b

Hazret-i Adem: 43b

Hazret-i Cafer:43a,44b

Hazret-i Fatîma: 38b,39a,39b,44a,44b

Hazret-i Ebû Bekîr: 28a,33b,34a,34b,35a,37a,40b,41b,42a

Hazret-i Hafsa: 42a

Hazret-i Hârûn: 23b

Hazret-i Hasan: 44a,44b

Hazret-i Hüseyin:44a,44b

Hazret-i Hamza:38a,38b

Hazret-i İsa: 43b

Hazret-i Musâ:23b,43b

Hazret-i Murtazâ:43a

Hazret-i Ömer: 28a,35b,36a,36b,37a,37b,38a,38b,39a,39b,40a,40b,41a,41b,

Hazret-i Osman: 41a,41b,42a

Hazret-i Rukayye: 41a,41b

Hüseyin b. Fazl: 34a

R

Resûl-i Ekrem (Hz. Muhammed): 3b, 8b, 13b, 19b, 25b, 27b, 28a, 28b, 30b, 31a,31b,32a,32b,33a,33b,34a,34b,35a,35b,36b,37a,37b,38b,39b,40a,40b,41a,41b,42a,42b,43a,43b,44a,44b,45a

S

Sadeddin et-Taftezânî:42a

Saîd b. Zeyd: 38b,39a,40a

Sahîh-i Buharî: 21b

Sâriye b. Züneym:36b

Seyyid Şerîf (Cürcanî):10b

U

‘Utbe b. Rebîa:34b,41a

Ü

Ümmü’l-Hayr:35a

Ümmü Cemîl: 35a

Ümmü Kulsüm: 41a

Y

Yezîd b. Es’am Ebû Hureyre: 30b

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda Kasîde-i Münferice'nin şerh ve tercümeleri tanıtılmış ve Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî'nin *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'si Latin harfli olarak takdim edildikten sonra incelenmiştir.

Kasîde-i Münferice'nin şerh ve tercümeleri hakkında olan ilk bölümdeki tespitlerimize göre Türk edebiyatında 19 şerh ve 6 tercümeden bahsetmek mümkündür. Kasîde-i Münferice'ye yapılan şerhlerden 15'i detaylıca tanıtılmıştır, 1 şerhin kaynaklarda adı geçmesine rağmen nüshasına ulaşılmamıştır, 3 şerhin ise akademik çalışmalarda ve kütüphane kataloglarında ismi zikredilmektedir. Fakat yaptığımız incelemeler, bu şerhlerin zikredilen kimselere ait olmamakla birlikte daha evvel “Şarihi belirsiz” başlıklarında tanıttığımız eserler ile aynı olduğu sonucuna götürmüştür. Çalışmamızda yer verdiğimiz 6 tercümeden 1'inin kaynaklarda ismi geçmekle birlikte nüshasına ne yazık ki ulaşamamıştır. Tanıttığımız her bir eser, 3 başlık altında incelenmiştir.

Çalışmamızda Kasîde-i Münferice'nin Türk edebiyatındaki şerh ve tercümelerinde birden fazla metoda başvurulduğu tespit edilmiştir. Nitekim tanıttığımız tercümeler içerisinde 2'si meâlen 4'ü ise kelime kelime yapılmış tercümelerdir. Bunun yanı sıra 4'ünün manzûm 2'sinin ise mensûr olduğunu söylemek mümkündür. Bunların içerisinde en fazla nüshaya sahip ve en eski tarihli tercüme ise Salâhî'ye isnad edilen *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'dir. Yaptığımız incelemeler sayesinde vardığımız bir diğer sonuç da Salâhî'ye isnâd edilen *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'nin 1600 yılında *Şerh-i Kasîde-i Münferice*'yi kaleme alan Yahyâ b. Abdullâh'a ait olduğudur. Esad Erbîlî'nin 1893 yılında kaleme aldığı *Tercüme-i Kasîde-i Münferice*'nin de en yakın tarihli çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Türk edebiyatında Kasîde-i Münferice'ye yapılan şerhleri tanıttığımız bölümde de görülmüştür ki bu çalışmalardan 15'i açıklama yönü ağır basan; 4 tanesi ise aktarma yönü ağır basan şerhtir. Bu şerhler içerisinde en eski olanı 1600 tarihinde kaleme alınan Yahyâ b. Abdullâh'a ait olan *Şerh-i Kasîde-i Münferice*'dir. Bunun yanı sıra Ankaravî'nin

Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice'si 44 nüsha ile en çok nüshaya sahip şerhtir. Mustafâ Behcet b. Muhammed Sâlim tarafından 1937 tarihinde kaleme alından *Azvâu'l-Behçe fî Şerhi'l-Münferice* adlı çalışmanın da en yakın tarihli şerh olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmamızda Mustafâ İsâmeddîn'in *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'sinin* nüshalarına dair de birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Daha evvel yapılan çalışmalarda eserin 3 yahut 4 nüshasından bahsediliyordu. Bu çalışma sonucunda tespit edilen nüsha sayısı 6'ya çıkarılmıştır. Yine daha evvel yapılan çalışmalarda müellif nüshası olarak yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan nüshaya işaret ediliyordu. Fakat biri mukabele kayıtlı ve biri müsvedde olmak üzere 3 müellif nüshası daha olduğu tespit edilmiştir. Müsvedde ve mukabele kayıtlı nüshaya ulaşmamız, şârihin şerhini ilerleyen tarihlerde tashihiyi yaparak, tekrar kaleme aldığında, yer verdiği değişiklikleri tespit edip ortaya koyma noktasında fayda sağlamıştır. Dolayısıyla bu husus da metnin sağlamlığına katkı sağlamıştır.

Mustafâ İsâmeddîn'in *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'sindeki* şerh metoduna baktığımız zaman, diğer şerhlerine benzer şekilde evvela kelimelerin manalarına değindiğini tespit etmekteyiz. Sonrasında ise kelimelerin sarf ve nahiv içerisindeki konumuna da değinen şârih, beyitlerin irabını çıkarmıştır. Son olarak “*ma'nâ-yı beyt*” diyerek beyti yekûn olarak nesre çevirip, beyitte verilmek istenen manayı izah etmiştir. Diğer şerhlerine benzer şekilde, ele aldığı beyti belagat açısından da değerlendiren şârih, beyitlerde yer alan edebi sanatları da zikretmiştir. Dolayısıyla Mustafâ İsâmeddîn'in diğer şerhlerdeki şerh metoduna *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'de* de bağlı kaldığı sonucuna varılmıştır.

Mustafâ İsâmeddîn'in *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'sinde* beyitleri şerh ettiği esnada birçok kaynaktan yararlandığı tespit edilmiştir. Bu kaynakların başında evvela ayetler ve hadisler gelmektedir. Şerhin muhtelif yerlerinde muhtevaya uygun düşecek şekilde 28 ayet ve 19 hadise yer verilmiştir. Bunun yanı sıra şârih, beyitleri şerh ettiği esnada birçok alimin ve şârihin de görüşüne yer vermiştir. Kimi zaman eserleriyle birlikte

müelliflerine yer vermesine mukabil, kimi zaman müellif ve eser ismi zikretmeksizin yalnızca ifadeye yer verir. Bu ifadelere/görüşlere karşı oldukça objektif bir tavır takındığını söylemek mümkündür. Nitekim muhtelif şahıslara ait görüşlere yer verip kendi görüşünü de belirttikten sonra izahını nihayete erdirerek tercihi genellikle okuyucuya bırakır. Mustafâ İsâmeddîn'in objektif tutumunu, beyitlere mana verdiği “*ma'nâ-yı beyt*” bölümünde de görmek mümkündür. Nitekim şârih, birden fazla manaya gelecek kelimeleri belirttikten sonra ikinci kez başlık açarak kelimenin yüklendiği bir diğer anlama göre beyte ikinci bir mana vermiştir.

Mustafâ İsâmeddîn'in diğer eserlerinde tespit edilen “derleme şerh” hüviyeti bu eserde de kendini göstermektedir. Nitekim şârih, daha evvel Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerhlerden haberdardır. Kendi eserinde bu şerhlere işaret eder, göndermelerde bulunur, kimi zaman da karşı çıkar. Dolayısıyla şârihin en ideal metni/şerhi takdim etmeye yönelik tutumu bu eserinde de kendisine yer bulmaktadır.

Çalışmamızda *Şerhü Kasîdeti'l-Münferice*'de yer alan belagat, eser ve şahıs isimlerinin indeksi hazırlanmıştır. Hazırladığımız bu indekse göre, eserde 31 tane belagat terimi yer almakta olup bunların 25'inin yalnızca ismi zikredilirken 6'sının ise Mustafâ İsâmeddîn tarafından tanımı yapılmıştır. Aynı zamanda Eser İsimleri İndeksi'nden öğrenmekteyiz ki şârih, eserinde 37 farklı kaynaktan yararlanmıştır. Bu kaynaklardan 32'sinin bizzat ismi zikredilirken 6'sına ise ismi zikredilmeksizin göndermede bulunulmuştur. Bunlar da tespit edilebildiği ölçüde indekse eklenmiştir. Ayrıca konu bağlamında şerhin muhtelif yerlerinde 46 şahıs ismi geçmektedir. Bunların her biri belagat eser isimleri ve şahıs isimleri indeksine eklenmiştir.

Tespitlerimize göre Türk edebiyatını derinden etkileyen Kasîde-i Münferice'ye yapılan Türkçe şerh ve tercümeler şu ana kadar 1'i tez 4'ü makale olmak üzere sadece 5 akademik çalışmaya konu edinilmiştir. Bu bağlamda, Kasîde-i Münferice'nin muhtelif yüzyıllardaki şerh ve tercümelerinin bilimsel çalışmalara konu edinilmesi ve böylece bu çalışmaların karşılaştırılmasıyla Kasîde-i Münferice'nin Türk edebiyatındaki yerinin tam olarak belirlenmesinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Bu alışmanın Mustafâ İşâmeddîn'in çağdaşlarından farklı olan şerh metodunun kavranmasına ve Kasîde-i Münferice'nin Türk edebiyatındaki yerinin belirlenmesine mütevazı bir katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî: **Tercüme-i Hizânetü'l-Edeb**, (Haz. Mucahit Kaçar, İlyas Karşı, Ahmet Akdağ), İstanbul, T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Ahmed Efendi: **Şerh-i Kasîde-i Münferice**, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasîdecizâde Bölümü 105.
- Alkan,Ercan: “Es’ad Erbîlî’nin Tercüme-i Kasîde-i Münferice Adlı Eseri” **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, c. XIII, sy. 30, 2012, s. 151-172.
- Alzyout, Hassan: **Kasîde-i Münferice ve İsmail Ankaravî’nin Hikem-i Münderice fi Şerhi'l-Münferice'si**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2013.
- Atik, Necmi: “Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Kasîde-i Münfericesi”, **İlahiyat Araştırma Dergisi**, Sy. 10, 2018, s. 15-47.

Beyhakî: **Şuabu'l-İmân**, Çev. Hüseyin Yıldız vd., İstanbul, Ocak Yayınları, 2015, c. III, s. 273.

Bilgin, Azmi: “Mustafa İsâmeddîn Efendi”, **Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi**, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayınları, s. 281.282.

Bulut, Ali: **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Bulut, Ali: **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 2013.

Bursalı Mehmet Tâhir: **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Meral, 1972, C.1. s 418.

Çöğenli, Mehmed Sadi: “İbnü'n-Nahvî ve el-Kasîdetü'l-Münferice'si”, **Turkish Studies**, c. VIII, Sy.13, 2013, s. 75.

Demircioğlu, Cemal: “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, **Journal of Turkish Studies / Türklük** 267

Bilgisi Araştırmaları Dergisi, C. XXVII, s. 2, 2003,
s. 17-22.

Devellioğlu, Ferit:

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara,
Aydın Kitabevi, 2012.

Demir, Gökhan:

**Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs
ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-
İnceleme)**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi,
SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Derdiyok, İ. Çetin:

"Rû Be-Kafâ Gelmek Deyimi Üzerine", **Prof. Dr.
Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu**, Adana,
s.109-117, 2011.

Doğan, Ramadan:

"Mustafa Behcet Bin Muhammed Sâlim'in *Azvâu'l-
Behçe fî Şerhi'l-Münferice* Adlı Eseri", **Rumeli
İslâm Araştırmaları Dergisi**, sy. 5, Nisan 2020, s.
115-131.

Durmuş, İsmail ve Elmalı, Hüseyin: "İbnü'n-Nahvî", **DİA**, c. 21, İstanbul, 2000, s. 163-
164.

Elmalı, Hüseyin

“İbnü’n-Nahvî, el-Kasîdetü’l-Münferice’si ve Tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. XVI., 2002, s.39.

Güldöşüren, Arzu

"Arnavutluk'tan İstanbul'a Bir Âlim Portresi: Debreli Vildan Faik Efendi", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 48, 2015, s. 117-148.

Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed:

Şerh-i Metîn ü Akvâ, Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2175-2.

Hüseyin b. Rüstem:

Şerh-i Kasîde-i Münferice, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 1402.

Hüseyin Remzî:

Lügat-ı Remzi, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2018.

İbnü'l-Ebbar, Muhammed:

et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla, thk. Abdü's-Selâm el-Herrâs, Lübnân, Dârü'l-fikir, 1995, c.4.

İmâm Ebû Davud ,

Kitâbü's-Sünne, Çev. Mehmet Yaşar Kandemir,
İstanbul Tahlil Yayınları, 2020, s. 34.

İpekten, Haluk:

“Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz”,
İstanbul, Dergâh, 2019.

Kemâl Harputî:

**Kasîde-i Münferice'nin Tahmisiyle Beraber
Türkçe Şerhi**, Elazığ, Ma'mûretü'l-Azîz Vilâyet
Matbaası, 1899-1900.

Kesik, Beyhan:

**“İSÂM, Mustafa İsâmeddin Efendi”, Türk
Edebiyatı İsimler Sözlüğü**,
[http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/isam-mustafa-
isameddin-efendi](http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/isam-mustafa-isameddin-efendi) (Erişim Tarihi:19.02.2021).

Kılıç, Atabey:

**“Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi
Denemesi”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan
Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat
Sempozyumu**, İstanbul, İBB, 2008, s. 363-369.

Mehmed Salâhî:

Kâmûs-ı Osmânî, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler
Kurumu, 2019.

Milli Kütüphane:

“El Yazması ve Nadir Eserler Kataloğu”
<https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/293855?SearchType=1>(Erişim Tarihi: 10.02.2021).

Muallim Naci:

Lûgat-ı Naci, Ankara, TDK Yayınları, 2009.

Muhammed İbnü'l-Ebbar:

et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla, thk. Abdü's-Selâm el-Herrâs, Lübnân: Dârü'l-fikir, 1995, c.4.

Mustafâ İsâmeddîn:

Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice, Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıp Paşa Bölümü 1147.

_____:

Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Kitaplığı 1600.

_____:

Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice, T.B.M.M. Kütüphanesi Yazmalar Bölümü 68/2.

(Mütercimi Belirsiz):

Kasîde-i Münferice Tercümesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 1705/4.

(Mütercimi Belirsiz):

Kasîde-i Münferice Tercümesi, Millet
Kütüphanesi Ali Emîrî Manzûm 644.

Özkan, Ferudun Hakan

“Ârif, Cebbâr-zâde Mehmed Ârif Bey”, **Türk
Edebiyatı İsimler Sözlüğü,**
[http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arif-
cabbarzade-mehmed-arif-bey](http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arif-cabbarzade-mehmed-arif-bey) (erişim tarihi:
12.02.2021).

Pala, İskender:

“Kırk”, **DİA**, c. 25, İstanbul, 2002, s. 466.

Saraç, Yekta:

Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye),
İstanbul, 3F Yayınevi, 2007.

Sucu, Nurgül:

“Eski Türk Edebiyatı’nda Tercüme Geleneği”,
**Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Dergisi**, sy. 19, 2006, s. 125-48.

(Şârihi belirsiz):

Şerh-i Kasîde-i Münferice, Süleymaniye
Kütüphanesi, Laleli 3657.

(Şârihi belirsiz): **Şerh-i Kasîde-i Münferice**, Süleymaniye
Kütüphanesi, Reşîd Efendi 815.

(Şârihi belirsiz): **Şerh-i Kasîde-i Münferice**, Süleymaniye
Kütüphanesi, Çelebi Abdullâh 311.

(Şârihi belirsiz): **Şerh-i Kasîde-i Münferice**, Beyazıt Devlet
Kütüphanesi, Bâyezîd 7900.

Şemseddin Sâmi: **Kamûs-ı Türkî**, İstanbul, Yeditepe, 2016.

Türk Dil Kurumu: **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>
(Erişim Tarihi: 12.03.202).

Uysal, R. Selçuk: **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, İstanbul, Doğu
Kitabevi.

Ünver, İsmail: "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler",
Turkish Studies, 3(6), 2008, s. 1-46.

Yahyâ b. Abdullâh: **Şerh-i Kasîde-i Münferice**, Süleymaniye
Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa 1035

Yazar, Sadık:

Anadolu Sahasıklasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

_____:

“Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh**, Ed. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, İstanbul, Klasik, 2014, s. 262.

_____:

“İslam Düşünce Geleneğinde Metin Üretim Türleri”, (Çevrimiçi)https://www.academia.edu/35565116/%C4%B0SLAM_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNC_E_GELENE%C4%9E%C4%B0NDE_MET%C4%B0N_%C3%9CRET%C4%B0M_T%C3%9CRLER%C4%B0, (Erişim Tarihi: 4.12.2020).

_____:

“Mustafâ İsameddîn Efendi’nin Şerhleri ve Şerh Usulü”,**Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. I, s. 1, 2017, sy. 97-126.

Yazar, İlyas:

“Edebiyatımızda Kasîde-i Münferice Geleneği ve Ebu Bekir Kânî’nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVIII. S.1, 2020, s. 191-204.

Yıldırım, Yusuf:

“Salâhî Uşşakî’nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”,**Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C XIX, S.1, 2015, s.87-108.

SEÇME SÖZLÜK²⁴³

A

‘alā **tarîkı**’l-: yoluyla

aḥrār: hürler, esir ve köle olmayanlar

aḥyār: hayırlı, iyi ve olgun kimseler, fazîlet ve kemal sâhipleri

ārzū-keşân: arzulu, hevesli, istekli

‘avāk**ı**b: âkıbetler, neticeler, sonuçlar

B

ba‘**ı**d: uzak, ırak

baḥîl ü şaḥîḥ: eli sıkı kimse, hasıs

cimri, pinti, nekes

baḥr-ı mütedârik:

bed-hūy: kötü huylu

²⁴³ Bu bölümde şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Bu bölümde şu çalışmalardan yararlanılmıştır: Ali Bulut, **Belagat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015; Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)**, İstanbul, 3F Yayınevi, 2007.; Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.03.2022).; Şemseddin Sâmî, **Kamûs-ı Türki**, İstanbul, Yeditepe, 2016.; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2012.; Muallim Naci, **Lûgat-ı Naci**, Ankara, TDK Yayınları, 2009.; Mehmed Salâhî, **Kâmûs-ı Osmânî**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019.; Hüseyin Remzî, **Lûgat-ı Remzî**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2018.; İ. Çetin Derdiyok, "Rû Be-Kafâ Gelmek Deyimi Üzerine", **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu**, Adana, s.109-117, 2011.

bed-kirdār: kötü davranan, kötü gidişli

bî-bāk: korkusuzca, pervasızca

buḥl: hasislik, pıntılık

buḥūr-ı mütemevvice: dalgalı deniz

C

caḥīm: cehennem

cāriḥa: organ

cerr: Arap gramerinde kelimeden önce gelen “bi, fî, ilâ, min” vb. harf ve edatların o kelimenin sonunu esre (-i) okutması

cidd ü sa‘y: çaba, gayret

D

ḍāḥik: gülen, gülücü

dār-ı ḡurūr: aldanma yeri

dār-ı sürūr: ferah ve sevinç içinde olunan yer, cennet

dem: 1)nefes, soluk 2)zaman, an, çağ

der-aḡūş: kucaklama, sarmalama

derecāt: dereceler

derekāt: aşağı seviyeler, aşağı dereceler

dir': deri veya telden savaş zırhı

E

e' amm: çok yaygın, pek yaygın, çok şümüllü

ebrār: Hakk'a ermek için riyâzet ve çile çekmeyi esas olarak kabul eden evliyâ zümresi

edât-ı selb: olumsuzluk edatı

ed' iyye: duâlar, yalvarmalar, niyazlar

edille: 1)deliller, bir dâvâyı ispâta yarayan belgeler, 2)klavuzlar, rehberler

efşah: çok, daha, en, pek, fasih, en düzgün ve açık söz

ehl-i nār: cehennem ehli

elem-nāk: acılı, kederli

emced: çok, daha, en, pek, şerefli, şeref ve şan sâhibi olan

eymen-i evkât: uğurlu vakitler

F

feza': korkudan dolayı inleyip sızlama.

G

ġā'ib: üçüncü şahıs; o

gerd-engîz: toz kaldıran

gına: zenginlik

ġumūm: gamlar, kederler, tasalar

ġūlbank: eskiden muhtelif tarīkatların âyinlerinde, saray, lonca, yeniçeri ocağı, mehter vb. yerlerdeki muayyen merâsimlerde belli bir tertibe göre yüksek sesle okunan duâ ve ilâhî dizisi

H

ġaber: (dilb.) yüklem

ġabış: kötü, soysuz, alçak

ġarec: darlık, zorluk, sıkıntı

ġarf-i ta‘rīf: Arapça’da bir ismi, başına harf-i târif getirmek veya başka bir isme muzaf kılmak sûretiyle mârife hâline getirme

ġarīş: bir şeyi elde etmek husûsunda aşırı derecede istekli olan, hırslı

ġas u ġāşāk: çalı çırpı, çerçöp

ġazf: 1) aruz vezninde “fâilâtün” cüzünün “fâilün” şekline sokulması, 2) ortadan kaldırma, kaldırılma, çıkarma, silme

ġarāset: saklama, koruma, muhâfaza etme

ġurķat: yanık, yanıklık, yanma

ġuyūt: iplikler

ġuzūz-ı nefis: nefsin arzuları

I

ıstıbār: dışını sıkıp dayanma, katlanma, sabır ve tahammül gösterme

ıtlāk: bir kayıtla kayıtlı olmama, kayıtsız şartsız olma, mutlak olma

İ

ibkā: sürekli ve dâimî kılma

ibtidā': aruz vezninde ikinci mısra'nın ilk cüz'ü

idgam: Arapça'da aynı cinsten olan veya yakın mahreçlerden çıkan iki harften birinciyi ikinciye katarak okuma

ifāza: taşacak derecede doldurma

ihāta: bir şeyin etrafını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma

i' lāl: Arapça'da kökünde elif, vav, yâ harfleri bulunan kelimelerin ses değişikliğine uğraması

i' lām: bildirme, anlatma

i' māl: kullanma

inbā': haber verme, bildirme

inḥirāf: değişmek, bozulmak

inṣā: dilek kipleri

irdāf: ardısıra yürütme, yürütülme

īṣār: ikram etme, ağırlama

īṣr: gidiş, meslek, tutulan yol

istiḡāse: yardım isteme, imdat talep etme

istiḥyā: hayâ etme, utanç duyma, utanma

istimāʿ: kulak verme, dinleme

işbāʿ: Arap nazmında, kafiye veya vezin zaruretiden dolayı kelimeye bir harf ilâve etme

iştiḥā: arzu, istek

ityān: bildirme, söyleme, ispat etme

ʿivaż: bir şeye karşılık olarak verilen veya alınan şey, bedel, karşılık

ʿivec: eğrilik, çarpılık, yanlışlık

ʿiyāl: âile reisinin geçimlerini sağlamak zorunda olduğu kimseler, çoluk çocuk

K

kāffe: daha çok isim tamlamasının ikinci ögesi olarak ve kâffesi şeklinde kullanılır; hep, bütün, cümle

kaḥṭ: kuraklık sebebiyle ürünün yetişmemesinden ileri gelen kıtlık ve açlık

kalb: bir kelime ile, bu kelimenin harflerinin yerinin değişmesinden meydana gelen diğer bir kelimeyi birlikte kullanma sanatı

kaṁiṣ: gömlek

kaʿr: deniz, kuyu vb. şeylerin dibi, dip

kaʿr -1 bāb: kapı çalma

kāsiyüʿl-kaḥb: katı kalpli

kaṭ: aruz vezninde “müsteʿilün” cüzünü, “meʿûlün” ve “mütefâilün” cüzünü “feilâtün” şekline sokma

kem ü biş: az çok

kemā-yenbağī: gereği gibi, lâıık olduğu gibi, uygun şekilde

keyfe-mā-yeşā’: nasıl isterse, dilediği şekilde, keyfine göre

kıyye: okka, 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü

ķurb: Allah’a yakın olma, yakınık

küncīde: sığmış, sığdırılmış

kürüb:üzüntüler, kaygılar

L

lāḥik:ek; eklenen, ek olarak katılan, ilâve edilen

lahn: bilhassa Kur’an tilâvetinde anlamı bozacak derecede nağmeli okuyuş

li-ecli’l: -den dolayı, sebebiyle

M

ma‘a: ile, birlikte, berâber” gibi mânâlarla daha çok Arapça kelimelerin başına gelerek zarf fonksiyonunda kelimeler yapar

mā-ba‘d: son, arka, devam

mā’-i rākid: durgun su

maḥbūn: aruz vezninde bir cüz’ün birinci hecesini kısaltmak sûretiyle yapılan deđişiklik;müstef’ilün’ü müfteilün yapmak gibi

maḥfi: gizlenmiş, saklanmış, saklı, gizli

mā-ḳabl: bir şeyin kendinden evvel olanı, öncesi, geçmişi

maḳrū: kıraat edilme, okunma

maḳtū: kesilmiş, kesik

marziyye: nefsin yedi mertebesinden altıncısı, bu mertebede kul Allah'ın kendisinden tam râzı olacağı hâle gelmiştir

ma' şiyet: günah

maṭar: yağmur

maẓarrat: zarar, ziyan

me' āyiş: yaşamak ve geçinmek için gerekli olan şeyler

meczūm: başına cezim edatlarından biri getirilmiş, cezim hâlinde bulunan

me' ḥaz: bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer, kaynak, memba

mekeremet: saygı, hürmet, izzet

mele' ān: dolu, memlû, pür

merāḥil: merhaleler, konaklar, duraklar, menziller, mesâfeler

merteбетü'l-muḳarreb: her an Allah'ın huzûrunda olduğunu idrak etme seviyesine erişen, Allah'a yakın olan kimselerin mertebesi

meşā'ib: zor ve güç işler, zorluklar, müşküller

meştûr: yazılmış, çizilmiş

meşy: yürüyüş

mevāni: bir şeyin olmasını veya yapılmasını önleyen şeyler, engeller, mâniler

mezāhir: ortaya çıkma, görünme, tecellî etme yerleri

mezzemmet: kınama, yeme, kötüleme

mezlaḳa-i ḳadem: ayakların kaydığı yer; hatâya düşmeye, yanlışlık yapmaya sebep olan hal ve davranış

mezmûm: yerilmiş, kınanmış, kötülenmiş

mızmâr: at koşturulan yer, koşu meydanı, meydan

mu'ahḥar: tehir edilmiş, geriye bırakılmış, sonradan olmuş, sonraki

mu'arref: mârife durumunda olan isim

mu'ârîz: birine veya bir fikre karşı olan, karşı çıkan, muhâlefet eden kimse, muhâlif

muḥaffef: (kelime için) kolayca söylenecek veya yazılacak şekilde kısaltılmış

muḳaddem: zaman bakımından daha eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki

muḳârin: bir yerde, bir arada bulunan, birlikte olan, bitişik, yakın

muḳarrebîn: her an Allah'ın huzûrunda olduğunu idrak etme seviyesine erişen, Allah'a yakın olan

munḳatı': kesilen, kesilmiş, kesik, aralıklı, fâsılalı

munṣarîf: Arapça'da yerine göre kesre ve tenvin dâhil her türlü hareke ile okunabilen isim

muṣâḥabet: karşılıklı konuşma, görüşme, sohbet

muṭâvî': dönüşlü fiil

mutazammın: içine alan, içeren, kapsayan, hâvî ve şâmil olan

muzâf: izâfe edilen, bir şeye, bir kimseye bağlanan, katılan, eklenen; tamlanan

muzâfun ileyh: tamlayan

mu'zam: büyütülmüş, îzam edilmiş

muzāri': geniş zaman

muzğa: et parçası

muztarib: çırpınma, çalkalanma

mübtedā: isim cümlelerinde fâil durumunda bulunan kelime veya kelime öbeği, müsnedün-ileyh

müdebbir: iş ve davranışlarının sonucunu inceden inceye düşünerek hareket eden, tedbirli ve ihtiyatlı davranan

mühmele: Arap ve Osmanlı alfabesinde noktasız

mülābese: 1) aralarındaki benzerlikten dolayı birbirine karıştırılma, ayırt edilememe, 2) sebep, vesîle, münâsebet

mültebis: başka bir şeyden ayırt edilemez durumda olan, karışık, şüpheli, bulanık

münharif: doğru gitmeyen, bir yöne, bir tarafa sapan, sapmış

münkād: boyun eğen, boyun eğmiş, râmolmuş, tâbi, itâatkâr

mümteziç: uygun olan, uyan, uyuşan, bağdaşan, imtizaç eden

müreccah: tercih edilen, üstün tutulan

mürtefi': yükselmiş, yüksek, yüce

müşennāt: iki noktalı harf

müsta'idd: bir işi veya şeyi yapabilme yeteneğine sâhip olan, yetenekli, kâbiliyetli

müstahsen: herkesce güzel kabul edilen, beğenilen, makbul

müste'nefe (cümle): kendinden önceki cümleye bağlanmayan; bağımsız cümle

müstakbel: bir süre sonra, daha ileri bir târihte olması, gerçekleşmesi beklenen, ilerideki

müstemirren: ara vermeden, aralıksız olarak, sürekli

müstetir: gizlenen, gizli, saklı

müşebbeh: benzetilen, teşbih edilen

müştaḥ: isim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilmek sûretiyle yapılan kelime, türemiş kelime, türev

müştedd: şiddeti artmış, şiddetlenmiş

müte' addi: geçişfi fiil

müte' addid: çok sayıda, birçok

müte' allık: âit, dâir, ilgili, alâkalı

müte' ellim: elemli, kederli, mahzun

müteḥayyirü'l- 'uḫül: akıllara hayret veren

N

nā'ib-i fā' il: edilgen fiille kurulan bir cümlede fâil yerine getirilen kelime veya kelime öbeği

nā-be-cā: uygun olmayan, yersiz, uygunsuz, münâsebetsiz

nef' : fayda, çıkar, kâr, menfaat

nefeḥāt: güzel kokular

nefs-i emmāre: nefsin yedi mertebesinden en alt derecesi; bu mertebede nefis insana kötülükleri, günâhı, şehveti emreder ve kişi her türlü günâhı pişmanlık duymadan işleyebilir

nefs-i levvāme: nefsin yedi mertebesinden ikincisi; bu mertebede kişi, henüz kendini kötülükten menedecek dereceye gelmemiş olmakla berâber yaptığı işlerden vicdan huzursuzluğu ve pişmanlık duyup kendini suçlar

nefs-i muṭma'inne: nefsin yedi mertebesinden dördüncüsü; bu mertebede kötülüklerden tamâmen arınmış ve iyi ahlâkla vasıflanmış olan kul, her türlü şüphe ve kuşkudan kurtulup kesin ve tam bir îmâna erişir ve korkulardan emin olur

nefs-i nâṭıka: konuşan ruh; insan rûhu

nekre: Arapça'da başında harf-i târif bulunmayan, gösterdiği nesne veya kavram açıkça belirlenmemiş olan kelime

nesc: dokumak

nevâhî: menedilen, yasaklanan şeyler

nezr: şarta bağlı vaat, adak adama

ni'am: ilahi nimetler

nokta-i sevdâ: siyah nokta

P

pes perde: alttan alta, sessizce, gizli gizli

pezîrâ: kabul eden, kabul edici

R

râ'iz: at yetiştiricisi, at terbiyecisi

râyiḥâ-i ṭayyibe: güzel kokulu

rehâ-yâb: kurtluş bulan; kurtulan

reside: erişmiş, yetişmiş, ulaşmış, olgunlaşmış

rıfk: huyda ve hareketlerde yumuşaklık, nezâketle davranma, yavaşlık, mülâyimlik

rızā-dāde: razı olunmuş

riḳkat: incelik, rakik olma

rū-be-kafā: yüz çevirme

S

sābıkīn: sâbık olanlar, gelip geçmiş, daha önce yaşamış olan, önde gelen kimseler

şakīl: daraltıcı, bunaltıcı

sākin: sesli harf yerini tutan harekelerden biriyle okunmayan ve üzerine sükûn

se‘a: genişlik, bolluk

seciyye: yaratılış, tabiat, tıynet, karakter, ıra

sell-i seyf: kılıç sallama

seng-sār: taşlamak sûretiyle öldürme, îdam etme, recm

şevb: elbise

şîga: kip

şūrî: görünüşte olan, ciddî, hakîkî ve samîmî olmayan, yapmacık, sahte

şu‘ūd: yükseğe, yukarıya çıkma, yükselme, yücelme

Ş

şa‘şa‘a-pāş: parıltı saçan, parlayan, parıltılı

şāz: genel kurallara uymayan, kural dışı, müstesnâ

şebāb: gençlik

şecīʿ: cesur, yürekli, yiğit

şitāb: çabukluk, acele

T

taʿbīr-i menām: rüya tabirleri

taʿdiye: geçişsiz bir fiili oldurgan, geçişli bir fiili ettirgen duruma getirme işi

ṭāgī vü bāgī: serseri, eşkiya, asi

taḳallüb: başka bir şekil alma, başka kalıba girme, değişme, tahavvül etme

taʿlīl: sebep bulma, bahane gösterme

taḥmīr: mayalandırma

ṭamānīnet: sükûnet-i kalp

tār u pūd: atkı ve çözgü iplikleri, arış ve argaç

taştīr: satır hâline koyma, satır hâlinde yazma

taẓarruf: zarâfet taslama, incelik gösterme

taʿẓīm: hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muâmelede bulunma

tebzīr: bol bol ve gereksiz yere saçıp savurma, israf etme

teʿaḥḥur: gecikme, geriye kalma

tebāʿud: uzaklık

tebeʿiyyet: tabi olma

tecāfi: uzak olma, yerinden bir tarafa ayrılma

tefevvuk: üstün olma

te'emm: iyice, etraflıca düşünme

teḥaddiye: Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kaynaklı olduğunu kabul etmeyenlere Kur'an'ın benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması

tehevvur: çok kızma, öfkelenme, hiddetlenme, köpürme

te'kid: sağlamlaştırma, berkitme

tekmîl-i vezn: vezni tamamlama

tekşîr: çoğaltma, çoğaltılma

telezzüz: zevk alma, hoşlanma, hazzetme

tenvî': türlere, nevilere ayırma

terâḥî: geriye, sonraya bırakma

teşeffî': şifâ bulma, iyi olma

tevassuḥ: araya girme, arabuluculuk etme, vâsıta olma

tünd ü ḥarûn: sert, haşın, şiddetli

U

'unf: şiddet, sertlik, kabalık, terslik

V

vāhid: tek, yalnız

vech-i şebēh: benzeyenle benzetilen arasındaki benzetme yönü

veted: aruz vezninde bir tef'ilenin üç harfli kısmı

vüs'āt: genişlik, bolluk

Y

yemīn ü yesār: sağ ve sol taraf

yesār: zenginlik, varlık

Z

ẓafer-yāb: zafer bulan, zafere erişen

zā'il: devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan

ẓalām: karanlık

ẓamīr-i muttaşıl: kendisinden sonraki harfe bitişen, harf, zamir

zānū-be-zemīn: dizi yerde, diz çökerek

ẓīk: darlık

zimām: yular

ẓuhūr-yāfte: ortaya çıkma, belirme

EKLER

I) Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Münferice Kasîdesi Çini Panoları²⁴⁴

²⁴⁴ Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Kasîde-i Münfericesi”, **İlahiyat Araştırma Dergisi**, Sy. 10, 2018, s. 15-47.

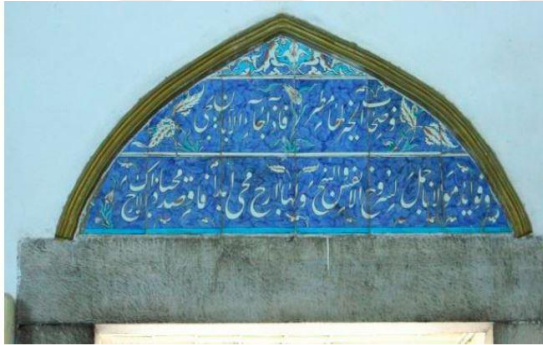
1 nolu çini-1 ve 2. Beyt:

إِشْتَدَىٰ أَرْمَهُ تَنْفَرَجِي

قَدْ أَذَنَ لَيْلِكَ بِأَلْبَلَجِ

و ظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ

حَتَّىٰ يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

4 nolu çini- 2, 3 ve 4. beyt

و سَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ

فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ نَجَىٰ

وَقَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلٌ

لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ وَالْمُهَجِ

وَلَهَا أَرْجٌ مُّخَيِّ أَبَدًا

فَأَقْصِدْ مَخْيَا ذَاكَ الْأَرْجِ

7 numaralı çini-12 ve 13. beyt

شَهِدْتُ لِعَجَائِبِهَا حُجُجٌ
قَامَتْ بِالْأَمْرِ عَلَى الْحُجُجِ

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حُجِّي
فَعَلَى مَرْكُورَتِهِ فَعُجْجٌ

8 numaralı çini-14,15 ve 16. beyt

وَ إِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدًى
فَاعْجَلْ لِحَرَائِيقِهَا وَلَجْ

وَ إِذَا حَاوَلْتَ نِهَائِيقَهَا
فَاخْذَرْ إِذْذَاكَ مِنَ الْعَرَجِ

لِتَكُونَ مِنَ السُّبَّاقِ إِذَا
مَاجِئَتْ إِلَى تِلْكَ الْفُرَجِ

II)Tıpkıbasım: Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 774

اليه **وَجَدَ** فَإِذَا رَدُّنَا شَرْحَهَا شَرْحًا يَكْشِفُ أَعْرَافَهَا وَيَجْلُ النِّفَاطَهَا وَمَعَانِيهَا فَالْقَطْعُ دَرَرُ الْعِبَارَاتِ مِنْ جِيَاخِ الشَّرَاحِ الْعِلْمَاءِ • وَاخْذَتْ
 عَزَا الْأَشَارَاتِ مِنْ غِيَاخِ الْعِلْمِ مَا صُرِفَ الْأَمِنْ كَيْسِهِمْ وَمَا بَدَلَتْ
 الْأَمِنْ جَيْبِهِمْ نَارُكَ طَلِبَ الْأَحْشَانِ وَمَا بَلَّغَ الرِّضَا أَرْجَاهُ تَبَيَّنَ ذِكْرُكَ
 فِي نَظْمِي قَدْ دَوَّجَ فِي بَيَانِ الْمَعَانِي فَلَوْ تَسَبَّبَ لِنَقْصِهَا أَنْ رَضِيَ عَلَى مُقَدَّارِ
 إِيْقَاعِ الزَّمَانِ فَالْمَرْجُومُ عَشْرُ فِي ذَلِكَ مِنْ عِلَى خَطَاؤِ وَشَهْوَانِ يَضِلُّ مَنَاطِحِي
 بِهَ الْقَلَمِ وَيَسْتَرْفِي بِذِيلِ عَفْوِ وَاللَّهِ الْمُسْتَعَانَ • وَطِينَةُ التَّكَلُّونِ **وَأَهْلُ**
 إِذَا تَنَاطَعُ قَدْ سَمِعْتُمْ كَانَ صَاحِبُ كَرَامَةٍ وَمُظْهِرُ لَآئِيَةٍ وَمُنْشَاءُ مِنْ مَدِينَةٍ تَوَدُّ
 مِنْ بِلَادِ أَرْضِ قَيْسِيَّةٍ **فَرَأَى** أَنَّهُ نَوَظَنَ فِي مَقَرِّ الْعِلْمَاءِ الْعِبَادِ قُلُوعَ حَمَادَةٍ وَكَانَ مُخَاصِرَ الْأَوَّلَامِ
 دَخَلَ شَعْنَهُ وَهَارَ تَصَالُوهَا إِلَى دَارِ الْخُلْدِ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ مِنْ سَنَةِ ثَلَاثِ عَشْرَةِ وَخَمْسِ
 مِنَ الْهِجْرَةِ الْبَتُّورِيَّةِ وَأَهْلُ بَلَدِهِ وَأَكَابِرُهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ قَدْ بَايَا الْفَضْلِ فِي دِيَارِنَا
 كَالْأَمَامِ الْغَزَالِي فِي دِيَارِ الْعِجْمِ وَيُخَيَّرُونَ بَاتَهُ عَدِيدُ لُحْمٍ مَامُ الْغَزَالِي **اللَّهُ**
 رُوحَهَا وَيُرُونَ كَرَامَتَهُ وَيَكْثُرُونَ زِيَارَتَهُ وَنَقَلَ مِنْ جَمَلَةِ كَرَامَاتِهِ الْبَاهِرَةِ
 وَخَوَارِجِ الظَّاهِرَةِ أَنَّهُ إِذَا دَلَّ سَافِرٌ إِلَى طَرَفِ الْحِجَازِ فَقَالَ أَهْلُهُ وَجِيَالُهُ أَنْتَ
 تَسَافِرُ وَتَمْشِي وَتَدْعُنَا حَاجِينَ بِأَوْ مُعِينِينَ لَنَا وَالْمُشَى نَحْنُ حَوَالِ تَقَرُّبِنَا
 وَكُسُوفِنَا وَمَنْ يَرَى حَوَائِجِنَا الْإِلَازِمَةَ وَمَنْ يَكْبِي بِهَا فَأَخَذَ عَقِيبَ قَوْلِهِمْ
 هَذَا بَيْدَةَ الشَّرِيفَةِ وَرَقَّةً فَكَتَبَ فِيهَا شَيْئًا فَأَعْطَاهَا لَهُمْ وَآخِرُهُ بَابُ
 يَحْفَظُونَهَا وَلَا يَكْشِفُونَهَا قَالُوا يَا تَيْكُمُ رَجُلٌ كَبِيرٌ وَهُوَ يَكْبِي بِهَا فَخُذْ عَقِيبَ قَوْلِهِمْ
 وَيَأْتِي كُلَّ يَوْمٍ بِأَوَانٍ مَكْمُورَةٍ **فَرَأَى** مَنَافِرَ وَفِي النَّوَاصِعِ كَانَ يَحْيَى رَجُلٌ كُلَّ يَوْمٍ وَيُرَى

جميع مضاهيهم وهم لا يدرون من هو ولا المكتوب في القرطاس ما هو حق
 بناء من التفسير وكشفها فوجدوا فيها مكتوباً هذين البيتين ۞ انا الذي
 وحيث وجهي له هو الذي خلت في اهلي فانه ارفعني بهم وفضله ارفعني
 من ضللي ۞ فعلى مضاد قوله وقد المرء معلوم بنطق صار منه يفهم
 العاقل اعرف صاحب الكمال ان و اعرف من هذه القصيدة البليغة
 والارجوة القصيدة طو شانه وكان عرفانه وسطوع برهانه قالوا حاجة
 الى تفصيله وبيانته ثم ان هذه القصيدة التي هي منبع المبالغة ومطلع
 شمس الحكمة والبراعة لانها لا نهاية لاسرارها وخوارصها ولا غاية لفضائلها
 ومناقبها حتى قال بعض شراحها ان فيها الاسم الاعظم وقال بعضهم
 وحق ان هذه القصيدة بحرية لكشف الكروب والمغموم وهي كبريت
 اهر و اكسير اعظم في دفع الاثران والمغموم وما دناها احدا لا استحيب
 له باذن الله تعالى وقال بعضكم والعلماء الشافعية كالامام تقي الدين السبكي
 رحمه الله تعالى اذا اصابت رجلا وحنة وشدة فقرأ هذه القصيدة المباركة
 بطهارة كاملة اربعين يوماً وطلب ورجى حاجته وسؤاله من جناب
 واهب الامان فحق الله تعالى حاجته واصله الى مقصوده ونقل بعضهم هذا
 القول عن ابي الحسين يحيى بن العطار وقال غيرهم من الكبار ان لهذه
 القصيدة المباركة الخواص والمنافع الكثيرة فمن قراء هذه القصيدة
 بخلوص انية وصفاء الطوية واقصا على مخايلها الجميلة وعارفاً بكانها
 الجليلة انشرح صدره وعلا قدره قال الناطق قدس سره الكريم اما

بسم الله

لِأَجْلِ الْخَيْرِ نَوْنُ دُوشْدِی مُتَفَرِّجِی قَالِدِی قَاعِدَه چِقَانِ مَضَارِعِ امْرُونِ
 صُكْرَه وَاقِعِ اُولُوبِ وَأَوَّلُهُ اُخْرُكُ سَبْتِی قَصْدِ اُولُنْسَه اُولُ مَضَارِعِ حَجْرَه
 اُولُورِ اَكْرَمِی اَكْرَمِی كُی وَفَرِجِ نَعْمَ وَغَصَدِ دِنِ خَالُوصِ اُولُوبِ مَسْرُورِ اُولُ
 دِيرِ اُولُورِ اَنكشافِ مَخَاشِنَه اُولُورِ قَدِ بُو رَا دَه خَرَفِ تَحْقِيقِ
 وَمَسَارِ مَعَانِی سَوِی كُی نَحْوِی دِنِ طَلَبِ اُولُنَه اَذَنُكَ لَيْلَه اَسْنَادِی اَنْبِتِ
 اَلْمَرْبِيعِ اَلْبَقْلِ دَه اُولَانِ اَسْنَادِ كُی دِرَا دَنِ مَدِ هَمْرَه وَفَرِجِ ذَالِ اَلْجَمْعِ اِيلَه
 اَعْمَالِ بَابِ اَنْدِنِ صِغَه مَاضِی دِرَا اَعْلَامِ وَاِخْبَارِ اَيْتِی دِیكِرِ رِیْلِ غُرُورِ
 شَمَشِدِنِ طُلُوعِ دِیكِنِ دِيرِ اُولُنَه اُولُورِ ضَدِیدِ رِیْلِ رَا دَه لَيْلِدِنِ مَرَادِ
 كَدَنَدَه كَرُوبِ وَغَمُومِ مَشْنَدِ اُولَدِی مَالِ اُولُنَه اِيلَه كَرُوبِ وَغَدِ نَاسْتِغَاثِ
 یَلِجِ فَرِجِ بَابِ مَوْحِدَه وَلاَمِ اِيلَه صُبْحِ ضِیَا وَنُورِی مَخَاشِنَه دِرِیْلِ رَا دَه
 مَسْرُوتِ دِنِ اسْتِغَاثِ دِرِیْلِ اُولُنَه اُولُورِ وَشَدَّتْ حُكْمِ وَتَوِی
 وَشَدَّتْ اُولُ تَا مَنَفَرِجِ وَنَكْتِی اُولُنَه اُولُورِ زَیْرِ اَحْقِیقِ سَنَكِ لَيْلَه نَظْمِ
 كُی اُولَانِ كَرُوبِ وَشَقِیقِ ضِیَا صُبْحِ كُی اُولَانِ مَسْرُوتِ خَبَرِ رِیْلِ
 اَعْلَامِ اِيلَه دِیكِنِ بُو رَا دَه تَا ظَمِ حَضَرِ اُولُنَه اُولُورِ تَا اِيدِ اُولُورِ دَعْوَتِ
 اِشْقِی حَجْرَه اُولُنَه وَنَحْوِی كَدَنَدَه دَعْوَتِ دَكَلَرِ رِیْلِ كُی مَسْبُوحِ اُولُنَه
 طَرِیْقِ اُولُنَه فَرِجِ وَنَحْوِی دَعْوَتِ رِیْلِ بُو اُولُنَه صُنَاعِ بَدِیْعِ دِنِ اُولُنَه
 فَا دِرَا اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه مَوْزُونِ وَنَحْوِی كَلَامِ قُرْآنِ وَنَحْوِی
 مَقْصُودِ اُولُنَه اُولُنَه دِيرِ اُولُنَه رَا دَه مَضَرِ اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه
 رِیْلِ اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه اُولُنَه

اولان

اولان حدیث شریفید را امام شیو علی جامع الصغیرند حضرت علی کرم الله
 وجهه و رضی الله تعالی عنه دن مروی اولارق تخریر بیور مشد را یکجس
 بر اعتبار سینه اولد که مقصوده مناسب بدنا و شروع دیرلر بو قصیده
 شریفه آخرین د کین تصدیقه قلب و تزکیه نفس و زده یا پلشد رو بو اولد
 بیثک مالی بیا ثباتیه نک مالک دلالت اید را و بحسب ضایق در که لفظاً
 و معنی نقابل اولان شیئی جمع دیرلر بو زاده اششدا دوازمه ایل
 انقراج و لیل ایل یل لفظی جمع کبی و در بحسب خرافات التظیر در که
 بری بر نه ماییم و مناسب و ملازم اولان الفاظی اثباته دیرلر بو زاده
 اشتداد ک نظیر یازمه و ظلمه لیل دخا ششدا د ک تظیر و انکشاف
 انقراج بیک تظیر بدستجو مذهب کلامید که مضیع ثانی مضیع اوله دلیل و ^{اول} ^{اول}

وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ

وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ
 وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ
 وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ
 وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ
 وَقُلْ لَوْ أَنِّي لَمَّا كُنْتُ مِنَ الْبَاقِيْنَ
 لَآتَىٰ خِيَاةَ أَبْوَابِ السَّجْدِ

صَنِغُهُ مَضَارِعُهُ وَضَمِيرُهُ بِأَرْزَاقِهِ نَاجِعُهُ رَوَيْشُهُ بِأَيِّ مَضَارِعِهِ دَر
 أَبْوَابِ السَّرَجِ يَخْشَى نَكَ فَاغْلِبْهُ رَوَيْشُكَ كُنْهِ سَيِّدِ قَهْرِهِ سَأَرْكَوْكَ بِنِيرِهِ نَكَ
 نَوْرِي شَمْسُ دَنِ مَسْتَقْفَادِ اَوَّلِ غَلَّةِ أَبْوَابِ السَّرَجِ دِينَ دِي زَانِ تِيرِ اعْظَمِ دَوَابِ
 زَادِ أَبْوَابِ السَّرَجِ دَنِ حَرَادِ الطَّافِ جَلِيَّةِ دَرِ مَعْنَى بَيْتِ ظَلَامِ لَيْلِكَ
 كَوَاكِبِ مَنُورَةِ سِي وَارْدِ رَحَى كَا أَبْوَابِ السَّرَجِ اَوَّلَانِ شَمْسِ كُلُورِ اَوَّلِ ظَلَمِ
 نَحْوِ اَزَالِهِ اَيِدِ رَيْغِ مَضَارِعِ شَانِ شَانِ شَانِ نَعَمِ الْهَيْمَةِ وَالطَّافِ رِيَانِيَّةِ
 خَنْجِيَّةِ فَا رَدِ اَوَّلِ سَبَبِ اِيْلِهِ ظَلَمْتَ غَمَّ وَكَدَّ رِبْرِ مَقْدَارِ كَيْدِ رَغْبَةِ الطَّافِ
 جَلِيَّةِ ظُهُورِ اَيِدِ وَبِ ظَلَمْتَ غَمْدَنِ اَثَرِ قَالِمَا زِيَمِكَ اَوَّلِ دَوَابِ بَيْتِ صَنَائِعِ
 بَدِيْعِيَّةِ دَنِ دُرَّتِ شَوْ فَا رَدِ رِي مَرَجِ اِيْلِهِ أَبْوَابِ السَّرَجِ بَيْنِ صَنَائِعِ
 ثَامِ دَوَابِ رِي وَدِ الْعَجْرِ عَلَى الْقَصْدِ رَدِ رَكِ سَرَجِ مَضَرِ اَوَّلِكَ اَخْرَجْدِهِ اَبْوَابِ
 مَضَرِ ثَانِيكَ اَخْرَجْدِهِ فَا مَقْدَرِ رَوَيْشِ الْفَاظِ مِيَانِ نَشْدِهِ مُرَاغَاتِ التَّنْظِيهِ
 ظَلَامِ وِلِيلِ وَسَرَاجِ وَابْوَابِ السَّرَجِ رِي بَرِ لَوْنِهِ نَظِيرِ رَوَيْشِ طَبَاقِدِ رَكِ ظَلَامِ وِلِيلِ

وَسَحَابِ الْخَيْرِهَا مَطَرُ

فَاذَا جَاءَ الْاَيَّانُ تَجِي

وَسَحَابِ الْخَيْرِهَا اَوَّلَانِ فَاوَ طَافِقُهُ دَرِ سَحَابِ مُبَشِّرِ دَرِ الْخَيْرِهَا كَلِمَةِ
 مَضَارِعِ سَحَابِ مَخْ شَيْنِ مَهْلِهِ اِيْلِهِ بُلُوتِ اَبْرِ مَضَارِعِهَا شَمِ جَنَسِ دَرِ
 وَاجِدِ سَحَابَةِ دَرِ مَأْخِذِ سَكُونِ خَا اِيْلِهِ اَوَّلَانِ سَحَابِ دَرِ سَحَابِ جَرِيدِ
 سَحَابِكَ بَعْضِي سَوِي بَعْضِي سَوِي جَرَا يَتَدِ وَكُنْدَنِ دِينَ لَمَشْدِ رَحِيْرِ شَرِكِ صَنِغِ
 اِنْسَانِكَ رَغْبَتِ اِيْتَدِ يَكِي نَسْنَه يَه دِيرِ لَهَا مَقْدَمِ خَبَرِ دَرِ وَضَمِيرِ سَحَابَةِ نَا

مطرده

مظهره اولان ثنوين ثنوين تكثير يا خود ثنوين بعد مظهر مؤخر مبتدا در و بلك
 جمله سو مبتدا اي و لك خبر يد مبتدا اي و لك مع خبره بينا و كده اولان
 ظالم اوزده عطف اولم شد و فاذا جاء ده اولان فا شرط حد و فاك نتجا
 اذا ظرف زمان مستقبله و اكثريا معنای شرطی منضمند و محقق و فوج
 مرجع اولان اخرده استعمال اولنور و كاه اولور كه اذ كي ظرف زمان
 ماخوذه اعمال و لغور الا بان جاء لك فاطيك و جمله جار اذا نك مضای
 اليه يد و بان كسر همزه و تشديد باء موحده ايله وقت و زمان معناسنه
 اكل الفاكهه في اياتها ديلور تجان وقت و زماننده اكل ايلشه تبي جاريجو
 دن صيغه مضارع مستند اولان فاعلى سحابه غايد در پير اصلي همزه
 ايله تبي اولوب ضرورت قافيه ليجون همزه حد فاولم شد و معنای
 بيت دخی سحاب خيزك مظهر عضي يا خود برد و دلويموري وارد كه
 يا غده كوكال ارضنده اولان غم و كدر خس خاشاكن كیده رلى كنى
 الامور مروهونه با و قارنها مالمجه جميع اخر ك پذيراي حصولي و فتنك
 كلمسته توقف ايد ريس و قى كلكده سحاب خيز كلور و دوشايموري
 يا غدير دنا اميد اولمى و فا دكلد ريويتنده صنايع يد بيمه دن خراعات
 انظروا در سحاب و مظهرى برينك نظير يد رناظم قدس سره نك
 كرامتند ريويتك شرحي خيرايد ركن بر مظهر عظيم باريد اولديك تحييل العقول
 ايدى

۱۷۱۱ م

فَوَاعِدُ مَوْلَانَا جَمَلٌ
 لِسُجُجِ الْأَنْفُسِ وَالْبَهْجِ

وَقَوْلُهُ مَوْلَانَا دَهْ اَوْلَانْ فَاَوْفَاطِقَهْ دَرْ قَوْلَانْدَهْ مُبْتَدَا دَرْ مَا بَعْدِيْنَهْ مَضَا
وَلَا دَخِيْ تَكْلَمْ ضَمِيْرِيْنَهْ مَضَا دَرْ قَوْلَانْدَهْ فَاَنْدَهْ نَكْ جَمْعِيْدَهْ رَا نَسَانَهْ خَاصِلَهْ
اَوْلَانْ زِيَادَهْ يِهْ وَهَر شَيْءُ نَكْ نَفْعَهْ دِيْر لِرْ مَوْلَا سَيِّدْ وَنَاصِرَهْ مَضَامَنْدَهْ دَرْ جَمْلْ
مُبْتَدَا نَكْ خَبِرِيْدَرْ مُبْتَدَا مَعَ خَبِرَهْ سَخَابْ اَخْيَرِ اَوْ زِيْنَهْ عَطْفَا وَلِتْوَرْ جَمْلْ
جَمْلَهْ نَكْ جَمْعِيْدَهْ رَا نَوَاحْ كَثِيْرَهْ مَعْنَا سَنَدَهْ لِسْرُوْجْ الْاَنْفُسْ دَهْ اَوْلَانْ اَلَامْ
جَمْلْ كَلِمَهْ سَنَدَهْ مَثَلَقَهْ دَرْ سْرُوْجْ ^{كَلِمَهْ} الْاَنْفُسْ كَلِمَهْ سَنَدَهْ اِضَافَتِيْ صِفَتِكْ صُوْ
اِضَافَتِيْ قِيْلِيْنْدَهْ دَرْ تَقْدِيْرِيْ اَلَا نَفْسْ اَلْسْرُوْجَهْ دِيْمَكْدَرْ سْرُوْجْ ضَمَمَهْ لِرِيْلَهْ
سَرَحْ يَسْرَحْ دَنْ مَصْدَرْ دَرْ سَرَحْ اَلَا اَيَهْ دِيْنَلُوْرِيْ جَانْ دَا اَيَهْ نَحَا اَوْفَاطِقَهْ
كُوْنْدَرْ سَبَكْ نَاظِمْ حَضْرَتِيْ خَطُوْطْ نَفْسَانِيَهْ وَلَمَّا اَنْجَمْنَاهُ فِيْ طَلَبْ
اِيْدَنْ كَسَنَهْ اِيْ اَوْفَاطِقَهْ كِيْدَنْ خِيَوَانَهْ تَشْبِيْهْ اِيْدَرْ اَنْفُسْ نَفْسْ جَمْعِيْدَهْ ^{نَفْسْ}
عَبْدَ الصَّوْفِيَهْ اِيْكِيْ مَخَانِيَهْ دَرْ بَرِيْ ذَاتْ وَحَقِيْقَتْ بَرِيْ اِنْسَانَكْ نَفْسْ نَاطِقَهْ
مَعْنَا سَنَدَهْ دَرْ ^{مَامْ مُشْتَرِيْ} حَضْرَتِيْ رَسَالَهْ شَرِيْفَهْ سَنَدَهْ بِيُوْرَكَهْ نَعْنَاهْ
شَيْكْ نَفْسِيْ وَجُوْدِيْ دِيْمَكْدَرْ وَصُوْفِيَهْ عِنْدَهْ نَهْ نَفْسِيْ اِطْلُوْقْ قَنْدَهْ وَجُوْ
وَالْقَابْ مَوْضُوْعَهْ خَرَاْدَهْ دَكَلْدَرْ يَلَكَهْ نَفْسْ اِيْلَهْ اَوْصَافْ عِبْدَنْ دَنْ مَعْلُوْمْ
وَاَفْخَالْ وَاَعْلُوْقَهْ دَنْ مَذْمُوْمْ اَوْلَانْ شَيْءِيْ مَرَا اِيْدَرْ لِرْ اِيْشَرْ اَوْصَافْ مَذْمُوْ
اِيْلَهْ مَوْصُوْفَهْ اَوَّلَهْ نَفْسْ اَمَارَهْ دِيْر لِرْ غَايِبْ اَصْلُوْحْ وَبَعْضْ كَرَهْ خَطَا اِيْلَهْ اَوَّلْ
كَمُوْنِيْ لَوْمْ اِيْدِيْرَهْ نَهْ نَفْسْ اَوَامَهْ دِيْر لِرْ وَدَكْرَاقَهْ وَحَبِيْثْ حَقَا اِيْلَهْ سَكُوْنَتْ
وَطَهَانِيَّتْ خَاصِلْ اِيْدَهْ نَهْ نَفْسْ طَهِيْنْتَهْ دِيْر لِرْ اَحْكَامْ اَهْمِيَهْ يِهْ اَمْتِثَالْ اِيْلَهْ ^{جَمْلَهْ}
كِهْ فَرْسَنْدَنْ مَكْرُوْحَاتْ كِيْدَرْ بْ حَقْدَنْ نَهْ كَهْ كَلَشَهْ زَا اِجْوَا اَوْلَانَهْ زَا ضِيَهْ دِيْر

وَقَوْلُهُ

و حضرت خنجل و علاء الدین رضا داده اولدی یغی چشیدن مرخصیه دیرلر
 و المہج الانفس و ذرینه مخطوفدن المہج ضم میم و فتح ما ایلده مہجۃ ناک جمیعہ
 تا موصدہ مہجہ دم و خاصۃ دم طلب و روح مغالرتہ کلد و کی مشطوف و
 اما بولارده مراد روح و روح ک نفیصلی کتب کلاویۃ دن طلب اولنه
 مخای بیت بزم ناصر و معین و سید یمن و اولان جناب حضرت خنجل و علا
 نک و ان تعد و انعمہ اللہ لا تحضوہا قول شریفی و ذرہ فرائد و عطا یا س
 انفس سرور و ارفاحہ و غیرہ و کثیرہ در بعض نسخہ سرور یرینہ شین
 مہجہ ایلہ شرف و واقع اولمشد شرف شرح جمیعہ ربو کا کورہ مخای
 بیت سید و ناصر یمن و اولان جناب حضرت خنجل و علاء نک فرائد و غی
 انفس و ارواحک شرفی یغیا نشر احرای یحون و غیرہ و کثیرہ در و
 انشراکک علاء مؤذار غرہ دن بجای و ذار سرورہ رجوع ایدہ و مؤتوا
 قبل ان تموتوا سترینہ مظهر اولوب مستعدا و ملہ بوا یسہ ایمانک قلبہ دخو
 و صریانہ توفیاید ربو بیثیدہ انفس ایلہ مہجہ اراشندہ مرا طان التظیرہ واد

و نماز حج ایما
 فا صید ضیافا لک الارج

و نماز اولان فا و غاطفہ در و لاجی مقدر حاصل کلمہ سنہ متعلقدر
 و ضمیری خواندہ غامد در جار مع المجر و مدقہ م خیرہ و ارج مؤخر بشنادر
 ارج فحد لیرلہ غنیر و مشک و بونلرک امثالی و ایمہ طیبہ لونسنہ لولک قوی
 و انشایرینہ دیرلر فحی بقدر ارج کلمہ سنک صغید و فحی بابا خالہ

صِيغَةُ فاعِلِ رَحِيَّاتٍ وَهِيَ بِحِجِّي دِيمِكِ دَائِمًا مُضِدَّ رَحْمَتِكَ وَفَكَ صَفِيٍّ رُفْقِي
 أَحْيَاءُ أَيْدِيَا دِيمِكِ رِيحُ بَهْلَةٍ بَيْتٍ سَابِقَهُ عَطْفًا وَلَهُ دَائِمًا مُعَانَةً دُرِّ
 فَاقَصْدِهِ دَوْلَانِ فَا مَرُوحَتُكَ وَفَكَ جَوَابِيَّ رَوَاقَصْدَ قَصْدِهِ يَقْصِدُ دُونَ
 صِيغَةُ دُرِّ عَزَمَتِ أَيْلَهُ دِيمِكِ رَوَاقِ عَلَى تَحْتِهِ مُسْتَتِرَانَتْ دُرِّ رَحِيَّاتٍ تَقْيِيرًا
 مَنْصُوبٍ مَقْصُودٍ رَحِيَّاتٍ فَمِيمٍ وَشَكُونِ خَالِيهِ اشم زَمَانِ وَاسْمُ مَكَامٍ
 حَلَّ حَيَاتٍ مُعَانَسَةِ دُرِّ مَأْخُذِي حَيَاةٍ دُرِّ وَاسْمِ اِشَارَاتٍ دَوْلَانِ فَالْكَ
 مَضَامِدُ رَوَاقِ دَوْلَانِ اِشَارَاتٍ وَكَافِي كَافِي خَطَابِ رَحِيَّاتٍ اِشَارَاتٍ
 طَلَبِ اِيْدِنِ مَنَازِلِ اَمْسَاءِ مَرِيٍّ مَرْجَحَةٍ اِيْلَهُ مَعْنَايِ بَيْتِ فَوَائِدِ اَلْهِيَّةِ
 بِرَدَائِحِ طَيْبَةٍ سِي فَانْدَكِ اَحْيَايِ اَحْيَايِ اِيْلَهُ نَفُوسِ مَارُوحَةِ حَيَاتٍ بِيْزِ
 بَوَالِغِ اَوَّلِ رَايِحَةِ طَيْفَةٍ نَكِ حَلَّ حَيَاتِهِ قَصْدُ وَتَعْرِضِ اِيْلَهُ اِيْلَهُ بَوَالِغِ
 طَيْفِ • اَلْمَخِيرِ مَنَ اِيَّامِ دَهْرِكُمْ وَتَعْرِضُوا اَلنَّفَاحَاتِ رَحْمَةً اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَانْ
 اَللّٰهُ نَفَاحَاتٍ مَن رَحْمَتِهِ يَصِيْبُ بِهَا مَن يَشَاءُ مَن عِبَادَةٍ وَاسْأَلُوا اَللّٰهُ اَسْأَلُ
 عَوْدًا اَتَكُمُ وَيُؤْمِنُ رَوَاقِ اَتَكُمُ • شَرِيفَتِنِ مُقْتَبِسِ وَلَوْ مَعْلُومِ اَوَّلِ
 بَعْضِ شَرَاكِ حَيَادِنِ مَرَادِ زَمَانِ حَيَاتٍ وَنَفَاحَاتٍ اَوَّلَانِ اَشْرَفِ سَنَاقَاتِ
 وَآيَتِنِ وَثَاقِدِنِ اَنْدَهُ اَوَّلَانِ اَدْعِيَهُ مَقْبُولَهُ اَوَّلُورِ دِيمِشِ وَبَعْضِيَّ
 حَيَادِنِ مَرَادِ حَلَّ حَيَاتٍ قَدْسِي وَمَنْبِغِ اَنْوَارِ اَلْهِيَّ اَوَّلَانِ ظَلَمِ رَبَّانِيَّ وَطَارِفِ
 سُبْحَانِيَّ اَوَّلُورِ رَحْمَتِ مَرَادِ رَايِحَةِ رَوَاقِنِ لَمِيدِ رَزِيَّ اَعْطِيَهُ اَلْهِيَّةِ
 وَنَفَقَةِ قَدْسِيَّةِ وَحَيَاتِيَّ اِيْدِيَهُ نَكِ مَنْبِغِ وَمَعْدِنِ لَمِيدِ نَلَرِ دِيدِ حَقَاكَ
 بَوَالِغِ لَمِيدِ كُورِهِ مَعْنَايِ بَيْتِ نَظِيرِ اَوَّلُورِ تَأَمَّلِ • بَوَالِغِ صَنَائِعِ

- مَرْجِعُهُ دُرِّ

بدیعیه دن اقتباس دن غیری صحیح ایله حیایاننده جناس صرف وارد

قرنیا فاض الحیا
ببحر الموج من البحر

فلرینما ده اولان فاشرط محذوفک جویاید ولام ابتدائیة در و ماکاه
رب فی عملد ن منع ایوب لغواید و بو حجتدن ضله ده داخل و لو رب
قاموسده و جوهریده مسطورد که نکره او ذرینه داخل و لو ذر ف
خاضند و مشدد و مخفف اعمال و لنور و کاهی به تا لاحق و لو رب
دیرلر و بعدده فعل ایله تکلم ممکن و لسنونایکون ما لاحق و لو رب یما یود
آلتین کزها ایتد جلیله سنده اولدی یعنی کبی و بود رب نک تفصیلی و معانی
آخری کتب نحویه دن طلبا و انه فاض فاض یقیضدن صیغه ماضی
فاض الماء دینلور چکان صوچوقا و لو رب سیلان ایتسه الحیا ثقیلا
مرفع فاض نک فاعلیه روحیانک معناسو نیت سابقده حره دایندی
بجورده اولان باده صاحبت یا خور تعذیه معناسنه ایکنجسوقامه
مناسبه و یخور بحرک جمعیه بحرک ضدید و بجورده وجه مضاعف
موج بخردن هوا واسطه سنبله مرتفع اولان صویه دیرلر خلی موج البحر
دینله و یقان صنوی مرتفع و لو رب مضطربا و لسه من البحر ده اولان من
بیانیته و لو رب مقدرا الحاصلیه متعلقه و محذوف اولان متعلقیه
الموج نک صفتید و بحرک جمعیه بحرک معظم اولان دیرلر خلی و لیه
که بیت سابقده حیادنا راده اولان معنایو راده خرد و لنور سه ناظم

حضرت لری محل حیات قدسیه اولان پیرکامی و عارف واصلی کده نده ماء
 کثیرا و لوب و کثرت ن اطرافه سیان و جریا نایدن و ایدیه تشبیه المشر
 و بولرک میانته و وجه شبه فادینک سیان ایدن ماء جاری به محل مجری
 اولم و اولور و محل حیات قدسیه اولان عارف بالکمال حیات علوم
 و عارفه منبع اولم سیده و مشبه علی ایدوب لاری و اولان فیض و کرا ایلدی
 و تحلیلی و ایدیه تشبیه استعاره مکینه طریقا و زده اولوب فیض کده و به
 انجائی استعاره تحلیلیه اولور بعد حیا ای مد کوردن ظهور ایدن علوم
 و اسرار بی و فیض انا ایدن عارف و انوار حیات استعاره اصلیه مصرحه
 طریقا و زده تمثیل و بمبیل استعاره مرشحه مینا نغه قصه ایدوب موج
 بچی اثبات ایلدی پس حیا دن بیت سابقه مراد اولان معنای واده مل
 اولوب بانک تعذیه معنا سنه اولدیغنه کوره معنای بیت دیمک اولور
 و قشاکه ای طالب هر حال سنا ایدیه کوره امتثال ایدوب اولدیغنه
 طیبه روحانیتک زمان حیات و محل نقاق اولان عالم ربانی و عارف
 صمدانی طرفه صمد قله قصه و توجه ایدیه سین پس تحقیق اول زمان حیات
 و محل نقات اولان بچی رخانی و مدحت الهی دن حاصله اولان بحور تمجید
 فی یقین و صفت متکاثره و علوم و عارف مشوافره فی سکا افاضه ایلر
 و صلاحیت معنا سنه اولدیغنه کوره معنای دیمک اولور که اول محل نقات
 قدسیه بچی رخانیه دن حاصله اولان عارف تمجید بحورنه ملتبس
 و مصالحا اولدیغنی خالده عارف و اسرار بی چوق فیض و شار ایلر

بویشته موج ایله بخور و حج میاننده حرافات انظیر فارد

وَالْخَلْقُ جَمِيعًا فِي يَدِهِ

فَذُو سَعَةٍ وَذُو حُرْجٍ

وَالْخَلْقُ دِهْ وَاوْ بِنْدَايَةِ دَرِ الْخَلْقُ مَبْتَدَا دَرِ خَلْقِ مَصْدَرِ مَبْتَدَا لِفَعُولِ وَخَلْقُ
مَعْنَا سَنَهْ جَمِيعًا حَالِيَّتْ اَوْدَهْ مَنْصُوبِ دَرِ جَمِيعِ بَوْشَلِي سِرْدَهْ تَاكِيدِ اِيْجُونِ
اِسْتِعْمَالِ اَوْتَنُورِ كُلِّ مَعْنَا سَنَهْ جَاوِ الْقَوْمِ جَمِيعُهُمْ دِيرْلَرِ كُلُّهُمْ اَيْلَهْ مَعْنَى
وَيَرْزُقُ فِي يَدِهِ مَحْذُوقًا وَاَلَانِ مَتَعَلَّقِيْلَهْ مَبْتَدَا نَكْ خَبَرِ دِرِ مَبْتَدَا مَعَ خَبَرِ
لَا حَالَهُ مِنْ اَلْاَعْرَابِ جَمْلَهْ سَيِّ مُسْتَأْنَفَهْ دِرِ يَدِ لَغْثَهْ ذَاتِ الْاَصَابِعِ اَوَّلًا
خَارِجَهْ نَكْ اِسْمِيْدَهْ تَا وَاوْ اَوْتَنُورِ قُوْنِ وَقَدَّرْتْ مَخَاسِنِي وَيَرْزُقُنِي كَيْمِ
يَدَا لَّهِ قُوْنِ اَيْدِيْهُمْ اَيْتَرِ جَلِيْلَهْ سَنَهْ قَدَّرْتَهْ اَللهُ اَيْلَهْ تَا وَيَلْ اَيْلَدِيْلَرِ بُوْرَادَهْ
دَخِي قَدَّرْتْ وَتَصَرَّفَا اَيْلَهْ تَا وَيَلْ اَوْتَنُورِ قَدَّرْتَهْ وَوَدَهْ فَانْغُصِيْلِيْلَهْ دَرِ ذُو
لِفْظِ اَمْرُوعِ مَبْتَدَايِ مَحْذُوقًا خَبَرِيْ اَوْتَنُورِ سَعَةٍ كَلِمَهْ سَنَهْ مَضَافِ
تَقْدِيرِيْ فَبَعْضُهُمْ ذُو سَعَةٍ وَبَعْضُهُمْ ذُو حُرْجٍ دِيْمَكْ اَوْتَنُورِ وَوَدَّ نَكْ
جَمِيعِ رِصَابِ مَخَاسِنَهْ سَعَةٍ مَخْ سَيَرِ دِهْمَلَهْ اَيْلَهْ اَيْسَارِ وَغِنَا مَخَاسِنَهْ
وَمَعَ تَسْعِ دِنِ مَصْدَرِ مَضَارِغْتَهْ وَاوْ اَوْتَنُورِ مَفْشُوحَهْ اَيْلَهْ كَسْرَهْ مَقْدَرَهْ
مِيَانْتَنَدَهْ فَاَتَعَ اَوْتَنُورِ بِيْجُونِ حَذْفًا اَوْتَنُورِ كَا تَبْعِيْلَهْ اَعْلَاوْ وَاوْ اَوْتَنُورِ
اَوْتَنُورِ ذُو حُرْجٍ ذُو سَعَةٍ اَوْتَنُورِ عَطْفًا اَوْتَنُورِ سَعَةٍ وَحُرْجٍ
اَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ وَتَكْيِيْرِ اَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ رَحْرَحِ فَتَحَهْ لَرِ اَيْلَهْ ضَيْقِ وَرَجْمَهْ
دِيرْلَرِ مَضَايِ بِيْ جَمِيعًا خَلْقًا وَاَوْتَنُورِ سَيِّدِ وَاَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ اَوْتَنُورِ

مغلوب و قبیضه تصرفند و تغلب و تنور و لیس بوزلک بعضی غنا و تحت
 و ذاخت صاحب لری و بعضی سحر و زنج و مجل و مضرت صاحب لری
 پسر الله تعا مخلوقانده حکم نابغه سوی و زره کیف مایشاء تصرف
 ایدوب و آلو بسط الله الرزق لعباده لبتغوا فی الارض و لیکن ینزل
 بقدر مایشاء انه لعباده خیر بصیر قول شریفی مضامین علم ازلیستند
 غنا و ثروت مستعد لری فقیر و خور ایدوب رعنای ایلدی و فقر
 و فاقه ید مستحق لری غنی قیلوب نعم و ارزاقی انلره بسط ایدوب ظا
 و نایغی ایلدی یفعل الله ما یشاء و ینکم ما یرید یوبنیده ضایع ید بیعه
 جمع و تفریق و اردر که ایکی نسبه می ابتدا حکم واحد ده جمع ایدوب
 صکره اراشی فرقای که دیرلر بوزاده ناظم حضرت لری ایکی قسم اولان
 خلقی جمیع خلق الله تعالی تک ید قدر نده دره یو جمع ایدوب بعده بعضو
 معده و بعضی سحر صاحب لری ید تفریق ایلدی و معده و حرج میانده دره

و نزلهم و طلوعهم

فعلی نزل و علی د ر ج

و نزلهم ده و ا ابتدا نیده در نزلهم مبتدا در نزل جسمک طرف اعلو
 اسفله نفل و حرکت دیرلر و طلوعهم نزلهم اوزرینه عطف و تنور
 طلوع جسمک اسفل ذاعلا ید صغود و عروج دیرلر و جمع ضمیر لری
 بیت سابقه اولان خلقه را بعد و ضمیر لری میملری تکمیل و زت
 اینجونا شایع ضم ایلده قراءت و تملید و علی نزل مبتدا تک خبر ید و علی

فَاتَزَوَّلْنَاهُ دَهْ مَقْدَرًا وَلَا تَأْمَانُكَ جَوَابِيْدُ رِيْدِيْلَارَا كَرِيْجَه شَفَرِيْجَه دَرْدَنِيْشَه
 دَخَلْتُ مَكَّةَ فَالْمَدِيْنَةُ بَيْنَ الدَّخُولِ وَخُورِ الْمَلِّ دَهْ اَوْلَانْ فَالْكِيْ خُوشْ اَوَّلُوْرْدِي
 بَعْضُ نَسَبِيْهِ اِيْكَى يِيْرِدَه عَلَيَّ يِيْرِيْنَه اِلَيَّ وَاَقَعَ اَوَّلْمَشْدُ رَدَّكَ فَحَدَّثَ لِيْ رِيْلَه
 دَرَكَّة نَكْ جَمِيْعِد رَحْمَتِكَ اَقْصَا سَنَدِه دِيْرَلَر بَعْضِيْلَرِيْ اَسْمُ جَنَسْنَدُ زَوَّلْمُ
 كُلْمَه سَنَدِه مَظَاهِيْرُ بَعْضِ جَمْعِ دِيْلْمَشْ رَدِّيْ عَلَيَّ دَرَكَّة اَوْرَدِيْنَه عَظْمًا وَنَبِيْ
 دَرَجَ فَحَدَّثَ لِيْ رِيْلَه دَرَجَةَ نَكْ جَمِيْعِد رَحْمَتِيْ حَرْتَقَعْدِيْه دِيْرَلَر بُوْ سَبَبَات
 صُوفِيَّه حَضْرًا قِيَامِلَر نَارَكْ مَنَازِلَتَه دَرَكَاتِ وَاَصْحَابِ جَنَّتِكَ مَرَاتِبَتَه
 دَرَجَاتِ اَظْلَاقَا يِلْدِيْلَر مَعْنَا يُمِيْتِ خَلْقَاتِكَ تَزَوَّلْمَلَرِيْ وَظُلُوْمَلَرِيْ
 بَعْضِيْسَنَكْ دَرَكَاتِ تَارَا وَزْدَه وَاِذَا خُود تَارَه بَعْضِيْسَنَكْ دَرَجَاتِ جَنَان
 اَوْرَدَه وَاِذَا خُود دَرَجَاتِ جَنَانَه دَرْدَانْمَا كَارَالْمَلِكِيْ رَفْعَ وَكِيْمِيْ خَفَضَ
 اِيْتَمَكْ دَرِيْر خَلْقَاتِكَ بَعْضِيْسِيْ الرَّاْفِعِ اَسْمُنْكَ مَظْهَرِيْ وَبَعْضِيْسِيْ
 اَلْمَخْضَرِ اَسْمُنْكَ مَظْهَرِيْ وَاَقَعَ اَوَّلْمَشْدُ دَرَكَّة تَارَه تَزَوَّلْ اِيْدَه نَكْ بُو
 رِيْسَا اَلْمَنَافِقِيْنَ عِبْدُ اللّٰهِ زَايِيْ بِنُ سَلُوْلُ كِيْ كِه رَسُوْلُ اَكْرَمُ وَنَبِيْ مَحْتَرَمُ
 صَلَّيْ اللّٰهُ تَعَالٰيْهُ وَسَلَّمْ بَرَكُوْنِ مُسْتَجِدِّ شَرِيْفِيْهِ اَصْحَابِ كَرِيْمِيْنَ رَضْوَانُ اللّٰهِ
 تَعَالٰى عَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ اِيْلَه اَوَّلُوْرْدُلَر اِيْكَى بَرَهْتَه يَعْنِيْ تَعَزُّزِيْنَه بِرَحْمَتِ ثَقِيْلِكَ
 وَقُوَّعِيْ صُوفِيْ اِسْمَاعِ اِيْلَدِيْلَر رَسُوْلُ اَكْرَمُ صَلَّيْ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمْ اَنْزَرُوْ
 مَا هَذَا بِيُوْرْدَقْلَرْنَدَه اَصْحَابِ كَرَامِ اللّٰهِ وَرَسُوْلَه اَعْلَمُ دِيْدِيْلَر رَسُوْلُ اَكْرَمُ
 دَخِيْ هَذَا صَوْتِ حَجْرِكَ اَنْ عَلَيَّ شَفِيْعِيْ جَهَنَّمَ فَسَقَطَ فِيْهَا مَنَدُ سَبْعِيْنَ سَنَةً
 يَهْوِيْ وَالْآنَ وَصَلَّيْ اِلَيَّ تَعَزُّزًا بِيُوْرْدِي كَرَامَتَه وَاَلَمْ يَدْعُ قَاسِيْ الْقَلْبِ اَوْلَانْ

اولان خيئت مسفوراك عزمي تيشنه بائغ واصل اولوب قهرناره نازك
 اولمشيدى معلوم بيور يالا كه بواشارلن بنويه نه عجبيد كه مسفور دت
 حجاريله تعبير بيورب ثوقست قلوبكم من غيد ذلك فبهى كالحجارة اواشد
 قسوة نصير كرمي مضنا قبحه قلبيك قسوته اشارت بيوردى فسقطوا
 منه سبعين سنة قول شريفيله عمنيك تيشنه بائغ اولديغنه وطونغي
 كوندن تيشنه وارنج ناره نديكيشي موجب اولان نفاقه ثرقا وند
 اولديغنه اشارت بيوردى و ايشيد يلك شانندنا ولمان اخر معنوك
 قهرناره سقوطي استماد را في ايشيدوب خبريوردى قالان وصل
 الى قهرها قول شريفيله انما لنا فقين في الدرك الاسفل من النار نصير كي
 اوزده هنوزدرك ناره يعنى قهرناره و صولنه اشارت بيوردى يلر صلى الله
 تعالى عليه وسلم كنا ذكره استنادنا العلوته الشيخ ابراهيم الحلو مد الله
 تحفظه في شرح منظومه في امشير بونينده صنابع بديعيه دن نعد و
 طلوع و درك و درج مينالترنده طباق واقع اولمشد و درك ايله درج نفظر
 جنا ملاقي وارد رعتوله درك ناظر و طلوع درجه ناظر اولوب لغ و نشر

و معايشهم و عواقبهم
 ليست في المشي على عوج

و معايشهم ده فا و غاطقه در و معايشهم مبتدا در معايش معيشت كله
 سنك جهيد رنجيك نشنه يه دير طعام و شراب و لباس و بونلرك
 امثالي كي و معايش همزه ايله قرا و تا و نموشاد در و جصيل همزه ايله

قوله في

قرأتی سخن در ذیابونک یا سی نفس کلمه دند و صخائف و عایشه کی دکلدر
 دیش و عواجمهم معایشهم اوزینه معطوفه و ضمیر لری خلقه را جمع در
 عواقب عاقبه کلمه سنک جمعید را آخر کار معنا سنه عاقبه آخره یلر مرثیک
 صوکه سعادت و شقاوت کی نیست تیموزا افعال ناقصه دن فعله و تحقیقه
 کوره اذات صلیدر فی المشیوه تعریف مضاف الیه دن عوضه و تقدیر
 فی مشینها در مشی مضدر در یوریک دیکد ر علی عوج محذوف و لان متعلقه
 نیست فعلک خبری در و بوجه محاوره مرفوع مبتدا ناک خبرید ر بعده مبتدا
 مع خبره بیث سابقه اولان نزولهم قولنه عطف و لنور عوج کسر عین
 مهمله ایله اگر یلک انحراف معنا سنه و بر داده مراد استقامتک ضدیدر
 نخی وایشه که ناظم قدس سره معایش و عواجم استعاره مکنیه طیرقا ویزه
 انسانه تشبیه ایدوب مشبه بهک لازمی مشیو مشبه بر سبیل استعاره
 انضیایه اثبات ایلدی بینارنده وجه شبه و جامع بود که انسان علی وجه
 الاستقامه و استقامه یور ویدیکی کی معایش و عواقب دخی شینا فشینا وقت
 بوقت من غیر عوج کویا یور کلور معای بیت خلوتک دنیا ده معیشلری
 یعنی نظم و تلبسلری و بونلرک امثالی خالری و انخرنده اخر و طاقبت کار
 یعنی سعادت و شقاوت لری و لان احوال و اوصاف کد و لره مشیو مشیو
 عوج و انحراف و زره دکلدر بلکه استقامت و زره در که بونلر مقد ران
 الهیه اولغیزا و قات و ساغانده کنه و لره توجه و وصول بولور ناظم خیر
 بویشدن و بیت سابقه دن مراد بی عباده خوف و زجایاننده اولور

قصه الهیه به تسلیم و رضا و توکل طلبیده او منته تنبیه در

حکم نیجت پند حکمت
نم آنست با منتنج

حکم بشارت صدق و فک خبرید رفتن و ثنوی نفی و تقدیری می حکم عظمه
دیگر رویتند ای صدق و فک و لان می کلمه سی سعه و حرج و نزول و طلوع
و مغایر و عواقب مذکورانه ناجعد و حکم کس خوار و مهمل و فتح کافایله حکم
کلمه شکر بجهت و حکم علم و قرآن و عدل و نبوت و حقه موافق و لان
کلوم و حکم مقاتلینه کلمه و کی قاموشده مستطوره و حکم انکه عن
کتابان ماخوذ درانی شوند منع ایله دی که در پرا حکمت صاحب
تفایض در منع ایله و بیضا و بی حضرت لری حکمت عرف حکما ده استکار
المتفلس الانسانیه باقتباس از نظرات و کسب الملکه الثامه و المدا و نه
على الاضلال الفاضلة بقدر الطافه البشریه در دیش بیضا و ینک ذکر
ایند و کی تعریف حکم الله شامل اولی و بیغون سید شریف قدس سره
دیش که حکمت اشیا به کاهی علم در اول علم ایله کای بیغی عملد و بود
حکمدن خداد مقدرات الهیه در تسبیح ضم نون ایله فعل ماضی مجهول و محلا
مفعول حکمات صفتی در تسبیح طوقوم در تسبیح الثوب دینلور تجارت
ثوبی طوقوم و یا خود او و سه بید تسبیح کلمه سنه شعلقد رید قدس
و تصرف معنایسته در بو معنا سبوا ید ایله حکمت فضا لریله فعل ما
قضت معنایسته و محلا و مجز و ید لا صفتی و یا خود محلا و مفعول حکمات

صفیندر

صنفید رتبه تراخی در تنجایمونا و لوبی تسبیح دانستند که رتبه سنک تا آخری
 افتاده اند و معلولک علتند ن تا آخری که تسبیح تحسند اولان ضمیری
 حکم را بعد از تسبیح مذکور که افعالند ن ماضی مطاوعه و بالمتسبیح ده با
 ان تسبیح کلمه سنه متعلقند و متسبیح اسم فاعل در مؤلف معنایند
 و متسبیح در مراد الله تعالی ن عالمی غلطید که قصدا و قدر تا رتبه ای یله
 هر بری متسبیح و مؤلف او مشهور در نخی اولیته که تاظم قاس سره ششطان
 مکینه طیرتجا وزده مخلوقاتک حکم الهیه ایله من جهة الارفع و لا تخفا
 اختلاط و اینالو فلرینی و اندن منقعل و متاثر اولما لری فی تسبیح اولنات
 حیوطة تشبیه ایدوب بر عبیل استعاره تخیلییه مشبیه بهک مایمی
 اولان تسبیح مشبیه اولان حکم اثبات یلدی و مشبیه به اولان تسبیح و
 مایمی اولان یه لفظی تر شیخ اولو معنای بیت اول سعه و خرج و زو
 و طلوع و معایش و عواقب و استقامت و عروج مذکورات حکم عظیمه
 و مقدرات فحیمه ذکر که اشیا مذکوره نک جمیع سو اوزدیه متصرفه
 اولان ید قرینله تسبیح اولندی و تقدیر و تهیب قیلندی و صکره تسبیح
 و مؤلف اولان مخلوقات ایله اول مقدرات متسبیح و مؤلف اولدی
 یعنی سموات و ارضینی و اراشده اولان مخلوقات ازلده تقدیر یلدی که
 حکم عظیمه و مقدرات جیمه سوا وزده بی کم و بیش ایجاد اید و بنا اول
 مقدرات ازلده بو مخلوقات ایله متسبیح و مترج اولدی بو تکرار نخی تا اول
 ایشان و انتسابی که مقدرات ازلده مقتضیات یله بر رتبه مترج و متسبیح

اولد يلكه ازلده يد قدرتك لسبح ايله يكي مكدن بيرون اولوب اصلو قطعاً
 كا رايخه قاندا اولمديلر و ازلده منتسج اولد قلمري ثريشدن خرج ايتايلر
 بو نيشده صنايع بديعيه دن حكم ايله حكمت ادا سنده جناس محرف اولد
 و بسج ايله انتسجت مياننده ايلادف وارد و نيش ايله منتسج بيتنه ازلد
 وار

فَاذَا انْقَضَتْ قَرَارُ عَرَجَتِ

فَيَقْتَضِيهِ وَيُنْعِجُ

فَاذَا ده قاطعه دوا طرف زمان مست قبلد را مقصودت نايه فعاليت
 ماضي مؤثرت در ايكي امر كا ادا سنده توسط ايله كه مقصود دير لر شم انعر ايك
 مقصود ددن رتبه سوي و نا اولوب انعر ايك كشت و فضل و نيا ايد و حرف
 عطف در انعر عرج انفعال نايه دن ضيغه ماضيده را انعر ايج استقامت
 ضده يد و اكر يلك انحراف معنا سنده و بوا مقصودت و انعر عرج كلمه لره
 ضمير مستتر لي بيت سابقده اولان حكمه راجعه رجم مقصود ده قار اذ
 جوابيد و نا سوي مضاجت يا خود مع معنا سنده اولوب مقده و كا ن كلمه
 متعلقه و نا قرينه سئيله بو كا ن كلمه هي مبتدا ي حذو فك خبريد
 تقدير ي فام مقصود ها كا ن مع مقصود ديمك اولور و مقصود نايه
 انفعال ناسم فاعل و بمنعرج فمقصد اذنينه معطوفه ريس فمقصد
 مقول و لان كلوم بونده ده مقول و معنای بيت شول زمانده كه اول
 حكم عظيمه ثلانيه و مقده را ن فحمه الهية افضاد و اعشا لايله
 صكره منعرج و منحرف اولد ي پيرا و حكم عظيمه الهية نك افضاد و انعر

مقدّم

مقتصد و منبرج اولان مخلوقايله بنيله اوليجيد ريغني مقتصد و منبرج
 اولنلر حکم ازلييه به سر مؤمنان ايشا اليم يوب خير و شرک جمله سنك قضا و قدر
 اولديغنه ايمان كؤردلر بويديده صنايع بديعيه دن تف و نشر عرش فارديده
 مقتصدت كلمه سو مقتصد افرجهت كلمه سى منبرج كلمه سنه ناظر در مقتصد اولنلر
 مياننده طبايع

شهادت نجاینها حجج
 قامت مالا امر علی الحجج

شهادت باب رابعدن شیعه ما حیدر شهادت فقها قشده حاسم و قاض
 اولان نموده دیرلر نجاینها نك لامی شهادت كلمه سنه منعلقدر ضمیر
 حکم سابقه به راجع. عجایب عجیبه نك جمیعدر که ناظره تعجب ویرن
 شیه دیرلر حجج لفظا مرفوع شهادت كلمه سنك فاعلیده و حجج ضم لما مهمله
 و فتح جیم ايله حجه نك جمیعدر برهان و دلیل مناسسته ناظم خستلری مشفا
 مکنیه طریقاً و زده حججی شهوده تشبیه ایدوب مشبه بهك ملائک اولان
 شهادتی بر سبیل استعاره تفصیلیه مشبه اثبات ایلدی یا خود حجج و وضوح
 دلائلی زیاده اولدیغدن شاهده تشبیه ایدوب بعده بر سبیل استعاره
 تبعیه شاهده دن شهادت كلمه سنى شئوق قلدی قامت علیه ایتدی
 دیمک. و لکنه لرك بعضیستنده قامت واقع اولمشدر نفوق ایلدی
 دیمک. و تختنده اولان ضمیر حجه غاندر مالا امر قامت كلمه سنه منعلق
 اولوب مقولما اولور و الف لام مضاف الیه دن عوضدر تقدیر بحال مرفوع
 دیمک. و امرک اوج مناسق فارد بری شان و وصف و حال مناسسته و

نهيك مقابل امر قوليد و وبری ایجاد و از دن اعظم اولان کنایه
 علی الحجج ده علی قامت کلمه سنه متعلقه و بود زاده مضایف و حذف
 اولوب تقدیری علی اهل الحجج دینک و بود و اهل حجج دن مراد معتزله دن
 وجه تسمیه بود که الله تعالی قبا یحیی تقدیر ایلدی عید تقدیر و ایجاد
 ایلدی دیو حجج و ادکه سند ایتد کلزیه بناء اهل حجج و اهل کلام دیدیلر
 یا خود حجج کسر خا ایلد اولوب حججه نك جیحی و بود مل و مله کی و حججه کسر
 نما ایلد شهر و قریه دن بر شهر عظمک است. و بود زاده ذکر الحجه و اد
 الكل طریق و ذره سنه کامله و بود معنایه کوره دخی بو زاده مضایف
 حذف و فنا و لوب تقدیری علی اهل السنین دینک و بود و اهل سنین دن
 مراد حکما و منجین در که بودند اکثر افعال و احوالی شهر و اغوام دن
 و دخل و شیدتی و نفس و سعادی بخوم افلاکیه نك تاثیر دن بیلوب
 اعتقاد اید و بود و نك مباحثی و اهل سنت طریقه دن تد طلب و اعتقاد
 کتب کلامیه به مراجعنا و نك معنای یثنا و حکم عظیمه و مقدرات
 جیه مذکوره نك عجا یثنه حجج و ادکه عقلیه و نقلیه شهرات ایلدی
 او یله حجج که امر حق ایلد اهل اعتزالک حجج و ادکه سوا و ذریه غالبه و
 یا خود اهل سنین اولان حکما و منجینه غالبه اولدی دیکد و بود یثنه
 ایکی حجج اراستند و د الفخر علی الصد و بود و ایکی خصوصیت ایلد او قوت
 کوره جناس تام و کسر یله او قوت یثنه کوره جناس محرف و اد و شهید
 و حجج و قامت و امر میانه مرادات التظیر و اد

دقیق

در رضى بقضا الله حجتى
فصلى كه كذا نه فسخ

در رضى ده اولان و او غاطفه در روى نقدي را مرفوع مبتدا در رضى
باب و ابجد ن م ص د و در رضى اولى ديگر رضى و الله ده اولان
بلا رضى كلمه سنه متعلقه و قضا اسم جالوله مضافه رضى لغته نقدي
و محكم معنا سنه در قما موشده مده و قصر ايله كلمش كن بوزاده مديله
مقرقه و امام سید محمد قدس الله روحه انما الله را به بيوزده قضا و قدر
ازله مقدره اولان سنه عید دن واقع اولمخه دیرلر شرح موافقه قضا
لايزالده على ناهى طينه اشيايه متعلقه اولان اراده ازليه به دیرلر قدر
اول اشياى كنند و ذات و افعالنه قدر مخصوص و تقدير معين و ذره ايجا
ایتمكه در لردیش بو تعریفلر اشاعره به كوره در اما ما تریو به قنده قضا
الله تعالى دن حکم در وقت تقدير و تفصیل معنا سنه در کنا فى التلویح
و محترقه قضا و قدری عبادك افعال اختیاریه لرنده یوقه ردیوانكار
ایلدیلر و اسم جلاله لك معنا سى كنپ مشروحه لك و ائماندن طلبا و نه
حجتى بقدر مرفوع مبتدا لك خبریدر حجتى كسر حاكمه ايله عقل معنا
بو معنی كوره رضا عقلك عینى اولور و جل عدل كى اما فتح خا ایلد لا یق
و حلیق معنا سنه در یوكا كوره حذف مضاف كوره دیلوب تقییرى
ثمره حجتى یا خود مقتضى حجتى ديك اولور و على مرفوعه فاذا نه در على
مؤخر عجز كلمه سنه متعلقه و بنار و مجرود محال منسوب عجز فعلك مفعول

مرکز زنده اولان ضمیر رضی کلمه سینه طاشد دو خر کوزه مرکز غناسنه
ذاتر نک وسطنه دیر لک مرکز لذاتر و قطب لذاتر دخی دیر لر فحج ده
فا شرط صحت و فلک جوا بیدر حج ضم عین متهله ایله بابا و لدن امر در
طاج یعوج دن مال خود در عینا بعبیرد بیلورد و نک ناشی فی امام ایله
بر یانته میل ایند زدم دیکار نخا و ملیته که ناظم قدس سره حضرت لری
بر سبیل سفارته تشبیه رضای ذاتر به تشبیه ایدوب و رضایان مرتبه
عالیه سقی ذاتر نک مرکز نه تشبیه ایل یوب علی طریقاً لشریح هر اطراف دن
میل ایمک معناسنه اولان عوجی اثبات ایلدی معنای بیتا لله تعالی نک
قضا سته هر عید مؤمنه کوره رضا سره و مقنضای عقلمد ریا خود مبنا
عین عقلمد ریا خود الله تعالی نک قضا سته رضا هر عید مؤمنه واجب
و مترادف که هر جهاندن مرتبه عالیه سقی اولان رضا ذاتر سنک قطب و
مرکز و ذنه که وکی دوتد و اول رضایه متوجه اولوب بعید اوله که
رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم من سعاده ابن آدم استخاره الله
و رضاه بما قضی الله و من شقا و شر ترک استخاره الله و سخطه بما قضی الله
حدیث شریف نک شوقا و کنه مظهر اوله شین بو حدیث شریفی امام شیخ
قدس سره اتمام الدرایه سنده امام ترمذی حضرت لردن خروای اولان
بیور و شلر بقیته محسنات بدیعید دن رضا و قضا بیننده مراعاتا اختیار

و اذا فتحنا بواب هدی
فاجعل مخزننا و برج

و الحمد لله

وَاِذَا دَعَا وَابْنَانِيَّةَ دَرَا اِذَا نَكَ مُنَابِي سُبُوَايِي دِي نَفَضَتْ فَخ
 فَعَلَنَكَ مَطَاوَعِيَّةَ رَا جَلَدِي دِي مِيكَ رَا بَوَابِ نَفَضَتْ كَلِمَه سَنَكَ
 فَاغْلِيَّةَ رَا بَوَابِ يَا بَك جَمْعِيَّةَ رَقِيوْمَدْ خَل مُنَا سَنَه هُدِي بَوَابِكَ
 مُنَا فَا لِيَهِيْدِي وَوِيوَجَلَه جَلَه شَرْطِيَّةَ دَر مَحْدِي ثَقِي وَزَنْدَه مُضَدِي
 دَلَا لَت مُنَا سَنَه هَذَا يَتَاكَ تَفْصِيْلِي ظَلَب اِيْدَن بِيضَاوِي وَخَرَزَا رِي
 نَكَ فَا كَسْر شَرْيَفَه تَفْسِيْر لِرَبِيَّةَ مَرَا جُت اِيْدَه فَا عَجَل شَرْطِكَ جَوَابِي
 اَعْجَل بَاب رَا بَعْد نَا وَلَوْ بِحَجَلَه كَلِمَه سَنَدَن مَأْخُودَا مَرْد رَشْتَاب
 وَصَرَعْتَ اِيْلَه دِيكَ رَا خَرَزَنَه اِدَه اَوْلَان لَام مَشُو جَمَا يَا خُود قَا ضَدَا جُو
 كَلِمَه لَرِه مَتَعَلَقَد رَا خَرَزَن فَخ خَاو مَعْجَمَه اِيْلَه خَرِيْنَه نَكَ جَمْعِيَّةَ زَحْنَه
 اَمْوَال وَاشْيَانِي حَفْظ اِيْدَن حَلَه دِي رَلَر بَعْض نَسَخ دَه مَخْرَانَهَا وَاقِع
 اَوْلَمَشَد رَا خَرَزَنَه كَسْر خَاو مَعْجَمَه اِيْلَه بُو خِي خَرِيْنَه نَكَ جَمْعِيَّةَ **رَا كَال پَانَا**
 قَصْعَه وَخَرَزَنَه نَكَ وَلَلَرِيْنِكَ حَرَكَه سَنَدَن سُوْا لَ اَوْلَمَشَد قَدَه نَظَرُف
 بِيُوْرَبِ لَا تَكْسِر الْقَصْعَةَ وَلَا تَفْخِ الْخَرَزَنَه دِيو جَوَابِ بِيُوْر مَشْلُوعَد
 فَيَلَجِ اَعْجَلَا وَزَدِيْنَه عَطْفَا وَلَمُوْرُوْلَجِ كَسْر لَام اِيْلَه رِيْلَجِ رِيْلَجِ دِنَا حَرْدَر
 دَا خِلَاوَل دِيكَ رَا قَا ظَم قَدَس سَرَه حَضَر تَلَرِي هُدِي دَن بَرَسِيْل
 اسْتِغَاْرَه مَكْنِيَّةَ حَلْ هَذَا يَتَا اَلْهِيَّةَ وَنَظَا هِر عَنَا يَتَا صَمَدَانِيَّةَ اَوْلَان
 قُلُوْبِي اَللّٰهُ رَا دَا يِدِي وَبِيُوْر مَشْبَه بِيُوْر اَوْلَان قُلُوْبِي دَخِي مَشْبَه
 قُلُوْبِي بِيُوْرَه تَشْبِيْه اِيْلَه ي وَبِيُوْر وَقُلُوْبِكَ لَزَحِي اَوْلَان بَوَابِي
 بَرَسِيْل اسْتِغَاْرَه تَخْيِيْلِيَّةَ مَشْبَه اَوْلَان هُدِي اَثَابَات اِيْلَه ي وَبَوَابِي

طالب خدا نك در هدايتۀ ما نعه اولان مواضع نفسانيۀ و ججيات
 جسمانيۀ في مراد ايدوب و بمواضعك بر طرفا ولوب و انفتاح
 و انكشافدن انقشيت ايله تعبير ايلدي و انجمل اهرليه جد و شعاعك
 مراد ايلدي داخل اول ديوارندن مراد هي اول هدا نك مقاماتي
 باطنه دخول در معنای نيت شول زمانده كه سكا ابواب هدايت
 مفتوح اوله اوله قبولك خزينه لرينه متوجه و قاصد اولديغك
 خالده سرعش ايله و خزينه لرينه داخل اول ديمكدر يعنى شول زمانده
 كه هدايت الهيۀ و عنايت سبحانيۀ به و مظاهر اولان قلوب اهل الله
 ست اولان ابواب مواضع نفسانيۀ و ججيات جسمانيۀ مفتوح اوله
 اول هدايت الهيۀ و عنايت صمدانيۀ مظاهري اولان خزان قلوبه مشق
 اولديغك خالده جد و شعاع ايدوب داخل اول ديمكدر بونيتۀ انفتاح
 و ابواب خزان و دخول ادا سنده خرافات انظير واد

قافا حركات نهايتها

قائمة زائد ذلك من العرج

و اذاده و او غاطقه در بعض نسخ ده و او رينه قافا وقع و لشدر
 انما شرطية در حركات تحاولة دن مأخوذ تا خطاب ايله فعل خطايد
 محاوله بر شيق حيله ايله طلب ايتكه ديرلر نهايتها لفظا منصوب
 حركاتك مفعوليد روضي ري هدي كلمه سنه دا بعد نهايت
 شينك غايتنه ديرلر فاحذره قافا شرطك جوابيد و حذر دن مأخوذ

مرد

امره واحترافا يتدعى بيمينك يبرده حذرا يتدعى ديرا لمر زمان ما خور
 موضوع ظرفه وذاك اسم اشارته ومن العرج ده من اخذ كلمه سنه
 متعلقه بعرج فحده ليله استقامتك صند يدركستاجي وبي ادبي و
 مستغادر ومعناي بيت دخی تچان سن اول هذانك نهايت وغا
 طلبا يده سن پس سن اول زمانده كستاخلقندن و صدم خرلقه قدم
 اولانا مستقامندنا احترام ايله حق اول هذانك نهايت مرا بقی
 اولان فنا في القنادن صكره بقا بالبقایه فاروب جمال حقیقی
 مشاهده سنه رسیده اوله سین خنی ولبینه كه هذانك نهايت ندرت
 مراد اخصر خواص اولان اهل اللهك ربه سید كه فنا في القنادن
 بقا بالبقاد ربوكا مرتبه المقربين دیرلر اما هذاتيك بنیانی عوام ناسه

تكون من استباق اذا

ما جئت الى تلك الفرج

تكون ده اولان لام بيت سابقه اولان احذ را مرینه متعلق اولان
 بيت سابقه تعلیل فاقع اولشد وكونا فعال ناقصه دن فعل مخاطبه
 من استباق ده اولان من تكون فعله متعلقه رستاق ضم شین خله
 ویا و موخده نك تشدید ی ايله سابقی كلمه منك جمعید رستاقی
 دیمكه راذا ماده اذا ظرف قدر ما زاده درجئت ایتك معنا سنه فعل
 مخاطبه رالی جئت كلمه سنه متعلقه رتلك مؤنثه موضوع اسم اشارت
 بونده مشا رالیها فرج در فرج ضم فاء وفتح نا ايله مكان فاسع معنا

اولان فرجه نك جميعه رعتاي بيت تيجان سن اول هدا نك نهايتي
 طلبايد سن پسر سن اول زمانه گشتا خلقه ن و عدم استقامت
 اخرازايله تا كه الله يقونا الشايقون اولك المقتربون ايت جليله سو
 مضداقنه سابقين زخره سندن اولاسين شول حينه كه سنلكه
 فسخا و مراتب عليايله كلمه سين يعنى سير و تماشا ايد سن معلوم
 بيوريا كه فرج دن مراد صوفيه حضرتلريك جنة الانعام ديد كلري
 اولان اخرده موجوده اولان جنة اجله دريا خود جنة المعرفه ديد كلري
 جنة عاجله اولوب معنای بيت شول حينه كه سن جنة الانعام
 اولان جنة اجله نيا خود جنة المعرفه اولان جنة عاجله جاينه كلمه
 سابقين زخره سندن اولور سين ديمك اولور و سباق دن مراد و منهم
 سابقون بالخير اتا ايت جليله سو مضداقنه خيرات و طاعات سعي و سبق
 ايد تلعلم و معرفت طريقه كند تلعرا اولوب معنای بيت خيرات و طاعات
 سعي و سبق ايتي و علم و معرفت يولنه كيدي يي لر دن اولاسين شول حينه
 كه سنلكه فسخا و مراتب علياين قاصدا ولد يغك خالده كلور سين
 ديمك اولور بو معنای الى كلمه سعي تقد و قاصد كلمه سنه نعلواييد كي

كوره در بوئيده شد و ير فاند

فَهْنَاكَ الْعَيْشُ وَ الْجَنَّةُ
 فَلْيَسْتَبْجِ فَلْيَسْتَبْجِ

فَهْنَاكَ دَه فَاتَعْقِبِيهِ دَر هَنَّاكَ بَيْتِ سَابِقِدَه اولان فرجه اشارت در

هَنَّاكَ

هناك مقدم خبر در تقدیمی تخصیص و خضر ایچوند و هناك تلك
تفصیلی کذب نحویه دن طلب اولنه العیش مؤخر مبتدا در عیش فتح
عین مهله ایله حیات معناسنه در و نهجه العیش و زینه عطف و لغو
و ضمیر متصل عیشته راجع در نهجه حسن کی کوزل لکه دیر لر فلین نهج ده
اولان فا قضیحه در و لای مقدم حاصل کلمه شنه مشعل قدر و حاصل
مبتدا در و جار مع المجر و خبریه در مبتدا اسم فاعل در سرورده اولیجی
دیگر ماخذی سرورده مناسنه اولان اینها جدر و لغت نهج فلین نهج اول
عطف و لغو بو ایکی سنده اولان تنوین تنوین تعظیم اولیجی انسبد
و مبتدا اسم فاعل در سلوک ایدر یجی دیگر ماخذی نهج الطریق
تجان سلوک ایسه و نهج و منهاج طریق و اضحه دیر لر بو زاده مبتدا
خراد زاه حقه سلوک ایدر تا ابرار و انخار و مبتدا و ن خراد حرته قد
ریدر سیده اولان ارباب علوم و اسرار در معنای بیت در عقب
اول چنان اجله ده یا خود چنان عاجله ده اولان حیاتا بدی وار
حیاتا بدی تک نهجت و خبثی و لان مشاهد به جمال حقیقی وارد لیر
بوتلر زاه حقه سلوک ایدر ابرار و انخار و حرته قرب ریدر سیده
اولان ارباب علوم و اسرار حاصل در بو بیتده مبتدا و مبتدا
میاننده جناس محرف و تصنیف وارد

فیه الاغانا اذا کدت
فاذا ما حجت اذا تسبیح

فَمِنْ شَرِّهِمْ مَنْ قَعَكَ جَوَابِيْدَ تَقْدِيْرِى أَفَاكَانَ فَا لِحَنَانَا بِرِيَاةِ الْآبِ
 ثَمَّ نَبْهَجْ وَنَشْهَجْ خِزَارَ بِنَاكَانُوا يَمْلُكُونَ فَمِنْ الْأَعْمَالِ دِيمِكَ وَلَوْ هَجْ كَسْرَ
 مَا وَشَكُونَ حَيْمَ إِلَيْهِ هَاجَ يَهْجَ هَيْجَا وَهَيْجَا تَادَنَ مَا خُذْ أَمْرَ
 تَحْرِيكَ إِلَيْهِ دِيمَكَ وَهَاجَ فَلَاؤُنَا لَشَوْ دِينُورِ تَحَنَانِ شَيْءُ تَحْرِيكَ يَلْسَدَ
 وَهَاجَ الْخِيَارَ يَتَلَوْرُ ثَوْدَ قَالَتْسَهْ پَسْ هَاجَ لَانَمَ وَمَتَعَدَى اسْتَعْمَالِ
 اَوْ ثَوْدَ أَمَايُورَ اَدَهْ مَتَعَدَى اسْتَعْمَالِ وَلَيْشَدَ رَا الْأَعْمَالِ لَفْظًا مَنْصُوبَ
 هَجْ فَعْلُنَاكَ مَفْعُولِيْدَ رَكَدَتْ وَلكي يَابُدْ نَدَ مَصْدَرِيْ رُكُودَ دَرِ سَكُوْ
 دِيرِ لَرُوسَاكَانِ اَوْلَانِ صُوبِيْهِ مَاءُ زَاكَدْ دِيرِ لَرُوبُورَ اَدَهْ رَكَدَتْ نَقْطَطَ
 مَعْنَا سَنَهْ اسْتَعْمَالِ وَلَيْشَدَ رَهْجَتِ هَجْ دَنَ فَعْلُ خَاطِبُورَ رَا ذَا ثَنُوِيْ
 إِلَيْهِ حِينَ أَفَاكَانَ كَذَلِكَ مَعْنَا شَيْءُ وَيَرْوِبُ تَنَوِيْ مَضَا قَالِيْهِ دَنَ
 عَوْضُ طَوْنَارِ لَرِ هَجْ تَارَ مَشَاةَ فَوْقِيْهِ نَاكَ فَخِيْ وَخِيْمِكَ كَسْرِيْ إِلَيْهِ هَيْجَانَدَ
 مَا خُذْ فَعْلَهُ رَتَحْنَدَهْ مَشْتَرَفَا طَلِيْ أَعْمَالَهُ فَا نَدَ دِرِوَا ذَا مَا رَهْجَتِ شَرِطْنَاكَ
 جَزَا سِيْ فَا قَعِ اَوْلَشَدَ مَعْنَا يَبِيْتُ وَتَقَاكَ اَمِيْكُهُ مُشْتَحَا وَخَرَاتِبُ لِيَاذَ
 يَفْعِيْ خِيَارَ اَجَلِهِ وَفَا جَلَهْ دَهْ اَوْلَانِ حِيَاثَا يَدِيْ وَاولَ حِيَاثَا يَدِيْنِكَ رَهْجَتِ
 حُسْنُ اَوْلَانِ مَشَاهِدُهُ جَمَالِ حَقِيْقَتِيْ رَا وَحَقَّهُ سَلُوْكَ اِيْدَ نَا خِيَارَ وَفَرْبِ
 تَبِيْ فَا ضَلَّ اَوْلَانَا صَحَابِيْ شَرَارَهْ حَاصِلِ اَوْلَدِيْسَهْ اِيْ طَالِبِ هَذَا يَتِ
 قَايِ ذَا غِبْ عَنَا يَتِ اَعْمَالِ وَطَا غَاتِيْ تَحْرِيكَ إِلَيْهِ شَوْلَ حِينَ دَهْ كَهْ اَوَّلِ
 اَعْمَالِ مَنْقَطَعُهُ وَسَاكَانَا وَلَهْ وَهَرَنَهْ زَمَانَدَهْ كَهْ سَنَ مَا نَشَدَ مَاءُ زَاكَدَ اَعْمَالِ
 زَاكَدَهْ كِيْ تَحْرِيكَ اِيْدَهْ سِيْنَا وَلِ اَعْمَالِ سَتْنِكَ جَدَ وَهَيْجَكَنَ دِيرِ يَلُوْبِ

نَحْرَكَ

تحرک اولور خفی وایته که افعال بر سبیل استخاره مکینه تعجیم تحیل
ایله تود تویا زان قرسه تشبیه اولوب معنای بیت دیمک اولور که
ای طایفه الهی وانی راغب سزارینا متناهی سزار اول داو حقه سلو
اید ناخیار و قریب حضرته واصل اولان اصحاب سزار کی مانند اسب
کرد انکیز اولان افعال سوار اولوب رکودی چنده مضمار سلو که
تحرکیا یله تچان رکودی چنده تحرک ایلک سنک سعی همک
ایله تحرک اولور حاصلی تحرک اولور که سحر مراتب طیار و مقاصد
قصایه واصل ایدردیمک اولور ویشده ضایع بدیعیه دن هج
و هجت و تهج میاننده جناس اشتقاق واردر

و معاصی الله سما جتھا
نزدان لذلک الملیح

و معاصی الله اولان فایده و معاصی تقدیرا مرفوع مبتدا در
و اسم جلاله مضارع معاصی صیغه تک جمید رطاعتک ضدیدر
سما جتھا لفظا مرفوع مبتدای ثانیة و ضمیری معاصیه غایده سما
قیاحت معنایه در نزدان مبتدای ثانیک خبریدر مبتدای ثانی
مع خبره مبتدای اولک خبریدر یا خود نزدان مبتدای اولک
خبریا ولوب سما جتھا معاصیدر ~~بیرا~~ نزدان باب افتعال
فعل مضارع مؤنث در اصلته تفتعل و نشده تفتیل ایدر یا ناک
ما قبل مفتوح اولد یغند نالغه قلینا و نشدی قباء افعلالک ما قبل نای

اولشه ذالہ قلبہ ویاہدہ الفہ قلبا ولسوب تزدانا ولور وپورادہ
 معنا سنی تازی دیمک ولور وپونک تحندہ مستتر فاعلی بجا جہ راجحہ
 کدی دہ لام حرف جر و ذی صاحبہ معنا سنہ در الخلق لذیذک
 مضافا یهید وخلق ضم نا معجمہ وضم لام ایله طبیعت وسمیعیہ
 معنا سنہ در بعض نسخہ کہ ای الخلق فاقع ولسند رکدی ذال مہملہ
 ایله شری وذل وذرہ عنده معنا سنہ در خلق فتح نا معجمہ وشدو
 لام ایله مصدر مبتدی المفعول در مخلوق معنا سنہ سبج فتح سین وکسر
 نیم ایله صفت مشبہہ در قیج معنا سنہ معنای یلیت دخی الله تعالی
 معصیتلر واول معصیتلرک قباحی قبیح وید خوی صاحبہ زینت
 ویرنای خود خلقک قبیحی قنندہ مشرین و مستحسن ولور حاصلی ات
 العبد کما اذنبہ ذنبا حصل فی قلبہ نکتہ سودا فاذا تاب واستغفر
 صقل قلبہ وان غادر اذنت حق یسود قلبہ حدیث شریفی مقصدا فحسہ
 بر معصیت اخلسه وتوبه واستغفار ہی ردفا فایتمسه انک قلبتہ بر
 نکتہ سودا وپیدا وپیدا اولوب قلبی خاطہ ایدر پیر قلبک سیاه
 اولدیفندہ دلیل وعلومت ولد رکہ انک صاحبہ عصیان زینت لور مستحسن کلور

واطاعتہ وعبادتہ
 انوار صباچ منبج

واطاعتہ دہ واطاعتہ در طاعتہ ظرف مستقر اولوب مقدم
 خبر در ضمیری لفظہ الله غاندہ در طاعت ضد المعصیہ در اوامر

الهیہ

اَفَا حِرَاحِيَّةَ يَهْ اَنْفِيَاد وَنَوَاحِي سَنَدَن اِجْتِنَابَه دِير لَر وَصَبَاحَتَهَا طَاعَتَه
 اَو زَوِيَه عَقْلًا وَلَمْ تَشْد رَوْضَمِيرِي طَاعَتَه وَاجْعَد رَصْبَاحَتِ نَابِ
 نَمَاسَدَن يُونِي كُوْزَلَا وَنَعْد دِير لَر صَفْتِ مُشَبَّه سَنَدَه صَبِيح دِير لَر
 حَسَنَ الْوَجْه مَعْنَا سَنَدَه اَنْوَارِ صَبَاحِ مَوْخَر مَبْنَاد رَصْبَاحِ لَفْظَنَه مَعْنَا
 اَنْوَارِ تَوْرِك جَمْعِد وَمَقُولَه كَيْفَ تَد رَكَذِي ظَاهِر غَيْرِ سَوِي مَقْطَرَاهُ وَلَا
 شَبَّه دِير لَر صَبَاحِ ضَدَا تَمَسَاد رَوْبُو زَادَه مُرَاد فَجَرْد رُشْبَلِيحِ صَبَاحِك
 صَفِيْد رُشْبَلِيحِ يَا اَنْفَعَالَه نَامَن قَاعِلَه رَا بِلْجِ الصَّبِيحِ دِيلُوْر صَبَاحِ
 اَعْرَدِي دِيْمَكِر مَعْنَا يَ بِيْنَا وَلِ جَنَابِ حَقِّكَ طَاعَتُكَ وَاول طَا
 حُسْنِ وَتَهْمِيْنِيْك مَبْلُجِ اَوْلَانِ صَبَاحِك اَنْوَرِي كِي اَنْوَارِي فَا رَدْنِ عِيَفِ
 جَنَابِ حُسْنِ حَقَّه اَوْلَانِ عِبَادَتِك نُوْر لَرِي وَاول عِبَادَتِك حُسْنِ
 مَعْنَوِيْنِي شَعْشَعَه پَاشَرِ عَالَمِ اَوْلَانِ اَنْوَارِ صَبَاحِ كِي بُرَكَه اَنْوَارِ صَبَاحِ ظَلُوْ
 مَحْسُوسِي حُور وَزَانِلَا يَشِي كِي كِي اَنْوَارِ عِبَادَتِ دُخِي ظُلُوْمِ مَعْنَوِي فِي
 كِيْدَه دِر حَقِّي يَدِيْلَكِر عَالَمِ دِيَا دَه نُوْرِ مَوْمَن مَشَاهِدَه اَوْلُوْنِيْدَه يَنُوْرِ
 صَبَاحِدَن زِيَادَه كُوْرِيْنُوْرِي مَا اَخْرَدَه مَوْمَن لَر نُوْر لَرِي عِلْمِ لَرِي
 مَقْدَارِي يَمِيْنِ وِلِيْسَار لَر دَه مَشَاهِدَه اَوْلَنَسَه كَرِك دِر بُوْشِيْه صَبَاحِ
 اِيلَه صَبَاحِ مِيَاْنَدَه شَبَّه اَشْتِقَاقِ وَارْدَر وَصَبَاحَتِ وَصَبَاحِ وَابْتِلَاجِ
 اَرَا سَنَدَه مُرَا عَاتَا اَلْتَقْلِيْر وَارْدَر

مَنْ يَخْطُبُ حُورًا مُخَابِرَةً بِهَا
 يَنْظُرُهَا بِالْجُودِ وَيَا لِقَبْجِ

من شرطیه در خطب منایله جزم اولمشد و خطبیا و لکی نابذت
 ضیغه مضارعد خطبایله بنیته دینلور اولد کسه کده ویه فالونک
 قزینی زوجه لکه طلبایند ی دیکر و بوتک ماخذی خطب و خطبه
 و خطبیتی در حور الخلد لفظاً منصوب یخطب فعلنک مفعولید الخلد
 مضارعد حورضم خا و مهمله اهل جنتک نسکاید و مفردیده حورادینلو
 مصدنده فتح خا و ایله خوردینلو و حور چشمک سیامنه دیرلر نسا
 جنته خوردینلدیکنه وجه بودر که چشم اهوکی چشمی غایت سیاه
 بیاضی غایت بیاضد و بعضیلری حسن و بعضنده بغایت بیاضی بیاض
 اولوب و منعلی اولان چشمه دیرلر یش خلد ضم خا و منجمه و سکون لام ایله
 جنان طایئانک برینک دیدر کندیده دایما و مستمر اماندیغی ایچون خلد
 دینلمشد و بعضی نسخده خلد برینه عین واقع اولمشد و عین غایت کججید
 بیوک کوزلودی که ربولشده کوره حورک عینه اضافی موضوع صفتنه
 اضافی قیاسند ناولور نهاده با سببی و ضمیری طاعنه فاعله در یظفر
 شرطک جوابند و یظفر باب زابعدن مضارعد علی و با و ایله و بنفسته تعد
 ایدر ماخذی فحشین ایله ظفر و مطلوبه فاعله دیرلر بلحورده با
 ظفر خلدن اعلی ایدر و خرفه امرب عمدا ایچوندر تکراری عندا اهل الحیا
 ثلذ و تحفظ ایچوندر و بالغیج بالخورا و زربینه عطف و لنور و تعریفی ضا
 الیهیدن عوضد و تقدیری و بغیج الحور دیکدر غیج فحشین ایله ناز و شیوه
 و دلایل معناسنه در معنای بیت شول کسه که اول عبادت سبیل جنان

نزدان

یزدادن خورجانی طلبا یلیه اول خورخانه وانلرک نازوشیوه سننظرق
یا یا ولوربویشده حسنات بدیعیه دن خورایله غنچ ارسته مراعات النظیر

فکوالمرغی لها یثقی

رخصاه غدا و تکون یحی

تکون ده اولان فاء شرط محذوفک جوابید رکن کان یکون دن امر در
اشی تحنه مخی انت در المرضی خبر منصوبید و بعضی لرحمذ و فاولان
الکفونک منفید و الکفوالمرضی یکدرد یش مرضی اشم مفعولید
ماخذی رضی یرضی در لمانک لامی مرضی کلمه سنه شعلقد و ضمیر
خوره غائد در و بوها ضمیری ضرورت و ذنایجون متن بدلی ایزاد
اولنشد رثقی ده اولان یا سببییه اولوب کن کلمه سنه شعلقد
ثقی ضم تاء مشنایه فوقیه ایله تقویا معنا سنه در تقوی لغنده زیاده
خلف ایتمک دیر لاما اصطلاح شرعه معاصیدن اجتناب ایتمک
ثقی کلمه سنک اصلی و قی اولوب فاوی یا یه قلبا اولنشد رخصاه نک
ضمیری ثقی لفظنه راجعد و جمله رخصاه صنفید رخصاه رضادت
ماخوذ مضارع مخاطبده رخصاه نک ظرفید رخصه یا رین دیمکدر
بورزاده مراد روعی قیامتده راضی غدا وایدی بالوعوض فاوی حذف
اولنشد دم کچی که اصلی دموایدی و تکون رخصاه او ذینه عطف
اولنشد و یکون فعل مضارع مخاطبده راضی تحنه مستثنایک در یحی
تکون نک محلا منصوب خبرید ریحی خیل و ذنای و ذنه نجات یحی فیه دن

مَا خُذْ دِرَاضِي نَجِيَّوَايِدِي وَأَوْطَافَهُ يَأِيهِ قَلْبٍ وَيَأْدَهُ إِدْقَامِ الْوَقْتِ
 نَجِيَّوَايِدِي ضَرْوَتِ وَذَنْ لِيَجُونَ يَأَنَّاكَ حَرَكَةُ سَفِي مَذْفٍ وَلَعْنَةُ رِيحِهِ
 أَوْزَرَهُ وَقَفٍ خَالَتَهُ مَنْصُوبِي مَرْفُوعٍ صُورَتُهُ قِيلَتِي زِيَرَاتُكَ
 خَبَرِي قِيلَتِي يَخْنَهُ كُورَهُ قَاعُهُ نَحْوِيهِ نَجِيَّوَايِدِي يُونُكَ مِثَالِي
 اشْفَاءِ بِلْغَادِهِ بِحُوقِ مَا قَعِ أُولِشْدَرِ مَعْنَايِ يَبِيَّ أَخْبَرِيهِ أُولِيهِ
 نَقْوِي نَعْقِي عَاصِدِ قَاجَنَابِ سَبِيئِلِهِ سَنَ أُولِ حُورِهِ رَاضِي وَلِيغِي
 كُفُو وَنُجُجِ أُولَاوِيلَهُ نَقْوِي كِهْ اَنْدَن قِيَامَتِ كُوتَنَدِهِ سَنَ رَهْنَادَادِهِ
 أُولُورِ مِينِ وَسَنَ أُولِ نَقْوِي سَبِيئِلِهِ عَنَابِدِن نِيحَاتِ بُولُوجِي أُولُورِ مِينِ
 خَاصِلِي دُنْيَا دِهِ مَهْرِي تَوَجِيهِ اَيَقَهْ دَر لَكِنِ اَخْرَنَدِهِ مَهْرِي حُورَانِ صَلَاحِ
 وَتَقْوَعِي عَرَفَانْدَرِ بُو بَعِيْنَدِهِ صَنَائِعِ بَدِيْعِي دَن كَنَائِلِهِ تَكُونِ وَتَقْرَعِي
 اِيلَهُ تَرَضَا مِيَا نَشْدِهِ جَنَاسِ اشْتِقَاقِ وَارِدِ

وَأَمَّا الْقِسْمَانِ فَكَلْبِي ذِي
 حَرْنٍ وَبَصُورِي فِيهِ شَيْخٌ

وَأَمَّا دِهْ وَأَوْطَافُهُ دَرِ اَتَلِ نَالِ يَتَلُو تِلَاوَةِ دَن مَا خُذْ اَحْرُدَا وَقَوْلِهِ
 اِيلَهُ دِهْ مَكْدَرِ الْقُرْآنِ اَحْرَكْ مَفْعُولِي دَقْرَانِ اُغْنَدِهِ مَنَفَرَتِي جَمْعُ وَحْمَدِي
 وَعَرَفِ اُغْنَدِهِ بِجَمْعِ اَشْمِيدَرِ وَبَعْضِ قِرَآنِهِ قُرْآنِ دِينِلِدُوكِي تَسْمِيَةِ الْجَزْءِ
 مَا بِسْمِ الْكَلِّ قِيلَتُنْ دِنِ بِنَا زِمَرِ مَسْلَدَرِ اَمَّا قُرْآنِ اَضْطِلَاحِ شَرْعِدِهِ رَسُولِ
 اَكْرَمِ وَنَبِيٍّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَوْزَدِيْنَهُ نَازِلًا وَلَا اَنْ كَلَامِ
 دَر كِهْ مَصَاحِفِدِهِ مَكْتُوبِ وَكُنْدِيدِنِ نَقْلِ مُشَاوَرِ اِيلَهُ بِالْاَوْثَقِيَّةِ مَنَقُولِ

وَبَوْنِكَ تَفْصِيْلًا طَلَبَ اِيْدَنْ كُنْ بِاَصْوَلِهِ مَرَجَعًا يَلْتَمِسُوْنَ بِقَلْبٍ دَهْ بَا
مُصَاحِبَتِ يَا خُودِ اسْتَعَانَتْ مُعْنَا سَنَهْ اَوْلُوْبِ اَكْلِ اَمْرِيَهْ مُتَعَلِّقْدَر
قَلْبِ ضَطْلُوْحِدَهْ لَطِيْفَهْ رُبَانِيَهْ دَرَكِهْ يُوْكَ صَدْرِكَ طَرَفِ يَسَارَتَهْ مُنَوَّعْ
اَوْلَانِ صَوْتِ رَحْمَتِ تَشْكِلِ قَلْبِ جِسْمَانِيْنِكَ تَعَلَّقِيْ فَاوَرْدُوْ بِوَلَطِيْفَهْ رُبَانِيَهْ
صَوْنِيَهْ حَضْرَاتِ حَقِيْقَهْ الْاِنْسَانِ دِيْرُوْ حَكْمًا نَفْسِ نَاطِقَهْ دِيْرُوْ
وَدُوْحِ بَوَلَطِيْفَهْ رُبَانِيَهْ نَكْ يَا طَبِيْعِدْ رُوْ نَفْسِ خِيَوَانِيَهْ مَرْكَبِيَهْ رُوْمَدِ
وَعِلْمِ وَخَطَابِ وَمَطَالِبِ وَمَعَاتِبِ وَاَنْ دَخِيْ وَلِ لَطِيْفَهْ رُبَانِيَهْ دَر
وَقَلْبِ عَقْلِ مُعْنَا سَنَهْ دَهْ كَلُوْرُ نَزْكَا نْ لَهْ قَلْبِ اِيْتِبَاطِيْلَهْ سَنَدَهْ اَوْلَدِيْ
بِكِيْ وَبَعْضِيْلَرِ قَلْبِ رُوْحِ كِيْ حَقِيْقَتِيْ مُعْلُوْمِ دَكَلَدْ رَدِ يَمِشْ رَدِيْ صَاحِبِ عَنَّا
دَر حَرْنِ فَخْهْ لِرِ اِيْلَهْ نَابِ زَا بَعْدَنْ سُرُوْرِكَ صَدِيْدَرْ هَمْ وَغَمْ مُعْنَا سَنَهْ
وَزَقَتْ قَلْبِ وَانْ كُشَارِيْ مُعْنَا سَنَهْ دَهْ كَلُوْرُ بَعْضِ اسْخَدَهْ حُرَقْ وَاقِعْ
اَوَلَشْدْ رَحُرَقْ ضَمْ وَفَتْحِ اِيْلَهْ حُرَقَهْ نَكْ جَمْعِيْنَدْ رَحَارَتِ مُعْنَا سَنَهْ
وَبِهْ صَوْتِ بِقَلْبِ وَزْدِيْنَدْ مَطْلُوْفِدْ رَصُوْتَاْ وَانْ مُعْنَا سَنَهْ دَر فَيَهْ شَيْخِ
تَجْمَلَهْ سِيْ صَوْتِكَ صَفِيْبْ رَفِيَهْ مُؤَخَّرِ شَيْخِيْ يَهْ مُتَعَلِّقْدَر رُوْضِ مِيْرِيْ صَوْتَهْ
فَاَنْدْ دَر شَيْخِيْ فَيْحِ شَيْنِ وَكُسْرِ جِيْمِ وَفَتْحِ يَاءِ اِيْلَهْ اَصْلِيْ عِلْمِ نَابِتْدَنْ خَزِيْتِ
مُعْنَا سَنَهْ فَعْلِ مَاضِيْ دَر بُوْ رَا دَهْ ضَرْوْدَتْ وَزْدَا يَنْجُوْنِ يَا نَكْ فَتْحِ سَفْ
حَذَفِ اِيْدُوْ بِ كُسْرَهْ شَدِيْدَهْ اِيْلَهْ قَرَاوَنَاْ وَتَمَا اِيْدُوْ رِ بَعْضِيْلَرِ فَعْلِ وَزْدُوْ
اَوَزْدُوْ عَنِّيْ كِيْ شَدْدَاْ اَوْلُوْبِ ضَرْوْدَتْ وَزْدَا يَنْجُوْنِ تَحْفِيْفًا وَلَنْدِيْ
حَزِيْنِ مُعْنَا سَنَهْ دَر دِيْمِشْ بَعْضِيْلَرِيْ اَصْلِيْ قُوْحِ وَزْدَا اَوْلُوْبِ قَاعِدَهْ نَقْصَرِ

اینجا سندن صکره شیخ قلوب بعد تاظم حضرت علی و یا اوزده و تحف
 آیلدی دیش معنای بیشای طالب یزدان وای زاغب عرفان سز
 قرآن جلیل الشان و عظیم البرهان حزن و رقت و انکسار صاحب اولاد
 قلب یله یا خود حُرقت صاحب اولاد قلب یله قرائت و تلاوت آیلده
 بر صوفیا یله قرائت و تلاوت آیلده اول صوفیه حزن اولدی یا خود
 حزن ویرمیدر بعضی بیده تلاوت و قرآن و صوفیت و حزن میانشه مضافاً ^{والتفکر}

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ مَسْأَلُهَا

فَاذْهَبْ فِيهَا بِالْفَهْمِ وَ

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ ده واطافه در صلاوة مبتدا در اللیل به مضافه در
 صلاوة لغته ده دعا معناسنه در معرف شرعه دعا ملاحظه سیله اتم
 مخصوصه واکان معلومه به دیردر بعضی نسخده صلاوة برینه قیام
 دو شمش در مسألهها مبتدایک خبریدر ضمیری ثل امرندن مستفاد
 اولان تلاوته غائده در اعدوا هو اقرب للثقیل جلیله سنده هو
 ضمیری اعدی بودن مستفاد اولان غائده غائده اولدیغی کی مسأله بعد
 معناسنه در اما بواره منازله و مراحل معناسنه استعمال و لغتشد
 فاذهب ده فا نصیحه در اذهب باب ثانی در امرندن دیکه رفاط
 تحته مستتر انت در فیهاده فی اذهب امرینه متعلقه در ضمیری
 ثبته غائده در بعضی کلام و ته غائده در دیش بالفهم ده یا مضاحبت
 مناسنه در بودخی اذهب امرینه متعلقه رفهم بک و اکلمو در

بعضی

بعضی از فقه مخ و سکون ها ایله کله وکی یکی فتح ها ایله ده کلمه شد ر
 دیو با فستیمه ناهبا و شد روی اذهب و ذریه عطف و شود
 سکون یا ایله اضلی همزه ایله خا میچی دن اخر ایله ی ضرعت و ذک
 ایچون همزه سخیایه تبدیل و نمشد ر معنای بیت دخی ضلوت لیل اول
 تالو و ناک مسافه و نماز لید را خر بویه اولد یسه سن اولد تالو و نده یا خر
 اولد لیلده کن و کل یعنی و ن ضلوت اولد و کن ایثک معنا
 ند بر و فقه ایچون تکرار و ثر د ایله یعنی کید رکور یکی ثر د ایله دیمکدر
 بعضی لری مسافه نهاده کاف تشبیه مقد ر در یوب بیته شویه معا
 ویر که من اهل انکار یا مة قائمة یقولنا یا تا الله اناء اللیل و هم یسجد
 آیت جلایله عن مضدا فیه ضلوت لیل تالو و ناک مسافه سی کی در یعنی
 کجه نک نمازنده اوزون و زاد سی به تالو و ناک و لنور کویا تالو و نده مسافه
 بعد کی در اخر بویه اولد یسه اولد تالو و نده مسافه به کید ن کل کی سنده
 معانیستی فقه قبا مل ایله کن و کل یعنی تکرار ایله بو بیته استعاره دن
 غیري حرکات النقیض واردر

و تاملکها و معانیها
 تا الفردوس و تفتیح

و تاملکها ده فا و عاطفه در تامل باب تفعل دن فعل اخر در فاعلی تحنیه
 انت در ضمیری کرچه ضلوت نیله عائد در لیکن ذکر محال ارا ده خال طر
 اوزره ضلوت نیله تالو و ناک و نماز یا نه را جحد را خر نه مفعولیدر

تامل بر شیتی مره بعد آخری تفکر و انده ایمان نظرات که در لفظ و معنا
 نصیایله ضمیر مفعوله معطوفه و بونک ضمیری دخی صالوده
 تالو و تالان آیانه عائد در معانی معنائک جمید و معناه تصرف
 معنی طلبایدن خواند ضیائیته نک و کنه و حاشیه لریه نظرایده تات
 جزمله اتی یا اتی دن مضارع مخاطبه و امرک جوابید و الفیه و امرک
 مفعولید و فردوس جنتک عاودید و سقفی عرش الرحمن و جنتک
 انهار بی بودندن جواباناید رخی امام سیوطی قدس سره حضرت بلری
 اتمام الدنایه ده صحیح بخاریدن نقل بیوردی **حدیث** شریف دخی
 بونی تائید ایدر که رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم سلوا ان فردوس
 فانه اعلی الجنة و فوقه عرش الرحمن و منه نخرج انهار الجنة بیوردی مشهور و یخرج
 تات و ذریه عطف و لنور یخرج یا بابا عاودن مضارع مخاطبه و
 غم و همدن رها یا بابا و له سین دیکدر ذیرا الخراج انخراج معنایسته
 کله و کی قاموسه مشهور در بویله اولیجه بعض شرک صدق و جند
 نظر بیورینه معنای بیت دخی صالون لیلده تالو و تالان آیات
 جلیله فی تامل و معانی جمیله سنی تفکر ایلده که فردوس مستطایه کلمه
 یعرف داخل و له سین و همدن رها یا بابا و له سین بونید و صنایع
 بدیعیدن تامل و معانی میانند و مراعات النظیر و اورد

و اشرب تسبیح منجیه
 لا تمترج و یمنجج

واشرب

فاشرب ده فاعطافه در کمالها اوزدینه عطفه و لغو اشرب شرب
 یَشْرِبُ دن اهره و تسنیم نصب یله امرک مفعولیه و دخی فخر فایه
 مضاعفه و بواسطه موصوفه صفتنه امناقی قبیلندند و تسنیم
 مزاجه من تسنیم ایزد یله سنده یا زدیله که جتده بر عینک ایدید
 اهل نفسیر بو زاده حذف مضاعف کوزد و ب منما و تسنیم تقدیر
 اینمشلد و بوقدیر جده بو زاده دخی کوزد ملک لازم در بودند بویله
 شرب من یله است غالی شایع اولوب ضرورت و دنیا یجون ترک او
 اتی دخی تقدیرده کوزد ملک لازم و تسنیم بر قاج دوا و وجه تسمیه
 یا زمشلد و بری جتده تسنیم دید کله عینک مکانی مرتفع اولد
 تسنیم دینمشد و بری انک شرابی جتده اولان سائر شرابدت
 غالی و ارفع اولد یغندن تسنیم دینمشد و مخیر باب تفعیلده ناسم
 ایدیش دیکد و فخرنا الماء دینلو و صوفی اقدیم دیکد و اجرینه
 مناسنه و مخیر فاده اولان ها ضعیفی فرقه و سه عائد در لاممنزجا
 من ماء و تسنیم دن خالد و لا غیر مناسنه در مخترج باب فاعلده ناسم
 فاعلده و پس غیر متزجک مناسی بر شو ایله قار شما مش صافی خالص
 دیکد و همچنین ده یا اشرب امریه متعلقه و دخی باب فاعلده
 اسم فاعلده و بر شو ایله قار شما مش صافی و غیر خالص مناسنه در
 منای بیث دخی جتده الفرده و سا ایدمش صویندن نوشایله اول
 صوب بر شو ایله قار شما مش صافی و لدی خالده دخی کافور ایله قار شما مش

ایچ دیگدر یعنی مقررین و اختیارچی ضافی و مخالفین نوشایله و کارد
 کی کاغورایله قارشمشندن ایچ دیگدر یوبیتده بو معنادن دیکرین
 دخی ویرلک ممکنه رآی طالب نما قای داغب معراج و لغاس صلا
 تلو و تالان قران جلیل لسانک مخانیسی تا مملایه وب فردوس
 حقایق و حیات دقایقه ایروب عموم نفسانیه و کوائیه دن و هالیاب
 اولوب فردوس حقایق قرآنیه و حیات دقایق قرآنیه ایچده اجرا
 افش تسنیم مخانی و اسرار مقررین و اختیارک اعراب و لغات
 و عبارات و کالیات ضافی و لدیغی خالده نوشایله کلری کی سندی
 نوشایله و کالیجه تسنیم مخانی و اسرار قرآنیه کی ابرار و تقیلر اعراب
 و لغات و عبارات و کالیات ایله مخترج اولدیغی خالده نوشایله کلر
 کی سندی نوشایله حاصلی باطن و ظاهر دن آگاه صاحب حال و لوب
 نالکون قیل و قالد قالد دن حدزایله دیگدر یوبیتده حسنات بییه
 شرب و تسنیم و معجز میانشده مرطبان النظیر فارد و لامتخرج ایله مخترج
 اناستده طباق فارد

مَدَحُ الْعَقْلِ الْإِلَهِيِّ هُدًى
 وَهَوَى مُتَوَلِّ عَشَهُ هُجْ

مدح ماضی جمهوله در مدح فخریم و سکون دالایله شتا معناستده در
 العقل مدح متفعول مالم یستم فاطله سیندر عقل فخر صین و سکون قاف
 ایله باب ثانی دن منع ایتک و فهم ایتک معناستده مضدر در عقله

هم

فهم ایتکه سبب ولوب انسانیتن تمنع اینده وکی ایچون
عقل دینلمشد. بعضیلر عقل لغده عقال بعیندن اخلا و نمشد. ر
پس عقل دخلا انسانیتن راه ناصحنه بهر کمندن و قیایحی ان کتاب ایتمدن
منافع اولدیغی ایچون عقل دینلمشد. ردیمش عقلک معنا و تقسیمک
نفسانی طلب ایدن شرح موافقه و احیاء علومه نظر ایده الایته
اولان الف لام آتدی معناسنه در واتی ضمیره مضافه و اضافت
لفظیه اولدیغی چهندن الف لامدن منفصل حکمنده قیاسوب ضمیر
ایله برکلمه ده جمعی بر سبیل تجوز در و بو ضمیردخی مذکور یاخوردن امر
تاویل ایله ابیات سابقه ناک پرته ذکر اولنان طاعت فاعل در
واتی اتی یا قیاسا ناکدن اسم فاعل کلجی دیکد ر سبب لایته ناک نفی
آتدی حاکم دیمک ولوب العقل ناک صفوی اولور هدی ضد بنوی
الفاعل یاخوردن بنوی للمفعول ولوب اتی ناک فاعلی اولان عقلدن یاخورد
طاعته راجع اولان مفعول ضمیردن حاکم رو هدی هایت و دلالت
معناسنه در وهوی تقدیر امر فروع مبتدا در وهوی نفسک فقر
مقارنا اولدیغی حاکمه اشتهنایله وکی نسته لزم میل و محبت ایتسنه
دیرلر متوکی وهوی کلمه سنک صفتیه بعضیلری وهوی ناک مضاف
ایله ییدر دیمش پس وهوی موصوف اولد قد تئوین ایله او قونوق کد
و مضاف اولدیغی تقدیرجه تئوین سزا و قونوق کد ر متوکی ضمیم فتح
تار و تشدید لام ایله اسم فاعل ر ماخدی توتی عنه در معناسی

اندن اعراضا یلدی و یونچوردی دیمکد رخنه ده اولان ضمیراتیه ده
 اولان ضمیر کی مذکور اغنیا ریله طاعنه ناجحد روح هجده الحودت
 فضل ماضی ججهول و نائب فاعلی هوئی ذرو هجده جملده سی بستانک
 خبریدر معنای نیت ذکر اولنان طاعنی کور بیجی و اشلیبی اولان
 عقل هدی ایچون یا خود هادی یا خود مهدی اولدی یغی جالده مدح
 اولندی و اول ذکر اولنان طاعندن متولی و معرضا اولان هوا یا خو
 متولی اولان یعنی اعراضا بدیجی اولان کسسه نک هوا سی و هجو و مدح
 اولندی دیمکد **شوقی شریعه** حضرت مولانا قدس الله سره العزیز
 بیورد که بدن انسان مملکت عظیم او مغلله پادشاه مقامنده اولان
 روح انسانیتک و ذیری و معین و مدبر و مبشری عقله و اول پادشاه
 مملکت بدن اولان روح انسانیتک عد و وود شمع اولان نفسک دخ
 و ذیری و معین و مبشری هوا در که بونلر ظالم انفس و افاقد اولان
 موسوی یله فرعون و هارون هاما نکی ضلالتن بوبیتده صنایع
 بدیعه دن مدح ایله هج و عقل یله هوای ناسنده طباق واردر

و کتاب الله و یا ضیئه
لوقول الخلق یسندرج

و کتاب الله ده و او عاطفه در کتاب مبتدا در و لفظه الله مضافدر
 و بونک اضافی مضافک تعظیمی افاده ایچوند رکاب تعنده مکتوبک
 اسمیدر صکره عرف شرعه مضافده مکتوب اولان کتاب الله

افزینہ

اوزینه غلبه ایلدی عریف عربیه ده کتاب شیویمه غلبه ایشدیگی
 ریاضت مبتدای ثانی و نیاخوردن کابدن بدلا ششمار طریقا و نذرده گد
 و ضمیری کتایه عالمه در ریاضت کشتن ایلله اولکی یابدن مضه در
 راضا المنه و نیاخوردن برتنه و حرقن طایب ذلیل و متقا دایدوب نیک
 و یونمک و کرسه **و مشایخ** قشده اولان ریاضت دخی بودند
 انمیشدن نفسیک رضا داده اولمیدیغی نسته ایلله نفسیه فحاشده ایتدی
 صبتدن ریاضت نفس دینلمشدر **شیخ اکبر** قدس سره حضرتلری
 قویانده ریاضت نفسیه لیل ایدوب عبودیت ایلله انجام ایتکدر
 پیش ریاضت بنم عند یخزده نفس بر و قاجرک قدم نهاده اولمیدیغی
 ارض کجی و تمسید و دیویوردیلرود ریاضتک کتاب الله استناد
 بخان عقلی اولور ذیل حقیقه راض و مودیه الله تعالی و رسولی
 و علیفه سید رحمان ریاضت سبب مکام و ادله اولمیدیغی اعتیاد ایلله
 کتاب الله استناد اولمشدر **الحق** لا یخلق مؤخر منه رج کلمه سینه
 مشعلتد رومنه رج مبتدای ثانی خبریدر مبتدای ثانی مع خبره
 مبتدای اولک خبریدر منه رج یابا متعالله نامم فاعله و لایزال
 و مشی متالریه کلور ماخذی در رج در رج الرجل دینلور یوریدی
 و انک یولمه کیردی دیمکدر مضای بیت دخی الله تعالی نک کتاب عالی
 یعق قرآن جلیل البرهانی و اول کتابک ریاضت خلقک عقللریه کیرمیدی
 یعق الله تعالی کتاب کیرم و قرآن عظیمده امر و نهی و وعده و وعید و وعظ

وضربا مثال ايله اولان تعليم و تاديخي خلقك عقولنه كير يييد و بول
 خلقك عقولنه كير مني بر تاج نسنه ايله حاصلد و بري خلقك عقول
 بولري قبولي تمك و بري نفسك لذائد و خطوندن كچكدن خي بيوت^{لشكه}
 ناظم قدس سره خلقك عقولني تعليم و تاديخي احتياجه بهر سبيل
 استغاره مكينه شد و حرونا و لان طايه تشبيه و مشبه بهك دكرتي
 حلي ايد و ب مشبه بهك ملايحي اولان رياستله اكتفاء ايلدي
 بويشده محسنات بديعيه دن مرغاتا انتظير واردر

رَحِيمًا مَخْلُوقًا هَـذَا تَعْمَلُ
 قَسِيوَاهُمْ مِنْ هَـذَا تَعْمَلُ

و خيارده فا و عاطفه در خيار مبتدا در المخلوق به مضاف در خيار كسر
 جاء معجمله ايله كيتس و ذل و زده خيرك جميد رختا يو و صاحب
 كرم و فاضل معالرينه در بعض نسخه المخلوق رينه آلتاس واقع اوشد
 هذا هم مبتدا ناك خبريد رهمدا ضم ها ايله فادي ناك جميد رفاضي و
 قضاة كي هم ضميري خياره عائد در و كميل و ذل ايچون يميني اشباع ضمه
 ايله او قومليد و سوا هم خيار المخلوق و ذرينه عطف اولنور سوا هم كسر
 منين ممله الي و ذل و زده غير معناسنه در ضميري خياره عايد در لما
 خلقه عائد در ديتلر جنس مخلوق ايله تا ويل ايد و ب تكلفه دشمنلر و ضمير
 بوراده مضاف اليه رجوعى بر و جمله جائز دكلد ر من هجج الهجج مضاف
 و مضاف اليه سوا هم مبتدا سنك خبريد رهمج فضيل ايله هججه ناك جميد

عنه

ثمر و ثمره کی حیواناتانک بودینه قوتان بر جنس کوجک ضعیف سنگد
 صاحب نهاییه دیشکه همج ذباب صغیر و که غنم و حیرک و جملارینه او
 بعضی سوری سنگد ردیش بوئند رجه ناکلم حضرتلری دانی و ناسو
 بوکا تشبیه ایله ی و بونک تکراری انجی ناکله ایچوند رحق استغاثه
 ناکله ایله هم همج حاج دیرلر معنای بیت دخی خلوقانک ایولری و خیر
 لری و او قویم و طیر قویم و مطلوب حقیقی قدیر خاندند منایت
 و دلالتاید بیملری علما و فاملین و مشایخ کاملین در و بونلرک غیر سبی
 همجک همجی رقیف همج سائر خلوقه نسبتله نه مرتبه آد فی ایسه خیر الی
 رجالدن عالم و متعلم و سائر الناس همج لاخیر فیهم حدیث شریفی مضام
 غیر متعلم و عالم بی عمل دخی عالم ربانی و عالم غافل و متعلم کمال اولان
 هادی و مرشد لره نسبتله همج منزله شنده در پس عوام عوام ده اولان
 اصناف مشبهک مشبه بهمه اصنافی قیلسند در ذمرا عربیه اصلی العلوم
 کالموم در پس عوام عوام دخی بونلره نسبتله همجک همجی مرتبه سنده او
 بوئنده محسنات بدیعیته دن ایکی مضارع میاننده تقابل واردر

قافا کنتا المقدام قلا
 تخرج فی الحرب من المخرج

و اذا کنت ده و او و اطمنه در کنت ده اولان تا و خطاب کی لفظنا سید
 المقدام نصبایله کنت نک خیرید و الف لامی آءا و عهد ایچوند و اخیر
 کابلتافاده ایملک ایچونا استغراة حمل و منه خاتم الامجاد کی المقدام کسر

میم ایله صبیغ مبالغه دن کثیراً الاقام اولاشیبع معناسنه مهذا و عطا
 بکی کثیراً الهدیه و کثیراً العطا معناسنه درنجیع اذا کنت شرطک جوابید
 فلا تخرج باب را بعد تخرج تک نهی حاضرید راضطرا بایتمه صبرایت ^{بکدر}
 بعض نسخه فلا تخرج یرینه فلا تلوی واقع اولشدن یا تک وجودی
 ضرورت و زنی بچوند و بویا بکچی بایدن فعل مضارع نهی حاضر یا و تو
 لا یلوی علی احد دن مأخوذ در برکشنیه میل اینزدیکد ریش بوزاده
 فلا تلوی غرض قیل لاجانب آخره میل ایله دیکد ر فی الحرب ده فی فلا تخرج
 کلمه سنه متعلق در حرب قیل و جنگ معناسنه در منازحه ده من
 اجلیه در بوزاده حذف کوزه دیلوب تقدیری منازحه الیه دیمک
 اولوردهج فح قارمهله و فح هاء ایله و سکون هاء ایله ده تغذ ر غبار
 و مقام معناسنه معلوم بیوریالو که حرب دن مراد یا حرب صوبیدر
 یا خور حرب معنوی در حرب صوری کفار بکریا ایله حرب قتلان جنگ
 و جنان در اما حرب معنوی نفس و شیطان ایله جهادله و محاربه در و بو
 ایکی معنای را داده به شاهد **حدیث شریفه** وارد اولشد در سولاکرم
 صلی الله تعالی علیه وسلم بیورر لا زال طائفة من امة یقاتلون علی الحق
 ظاهرینالی یوم القيمة بناء علی ذلک علماء حدیثک بعضیاری طائفة دن
 کفان تمام ایله مقاتله ایدن لشکر اسلام مراد در دیدیلر پس بوللرک
 محاربه و مقاتله لری صورتیه اولور بعضیاری اصر معروف و نهی متکرر اید
 علماء عالمین و نفس و شیطان ایله جهاد ایدن زهاد کاملین در که انظر طاع

اَهِمِّيَّة اِيْلَه قَاكُم وَحَدِّ وَصَمْدَانِيَّة نِي فَخَا جَرَادَه دَاكُم دِير لُپَنش بُون لَرَك فَخَارِيَه
 لَرِي مَعْنَوِيَه بُون لَرَه كُورَه مَعْنَايِ بَيْتِ دِيمَلَكَا وَلُورَكَه چَاكَا نَهَار لَنَا مَلَكُ نَحَارُ
 صَوْدِيَه سِنْدَه سَن كَثِيرَا لَقَام اُولَه سِن سِن صَقْنَا وَل حَرِيْدَه كَهَار بَد كَرِيَان
 اَذَا وَجْفَا سِنْدَن جَرَج اَيْتِه يَعْنِي رُوكُ دَا ن اُولُوبِ مَنَهْرَم اُولَه نَاي خُود چَاكَا
 سَنَا مَر مَعْرُوف وَنَهِي مَنَكْرُ حَارِيَه مَعْنَوِيَه سِنْدَه كَثِيرَا لَقَام اُولَه سِن
 صَقْنَا نَايْنَدَن ظُهُور اِيْدَن غِيَار قُصُور دَن يَعْنِي اَمْرَه عَدَم اَمْتِشَال وَنَهِي
 عَدَم اَجْنَاب لَرِي اِيْجُون جَرَج اَيْتِه وَجَا دِلْم بَا لَتِي هِي اَحْسَن اِيْز جَلِيلَه سِ
 مَصْدَا قَبْجَه خَصْلَتِ حَسَنَه اَمْر مَعْرُوف وَنَهِي مَنَكْرَه نَجَادَه قِيلُوبِ
 اَقَا وَجَا لَرِي نِه تَحْمَل اَيْلَه نَاي خُود نَفْس وَشَيْطَانَك فَخَارِيَه مَعْنَوِيَه سِنْدَن
 يَعْنِي كُورَا كُون وَشُوسَه وَخَوَاطِر اِيْلَه اَذَا وَجْفَا لَرَنده طَاعَاتِ حَقَه
 كَثِيرَا لَقَام اُولَا سِن صَقْنَا نَا رَه اَيْلَه كَلَرِي غِيَار وَخَوَاطِر دَن وَتَقَام
 وَشُوسَه دَن جَرَج اَيْتِه يَعْنِي كَثِيرَا لَقَام وَغَيْرَا اَهْمَام اُولُوبِ كُوشِش
 اَيْلَه وَكَل عِبَادَاتِ خُدَا وَطَاعَاتِ كَبْرِيَا دَن رُوقَفَا اُولَه پَس وَشُوسَه
 سِنْدَن بَرِي بُوْدَكَه اَكْر خَلْقَتَا ضَلِيلَه كَرَه سَعِيدَا يَسَكْ غَلْم وَكَلَك نَكْرَه
 سَكَا ضَرَد وِيْر مَر شَقِي اِيْشَكْ نَا فَا نَدَه وِيْر مَر دِيو وَشُوسَه وِيْر لَرِي سَغَا فَلَ
 فَا جِبْ وَلَا زَمَدَكَه بُو وَشُوسَه يِي دَفْع اِيْدُوبِ بَر مَقْضَايِ عِبُودِيَّتِ
 مَأْمُورَا اَهْمِيَّة يِي اَمْتِشَال وَجَمِيع مَنَاهِيْدَن اَجْنَاب اِيْلَه رَقِيَّت اِيْدُوبِ
 اَنَا عِبْدُ مَن عَبِيدَه وَمَقْهُور تَحْضَا مَر وَنَهِيْدَه دِيَه خَنِي اُولِيْئَه كَد اصْحَابِ
 كَرَام رَسُوْلَا لَلَه عَلِيْهِ الصَّلَاوَه وَالسَّلَامُ ك عِبَادَنده مَشَا فَه تَحْمَل لَرَن

مشاهده قیلوب یازمولا الله جناب حضرت مشیخ معذرت سنیك
 ماضی و مستقبل کاهنی عفو و مغفرت ایله سکا کرم نالانهایه واحسان
 بی غایه الیمشایکن نفس نفیسکی بودیه مشاقد نارا حه و یومر به تعوی
 قلب و قالیکن ان ازاله و اذاحه یورسکنا و نماز می دید کردنه افلو اکر
 عبادا هکورا یورمشلرد و منلی الله تعا طینه و سلم بویتده صناع بایده
 مقام و حرب میاننده مراعات انظیر فاندن

وَإِذَا ابْصُرْتَ مَنَارَ هُدًى

فَاظْهَرْ قَرْدًا قَوْقَالَ الشَّيْخِ

و اذاده و اوظاطعه در ابصرت فعل ماضی مخاطبه رکوز و قلبا ایله
 کوزمک مخاشنه اولان ابصار دن ماخوذ در منار هدی مضاف
 و مضافا الیه ابصرت ناک مفعولید و منار فتح میم ایله اصلی مفعول
 اوزره متورایدی و اوی الفه قلبا و لند ی منار شول مکانه دیر
 انده نودا وله و موللر کاردنه برای هرنده وضع اولتان صلو متناشید
 سالتانی رؤیتا یشد که طریقی مستقیمه اسند لال ایدوب کیدن
 یخصیلر معنای ثانی یه کوره منار مناره ناک جمیعده ردیمش هدی ده
 اولان تنوین تنوین تعظیم در فاعظه شرطک جوابیده راظه را ببالشد
 اولوب ظهوردن ماخوذ امره راستیلا ایله یاخود عالی و غازیب
 اول دیمکد را اولکجه کوره نیا ایله استعماا و لوب فاعظه به دیناورد
 ایکنی یه کوره علی ایله استعماا اولوب فاعظه طیه دینلور اما بوزا

علی ترک التوب ضرورت و ذلایم چون استغما نه رعایت و ثنما مشد
 فرمود انما امریک فاطن خالدر فرمود یا لکر دیمکر رفوق الشیخ فاطمه
 کلمه سنک ظرفید رفوق تحفه مقایله شیخ ثا و مشاشه نک و یار موحده نک
 فتحیله هر نشنه نک و سطنه دیر لر بو داده مراد مرتبه استیوار و تبه
 اعتدال دن مستغارد و معنای بیت علم و علمه سغی کوشش قیلوب
 راه حقدن ظمهورایدن اذالره صبر و تحمل قلد قدن صکره شول و
 راه هدایتک نوریتک محل و مکافی و لانی اهل اللهی کوره سین یا حق
 راه هدایتک علو و تلیخی کوره سین یا لکن اولدینک خالده خیر
 الامور و وسطها حدیث شری مصداقجه اولی هدایتک و سسطی
 نبالاستنده عالی و ظاهر اولی یعنی راه قویم و طریق مستقیمه افراط
 و تفریطدن غاری و تشبیه و تطیلندن بری و لوب عقائد و اخلاق
 و احوال و افعال و اموالده و سسط طریق و راه اعتدال و ذره زفان
 آیه مشا و اعتقادده تیسر کماله شئی و هو السمع العلیم ایت جلیله
 مصداقجه تشبیه آیه تنزیه میانی طومنی و مذهب جنایله قد
 میاننده کمنک وجود و سخاده بخل یله تئیه را از اسنده یوزیمک
 بکی بیضاوی حضرت لری انوار انتشار یلده دیر که جابر رضی الله تعالی
 عنه دن روایت قیلور که جابر رضی الله تعالی عنه بیور بر کون سرود
 کائنات علیه افضل الصلوات بزم از امرده او تورایدی بر غلام
 کلوب یار شول الله و الله م سندن بر کیمیک کوملک استریدی

حضرتك ياشند برضا ديولما مغله برساعتن برساعت دكيت
 صبايت صكره دون پنه كل ديويوردی غلوم دخي فالد سنده
 كيمدوب سويلدي فالد سنده فارد حضرت رسول الله سويله
 فالدتم ارتككه اولان دري شتر غلوم كلوب حضرت رسول كرم
 مني الله تعالى عليه ومنله بوسوزي سويليجه حضرت سرودا نينا
 وديشون كبريا طينه افضل الصلوات واكل النخايا دخي باقوتقف
 خانه سعادته كيد وبارقه سنده اولان قيصفي اخراج ايدوب
 غلومه ويزوب خانه سعادته غرناقا وتوردی نماز وفتي وليمه
 حضرت بالاولان ويردي اصحاب كرام دوي الاحترام حضرت
 سلطانك نماز چيتماسنه مترقب ومنتظر اولدي بلرعا يالتو سبيله
 نماز چيتمدي جناب حضرت خدا جل و علا بوايقا نزالايدوب
 بيوردي ولا تجعل يدك مغلوكة الى عنقك وحييم الخ بونيكه
 بغلتمس قيلمه ولا تبسطها كمال بسط وافي دوكلي اچوايله اچمه بوايكو
 جمله تمثيلد رجل شججل تخلف وبيديرك اسرافتي وبونلردن نهف
 وافيضا دايله اخر وبونلرك مايتي كرمدي ريعني بجل ايله متصف
 اولمه وعنوان اسرافله منعوت اولمه فقعد ملوما زيرا الله تعالى
 قنده وخالقي ياشنده اسراف وبيديرومنونديين سبيله ملاومت
 اولمش او تو سبين حسورا درمانده وحتاج كه اضلا و برزادك اوليه
 وينه اقتضاده ولا تبخه بصلواتك ولا تخاف بها واتبع بين ذلك

سبيلو

سَبَّاحًا أَيَّ جَلِيلِهِ سُبْحًا قَبْضَةً صَبَّحَتْ وَصَدَا وَتَكَلَّمَ إِذَا دَهَجَ جَهْرًا إِلَيْهِ
إِخْفَا أَلَا سَقَى الزَّامِ أَيْتَكَ مُسْتَعْبِدًا **رَبِّ سَيِّدِينَ** حَضْرَتِ تَلَوْدَن دَوَايِت
أَو لَمُورِكَ بَوَايَةِ جَلِيلِهِ نَزُولُ نَضْرِكِهِ خَرِ غَالِمِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ
أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَه وَارْدِي بَا قَدِيمِكَ قَرَانِ جَلِيلِ
أَلْشَا فِي إِخْفَا إِلَيْهِ تَلَوْدَن وَتَلَوْدَن رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَه تَشْرِيفِ
بِوَرَبِ كُودْدِيكَ جَهْرًا إِلَيْهِ قَرَاوَتَا يَدْرِ بَعْدَهُ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ
تَعَالَى عَنْهُ يَه نَبُجُونِ إِخْفَا إِلَيْهِ أَوْ قَرُونِ سِينِ دِيوِيوَرْدَقْدَه حَضْرَتِ ابْنِ بَكْرٍ
غَالِمِ أَلْشَرِّ إِخْفَايَا أَوْلَانِ حَضْرَتِ خَنَانِمِ مَسَاجَاتِ وَتَدَاخِي أَسْمَعِ
دِيوِيوَابِ وَبِرْدِي وَحَضْرَتِ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نَبُجُونِ جَهْرًا قَرَانِ
إِلَيْهِ تَلَوْدَن أَيْدِرِ سِينِ دِيوِيوَرْدَقْدَه شَيْطَانِي طَرْدَ وَخَوَابِ غَفْلَانْدَ
أَو لَمُورِي إِيقَاضِ أَيْدِرِ دِيوِيوَرْدَقْدَه حَضْرَتِ رَسُولِ كَرِيمِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ حَضْرَتِ تَلَوْدَن يَه أَرْفَعُ صَوْتَكَ قَلِيلًا
وَحَضْرَتِ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَه إِخْفَضُ صَوْتَكَ كَالْوَمِ مَعْجَرِ نَظْمِ
أَقْضَا دَايِلِهِ تَنْبِيهِ بِوَرَبِ وَأَقْصِدْ فِي مَشْنِيكَ وَخَفِضْ مِنْ صَوْتِكَ
إِنَّا نَكْرَا الْأَصْوَاتِ لَصَوْتِ الْحَمِيرِ نَضْرِكِهِ يَه أَشَارَتِ بِوَرْدِ بِلَرِ
شَيْخِ أَكْبَرِ قَدَسَ سِرُّهُ حَضْرَتِ تَلَوْدَن يَه أَلْشَدَّ بِيْرَاتِ أَلْهَمِيهِ خَلَا لَمُورِ الْأَنْسَانِيَةِ
نَامِ كَابِ مُسْتَظَانِدِهِ بِوَرْدِكَ بِرَكُونِ رَسُولِ كَرِيمِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ أَيْكِي خَلْنِكَ بِرِي مُنْقَطِعِ أَوَلُوبِ بِرِي فَزَعَدَ بِشَلْدِي رَسُولِ

اكرم صلى الله تعالى عليه وسلم دخی عذالت ایجون نامایا یورودیلر یوکابه
 بو یوز که عذالت یجیع اشیاده در پس سن عدل و خدا لقی نفسکله و اهل
 واصحاب و عیید و کلام و افعالنه ظاهرا و باطنا حکم قیل انشوی

فاذا اشتاق نفس وجد

الما بالشوق المعتمل

واذا ده فا و غاطفه در اذا شرطیه در اشتاقن ماضی مفرد مؤنث
 صیغه شیدر ماخذی بابا و لدن شوق در اشتیاق لغته نفسک
 بر شقی چکوبیا رذواتمسته دینورا اضطراره قلبک بر غائبه تو
 دیر لر نفس اشتاق کلمه سنک فاعلیدر ثنوی ثنوی تکبیر و ثنوی
 نفس بو زاده روح معنا سنه در نفسک تفصیلنی طلبایدن علی بن
 سینانک نفسیه قصیده سنک شرح لینه نظرایده و جدت شکر
 جوابیدر وجدت فا و و جیم و ذالک فیه لریله ماضی مفرد مؤنث غایب
 ضم فا و ایله بولق و جنان معنا سنه اولان وجود دن مأخوذ در وجد
 مطلوب و وجود دینلور تچان مطلوبی بولسه یا خود و جنان دن مأخوذ
 وجد ضالته دینلور تچان یشو کنی بولشه بو زاده معنا یا اول شیرین
 اولور اما وجدت کلمه سنک مفعولیدر و ثنوی نفس کلمه سنک
 ثنوی کبیردالم و جمع معنا سنه در بالشوق ده یاه بایه سببیه اولوب
 وجدت کلمه سنه معلقدر یضیلر ایاتف لامنی مضافا ینهدن عوض

قلوب

عَوْضٌ قِيلَ لَوْ بِتَقْدِيرِ بَسَبَبِ شَوْقِهَا دِيمَكُ رَدِ يَوْ بِضَمِيرِ بِنِ نَفْسِهِ
 زَابَعْدُ رَدِ يَمْشِ الْمَحْتَلِجِ لَفَطًا جَعَلَ قَدْ السَّوْقُ نَكَ ضَفْتِيدُ رَدِ مَحْتَلِجِ بَابِ
 اخْتِغَالِدِ نَا سَمِ قَا طَلَدِ رَشِيدِ مَعْنَا سَنَهْ كَسْرَ لَامِ اِيلَهْ رَجَلِ عَلِجِ دِيلُورِ
 شَدِيدِ مَعْنَا سَنَهْ مَعْنَا بَيْتِ چَانِ نَفْسِ مَطَاوِنَهْ اَشْتِيَا قِ وَزِيَادِ
 نِيلِ وَآرْدُو اَيْتَسَهْ اَوَّلِ نَفْسِ اَشْتِيَا قِ شَدِيدِ سَبِيلَهْ اَلَمْ كَثِيرِ بُولُورِ
 نَهْ اَشْتِيَا قِ بَرَنَارِ كِينِزِ كِهْ حُرْفِ قَلْبِهْ مَبِينَا وَلُوبِ اَلَمْ نَا كِ اُولُورِ
 مَشْتَا قَانِ جَنَابِ كِيَرِيَا وَآرْزُوكَشَانِ دِيَارِ وَلَقَا فَرْدِ وَسِرْ اَعْلُوْدَهْ
 اَكْرَمِهْ مَشَاهِدَهْ جَمَالِ خُدَا دَنْ بَرَانِ صَحْبُوبِ وَمُجْهَوْرِ قَالَسَهْ لِرَا هِلِ دُونِ
 نَارِ دَنَا سَتَغَا نَهْ اِيلَهْ كَلَرِي كِهْ اَنَلَرْدُخِي جَنْتِ فَرْدِ وَشَدِيدِ اَوِيلَهْ اَسْتَغَا
 اِيْدَلَرِ مَصْلِي چَانِ قَرَا قِي يَارْزَنْ جِيْمِ وَنَا زَقْرُبِ وَتَقَرُّبِهْ خُلْدِ وَجَانِ
 وَجِيْمِ اُولُورِ بُوَيْتِيْدَهْ حَسَنَاتِ بَدِيْعِيْدَهْ اَشْتَا قَانِ اِيلَهْ شَوْقِ مِيَا نَنْدَهْ
 جَنَابِ اَشْتِيَا قَانِ دَرِ

وَشَنَائَا الْحَسَنَاتِ ضَائِكَةً
 وَتَمَامَ الْفَضْلِ عَلَى الْعَالَمِ

وَشَنَائَا دَهْ اُولَانِ وَآوَ طَافِقَهْ دَرِ شَنَائَا تَقْدِيرِ مَرْفُوعِ مُبْتَدَا دَرِ الْحَسَنَاتِ
 مَضَافَهْ دَرِ الْحَسَنَاتِ دُخِي مَوْضُوقِ مَحْذُوقِ ضَفْتِيدِ رَدِ تَقْدِيرِ مَرْفُوعِ الْمَرْأَةِ
 اَلْمَحْسَنَاتِ دِيمَكُ رَدِ شَنَائَا فَتَحِ تَا وَشَلَسَهْ اِيلَهْ ثَمِينَهْ نَكَ جَمْعِيْدَهْ عَطَا يَا عَطِيَهْ
 كِهْ لَسَانِ كِ اَوَّلِ دِي شَلَسِيْنَهْ ثَمِينَهْ يَانْدَهْ اَوَّلِ لَمْلَمَهْ رِيَا عِيَهْ وَبُوْدَنْ
 اَوْتَهْ اَوَّلِ لَمْلَمَهْ نَابِ دِيرِ لَمْلَمَهْ رِيَا عِيَاتِ وَانِيَابِ دِيرِ لَمْلَمَهْ وَخَرَا

مراد زبانه منکشفه و لوبی اصحابک عیونته ظهور قبله سندن عیان
 اولو حق اهل نایب لسان اشارت به و فیهن قاضیات الطرف کم یطیم شهت
 الی شی قبلهم و لا جان ایت کریمه سنده بوم ضایری داده بولد یلر دیمش
 بوئیده محسنات بدیعیه دن مفردانک میاننده مرادات تطهیر و ان

عیان بالاسرار اجمعت

بالماتنها تحت الشرح

و عیونیه و او غاطفه در عیان لفظا مرفوع مبتدا در عیان کسر عین
 مهمله و لایمناة تحیه ایله بر وزن شهاب عینه نک جمعی در عینه
 دریدن یا پد قلمی هکجه به دیرلر و جرمله دان دینا لون قاید که در و نه
 بعض لطیف ثیاب قوتور الاسرار لفظا مجرور در عیان نک مضاف
 الیهید و اسرار سترک جمیع و سترکم اولنان نسنه به دیرلر اضطرار
 سترید و زانک مشاعره ن معنای باطنه ردیو تعریفیای دیرلر بعضی سخره
 الاسرار اجمعت یرینه الشرح اجمعت واقع اولمشد و بوکا کوزه الف
 لامبی استغراقه جمله فحشا جد و زیر امر جمع او لمقاعده صالح اولماز تا مل
 قد تحقیق معناسنه در اجمعت کلمه سنک تحتده مستند ضمیری
 عیایه خاند در اجمعت ماضی مفرد مؤنث غائبه صیغه سیدر بالماتنها
 باء مع معناسنه اولوب اجمعت فعلنه منعقد ضمیری اسرار خاند
 بعضیلر بوزاده مضاف محذوف و قدر تقدیری بذوی الماتنها دیگدر دیمش
 امات مصدر در خیانتک ضدید و تحت الشرح مضاف مضاف الیه اجمعت

فاعلمدن خالد رتقدیری کائنات تحت الشرح دیکر نای خود یا امانت نهاییه
 صفتد رتقدیری یا امانت نهاییه کائنات تحت الشرح دیکر تحت قونک
 ضدید رشرح قضا لریله هکبه یاغنه دیر لر معنای بیت دخی اشرار الهیه
 هکبه لری امانت لری یله بیله یاغک تختده اولدی یعنی خالده جمع اولدی
 نای خود معنای بیت سر هکبه لری یاغک تختده اولان امانت صاحبکار
 ایله بیله تحقیق جمع اولدی دیکر معلوم اوله که بوییتیک معناسنه
 شرا حدن بعض تحقیقین بویله تحقیق ایدوب بیورده عینا با تعدادت
 مراد ملو بیا اشرار خزان الاشرار مضدا قینه اشرار اولان غایبیتیک
 قلوبید نای خود کد ولیدر و امانت بوراده رچمل عدل ده ضدن خالده
 معناسنه اولدی یعنی کجا مین معناسنه در شرح دن مراد وقایه وضبط
 پیش بوراده لر کوره معنای بیت شویله اولوده کار فیتیک قلوب
 نای خود اشرار اشرار خزان اولان غایبیتیک کد ولدی وقایه تختده او
 یعنی اولما اشرار ی وقایه وکنم اید نایستلری ایله بیله جمع اولدی لری وائلره
 کشف اشرار ایدیلر و اشرار یکنم وقایه ایغینلر ایله جمع اولدی لری و اشرار
 دخی کشف ایدیلر سیرکازدونی و سیرکازو دخی دن منقولدر ابو هزیمه
 رضی الله تعالی عنه بیورن حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلمه
 بش طغاری حق علم او کثر بیا یکیشی خلقه تعلیم ایدم اکرا وینجی دخی
 اظهار ایتسم بی سنکسار ایدر لر ایدی **یزد بن اشم** ابو هزیمه دن
 روایت ایدر که خلق بکا چوق حدیث نقل ایدر سین دیر لر الله حقیقون

اگر حضرت رسول الله دن ایستند و کم جملہ سنی سولیسیم بکا اولد ورنه
 اشکجه ایدر لدی عقالویه نخا وئیه که ابوهریره رضی الله تعالی عنه
 حضرت رسول اللهک مجلس و حضور عالیلر دن بران فک و میات
 صاحب ستری اولوب علم مکنونا خدا یدرایدی بویلہ اولان علم مکنونا
 صاحبی ته جمدن اشکجه ایلد اولومه و سنه کسارا و معه شانانا و لور
 جواب ویزوب دیدیلر که یو علم مکنونک معنا سنی غایت غامض ونا
 عقولنه کنجیده اولمسی نخا شکل و بیکلر دن خارج بر علم شریف اولخله
 صاحبی کفیر بلکه قلته سنی ایدر لدی

والرفق یدوم لصاحبه

والحرق یصیر الی المخرج

والرفق ده واطافه دن الرفق مبتدا در رفق باب اولد ن عنقک متعلق
 لطافت و ملایمت معنا سنه یدوم باب اولد ن صیغه مضارعک
 مذکر غائبه رتخته رفقه عاذا و لان ضمیری قاطع یدوم مع غا
 محال مخرج مبتدا نک خبر ید مبتدا مع خبره بیث سابقه عیاب
 اوزینه عطف و لنور لصاحبه ده لام فی معنا سنه اولوب یدوم به
 متعلقه و ضمیر خبر و رفقه زاجده و الحرق الرفق اوزینه مطلق
 الحرق مبتدا در حرق ضم نا و مهله و سکون زا و ایلد عنف معنا سنه
 یصیر مبتدا نک خبر ید و حرق ایلد رفق میا شده محسنان دن طباق
 فاعله الی المخرج یصیر به متعلقه و مخرج فاعله باب ثانی دن قند

و قناده و قتل معنای رینه در داناتی فتنی ضرورت و ذنای یحیوند را صلی کن
 ایله اید می معنای بیت دخی رفی و ملاویت صاحبی دائم اولور و عنف
 شدت و قناده و حضومت سبب اولور یعنی انا لله رفیق یحب الرفع و یعطی
 علی الرفع ما لا یعطی علی العنف حدیث شریفی مضداً فیجه رفی و ملاویت
 بر خوب سیرت و بر لطیف طبیعت در که حسن و جزای و لطف و انا
 صاحبی دائم و باقی اولور و عنف بر سیرت قیمه و بر خصلت خبیثه در
 فتنه و قناده سبب و نهایتاً اختلاف و حضومت منقلباً و لور و الحاح
 انا لله یحب الرفع فی الامر کله حدیث شریفی مضداً فیجه غایت کاریک
 لطافت و صفایله استمرار بخانی اندیشه قیلوب جمیع آموزنده رفی
 و ملاوینتله اوقات کثرت اوله که دنیا و عقبانده صفا اندر صفا نوریتله
 اولایخی پیرا در حق و ولیه که بویت رعنا نور معنایه کوره قرائت دنیوییه
 و مشافع و عوائد اخروییه بی حاوی و شامل و تدیسه ناظم قدس سره
 خیر تلمیذی بونکله قصیده سنک نهایتنه فاصل اولدقدن صکره
 یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیماً نفس شریف و اشریفنه
 اقتدا ایدوب رسول اکرم و نبی محترم صلی الله تعالی علیه و سلمه
 صلوات شریفه ایله ابتدا قلدی

صلوات الله علی اممیدی

الفتادی انما صلی التنی

صلوات لفظاً مرفوع مبتدا و لوب لفظه الله مضاف در صلوات

غزل

فَنَحَات وَزَنَّا وَزَنَ صَلَوةَ کَلِمَہ سَنَک جَمْعِید رَا مَام قَشِیرِی رَضِیَ اللہ
 تَعَالٰی عَنْہُ حَضَرَتِ لَرِی رَسَالَتُہ شَرِیفِہ سُنَدِہ بیوَرزِکَہ صَلَوةَ اللہ تَعَالٰی
 بِنِی حَضَرَتِ صَلَی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَامُکَ غَیْرِ بَیِّنَہ رَحْمَتِ بِنِی مَکْرَمَہ تَشْرِی
 وَزَیَادَہ مَکْرَمَتِ رَا بَا اَعَالِیہ حَضَرَتِ لَرِی دَیْمَشَکَہ اللہ تَعَالٰی نَاک
 بِنِی سَوَا وَزَنَیْنِہ صَلَوةَی مَلِکَہ عَنَدَہ تَنَاسِیدِ رَوَ مَلِکَہ نَاک صَلَوةَ
 بِنِی نَاک وَزَنَیْنِہ دُعَا در شَرِحِ مَسَالِکَ دَہ دَیْمَشَکَہ صَلَوةَ لُغْہ حَقِیقَہ
 دُعَا وَزَنَی خُودِ اعْظِیمَ مَعْنَا سَنَہ اَوَلُوبِ حَلِکَہ اصْطَاقُ ایلَہ اَجْنَاسِکَ
 فَصُولُ ایلَہ شُوعِی کَوِی وَجِ نَوَجِ اَوَزَہ شُوعِ ایدِ رِیوَسَبِیدِ صَلَوةَ
 اللہ تَعَالٰی دِنِ مُحَمَّدِ صَلَی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَامُ اَوَزَیْنِہ رَحْمَتِ رَحْمَتِکَ
 مَعْنَا سَوِی رَسُولِ اکْرَمِ صَلَی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَامُکَ شَرِیعَتِہ تَعْظِیمَ وَیَوْمِ
 قِیَامَتِہ دَکِینِ شَرِیعَتِی اَبْقَا وَاخْرَجَہ اَمَتِہ تَشْفِیعَتِہ رَوَ مَلِکَہ دِنِ
 رَسُولِ اکْرَمِ صَلَی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَامُ اسْتَغْفَارِ دِنِ رِیوَا تَہ کِیغَا نَ عَلٰی
 طَبِی وَآتِی لَا مَاسْتَغْفَرُ اللہ فِی کُلِّ یَوْمِ مَائَتَہ مَرَّۃ قَوْلِ شَرِیفِی قَبِیلَندِ دِنِ
 جَنَیْدِ بِنِی اَدِی حَضَرَتِ لَرِی دِنِ نَقْلِ اَوَلُوبِ کَہ عَجَبِ رِیوَا لَدِنِ حَالِی اَخْرَجَہ
 نَقْلَندِہ حَالِی ثَانِیہ حَالِی اَوَلِی دِنِ اَرْفَعِ کَرِکَہ رَا کَرِچَہ عَجَبِ مَذْکُورِ مَقْرِیْدِ
 اَوَلُوبِ حَالِی ثَانِیہ سَوِی اَوَلَا سَنَدِ دِنِ نَزَلِہ اَوَلَسَہ حَسَنَاتِ الْاَبْرَارِ
 مَسَائِلُ الْمُقَرَّبِیْنَ مَائِلَہ سَبِیْہ کَوِی اَوَلُوبِ اللہ تَعَالٰی بُوَا حَالِہ مَلِکَہ سَوِی
 مَطْلَعِ قِیْلَورِ تَحَانَ بُوَا حَالِی بِنِی سَبِیْہ وَاصَّحِ اَوَلَسَہ اَکَا مَلِکَہ کَرَامِ تَعْظِیمَا
 اسْتَغْفَارِ ایدِ رِیوَا مَیْلَرِ دِنِ رَسُولِ اکْرَمِ صَلَی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَامُ مَقَا

غلظی طریق مستقیم و ذاه قومیه دلالت اید بچی مهدی اولان رسول اکرم
 صلی الله تعالی علیه وسلم حضرت تبارک و ذرینه اولسون دیمکه ربوب جملة
 صورنده خبر بکن و خنده انشاد صورت اختیار ده ایراد نکند و
 صلوات رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم و ذرینه و قوعنده
 مبالغه قصد یایجون کویا اول صلوات ثابته و دایمه در قوعندت
 خیر و یردی پشانتک امتد تم دیوب اغثنام و شان عالی شده انهما
 اید نلره کوره نام ناهی و اسم سامیشو ذکر اولنای بیگی صلی الله تعالی
 علیه وسلم دیدیکدن ناعذا صبح و مساء صد بار یا هزار بار صلوات
 اداء و دواج لطیفه اهدا ایدوب شفاعت کبر الیرف رجا اید
 ناظم قدس سره حضرت تبارک انا صلیکم محمدا حدیث شریفی مضایقه
 اضحاب کرام و ذوی الاخترامه صلواته شروع ایدوب بیورد

قابی بکری فی سیرته
 و لسان قالته اللهم

قابی بکرده و او غاطفه در آبی بکری بیت سابقده اولان مهدی و ذرینه
 عطف اولنور فی سیرته مؤخر اللرح به متعلقه و مضاف الیه اولان
 ضمیر بیت سابقده اولان مهدی و عادی به غاند در سیرت کسرین
 ایلله حمیده و ذرینه اولان طریقینه دیولر وصف و خلق و عاده دخی
 دیر جمعه کسرین و فتح یاه ایلله سیرت دیولر و لسان ده اولان
 و لسانی سیرت و ذرینه عطف ایچوند و لسان دخی و قالته مضاف

مقالتہ دخی ہدی پیدائش اولان ضمیرہ مضافہ مقالہ قول مستحکم
 اللہ حج جرایلہ ابی بکر صفینہ رلج فتح لام وکثر خا ایلہ صفیہ مشہدہ
 بر شینہ خریص و منا و م و لغہ دیلر معنای بیت دخی اللہ تعالیٰ نک
 صلوا فی ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نک و ذرینہ او مشون کہ ہادی
 و مہدی اولان رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سیرت
 و طریقتہ و قول و مقالہ و حدیثک لسانی ولوب و منلرہ تکلم و
 ایصال قلمغہ خریص و منا و م ایدیلر ناظم حضرتلر نک بوا و صاف
 ایلہ و صفارینہ سبب سائر اصحاب کرام دوی الاحترامدن زیادہ بکن
 اشعار در معاون بیوزیلر کہ امام یحیی السنہ رحمہ اللہ شرح السنہ
 بویلہ بیورد کہ ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نک اسم شریفلری عبد اللہ
 و لقب منیفلری عشیق و صدیق در پدولری بو تحافہ عثمان در
 اہرست زین و مکہ نافہ . . . مشکش پسر ابی تحافہ
 و نسب سعادتلری بو ترتیب و ذرہ در عبد اللہ بن عثمان بن عامر بن عمرو
 بن کعب بن سعد بن تیم بن مرہ در حضرت سید بخادم نبی محترم
 صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ایلہ مرہ دہ جمیع اولوزلر رسول اکرم صلی
 تعالیٰ علیہ وسلم دن ایکی سنہ صکرہ جمادی الآخرہ نک اخرنہ اثنین
 کوئی حجر تبارک و تابجی سنہ سی خلیفہ کرہ دار بقا بیوردیلر سیرت
 شریفلری حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سنہ شریفلرینہ یتشمشدی بی محترم
 صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ایلہ بیلہ بیت سعادتندہ دفرا و لندی

سیرکاً ندونی ده **مفاتیح** و لشور که حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه
 وسلم پیور و یلر که هیچ برکسته فی اشرفیه دعوت ایتمم آلاکه اولنا خرده
 ترده ایلد. ی انجلی ابوبکر که فی الحال تصدیق ایدوب مسلمانا ولدی
 و حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم جنیع خالنده تصدیق
 ایتد. یکدن ابوبکر الصدیق ویرالیدی کد و لری یا بالری والدہ لری
 نوجه لری و غلری قیز لری بالجمله شرفیاب سلام اولدیلر بوسعاد
 بوفات شریفه میسر و لمشد و شرف و فضیلتی احصا دن بیرون
 و اقرون در محاسن بشریه دنا و لان ظم و شجاعت و ذکا و جود و سخا
 و تلاوت قرأت قرآنیته ده یگھا و سایر اصحاب کرام دن سنئی اعلم
 و دانا و تعبیر منامده جمله دن بی همتا ایدی فضیلتلنده فایده اولان
 احادیث شریفه چوقدر جمله دن بری حبیبی بکر و عمر ایمان و بعضها
 کن بریاتی لازجولامق فی جهم لابی بکر و عمر ما انجولهم فی قول
 لا اله الا الله و بری ما اتک یا ابا بکر اول من یدخل الجنة من امتی
 حدیث شریفه یدیر **حسین بن فضل** دیمشکه برکسه ابوبکر الصدیق
 رضی الله تعالی عنه رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم ملک صاحب
 دکلدر دیمسه کافر اولور ذیر اثاری اثین اذهما فی الغار اذ یقول لصاحبه
 لا تحزن انا الله متعنا نصر کریمفی نکار ایتش اولور اما سایر اصحابه
 صاحب کل ایدی دیوانکار ایتسه **بشیر** اولوب کافر اولما و احوال حاصل
 علوشانی و سطوح برهانی تعبیره صغیر و مراتب عالییه لرنیک بیانی

نطق و تقریر و کلمه و جمیع اصحاب کرام مک افصلی و لدیغنه اهل السنة
 و الجماعة اتفاقا یتشدد و رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم
 ابوبکر الصدیق رضی الله تعالی عنه یم زیاده حججی و لدیغنی بگو
 ابوبکر الصدیق رضی الله تعالی عنه دخی حضرت رسول الله صلی
 تعالی علیه و سلم بر ذنبه حججی فارایدیکه انک فوفنده حجیت
 اولمان دیدیلرخی **سیرکاز و فوید** روایت و لنور که اذین کونا کون
 مشرکینه تمکل طاقش بشریه دن پیردن اوغین بر قاج کون برکوشه
 انزوا اختیار و بیور مشید ای عداد اصحاب کون او تور طقونا و لدیغنه
 حضرت ابوبکر الصدیق رجا سیئله حضرت سلطان انبیا پر
 یمده خفادن ظهروایدوب حرم بیت الله فاریدیلر حضرت
 برکوشده قرار بیوزب ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه اشقیاء
 قریش جیش کا منه قریب پیرده آیاغ اوزره طوردی و بر خطبه
 بلیغه قرا و تاییدوب کفار ای سالومه دعوت ایلدی عهده اسلام
 اول قرا و تان خطبه اول اید ای کروه مکروه مشرکین اهل
 اسلام و دینا و دینه هجوم ایدوب عثبه بن ربیعہ تعیین حضرت
 ابوبکر الصدیق اشاعی القوب مبارک یوزلرینه تعلین ایلده اول قدر
 اوددی که بر و زلری یوزلرین قرقا و لتمان اید ای بختمیم قبیلده سو
 ایشیدوب حرمه کلوب حضرت ابوبکر عثبه التذ تالیدیلر
 و بر کلمه صاروب دولت خانه سنه کورتدیلر بکون بیروش یا توب

اختتامه

انشامه قریب کند و به کلد کند کمال محبتش در حضرت محمد صلی الله علیه
 علیه و سلمه خالی نیجه اولدی دیو سوال ایلدی قاری و متعلقا
 آخرین طوب سن بو خاله سینینه حضرت محمدی دیند
 قوماز سین دیو ملاومت ایتدی لر فالد سوام خیر طعام اخضار
 ایدوب تکلیف تناول ایلدی حضرت یار غار ما دامکه حضرت
 سید الاخیار دن خیزد از او نیم طعامه آل اوزا تمق محال دیکن
 ام خیر ام جمیل بنت خطاب وینه فاروب حضرتی سوال ایلدی
 ام جمیل دخی حضرت صدیق اکبره کلوب صحت و سلامت اوزده
 فارا رقه اید کلری خبر ویر محک حضرت رسول الله صر طعام
 تناول ایتکه ندر ایتیشم در دیو پته طعامه رغبت ایتدی ناچار کجه
 دك صبر ایدوب عالم ظلمای اولد قد حضرت صدیق رقه لیره
 اتوب ارم خانه سنه کور دیلر حضرت رسول اکرم صلی الله
 تعالی علیه و سلم حضرت صدیق دنا غوشایدوب یوزخا ویدی
 ویر سش خاطر ایدوب مواجید کیمه یرله تسلیت بیوردیلر حضرت
 ابی بکر الصدیق رضوا الله تعالی عنه خاک کای رسول الله یون
 سوب والد سنه اسلام نصیب و لغای چون دعا ی خیر لرین
 رجا ایلدی حضرت خواجه کائنات درگاه قاضی الحاجاته مناجات
 بیوردی ام خیرک اسلامه کلمسی نیاز ایلدی اول خاقنده انده حاضر
 ایددی فی الحال ترک کفر و شرک ایدوب قبول طوق اسلام ایلدی

چونکه ستم و زاری کفاره تکمّل و اضطیابا و لغنی و امره سوندت
 خارج ایدی لاجرم حضرت فخر عالم صلی الله تعالی علیه وسلم اصحاب
 سعادت تائبان بایله ذاریا رفته برائی قرائن خیان بیورب شریعت
 شریفه احکامی خفیه رعایت بیوردیلران شاء الله تعالی بوقصه
 ناک ثماهی حضرت عمر رضی الله تعالی عنده ناک احوالی بیازا و لند قده ذکران

و ابی حفص و کرامته
 فی قصه ساریه الخ

و ابی حفص ابی بکر کی ثبت سابقه اولان متهد حیا و زینیه عطف
 اولور و کرامته و عاطفه دریا خود مقیمه در قلما ذهبوا و اجمعوا
 نص کریمیده اولدیغی کبی عاطفه اولدیغنه کوره حضرت ابی حفص
 کرامت و زینیه دخی الله تعالی ناک صلوات و مافی لازم کلور بوقتیه
 صلواته تعظیمات معناسی ویرمک لازم کلور الله تعالی ناک تعظیم
 ساریه قصه سنده ظاهر اولان کرامت و زینیه اولسون دیمک
 اولور کرامت عزت و شرف معناسنه اما اضطراب کلامیده دعوا
 نبوته مقارن اولدیغی حلالده بر شخصیک جانیبندن ظهور ایدت
 امر خارقه دیرلر اما دعوی نبوته مقارن اولور معجزه اولور شو
 اخر خارقه که ایمان و عمل صالحه مقارن اولییه اکان استند ناج دیرلر
 بعض حقیقین معجزه و کرامتک میان فی قرائد و ب دیمشکه معجزه
 انبیایه مخصوصه د کرامت و انبیایه مخصوصه در و انبیایه مخصوص

اولان

اولان معجزه اولماز زيرا معجزه نك دعوايه اثرا تي شرطدر وكرامتك
شرطي دعوايي تركدر زيرا اولي كرامقا دعوا اينمز وكرامتييله برشيئي
قطع اينمز عالم رباني جلال الدين دواني عالميه عضدك رساله عقا^{دك}
شرحنده معجزه نك يدي شرطفي تحرير ايد بربري الله تعالى نك غلج
اولمق وبري خارق للعادة اولمق وبري تحدي به مقارنا اولمق
وبري دعوايه موافقا اولمق وبري مكذب له اولماق وبري دعوان
متاخر اولمق وبري معارضه اولمق في قصه سياق و سباق
مستفاد اولان ظاهره كلمه سنه شعلقه ربع شعلقه كرامتك
صفتيدر قصه كسراف و تشديد صاد همله ايله قصه اثره دن
ماخوذ در اناك اثرينه تابع اولدي ديمك ساريه ضرورت و ذن
ايچون يا ونسيه نك تخفيفيله او قوما ايد رولفظا جبر و قصدك
مضاف ايلهي واقع اولوب الخلع مضاف اولمشد ربولقد يرجه منصرف
اولور يا خود ساريه نصب ايله غير منصرف اولوب ما بعدينه اضاف
اولقوبل عرابي صكوكون ديليد ربولقد يرجه الخلع جرايله ساريه نك
صفتي اولور خلع ضم خاء معجزه و ضم لام ايله عر بدن بر قومد ركه عمن
الخطاب رخوا لله تعا عنه حضرت بلري حارث بن مالك بن النضر
يه انلري الحاق ايمشيد اي انلره خلع تسميه سنك و تجهي بود ركه انلر
قبيله سندن اولوب خلع و معرنا ولد طرندن خلع ديد يلر يا خود خلع
خاء معجزه و لامك فتحه لريله اشلمكن و جوق يودمكن و تعب دن

برکسه نك كَمَكَلَرِ عَاغَرِ مَغَه دِيرِدِر و فَمَح خَا و كَسَر لَام اِيلَه خَلِجِ كَمَكَلَرِ
 اَغَر يَان كَسَه دَر مَعْنَايِ بَيْتِ دَخَا لَلَّه تَعَالَى نَك صَلَوَاتِ سَارِيَه قَصَه
 سِيْنْدَه كَرَامَتِ ظَاهِرَه اَوْلَا ثَابِي حَقِصِكَ وَ ذَرِيْنَه اَوَّلَسُون بَوَكْرَامَتِ
 سَاكِر كَامَلَر دَن مَشْهُورَه اَوَّلَمَلَه بَوَنَكَلَه وَ ضَعَا اِيلَدِي سَارِيَه
 مَرَاد سَارِيَه بَن دَر نِيمِ كَلَا فِي بَر ذَاتِ مُحَرَّم اِيدِي حَضَرَتِ عَمَر دُخَا لَلَّه
 تَعَالَى عَنْهُ سَر عَسْكَر اِيدِي دُوب نَهَا وَ نَدَه غَرَا يَه كُونَدِر شَار اِيدِي چُونَكِه سَا
 دُ شِمَنَه مَادِ قَا وِلَدِي اَوَّل كُون جَمْعَه اِيدِي حَضَرَتِ عَمَر دُخَا مَنبَر دَه اِيدِي
 مَكْرَد شَمَن يَد كَر دَار و ذَا و جَبَل دَه اِمْتِنَا رَا اِيدِي دُوب غَلِيَه سَوَا سِيْنْدَه
 اِيَكِي حَضَرَتِ عَمَر دُخَا مَنبَر دَن كُوزِب مَنبَر دَه يَا سَارِيَه اَلْجَمَلِ اَلْجَمَلِ دِيْلَه
 اِيلَدِي بُوِي كَرَامَتِه كِه حَضَرَتِ عَمَر دُخَا لَلَّه تَعَالَى عَنْهُ مَدِينَه مَنوَر دَه
 مَنبَرَا و زَرَنَدَه و سَارِيَه دُ شَمَنَك قَر شُوسِيْنْدَه بِيْتَلَرَنَدَه بَر اِيلَاتِي بُوِي
 فَا رَا يَكِن سَارِيَه تَذَا و كَرَامَتِ اَتْمَا يِي كُوشِ جَا نَا اِيلَه اِسْتِمَاعِ وَاَصْحَا
 اِيدِي دُوب و دَا و جَبَلَه كَلُوزِب بُو سُوِيَه فَا صِلَا وِلَدِي لَر بُو دُخَا جَا مَر دَه كِه خَصَر
 رَقِبَا اَلْعَالَمِيْن حَضَرَتِ عَمَر اِيلَه سَارِيَه نَك و قَوْمَنَك مِيَا نَنَدَن حَجَابِي
 رَفَع اِيدِي دُوب بَرِي رَلَرِيْنِي كُوشْتَرَه و سَارِيَه يَه نَدَا سَنِي اِيَشْتَدِيرَه بُوَنَكَلَر
 جَمْعُوِي خَارِ قِيَادَه و كَرَامَتِ دَا **اَشْرَافُ التَّوَارِيْخِ** مَنقُولَه رَكِه حَضَرَتِ
 عَمَر دُخَا لَلَّه تَعَالَى عَنْهُ نَك كُنِيَه لَر اِيَا بُو حَقِص و لَقِبَلَرِي فَا رُوَق
 و نَسَبِ شَرِيفَلَرِي بُو تَرْتِيْبَا و زَدَه دَر عَمَر بَن اَلْخَطَّابِ بَن تَغِيْل بَن عَبْدِ
 الْعَزِيْزِ بَن دِيْلَاحِ بَن عَبْدَا لَلَّه بَن قَرِطِ بَن دَقَاحِ بَن كَهَبِ دَر رَسُوْلَا كَرَمِ

صَلَّی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ایلہ کعب دہ جمع اولہ یلر حضرت عمر رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ نك شان شریفندہ منی چوقا ادا دیش منیفہ فارند در اطلوع
 طلب اید نك سیرہ مراجعت ایدہ **صاحب زمرہ** دیرکہ اسارا ای بدین
 ورجا ایدہ و تخریم خمر دہ و مقام ابرہیمہ حضرت عمر نك کالومندہ موافق
 اللہ تعالیٰ قرآن انزال ایتدی و شام و عراق و مصری اللہ تعالیٰ
 انك سبیلہ فتح ایلدی عطا حقندہ دوا وین نذ وین اید و بیاندہ تابو
 سوا بقلمی اوزدہ ترتیب ایلدی و صیاحی صلات تراویح ایلہ تنویر
 ایلدی الی یومنا هذا هجرتن بر ما یا دی ناستہ اولان تاریخی
 اولما ایلدی و امیر المؤمنین ایلہ ایشاء اول کسمیہ اولندی و خانمک
 نقشب کفی بالموت و اعطایا عمر ایدی و ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ
 عنه دن صکره اخلا اولدر اما کیفینا سلامی بر تاج وجه اوزدہ
 نقل و تنویر شیخ و اسناد عالمه العالم استاد بنی آدم الشیخ
 ابرهیم الحلی غامله اللہ تعالیٰ بلطفه الخی و الجلی حضرت ملری منظومہ
 سیرینک شرحندہ بویله نقل ایدر کہ بنی محترم صَلَّی اللہ تعالیٰ علیہ
 وسلم ولادت شریفہ سنک قمر الثانی سنہ ہوا ایدی حضرت
 عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ایدر کہ همشیرہ مک ترک کفر ظالم
 اید و ب شرفیاب سلام اولدی بنی بکار سیدہ اولمغین بندہ دخی
 اتش غضب التہاب اید و بائی بنت الخطیب نیجون اسلامہ کلد
 دیو هزار عتاب ایلہ بر رتبہ ضربا ایلدم کہ بخون روی مانندہ جوربار

نَفَا ن رُوی زمینہ سیدونا یلدی اول صاحبه مشانت بو حرکت
 نایزجادن غایت یلدی اتم کپرا اولوب کر بوا ذالمک خدای بیخونه عبادت
 ایشد یکنز ایچونلایشه اکاه اولکه اشهد ان لا اله الا الله واشهد
 ان محمدا رسول الله دیوب الدن کافی کپرو قومه یا عمر دیه ی عبده
 شعله نایضیم مشعل اولوب ایچروداخل اولدم دستمه بر کتاب
 مستطاب فاصل اولدیکه دروننده بسم الله الرحمن الرحیم تحریر
 اولمشید ی بسم الله دیوب الرحمن الرحیم صفات عنایت بیمانه کاتبه
 قراءت ایدوب دروغه بر خوف دوشدیکه امدن صحیفه ی
 اندم بجه جسارت قلوب صحیفه مزبوره به رجوع قلدیم یسبح الله
 ما فی السموات والارض تحریر اید ی وقویه او قویه قامنوا یا الله وقل
 نص کریمه رسیده اولوب وجودده قبول اسالوم صلو متلری
 ظهور ایچکله اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله
 دیدم پیش بندن خوفندن اخفا اید نلری پرفا تکبیر ایلدیلر خصرت
 رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم صفات نام حاک اشاغی جاننده
 بر سعادت خانه ده قرار بیور مشلریدی صد هزار اذاب ایلده دخی
 اجتسار ایدوب اولشمس وجود ضیا نمودک هاله شنده ثابت
 اولان انجم هدایت اصحاب سعادت دنیا یکی می کلوب باز اولردن
 طوندیلر تاکه ذات عالی بخته قریب اولدم ضایور یکن دیواخره هایون
 نبوت مقررین صادر اولد قده اول اصحاب خلک ماب بخی دشتلر

دعایان

وها یا باب یلذیلر خضر سعادت و پیشگاه غایتند. امر و اجازت لری
 طبقه ذات بر زمین جالوس و قدم مبارک دست معجز پیوستلریله
 بجمع شیای ای خدا یدوب بنی کند ویه قریب کشیده بیورب یا بنی الخطا
 سن سالم اول اللهم اهد قلبه دیوز غایور دیلر بند خا شهد ان
 لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله و انك رسول الله دبدم
 اصحاب کرام ذوی الاحترام شاد و بحرم اولوب طریق مکه یف
 کلبانک تکبیر ایل طنین آتاز اولدیلر و اهل مکه بالجملة
 اواز تکبیر استماع ایدوب تعجب ایشیلر اول زمان بر کسه ستر
 ایمان اولسه ایمان و اسلامنی ستر اخفا ایدوب ظاهر و هویدا قلمه مار
 اول جنده ستر و ستراری عدم کتم ایله شهید هدایت دن بری
 بر پتیاریدی کما اسلام ایل مشرف اولدی غم سولیدم اولدخی
 صوت اعلایله ابن الخطاب سلامه کیدی دیوسوق مکه فریاد
 ایدوب عزت دین قوت قریشیه قرینا و لجنیه دن اهل مکه ایله مضار
 منتفک و لامدم و بری **سیرکانه ندونیده** بویه نقل و لنور که حصی
 حمزه نکا سلامندنا و چگون صکره سفهاد قریش تو ما فیومادین
 اسلامک ظهورندن غایت ایله متسلم اولوب بونک نثار کما خنده
 عقد ایش کلری بجمع شاورده نتیجه افکار فامیده لری خا شاخص
 اهل و ک ایتما اولدی بو خصوص حضرت محمد عهده سنه دیر لوب
 قلیجن میاننه بنی ایلدی و مراحمی تمامه متوجه اولوب اول هنکامده

کرمه اصحاب کلام ایلده حضرت علیه الصلوة والسلام ساکنی اولدوق
 خانه حمزة بن عبد المطلبه یا خود ارقم بن ارقم خانه مسند غزمت ایلدی
 بعض ثقات روایت حضرت عمر ک بواخرده اقامت سبب بوجهل
 ملعونک مقابله خدمتده یوزدوه ویک وقیه سیم خام ویریه
 منعهد اولدیغید ردیمشربیک وقیه کوش قرق بیک اچمه دت
 عیان قدر القصة حضرت عمر صفایه فارد قدره سعد بن ابی وقاصه
 راست کلوب حضرت عمر نه جانیه کیدر سمن مضلقت ندرد یوسوار
 ایدوبیا ولدخی غزمت ایتد وکی کارنا هتجاری تقریر ایلدی سعد
 حضرت عمره اولامقد مات سخی واقدا مکر نتیجه ویریه جکی
 متعین در فرجی حال و زده تسلیم ایده لم که بواخر منکره قدرت
 و ظفر بولش سکر اما صکره شهبانان بنی عبده مناف پنجه سندن
 مرغ جانکی تخلص مکن مید ردیمشربیک حضرت عمر یا سعد بکر که
 سندنخی مسلمانا ویش سینا اول سنی قتل ایدوب بعد حضرت حمزه
 کویم دیوب قلیج ایلده اوزرینه هجوم ایدوب سعد دخی اسلامو
 اظهار ایدوب اولدخی بی باک سل سیفا ایلدی بینلرند پنجه
 حمله لرا ووب اخر سعد یا عمر بن دکل همشیرک فاطمه و زوجه
 سعید بن زید دخی مسلمانا ویشلر دقا در ایشک انلری قتل ایلده
 دیمکن حضرت عمر سعدی ترک ایدوب عجله ایلده همشیره
 خانه سنه طوغراد می کرا اول آیامده سورة طه نازل اولوب فاطمه

و سعید قرآء اصحاب بن حجاب بن الارثی خانه لرینه کتوب تعلم سوره منزه
 اید و لر دی حضرت عمر در خانه به کلوب بر صندا اجتماع ایتمکین بر مقارن و
 اید و ب قرع بانه اغانا یلدی فاطمه و سعید قرع باب ایدن حضرت
 عمر اید و کنی بیلوب حجابی پس پرده ده اخضا ایتدیلر و سوره طه
 کتابت و ثمان صحیفه شریفه بی دخی کز کتوب قاتوویا جذیلر حضرت
 عمر ایچر و کیزوب نه او قور ایدن یکر دیوسلوا یلدی انکارا یله جواب
 ویریلیک سنی مسلمانا اولدی دیکلری واقع ایمشد یوب غصب
 ایله کیربان سعید طوتوب یره اوردی و کونشی اوستنه چیق
 قل ایتمک استدی فاطمه زوجی تخلص ایچون حضرت عمری چمک
 مراد ایدیمک حضرت عمر همشیره صی صوننه بر طبا نجه او ذوب
 یوزنی نونالودا یلدی اول صاحبه غیرت بوتهور بی منکامدن
 کمال مرتبه متائمه اولوب اکرنه بوجفالک خدایه عبادت ایتدیمک
 ایچونایسه ییل واکاه اولکه اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان
 محمد رسول الله علی رنجک یا عمر شمدن صکره سندخی التندن کلد و ک
 مرتبه جفا و انا ایله بزدخی دین مبین او غرنه صبر و تحمل ایدم لم دیوب
 بی قبی پر فایر کوشه ده او طور دی حضرت عمره بوخالندن زیاده
 انفعان کلوب سعید التندن براقدی و اول دخی کوشدیه چکلن
 دنیای افکاره ظالمدی بعد زمان باشقالدیر و بای همشیره لطف
 ایله اول صحیفه بی کجا ویر کوریم دیو تضرع ایلدی سعید رضا ویر

حضرت عمر و جوده مدد قبول اسلام عالم تری ظهروا یدینورا بیت.
 بکا اول صحیفه منکره بی کومسترتک دیجک فاطمه یا عمر ما دامکه غسل
 اید و با ناله و سحج جنابتا یمیه سین اول صحیفه لطیفه بی مسه
 قابلیت بولمان سبزی میکن حضرت عمر قاتوب یا ک غسل ایدی
 حضرت عمر غسله مشغولایکی حباب فاطمه خطا با اید و ب قرانی
 هنوز کفر و زده ایکن عمره ویر میسن دیوب فاطمه بی ویرم اید
 و اوکه شمدی مسلمانا وله دیدی بعد الاغسال حضرت عمر صحیفه
 شریفه بی اینه القوب بسم الله الرحمن الرحیم طه ما انزلنا علیک القرآن
 لنشقی الامم ذکره لمن یحشئ نزیلا و من خلقت الارض و السموات العلی
 الرحمن علی العرش استوی بوحله دك قراءت اید و ب بویه کالو شرف
 سولین ککیدن غره به عبادت وفاد کلد ردیدی نوبت قراءت و انچه
 بالقول فانه یعلم البس و اخي الله لا اله الا هو له الاسماء المحفوظ
 ایت کریمه سنه کلد کده اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده
 و رسوله دیوب اول صحیفه شریفه بی یوزنه و کوزنه سوردی حباب
 حضرت عمر ک اسلامه کلد و کن کور بجک تکبیر اید و ب کوشه اخفا
 ظهور ایدی و خرده یا عمر سکا دون کیجه حضرت رسول الله صلی
 تعالی علیه وسلم اسلامی یا سنکله و یا خود ابی جهل یله تأیید ایتک
 و یا سینه حضرت بارینه تضرع و ناری بیوز مشلیدی دتاری
 سنک حقنه قرین قبول المشدیوت بشیر ایدی حضرت عمر یا حباب

حضرت

حضرت دلائل تایله دیورخا ایله دی خباب و سعید بن زید رفاقیله
 حضرت علیه الصلوة والسلام اوله قله سعادت خانه به منوجه
 اولوب دق یا بایتدیلر نیکبانا اولان کمسنه شکافدن حضرت
 عمری کورب کلوب حضرت خبر ویردی جمله اصحاب یا رسول الله تعالی
 بالله من شر عمر دیوب آلم اظها را یئد یلر حضرت فخر عالم صلی الله
 تعالی علیه وسلم بالذات قاپویه دک فاروب حضرت عمر کمرینه
 حکم یا پشوب بر وجه ایله سیکدیکه حضرت عمر اعضا سفی بندین
 ایردی صاتی حضرت یا عمر نیه کلدک بیورب عمر رضی الله تعالی عنه
 یا رسول الله مسلمان اولمخه کلدک اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان
 محمدا رسول الله دیدی حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه
 وسلم شاد خرم اولوب حضرت عمری دزا غوشا ایله دی و تکبیر بیور
 اصحاب کرام دخی تکبیر ایتکین جمله اهل مکة تکبیرا و ازینخا یشید
 تعجبات یلر حضرت عمر داخل خلقه مؤمنینا و لیجی اعدا و اصحاب
 کرب و اضل بضابا ربعینا اولوب حضرت عمر خاکا ی میدره
 فرمای رسول الله یوز سورب یا رسول الله حالا ربعین تمام
 اولوب خلوتدن چیتچاق زمانی کلدی رفا کلدک حرم کعبه ده لا
 و غری بهی بطله اشکاره پر شش و منوب خدای زمین و آسمانه
 نهانی عبادت اولنه دیمکین حضرت سید الانام علیه الصلوة والسلام
 کوفه اصحاب کرام ایله ظهور ایدوب با و کفر نجه حضرت عمر و مؤمن

تَبِيعَ عَرَبَانِ مُتَوَجِّهِ حَرَمِ اَوْلَدِ يَلِرْ قَرَّاشِ حَضْرَتِ عَمْرِى حَرَمِ وَخُدَاتِ
 كَوْرِي بِجَا اَمْرِ حَضْرَتِ حَمْدِى تَمَامِ اَيْمَشْدِ رَدِ يَوْشَادِ مَانَا وَلُوبِ دَرْعَبِ
 حَبِيبِ حَضْرَتِ رَبِّ الْعَالَمِينَ جَمْلَهٗ اصْحَابِ كَرِيْمِ اَيْلَهٗ كَلِيْثُوْر كَوْرِي بِجَا
 خَاشَاعُمُرِ اَنْلَرِى قَتْلِ اَيْجُونِ مَقْتَلَهٗ كُوْرْدِى مَلُوْخَطَهٗ اَيْنِدِ يَلِرْ بِقِيْنِ
 كَلِيْبِكَ اَبُوْ جَهْلِ دُوْنِخْ مَدَانِ خِيَارِ مَا وَذَاكَ يَا اَبَا الْخَطَابِ دِيُو
 اسْتَحْبَابِ اَحْوَالِ اَيْلِدِى حَضْرَتِ عَمْرِى خِيَارِ اَوَزِ بَلَنْدِ اَيْلَهٗ مَرْعُوفِ
 فَقْدِ عَرَفْنِى وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِى فَاَنَا عَمْرِي الْخَطَابِ بَاى قَرَّاشِ مُشْرَكَلَرِى
 خَيْرِ فَاكَاَهٗ اَوْلَا سِنَكُمُ بِنِ شَرَفِ اِسْلَامِ اَيْلَهٗ مُشْرِفِ وَلُوبِ مُتَابِعِ
 فَرْمَانِ رَسُوْلِ اللهِ اَيْلِدِمُ سَزْدِخِي اَكْرَمُ سُلَامَانِ وَلُوْرَسَهٗ كَنْ خُوْشِ وَالَا
 بَا شِكْرِي طُوْبِ چَوْكَانِ عَدَمِ اَيْدِهٖ رِمِ دِيُوْنِدَا اَيْلِدِى خَذَلَهٗ مُشْرَكِيْنِ
 حَضْرَتِ عَمْرِى نِيْجِهٖ مُرْدِ شَيْجَاعَتِ شَعَارَايِدِ وَكْنِ بِيْلُوْرُلَرِ اَيْدِي اَشْكُوْر
 اَنْدُوْهٖ كِيْنَا وَلُوبِ كَالِ حَيْرَتِ دَنْ صُوْرَتِ دِيُوَارِ كِيْ نَطَقْدِ خِيَالَرِى
 قَالِيْثُوْبِ مِيْهُوْتَا وَلَدِ يَلِرْ حَضْرَتِ سُلْطَانِ الْاَنْبِيَا جَمْلَهٗ اصْحَابِ
 اَيْلَهٗ يَا اِيَّاكَ يَبِيْتَا لِلّٰهِ طُوْافَايِدِ وَبِ غَمَازِ فُلْدِ يَلِرْ حَضْرَتِ عَمْرِى
 اِسْلَامِنْدَنْ صُكْرَهٗ اَنَا فَاَنَا شُوْكَتِ دِيْنِ مِيْبِيْنِ مُرَقِى وَازِدِ يَادِ اَوْلُوبِ
 اَهْلِ اِسْلَامِ خَوَارِقِ كُوْرْمِدِ يَلِرْ رِضْوَانِ اللهِ تَعَالٰى عَنْهٗ وَارْضَاهُ مَعْلُوْمِ
 اَوْلَاكِهٖ حَضْرَتِ بَايِ بَكْرِ الصَّدِيقِ رِضْوَانِ اللهِ تَعَالٰى عَنْهٗ نَكِ قِسْمَهٗ سَنَدِ
 بِيَانِيْ وَعَدَاوَلْتَانِ بُوْدُرَكِهٖ حَضْرَتِ عَمْرِى رِضْوَانِ اللهِ تَعَالٰى عَنْهٗ اَيْلَهٗ اصْحَابِ
 كَرَامِ اَيْلَهٗ تَمَامِ قَرَقَا وَلَدِ قَدَهٗ مَقْدَمَايَا نَا وَلَنْدِيْغِي اَوَزِهٖ حَرَمِ كَعْبَهٖ

منوچه

مشوجه اولدیلر حضرت عموکمک اسلامکی گهارلئامک معلوم اولیقت
 حضرت صدیق اکبره اینه کلری ستم و جفائی حضرت عمره دخی انیک
 استدیله حضرت عمر عثبه بن زبیه دالینه الوب مبارک پر ماغور
 کوزینه صوقدی عثبه فریادایدوب خرمده اولان جمله خلق هزار
 نورایله حضرت عمر پنجه سندن عثبه دالیدیلر حضرت عمر خوفند
 مشرکین بر طرفه چکلوبا همل اسلام و دین کعبه دالطواف ایدوب
 اویله نمازنی جماعت ایله اداء بیورد قلندن صکرهینه دار ارقه
 فاردیلر حضرت عمر رضوا لله تعالی عنه تنها تکرار اول کون بیت
 الله و ارب نماز قیلدی خذله قریش بر سوز سولیمیه قادل و یسوق
 خوفزدن سکون اینه یلر

و ابی عمرو ذی النورین
 المستنجد المستنجد الیه

و ابی عمرو ابی حفص و ذرینه عطف و النور ذی النورین ابی عمرو
 ذی النورین ایله ملقب و ملری ایکی وجه ایله منقولد بربری رسول
 اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم زعمیه نام کریمه مکرمه لرینی حضرت
 عثمانه زوید بعد وفاتها ام کلثوم نام کریمه حضرت لرینی زوید بعد وفات
 اعتبار ایله ذی النورین دیدیلر حتی ام کلثوم وفات ایله کده حضرت
 رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلم لوکان غیره الزوجتکها یا عثمان
 بیوردیلر بری استادم و شیخ عالم ضعی الذی را ثانی ابو الصفا

الشیخ ابرهیم الحلبی سلمه الله تعا حضرتلری منقولہ سیرلینک شرحہ
 بیورد کہ رؤیہ حسن و جمالہ حضرت عثمان رضی الله تعالی عنہ کی
 زائچہ ایجاب اید ہی تھی ایکسٹنک حسن و جمال لری حقندہ دینلدی
 اعجب شخصین بری انسان رؤیہ و بعلها عثمان پس بواغیا
 ایله حضرت عثمان رضی الله تعالی عنہ ذی النورین دیدیلر المستحی
 بابا استفعالد ناسم فاطمہ معلوم اولاکہ المستحی کلمہ سنده
 اولان لام ساکہ مضرع اولک تمامیدر یوکاند ویزدیرلر المستحی
 بودخی بابا استفعالد ناسم مفعولہ دایکسندہ مآخذ لری حیار
 البهی نایم و حده نک فتی و هانک کسر ایله حسن مضامنه اولان
 بقیہ کلمہ سندن صفت مشبہه درو بواج صفت ابی عمرو
 صفات فاع و المشد و معنای بیت دخی الله تعالی نک صلواتی کی
 نور صاحبی ولان ابی عمرو یعنی حضرت عثمانک و ذینہ اولسوت
 کہ استحیا ایدیحی و کندندن استحیا اولمش و خلق و خلقی کوزل
 اولیحیدر بخاریدہ روایتا و نمود کہ برکون رسول اکرم صلی الله تعا
 علیه وسلم بربرک کارندہ فخذ مبارک لری کشتوف جلوس ایشلری
 حضرت ابی بکر بعدہ حضرت عمر کلیدلر رسولنا محمد سترایله مقید
 اولدیلر بعدہ حضرت عثمان کلنجہ سترایدوب عثمان دن نیجه
 استحیا ایتیمہ مکہ اندن ملکلر استحیا ایدردیو بیوردیلر شرح السنه
 اسم شریف لری ولقب منیفلری بوا سلوب و ذده عثمان بن عفان

ابن ابی العاص بن امیه بن عبد شمس بن عبد مناف در رسول اکرم
 صلی الله تعالی علیه وسلم ایله عبد منافده جمع اولمشلردر حضرت
 عثمانک دخی مناقب کثیره وفضائل و فیره صواب و محبوب جمله فضائل
 بری قرآن جلیل البزهای جمع ایدوب بین المؤمنین مرقوه اولان
 مضاحفانک جمع ایدوب وکجا وزده جمیع اصحاب کرامک دخی
 مقبولی و شهرت یاب عالم اولمشید **یا مالم فقهی** ذکر ایدوب که قرآن
 عظیم الشان رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم زماننده الیوم
 مضاحفده اولدیغی کجی جمع اولمشدخی لکن صد و در جالده محفوظ
 مصحفده دکل ایدوبی حضرت ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه
 زماننده فقی چوق جمله قرآن قتل اولندیغندن حضرت ابی بکر
 صحابه کرام ایله استشاره ایدوب بر مصحف تحریر بیورب
 حفصه رضی الله تعالی عنهانک خانه سنه امانت قلدیلمر ضکره
 حضرت عثمان رضی الله عنه انتشار اشلومده اخلاؤفک و قوحی
 کوزب حفصه رضی الله تعالی عنهانک قنده اولان مصحفدن
 بر قاج مصحف تحریر ایدوب بلدانه کوندردی **کنا فی حاشیه**
 الکشاف لاحمد بن یحیی بن محمد بن سعد التستاری فی

وَابی حَسَنِ فِي الْعِلْمِ إِذَا
وَأَفِي بِسَاحَتِهِ الْمَخْلُجِ

وابی حسنی بی عمر و وزینه عطف و لنور شرح ابسته ده اسم شریف

وَلَقَدْ مَنَعْنَاكَ بَوَاقِيَّتِيَا وَذَرَهُ عَلَىٰ بَابِي ظَالِمٌ بِنِ عَيْنِ الْمَطْلَبِ
 وَمَوْلَاكُمْ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ عَيْنِ الْمَطْلَبِ هُجُوعِ أَوَّلُونَ
 فِي الْعِلْمِ مَقْدَرِ لَيْسَتْ خَاشَ كَلِمَةٍ سَنَةِ مُتَعَلِّقَةٍ تَقْدِيرِي لَيْسَتْ خَاشَ
 مِنْهُ فِي الْعِلْمِ دِيكَ وَلَوْ بِنَا وَخَجَرِ وَدَمِ مُتَعَلِّقَةٍ إِعْرَافِ دِنِ حَالِ
 خَجَرِ وَبَابِي حَسَنُ نَكَ صَفَقِ أَوَّلُونَ عِلْمِكَ تَعْرِيفِ وَتَحْقِيقِ طَلَبِ
 أَيْدِ نَ شَرَحِ مَوَاقِفِكَ وَأَنْفَلَنَهُ نَظَرِ أَيْدِ إِذَا تَقْدِيرِهِ كَوْنِهِ يَلِزَ لَيْسَتْ خَاشَ
 تَعَلُّقِ حَجَرِ هَوْنِكَ ظَرْفِ دِرْوَاقِ مَوَاقِفِ دِنِ مَا خُذَ تَعَلُّقِ مَا ضَرَفِ رَكْدِ
 وَمَصْدَرِ نَدَى كَلِمِكَ مَعْنَا سَنِي وَبِرْزِ دِرْوَاقِ فَلَونِ دِينِ أَوَّلُونَ كَلِمِ
 دِيكَ رَسْطَا ثَبَةٍ وَأَفِي كَلِمَةٍ سَنَةِ مُتَعَلِّقَةٍ رَوِيْلَا لَجَا نِيدِ عِلْمِ
 أَوَّلَانَ بِأَكْبَرِ مُصَاحَبَةٍ مَعْنَا سَنَةِ دِرْ سَطَا بِنِ سَحَابَةِ نَكَ جَمْعِ دِرْ
 بُولُوتَا بِرِ مَعْنَا سَنَةِ بُولُوتَا دِرْ سَحَابِ دِنِ خَرَادِ بِرِ سَبِيلِ اسْتِغْفَارِ
 أَنْوَاعِ طُلُومِ رَا تَخْلُجِ سَحَابَةِ نَكَ صِفَقِ دِرْ وَشَرَفِ حَيْدِ رَخْلِجِ خَا
 مَعْنَاهُ وَلَا مَكَ ضَمَّةِ لَزِيلِهِ قَبُولِ وَذِي وَذَرَهُ أَوَّلَانَ طُلُومِ جَمْعِ دِرْ
 مَتَشَرَّفِ وَتَفَرَّقِ أَوَّلَانَ بُولُوكِ بُولُوكِ بُولُوتَا دِرْ يَكْدِرْ بَعْضِ لَزِيلِهِ
 بِحَقِّ بُولُوكِ بُولُوتَا شَمِيدِ دِرْ يَمِشْ مَعْنَا يَدِي دَخَلِ اللَّهُ تَعَالَى نَكَ
 صُلُوقِ حَسَنِ وَذَرِيْنِهِ أَوْشُونَ كَهْ أَمْطَارِ بِحَقِّ بُولُوتَا لَزِيلِهِ كَلِمَةٍ
 أَنْدِنِ اسْتِغْفَاةِ أَوَّلُونَ بِعِنَا أَنْوَاعِ طُلُومِ مَتَفَرَّقِ إِلَيْهِ كَلِمَةٍ كَدِ أَنْدِنِ
 بِحَقِّ عِلْمِ دِهْ يَأْخُذِ جَمِيعِ عِلْمِهِ اسْتِغْفَاةِ أَوَّلُونَ وَاسْتِغْفَاةِ قَلْبِ
 بُولُوتَا مَا خُذِ قَامِدِ يَنْتَهَ الْعِلْمِ وَعَلَىٰ نَابِهَا قَمَرًا رَادَا الْعِلْمِ قَلِيَاتِ

الباب

الباب حدیث شریفہ ربوبک دخی فضائل بی نہایہ و مناجاتی غایہ
 حقیقہ کتب مخصوصہ شد وینا تیشلردن **ناجی** بر مقدار بی دیوان
 علی شہر تیلہ مشہور و لان دیوانک شرحندہ تخریر ایدر **نجا** حد روایت
 ایدر کہ بر ستنہ مکہ مکرمہ قحط اولوب ابوطالب فقیر الحال
 اولغین حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم عباسہ یا عم
 ابوطالبک قلت ماں و کثرت عیالی معلومند مناسبا ولد رکہ اولاد
 بر رخا لوب توواندن تخفیف ثقال ایدہ و زیوریا ابوطالبہ و ان
 بو خصوص عرض بیورد قلمندہ ابوطالب غایت حط اظهار اید و
 عقیلی بکا ویزک باقی اولاد مخصوصندہ سزا علم سزدیمکین
 حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام حضرت مرتضیٰ خا لوب عباس
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ جعفری قبول ایلدی بو جتدن حضرت علی ہش
 رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خدمتندہ اولوب خلعت پیغمبر
 کیا کلمندہ بجلہ دن مقدم ایمان کوردی کلمات مرتضویہ دندر کہ
 صلیت مع الیوقبل الناس سبعا بقصیدہ بلیغہ و بوار جودہ
 ضمیمہ نک اکثر شرکی بونیت عالی ایلہ ختم اید و ب بعض نسخہ
 اولندہ و اخرنده مناسب و ملازم بر قاج ایات فاند رطیع سلیم
 و عقل مستقیم صا خیرینہ روشن و هوینا ذکرہ - **صراع**
 چراغ بیوہ کجا شمع افتاب کجا • مالیلہ ناظم حضرتارینک کلک
 دیدیلر یولیلہ اولنجہ اول قصیدہ دن بونیت ایلہ قرعایات اولور

قرقا ولسنك نكه سنى شويله بيان و بوجيه ايله عيانا يذرلك ناظم
 حضرتلر نيك مرادى بوقرق عدد اينا الله اربعينه اولان سزاره
 اينا و اشارندراك كراشينا اربعين اوزده يرا ولسند روقرق كونده كال
 بولمشد **مسلخ** كبا و اربعينانه متعلق چوقا سزار يازد يلور برى
 انسانك خلقينه كه قرق كون نطفه و قرق كون علقه و قرق ^{كون} متغنه
 و شبا بلغى فرق سنه تمام اولور و ايكي نطفه نك راستده قرق سنه
 تدبير اولتور و ادم عليه السلام طيئنه قرق كون ايلندي و الله تعالى
 ادم عليه السلام طيئني يدي قديله قرق صياح تخير ايلديكي حد
 قيسده واردا ولسند روموسى طيئنه السلامك طور سيناده مراعده
 قرقايدى دجالك ارضنده سلطنى فرق كوند روموسانك دحي
 كورد كه حدتى قرق كوند رواقه ثغايه اخلاص قرق صياحه اولور
 ينابيع حكمت دحي قرقك تمامنده قلبدن لسان اوزده كلوننه كيم
 رسول اكرم صلى الله تعالى طيئنه وسلم منا خلاص الله اربعين صياح
 ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه بيورمشد روموسانك اشك
 تقي چوقا اربعينات واردر جونكه مرشيك كاللى اربعينده اولد
 ناظم قدس سره حضرتلر قرق ابيات نظم ايدوب حضرت علي
 كرم الله وجهه نك مدح خيله ختم بيورمشد معلوم اولاكه بوقصيده
 نك اول و اخرنده اولان اينا نلرد ناوتنده حمد و ثناء قاده ايدن
 بيشلر بولنما مشد اما اخرنده اولان ابيات فقيرك نسخه سنه

بوقرق

در بیان بعضی مشکلات حل اید و ب شرح اولینش در

وَعَلَى السَّبْطَيْنِ وَأَرْقُمَا

وَجَمِيعَ الْأُمَمِ بَيْنَهُمَا تَلْجِ

وَعَلَى السَّبْطَيْنِ وَابْنِ حَسَنٍ وَزَيْنَةَ عَظْفٍ أَوَّلُ نَوْرِ سَبْطَيْنِ سَبْطُكَ
تَفْتِيهِ سَيِّدِ سَبْطِ كَثَرِ سَبْطَيْنِ مُهْمَلَةٍ وَسُكُونِ بَاءٍ وَوَحْدَةِ أَيْلِهِ بُوْرَادِ
قَوْمًا وَغُلَجِ يَمَكِّ رَسَبْطَيْنِ دَرَادِ حَضْرَتِ حَسَنٍ وَحَضْرَتِ حُسَيْنِ
رَضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا دَرَوَاهُمَا السَّبْطَيْنِ وَزَيْنَةَ مَعْطُوفَةٍ وَزَيْنَةَ
سَبْطَيْنِ نَاجِعِدِ مَرَادِ حَضْرَتِ قَاطِمَةِ زَهْرٍ رَضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا
وَجَمِيعِ الْأُمَمِ هُمَا وَزَيْنَةَ عَظْفٍ وَنَوْرٍ لُغْنَةٍ أَهْلٍ وَغِيَالِ
وَاتِّبَاعِ مَعْنَا سَنَةِ دَرَوَاتِ هَمَالِي بِحَسَبِ الدِّينِ وَالْأَنْبِيَاءِ أَشْرَافِهِ صَلَوَاتُ
بِحَسَبِ الدِّينِ دَهْ أَلِ رُسُولٍ دِيرَلٍ وَبِحَسَبِ الدُّنْيَا أَلِ فَرَحُونِ دِيرَلِ
وَتَحْقِيقِ عَرْفَةِ إِمَامِ أَعْظَمِ حَضْرَتِ لَيْلِيكَ قَسَدِنْدَهْ أَلِ رُسُولِ اللَّهِ
حَضْرَتِ عَبَّاسٍ وَوَلَادِ لَرِي وَحَضْرَتِ عَلِيِّ وَوَلَادِ لَرِي وَجَعْفَرِ عَقِيلِ
وَخَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَأْمَامِ شَافِعِي حَضْرَتِ لَيْلِيكَ عُنْدِنْدَهْ نَجِي
هَاشِمِ وَبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ دَرِ زَيْتِ وَأَزْوَاجِ وَاتِّبَاعِ لَرِي عَبْدِ الْبَرِّ
وَبَنِي لَرِي عُنْدِنْدَهْ شَوْلِ كَسَهْ دَرَكِهْ أَنْكَ بَيْنِيْلَهْ حَضْرَتِ رُسُولِ
اللَّهِكَ بَيْنِي غَالِبِ بْنِ فَهْرِ وَارِنْجِهْ بَرِ ابْنِ جَمْعِ أَيْلِهِ بُوَحْرَجِدِ
نَاخُودِ شَوْلِ نَازِدِرَكِهْ رُسُولِ اللَّهِكَ نَسَبِ وَحَسَبِ اللَّهِ رُجُوعِ أَيْدِهْ أَوَّلِكِي
اِخْتِلَافِ مَذَاهِبِهِمْ كُورِهْ أَوَزْدِ لَرِي شَرَعًا صِدْقَهْ حَامِ أَوَلَانْدَرِ اِيَكْنِي

نسبت صورتیه ده یعنی علم دینی عرفیه اولان علما و خطا مردیای خود نسبت
 حقیقیه ده یعنی علم حقیقت و کشفده اولیا و حکماء متألّهین ذکره
 اوزدیرینه صدقه معنویه یعنی علوم و معارفه تقلید خرائد **کنادک**
 الحاکمه الدوانی فی هامش شرح الهیایکل بهم ده بآه سیبیه اولو
 مؤخر تلج کلمه سنه متعلقه رضرقت و ذلایچون تقدیم انشد
 و جمع ضمیرهای السیّطین و امّهما و جمیع الال بجموعه غانه در بهم
 تلج جمله سی اعرابده محال و مجرور استیّطین و امّهما و جمیع الال بجموعه
 صفتیه رو تلج و تلج یلج و لو جاد ن ما خرد فعل مضارع مخاطبدر
 فاعلی تخنده مستترانث در معناسی فاخلا و لور سیند یکدرو
 برزاده معنادن مستفاد بر ظرف کوزد ملک لازمه تقدیر
 تلج فی طریق الله تعالی بسیم دیک و لور معنای بیت دخی الله تعالی
 صلواتی حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه و سلمک قری
 او فلکری حضرت حسن و حضرت حسین رضی الله تعالی عنهما
 و والده لری حضرت فاطمه زهرا رضی الله تعالی عنهما و جمیع الی
 اوزدیرینه اولسون که انلر سببیلله طریق حقه دخول ایدر سیند **یکدرو**

و علی الاصحاب بجموعه
بذلک الاموال مع المعج

و علی الاصحاب و جمیع الال اوزدیرینه عطف اولموا تسبیل اصحاب
 صاحبک جمیع عرفده شول مسلمانده که حضرت رسول الله

حقیقه

حقیقه یا حکما کونه یا خود اول مؤمنی حضرت رسول الله کوره کرک
 اول مؤمن حال بلوغده اولسون کرک قبل الیولوج اولسون وکرک رسول
 الله ایمانی بنیله علی الاسلام موتی بیننده ردت تطلل ایتسون
 کرک ایتسون کرک صحیفی وذا سون کرک اوذا سون حدثینک قینه
 تقریباً اصادی یوزاون دُرث بیکدر مجملهم ده اولان باء مضاجبت
 معناسنه در صلواتنا الله دن خالد رتقدیری حال کونا الصلوات
 مضاجبت مجملهم دیکدر ضمیری اصحابه طابو دبدلوا فاعل ماضی جمع
 مذکر غائب دبدلوا و اعطایلدیلر دیکدر دبدلوا ثلثا ثلثو ابدله بدلا دینلو
 چقاناول شیئی کا اعطا ایتسه الاموال لفظاً منصوب بدلوانا ک
 و مجله بدلوا اعرا بدن محالو حیر ودا اصحابک صفی واقع اولور اموال
 مالک جمعیید ومع المهب بدلوا کلمه شنه متعلقدر مهب ضمیم فتح
 هاء ایله مهبجک جمعیید ربوارده روع معناسنه یعنی اصحاب
 کرام مالکیرینی زاده حقه وذا رسول الله بدلوا و اعطایلدی
 روعلرینک بدلوا و اعطاسنه مقارندردیکدر یا خود مهبج قلوب
 معناسنه اولوب حذف مضاف کوزد لیسه شیرینا ولور یعنی اصحاب
 کرام مالکیرینی بدلوا و اعطایلدی اخلاص قلوبلرینه مقارند ایدی
 دیمک ولور معنای بیت دخی الله تعالی نک صلواتی اصحابک مجله
 مضاجبه اولدینی خالده اوزدینه اولسونایله اصحاب که دین مبین
 اوغرینه مالکیرینی و جانلرینی بدلوا و اعطایلدیلر یا خود مالکیرینی قلوبلر

اعلاؤه مقارن يَدُّ واعظا ايلد يلد يلك ولور

وهدي بضياء الذكر ودل

القوم على اسحق نهم

وهدي وعلى الاصحاب وذرنيه عطفوا ولنور هدي هدايت ر
فعلها ضو فرد مده كرا نيد رتختده ضميري بر من لفظنه راجع
هاناك لما قبلنه اولان صفات كاشايان وشايشته اوله هدا
لطفله دلالت معناسنه بضياء الذكره اولان يا هدي
معلقه رونا سبيله در ضياء مده ايله الذكر به مضاف در ضياء
بر راده نور معناسنه دوا لذكره اولان الف لام مضاف ايله
عوضه رتقديري بضياء ذكر الله ديمكر رودل هدي ناك عطف
تفسيره رودل ناك لام ثابتي مضاف ثابتيك ولي قلتم خيت
بولييه مده وردير لهما القوم هدي ناك مفعوليه ر على اسحق نهم
كلمه سنه معلقه ر اسحق كلمه سي نهم كلمه سنه مضاف ر اسحق
سحق ن اسم تفضيل ر على معناسنه نهم فتحه ليله طريق
معناسنه معنای بيت دخي الله تعالى ناك صلوتي شول ذاك
او ذرينه اولشونكه اول ذات ذكر للهك يعنى كلمه توحيدك
نور وضياء سبيله نابوي طريقك اعلاؤه سنه لطف ايله هدا
ودلالت ايله ي بوندن مراد ثابتيين اولوا تسبدن

وعلى تباعهم العلماء

مؤلف

عوارف دینهم البیج

وعلی تباعهم هدی نك تحنه ده ملاوظه اولنان من کلمه سنه
مغطوفه ریا خود وعلی الاصحاب وذرینه عطا و لنور تباعهم
تابع لطفنك جمعیه رنصار وناضری وضمیری اصحابه راجعون
العلم ضرورت وذنایون قضاایله اوقوئمالید رتباطك صفتید
بعوارف دینهم تباع کلمه سنه متعلقه ر عوارف کلمه سوری دینهم کلمه
مضافه ر عوارف عارفه نك جمعیه ر کم معناسنه دینهم ده اولان
ضمیر اصحابه راجعون ر البیج لفظا بحر و دینهم ده مضافك صفتید
بیج نیا موحده نك فتحی و فنانك کسر یله حسن معناسنه صفت
مشبهه در معنای بیت دخی الله تعالی نك صلوق اصحاب کرامك
حسنا اولان دینلری کرملرینه تابع اویلیجی علما و عظام اذرینه
اولسون بوندن مراد بجهته لر یا خود مطلقا علما اولون

یار رب برهم ویا لهم

محفل بالانصر علی الفرج

یار رب اعلی نیا و متکلم ایله یار ربایدی ننا ایله کثرت تکرارند
تخفیف ایجون نیا حذف اولنوب نیا و مشدده ده اذرینه کسره
نایقه قائم ی نصیاحده رب معرق باللوم و مضاف اولارق
الله تعالی یه اطلاق اولنور دیدی اما الله تعالی نك غیره اطلاق
حقنه ائنا نیار پی دیمشکه رب شینك نمانکه دینلور و سید

وَمَطَاعٍ وَمُصْلِحٍ مُعْتَلِزِيهِ أُولَئِكَ وَبَعْضُهُمْ مَالِكٌ مُعْتَسِنٌ أُضًا
إِلَيْهِ رَبِّ الَّذِينَ وَدَّ الْمَالُ دَيْنَهُ أَمَّا مَالِكٌ مُعْتَسِنٌ كُورُهُ
مُخْلُوقُهُ مَعْرِفٌ بِالْأَوَّلِ الرَّبِّ دَيْنَهُ ذِي الْأَمِّ عَمُومٌ أَفَادَهُ إِيذُهُ
مُخْلُوقًا إِسَهُ جَمِيعٌ مُخْلُوقَاتِهِ مَالِكٌ وَالْأَخَرُ دِيمَشُ وَبَعْضُهُمْ مَالِكٌ
مُعْتَسِنٌ كُورُهُ هَذَا رَبِّ الْعَبْدِ وَهَذَا رَبِّ دَيْنُكَ مِنْ عَدَدِ رَبِّ
بُوتَرِكِي بِرْكَ مُعْتَنَى ظَاهِرِي مُشَارِ إِلَيْهِ حَقٌّ تَعَالَى وَلَمَقْدَرٌ
دِيمَشُ بِهِمْ دُهُ أُولَانِ بَادِي سَبَبِي أُولُوبِ مُضْرَاحٌ ثَانِي أُولُ
عَجَلٌ كَلِمَةُ سَنَةٍ مُتَعَلِّقَةٌ بِوَقْتِ ظَرْفِكَ تَقْدِيرُ يَمْنِهِ أَيْكِي وَجِدَانَا
دِيرِي حَضَرِي أَفَادَهُ وَبِرِي ضُرُوتِ وَقَدَرِ وَبِالْهَمِّ بِهِمْ
أَوْدَرِي مُعْطُوقَةٍ بِهِمْ وَبِالْهَمِّ دُهُ جَمِيعٌ ضَمِيرِي أَلِ وَاصْحَابِهِ
عَالِدٌ دِرْ وَبِوَقْتِهِ هَكَذَا دُنْ حِرَادَاتِ تَبَاعِ مُعْتَسِنٌ ذِكْرُهُ أَلِ
أَصْحَابِ قَتَابِ بَغِينَةٍ تَابِعِ أُولُنَا دِيمَكِي عَجَلٌ تَابِ تَفْعِيلُهُ
فَعْلٌ دُعَا عَجَلُهُ وَشَتَابِ إِلَيْهِ دِيمَكِي بِالنَّصْرِ دُهُ أَيَّ عَجَلٌ فَعْلُهُ
مُتَعَلِّقٌ نَصْرِي بِأُولَدِنِ مُضَرٍّ دِرْ نُصْرَةٍ بِكِي يَا رُدْمِ أَيْتَمِكِ
دِيمَكِي وَبِالْفَرَجِ بِالنَّصْرِ أَوْدَرِي عُظْفٌ أُولُونَا فَرَجٌ فَتَحَهُ لِي إِلَيْهِ حَرْكِي
ضَدِيدٌ مُعْتَنَى بَيْتِي يَا رَبَّنَا وَاصْحَابِ وَالِ وَاصْحَابِهِ تَابِعِ أُولُنَا
سَبَبِي نُصْرَتِي وَفَرَجِ إِلَيْهِ عَجَلُهُ إِلَيْهِ يَعْنِي نُصْرَتِي وَفَرَجِ أَحْسَانِ إِلَيْهِ

وَأَنْتُمْ عَلَىٰ عَجَلٍ تَسْتَفْهِمُونَ
لَا كُونَ غَنَاءً فِي الْحَشْرِ نَجِي

وَاخْتَمَّ عَمَلًا وَزَيْنَةً مَعْطُوفَةً رَحْمَتُكُمْ يَنْتَهِي دَنَ فَعَلٌ دَعَا دُفَاعًا عَلَى تَحْتَنِيهِ
 مُسْتَثْنَاتٌ دَرَعًا عَلَى مَضَافٍ وَمَضَافًا إِلَيْهِ اخْتَمَّ تَحْلُوكَ مَفْعُولِيًّا رَجُوحًا
 لَخْتَمَ مَعْلَنَةً مُعَلَّقَةً رَجُوحًا خَاتَمَةً نَكَّ جَمْعِيَّةً رَجُوحًا شَيْئًا آخِرِيَّةً
 دِيرًا خَاتَمَةً مُسْكًا يَتَجَلَّيْلُهُ مَسْنَدُهُ خَاتَمَةً فِي آخِرِهِ أَيْلَهُ تَقْسِيرُ
 أَيْلَهُ يَلْمُ آخِرُهُ أَوْلَانُ جَمْعُ ضَمِيرِيٍّ آلٍ وَأَصْحَابٍ وَتَبَاعُهُ رَاجِعُهُ
 لَا كُونَ فَخْلًا مَضَارِعَ نَفْسٍ مُتَكَلِّمٍ وَحَدُّهُ دَرَبُوتِيٍّ أَنْ مَقْدَرُهُ أَيْلَهُ مُنْصَقٍ
 وَلَا حِيٍّ وَاخْتَمَّ دَعَا سَنَكَ تَعَالَى وَاقِعًا أَوْلَشْدَةً رَجُوحًا أَكُونَ نَكَّ ظَرْفًا
 يَارِينَ دِيمَكُ رَمَادُ رُوزِ قِيَامُنْدَرٍ فِي الْحَشْرِ أَكُونَ كَلِمَةً سَنَةً مُعَلَّقَةً
 نَجِيٍّ أَكُونَ نَكَّ خَبِيرٍ رَابِيَاتٍ سَابِقُهُ نَكَّ بَرْنَدُهُ عَدَمُ نَصْبِنَكَ
 وَجْهِ سَبْقَانِيَّةٍ مَرَا جَعَتْ أَوْلَنَهُ نَجِيٍّ فَعِيلٌ وَذَنِيٍّ وَزَرَهُ أَوْلُوبُ
 ضَرْوَرَتٍ وَزَنَانِيٍّ رَجُوحًا آخِرُهُ أَوْلَانُ هَمَزَةٍ سِيٍّ حَذْفًا وَلَمْ يَنْشُدْ
 مَعْنَى بَيْتٍ يَارَبِّي يَارِينَ حَشْرَةً نَبَاتٍ بُولِيٍّ أَوْلَقْلَغَمٍ أَيْجُونُ
 بَنَمَ عَمَلِيٍّ آلٍ وَأَصْحَابٍ وَتَبَاعُكَ خَاتَمَةً لَيْلَهُ خَتَمٌ وَآخِرًا إِلَيْهِ خَتَمٌ
 أَلَشْرُحُ خَتَامُ الْمُسْكِ بِخَوَاتِيمِ الْأَلِّ وَالْأَصْحَابِ وَبَعَايَةِ الْمَلِكِ
 الْوَقَابِ عَلَى يَدِ مُؤَلِّفِهِ الْفَقِيرِ إِلَى رَبِّهِ الْقَدِيرِ أَبِي الْعَصْمَةِ مُصْطَفَى
 الشَّهِيدِ بَعْضُهَا الَّذِيْنَ عَصَمَهَا اللَّهُ تَعَالَى فِي كُلِّ أَيْنٍ وَجِيْنًا مِينِ
 الْفَاعِلِينَ فِي يَوْمِ الْخَمِيسِ الْخَامَسِ مِنْ جُمَادَى الْأُولَى لِسَنَةِ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ
 وَالْفِ مِنْ هِجْرَةِ سَيِّدِنَا سَيِّدِ الْبَشَرِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ مَا ذَاكَ الشَّمْسُ
 وَالْقَمَرُ

قَوْلُ رَضِيٍّ بِقَوْلِ مُؤَلِّفِهِ
 فِي الْخَامِسِ مِنْ جُمَادَى الْأُولَى
 سَنَةِ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ
 وَمَا ذَاكَ الشَّمْسُ